

«НАША ШКОЛА»

№ 4, 2013

Науково-методичний журнал

Виходить один раз на два місяці з вересня 1993 р.
Засновано в 1923 р., відновлено в 1993 р.
Зареєстровано 14 березня 1994 р. Серія ОД № 158.

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року № 1-05/7 журнал «Наша школа» увійшов до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки та психології на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Головний редактор: **В. А. КАВАЛЕРОВ**,
канд. пед. наук.

Редакційна колегія:

Л. К. Задорожна, канд. філос. наук, заступник головного редактора; **В. М. Руссол**, канд. пед. наук, відповідальний секретар; **А. Ю. Анісімов**, канд. пед. наук; **А. М. Богуш**, д-р пед. наук, професор, дійсний член АПН України; **В. В. Грінчук**; **Д. М. Демченко**, канд. пед. наук, доцент; **Н. М. Дзюба**; **Ю. І. Завалевський**, канд. пед. наук; **Є. Є. Карпова**, д-р пед. наук, професор; **Б. Г. Кремінський**, канд. пед. наук; **Н. В. Кічук**, д-р пед. наук; **З. Н. Курлянд**, д-р пед. наук, професор; **С. Л. Курочкін**, канд. біол. наук, доцент; **Т. О. Лазарева**, начальник управління освіти і науки облдержадміністрації; **О. І. Папач**, канд. пед. наук, зав. кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін; **Г. Б. Редько**, професор; **С. А. Свінтковська**; **В. М. Терзі**, канд. пед. наук, доцент; **А. Л. Ткачук**, канд. юрид. наук; **О. Г. Топчієв**, д-р геогр. наук, професор; **В. А. Трунова**, канд. пед. наук, доцент; **Л. І. Фурсенко**; **Т. Н. Чебикіна**, канд. психол. наук, зав. кафедри педагогіки і психології; **О. С. Цокур**, д-р пед. наук, професор.

Редактори-коректори: **Г. Я. Богомоллова**,
І. Ф. Ацабріка,
К. М. Безусова.

Засновники:

Управління освіти Одеської обласної державної адміністрації

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів

Міжгалузевий науково-технічний центр «Нормаль»

Обласне відділення Педагогічного товариства

Адреса редакції: 65014, м. Одеса, пров. Нахімова, 8.
Відділ навчально-методичного забезпечення та педагогічних видань ООІУВ. Тел. 729-45-12.

Затверджено на засіданні вченої ради ООІУВ.
Протокол № 3 від 20.06.2013 р.

Здано у вироб. 29.03.13. Підп. до друку 29.04.13. Формат 60×84¹/₈. Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 22,79. Обл.-вид. арк. 20,25. Тираж 800 прим. Зам. № 157.

Надруковано у друкарні видавництва «Екологія».
м. Одеса, вул. Базарна, 106, к. 313.
Тел.: (0482) 33-07-18, 37-07-95, 37-14-25.

Одеса • Одеський ОІУВ • 2013

З М І С Т

Т. О. Лазарева. Стратегічні напрямки розвитку освіти Одещини..... 3
В. А. Кавалеров, Л. К. Задорожна. Інтеграція української освіти в європейський освітній простір..... 7

Керівникам навчальних закладів

А. И. Айрикян. Дидактико-технологический аспект составления школьных учебных планов..... 12
С. В. Воронова. Взаємодія закладів освіти з громадськими організаціями в умовах інклюзивного навчання..... 17
А. П. Шеффер, Ж. І. Романчак. Індивідуальне планування навчально-виховного процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання..... 20
Л. М. Михайлова. Моделювання єдиного освітнього простору за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій..... 22

Педагогіка і психологія

С. В. Витупоренко. Сучасний стан та перспективи розвитку психологічної служби Одеської області... 29
В. П. Митюхіна. Использование антропологических исследований в педагогической деятельности... 31

Позакласне та позашкільне виховання

О. І. Чешенко. Основні аспекти здоров'язбережувальної роботи у середовищі навчального закладу. 35
О. І. Чешенко. Про проведення Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року»..... 41
С. І. Шеремет. Спрямування виховного процесу на забезпечення самореалізації кожної особистості 43
І. Є. Гусак. Запрошуємо до участі в обласних етапах всеукраїнських та міжнародних інтелектуальних конкурсів у 2013/2014 навчальному році..... 48
В. В. Дьяченко. Використання інноваційних педагогічних технологій в еколого-натуралістичній позашкільній освіті..... 53

Дошкільне виховання. Початкове навчання

Т. М. Козіна, С. І. Фролова. Психолого-педагогічні засади щодо організації освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі — передумова його особистісно орієнтованого спрямування..... 55
С. В. Пустовалова. Забезпечення належного рівня соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку в структурі неперервної освіти..... 60
В. В. Скрипник, О. М. Стращенко, О. А. Хоменко. Пріоритетні напрямки дошкільної освіти на 2013/2014 навчальний рік..... 66
С. В. Дерябіна. Методичні рекомендації музичним керівникам щодо реалізації змісту освітньої лінії базового компонента дошкільної освіти «Дитина у світі культури»..... 72
Н. Ю. Кравець, О. В. Чумаєва. Особливості організації навчально-виховного процесу в 1–2-х класах у 2013/2014 н. р..... 76
О. М. Боровська, В. В. Скрипник. Асоціація працівників дошкільної освіти..... 80

Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу

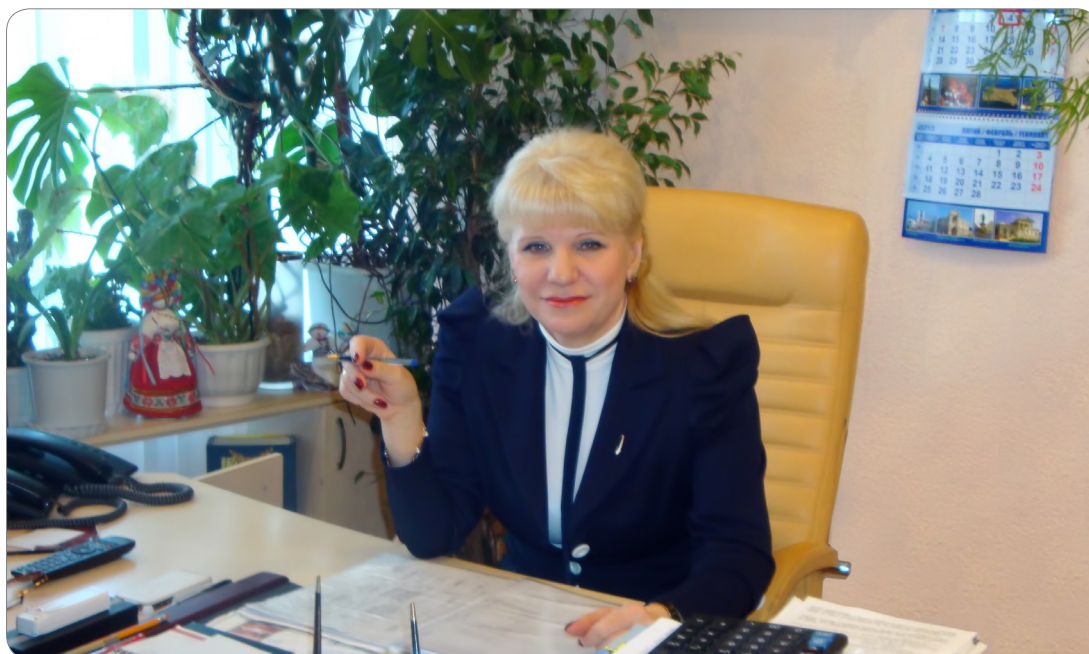
С. А. Свінтковська, О. В. Гашибаязова, Л. А. Плетньова. Методичні рекомендації щодо вивчення української мови та літератури в загальноосвітніх навчальних закладах у 2013/2014 н. р. 82
Т. Н. Полтавская. О преподавании русского языка и литературы в 2013/2014 учебном году..... 106

© Одеський обласний інститут удосконалення вчителів, 2013

<i>О. В. Руба.</i> Щодо особливостей викладання світової літератури у 2013/2014 навчальному році.....	110
<i>О. М. Левчишена, О. М. Котенко.</i> Особливості навчання історії у 2013/2014 навчальному році....	113
<i>Т. В. Юрченко, Л. Я. Русінова, В. А. Ульянова, Г. Г. Бабич.</i> Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу з іноземних мов та особливості їх викладання в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів.....	116
<i>І. М. Ветрова.</i> Розвиток професійно-педагогічної спрямованості вчителя на практичних заняттях з англійської мови.....	120
Вчителям болгарської мови та літератури в Україні	
<i>Н. С. Бузиян.</i> Методически препорьки за учителите по български език и литература.....	124
Вчителям молдовської мови та літератури в Україні	
<i>Л. І. Fetescu.</i> Indicații metodice referitor la predarea limbii moldovenești, literaturii moldovenești și universale în anul de învățămînt 2013/2014.....	128
Дисципліни природничо-математичного циклу	
<i>О. І. Папач.</i> Шляхи модернізації науково-методичного супроводу діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін.....	135
<i>Л. І. Ятвецька.</i> Педагогічна діяльність вчителя фізики в умовах модернізації змісту шкільної освіти..	137
<i>Л. І. Ятвецька, Н. П. Шапірова.</i> Пропедевтичний етап природничої освіти: зміни як виклик часу....	140
<i>М. А. Глазунова.</i> Основні підсумки роботи за 2012/2013 навчальний рік та методичні рекомендації щодо вивчення хімії в загальноосвітніх навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році	143
<i>Л. М. Кононенко.</i> Формування в учнів основних біологічних понять про рівні організації живої природи.....	144
<i>І. П. Тертична.</i> Деякі аспекти оновлення шкільної географічної освіти.....	148
<i>Л. В. Холостенко.</i> Формування в учнів компетенції ініціативності та підприємливості засобами економічного виховання.....	152
<i>О. Ю. Гапонова, Н. О. Чебаненко.</i> Методичні рекомендації щодо вивчення Інформатики в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році.....	153
<i>О. Ю. Гапонова, Н. О. Чебаненко.</i> Методичні рекомендації щодо вивчення Інформатики у 2-х класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році.....	157
<i>В. В. Грінчук.</i> Про викладання математики в загальноосвітніх навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році.....	158
<i>В. Ю. Потьомкіна.</i> Формування математичної компетентності учнів базової школи засобами текстових задач.....	160
<i>О. М. Задоріна.</i> Навчання розв'язування комбінаторних задач у курсі математики 5-го класу відповідно до нової програми.....	164
<i>І. М. Топор, Л. В. Полещук.</i> Методичні рекомендації щодо вивчення в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів предмета «Основи здоров'я»	166
<i>С. В. Назаратій.</i> Формування математичної компетентності учнів.....	168
Вчителям музики та образотворчого мистецтва	
<i>Л. В. Вовк, Н. В. Шатайло.</i> Шляхи реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво» у 2013/2014 навчальному році.....	172
<i>Л. В. Вовк, Н. В. Шатайло.</i> Освітня галузь «Мистецтво» Державного стандарту початкової загальної освіти: перші підсумки та завдання на новий 2013/2014 навчальний рік.....	177
<i>Г. В. Резніченко.</i> Сучасні методичні засади освітньої галузі «Мистецтво» в загальноосвітніх навчальних закладах.....	180
Вчителям допризовної підготовки та фізичної культури	
<i>Б. І. Шестаков.</i> Методичні рекомендації щодо вивчення предмета «Захист Вітчизни» у 2013/2014 навчальному році.....	183
<i>В. І. Кіпер, Б. І. Шестаков.</i> Цивільний захист населення як складова охорони життя та здоров'я дитини.....	184
<i>О. М. Кривицький, І. О. Шапкін.</i> Методичні рекомендації щодо застосування навчальних програм і навчальних нормативів з фізичної культури у 2013/2014 навчальному році.....	185
Інформаційний відділ	
<i>Ю. В. Богатий, С. А. Тувіченко, І. В. Мартиневська.</i> Про проведення інтелектуальних змагань і олімпіад у 2012/2013 навчальному році.....	189

Т. О. ЛАЗАРЄВА,
директор Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ОДЕЩИНИ

Ми робимо стратегічну інвестицію в тих, хто будуватиме, розвиватиме Україну практично до кінця XXI століття.

В. Ф. Янукович (нові соціальні ініціативи Президента України)

Проголошені Президентом України на розширеному засіданні Кабінету Міністрів 27 лютого 2013 року слова стосовно нових соціальних ініціатив стали основним орієнтиром для тих, хто працює заради майбутнього нашої держави, заради майбутнього наших дітей.

25 червня 2013 року Президент України В. Ф. Янукович підписав Указ «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року».

Національна стратегія розвитку освіти визначає мету, стратегічні напрямки та основні завдання щодо розбудови української школи. Саме на їх виконання має бути спрямована діяльність у сфері управління освітою.

Сьогодні освітня галузь Одещини — це система з позитивними тенденціями розвитку. Усі ланки освіти — дошкільна, загальноосвітня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна — є самодостатніми і водночас невід'ємними складовими цілісної регіональної системи освіти.

Минулий навчальний рік став стартом до нової української школи.

Нова школа України. Яку роль вона відіграє у суспільному прогресі? Яка її місія в само-реалізації дитини? Як виховувати людину-стратега і творця свого життя? Як школа може допомогти підростаючим поколінням оволодіти демократичними цінностями і нормами в забезпеченні їх прав на якісну освіту?

Важливим кроком на шляху до нової школи стало затвердження нової редакції Базового компонента дошкільної освіти, запровадження нового Державного стандарту початкової, базової та повної загальної середньої освіти, які були розроблені з урахуванням кращого вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Основою нової освітньої політики держави є пріоритетність дошкільної освіти як фундаменту цілісної системи неперервної освіти, і від якості цього фундаменту залежить динаміка особистісного зростання дитини, її життєві установи та світосприйняття у майбутньому.

Голова Одеської обласної державної адміністрації Е. Л. Матвійчук проголосив 2013 рік роком «Дитячої творчості та дошкільної освіти» в Одеській області.

Завдяки спільним зусиллям органів виконавчої влади та місцевого самоврядування охоплення дітей 5-річного віку різними формами дошкільної освіти в нашій області становить 100 %, дітей віком від 3 до 6 років — 93,7 %.

Кількісні показники, що характеризують мережу дошкільних закладів, вказують на стійку тенденцію до їх збільшення.

Лише за 8 місяців 2013 року мережа дошкільних навчальних закладів збільшилась на 15 одиниць і складає 818 закладів різних типів та форм власності.

Розвиток мережі дошкільних навчальних закладів шляхом будівництва нових, відновлення роботи непрацюючих закладів, створення навчально-виховних комплексів «Загальноосвітня школа-дошкільний навчальний заклад» здійснюється відповідно до обласної програми розвитку соціальної інфраструктури Одеської області на 2013–2016 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 26 грудня 2012 року № 681-VI. Протягом 2013–2016 років передбачено будівництво та відновлення діяльності 21 дошкільного навчального закладу.

Продовжується будівництво та реконструкція дошкільних навчальних закладів у Біляївському районі (с. Усатово, с. Яськи), смт Велика Михайлівка, м. Роздільна, Котовському районі (с. Малий Фонтан), Овідіопольському районі (смт Авангард, смт Таїрово), м. Котовську, Іванівському районі (с. Баранове). У даний час в м.Одесі закінчуються роботи щодо відновлення діяльності 2 дошкільних закладів у Приморському та Малиновському районах, 3 нефункціонуючі відомчі дошкільні заклади, які використовувались не за цільовим призначенням, знов повертаються до комунальної власності за своїм основним призначенням. Крім того, закінчується будівництво двох дошкільних закладів у Суворовському районі по вул. Сахарова, дошкільного навчального закладу в Київському районі (вул. Костанді) та дошкільного навчального закладу в жиллому масиві Радужне. Всього протягом 2013 року планується створити в дитячих садках майже 4 тис. додаткових місць для дошкільнят. З метою здійснення ефективного контролю за кількістю дітей, які перебувають у черзі до дитячого садка, в області розпочато створення єдиної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи електронної реєстрації дітей дошкільного віку.

Минулий навчальний рік став впевненим стартом випереджувального розвитку освіти України — «Стартом нової української школи», поетапного впровадження Державного стандарту початкової, базової та повної загальної середньої школи. Протягом року методичні служби області, науковці та методисти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів проводили системну роботу щодо підвищення фахового рівня педагогічних працівників, зокрема, вчителів початкових класів, фізичної культури, іноземної мови, а також вчителів, які будуть викладати курс «Сходинки до інформатики».

У зоні постійної уваги перебували вчителі, які в минулому році після закінчення вищих навчальних закладів розпочали свою роботу в перших класах.

Освіта сьогодні — консолідуючий чинник і фактор, який об'єднує людей, особливо, що стосується сільської школи.

Першочергова проблема — це збереження та оптимізація мережі шкіл. Завдяки розумінню і зусиллям обласної державної адміністрації в області функціонує мережа загальноосвітніх навчальних закладів, яка за кількісними характеристиками відповідає освітнім запитам населення.

Забезпечення доступності та якості освіти неможливе без модернізації галузі і створення освітніх округів. Для узгодження дій щодо формування освітніх округів за розпорядженням голови Одеської обласної державної адміністрації Е. Л. Матвійчука створено координаційну раду. Однією з основних вимог забезпечення ефективного функціонування освітніх округів є організація підвезення учнів та вчителів в сільській місцевості. Минулого року Одещина стала першою серед областей України, де було повністю реалізовано програму «Шкільний автобус». Організованим підвезенням охоплено 12,9 тисяч учнів сільської місцевості. Всього для підвезення придбано 307 автобусів, з них — 90 у 2012 році.

Структурною складовою сучасного освітнього середовища є навчальні заклади, які створюють умови для творчого розвитку особистості. Тому проблема різнобічної взаємодії сільських загальноосвітніх закладів в організації навчального процесу, обміну та спільного використання матеріальних, навчально-методичних і кадрових ресурсів сьогодні є нагальною і вкрай необхідною.

Практика свідчить: творчий потенціал сільської школи області величезний. Потрібно лише розбудити його вмiлими управлінськими рішеннями.

Завдання школи не тільки навчати і виховувати учнів, але й зберегти їх здоров'я.

Соціально-економічні ініціативи Президента України В. Ф. Януковича щодо забезпечення умов для збереження фізичного здоров'я дітей, профілактики захворювань втілені в програмі, ініційованій головою Одеської обласної державної адміністрації Е. Л. Матвійчуком «Дитячий народний медичний огляд». З квітня 2013 року більше 150 тисяч дітей пройшли медичний огляд. Майже 8 тисяч дітей пройшли обстеження і лікування в обласній та районних лікарнях.

Суттєвим елементом гармонійного виховання дитини є фізична культура і заняття спортом. Профілактика захворювань, у тому числі через заняття спортом, відіграє важливу роль.

Новими соціальними ініціативами Президента України передбачено здійснення реконструкції і модернізації спортивних майданчиків у навчальних закладах. Наразі в області проведено інвентаризацію спортивної бази в загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах. Так, сьогодні потребують реконструкції або добудови 190 спортивних майданчиків у загальноосвітніх школах області. У 2013/2014 ро-

ках заплановано модернізувати всі спортивні майданчики, окремі — відремонтувати, встановити нове обладнання. Проведення робіт з покращення матеріально-технічної бази спортивних майданчиків і споруд сприятиме широкому проведенню у навчальних закладах усіх типів та форм власності заходів щодо підвищення рухової активності школярів як важливої складової здорового способу життя.

Позитивним чинником розвитку системи позашкільної освіти області є завершення у 2012 році будівництва нового приміщення для дитячо-юнацької спортивної школи в м. Вилкове Кілійського району, проведення капітальних ремонтів стадіонів для п'яти ДЮСШ (м. Біляївка, смт Іванівка, м. Роздільна, м. Болград, м. Кілія), ремонт дахів та комунікацій трьох позашкільних закладів Кілійського району, газифікація БДЮТ Красноокнянського району. Протягом 2012 року побудовано і відремонтовано 1100 спортивних майданчиків, побудовано та реконструйовано 16 стадіонів у сільській місцевості. Після реконструкції відкрито в м. Одесі легендарний каток «Крижинка», на якому виросли 4 олімпійські чемпіони.

У 2013 році в Ананіївському районі продовжується будівництво приміщення для ДЮСШ та розпочнеться будівництво спортивних комплексів у м.м. Арцизі і Балті, 5 позашкільних закладів (м. Балта, м. Теплодар) отримають нові приміщення.

Впевнена, що в Національному турнірі шкільних баскетбольних команд «Євро — 2015» активну участь будуть брати і учнівські команди Одещини.

Зміст Державних стандартів в галузі «здоров'я і фізична культура», що передбачає надання учням загальних знань і формування вмінь щодо збереження власного здоров'я як важливого компонента загальнолюдської культури, має забезпечити виховання здорового покоління. Важлива роль в реалізації цих завдань належить вчителю.

Протягом 2012/2013 навчального року здійснювалась цілеспрямована робота щодо реалізації Указу Президента України від 28.12.2012 року № 756/2012 «Про проведення у 2013 році Року дитячої творчості», зокрема в частині забезпечення належних умов для розвитку позашкільної освіти, збереження мережі закладів, залучення більшої кількості дітей до різних форм позашкільної освіти, створення ефективної системи виявлення і підтримки талановитої та обдарованої молоді, організації змістовного дозвілля дітей, удосконалення виховної роботи засобами позашкільної освіти.

Сфера позашкільної освіти перебуває на важливому етапі свого розвитку. Розвиток талантів і обдарувань учнівської молоді, підвищення рівня охоплення дітей позашкільною освітою — серед нових соціальних ініціатив Президента України «Діти — майбутнє України».

Провідна роль в організації позашкільної

освіти та виконання визначених державою завдань належить позашкільним навчальним закладам, які сьогодні функціонують як центри, палаци, будинки, клуби, станції, кімнати, студії, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, спортивні школи тощо.

У системі освіти Одеської області функціонують 122 позашкільні навчальні заклади, з них 50 — комплексних та 72 — профільних, в яких позашкільну освіту здобувають понад 108 тисяч дітей, що складає 47 % від загальної кількості дітей шкільного віку. Планується відкриття трьох нових позашкільних закладів (будинок дитячої творчості в Київському районі м. Одеси; обласний позашкільний заклад «Мала академія наук України»; центр позашкільної освіти приватної форми власності).

На базі загальноосвітніх навчальних закладів у шкільних гуртках навчається 51 тисяча учнів, що становить 22,2 %. Всього гуртковою роботою при позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладах охоплено понад 159 тисяч дітей (69 %).

Для Одеської області актуальною є проблема підвищення якості надання освітніх послуг дітям сільської місцевості. Показник охоплення гуртковою роботою дітей, які проживають в сільській місцевості, щороку збільшується. Якщо у 2010 році лише 5,4 тисячі дітей навчались у позашкільних закладах, то у 2013 році позашкільною освітою в сільській місцевості охоплено 24,6 тисячі дітей.

За результатами моніторингу Міністерства освіти і науки України Одеська область посідає 4-те рейтингове місце в Україні за рівнем охоплення дітей позашкільною освітою.

На виконання Указу Президента України «Про проведення у 2013 році в Україні Року дитячої творчості» активну діяльність щодо створення системи пошуку і підтримки обдарованої молоді та розвитку дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти у 2012/2013 навчальному році здійснює регіональний центр Малої академії наук України.

Зросла чисельність обдарованих дітей, залучених до науково-дослідницької діяльності. Значно розширились і вікові межі учнів, які цікавляться пошуковою і дослідницькою роботою. У 2013 році у заходах МАН, окрім старшокласників, брали участь діти середнього шкільного віку.

Сьогодні до дослідницької діяльності залучено близько 7 тисяч обдарованих дітей області. Це свідчить про підвищення зацікавленості учнівської молоді до навчання в Малій академії наук України, яка забезпечує юному досліднику сприятливі умови для розвитку його інтелектуального потенціалу.

Необхідною умовою розвитку економіки регіону є стабільне функціонування системи підготовки кваліфікованих робітників, у тому числі й на рівні державних закладів професійно-технічної освіти. У минулому навчальному

році професійне навчання за більш ніж 100 простими та інтегрованими професіями надавали 46 таких закладів. Ними підготовлено понад 7 тисяч кваліфікованих робітників, а працевлаштування переважної їх більшості проводилося відповідно до укладених двосторонніх договорів. Крім того, на виконання замовлень Одеського обласного центру зайнятості закладами професійно-технічної освіти надано первинну професійну підготовку 130 особам.

У контексті підвищення конкурентоспроможності випускника на ринку праці закладами професійно-технічної освіти області створено 3 навчально-практичні центри, в яких безробітні отримують престижні і затребувані на ринку праці робочі професії, пов'язані з використанням інноваційних будівельних технологій.

Завдяки ініціативам профільного Міністерства 2013 рік став роком широкомасштабних законодавчих інновацій, якими урегульовано порядок формування державного замовлення з підготовки у професійно-технічних навчальних закладах робітничих кадрів та молодших спеціалістів. За результатами конкурсного відбору, проведеного Міністерством, та на виконання умов Державного контракту, укладеного між Міністерством і кожним конкретним закладом професійно-технічної освіти, заплановано прийняти на навчання за робітничими професіями понад 8330 чол. та понад 240 за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст».

Департаментом освіти і науки облдержадміністрації, закладами професійно-технічної освіти схвалено запровадження у 2013 році Єдиної державної електронної бази з питань освіти, проведено відповідну організаційну роботу в частині реєстрації в ДН «Інфоресурс».

Серед пріоритетних напрямків діяльності закладів професійно-технічної освіти — оновлення змісту освіти.

Позитивні результати для системи професійно-технічної освіти обумовив започаткований профільним Міністерством процес комп'ютеризації освітніх установ. Наразі усі заклади професійно-технічної освіти підключені до мережі Internet і користуються послугами скайп-зв'язку. Професійно-технічні заклади мають власні веб-сторінки на сайті «Професійно-технічна освіта в Україні», 27 закладів мають власні сайти.

На виконання соціальних ініціатив Президента В.Ф. Януковича та за підтримки голови Одеської обласної державної адміністрації Едуарда Матвійчука 358 учнів професійно-технічних навчальних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, дітей із малозабезпечених та багатодітних сімей, які виявили бажання, відпочивали та оздоровлювалися на базах відпочинку смт Сергіївка.

Важливою складовою динамічного розвитку сучасних освітніх послуг є інформатизація, яка

насамперед забезпечить учням доступ до якісної освіти.

Перед середньою школою стоїть завдання — забезпечити виконання Державних цільових програм. Перш за все, це подальше впровадження в навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків».

Набувають широкого використання інформаційно-комунікаційні технології в організації освітянської діяльності. Особливу роль в зміні управління освітою відіграли проведені Міністерством освіти і науки України інтернет-збори для батьків першокласників; започаткована в нашій області і підтримана Міністерством освіти і науки України Всеукраїнська інтернет-олімпіада з 8 шкільних дисциплін, моніторингове дослідження рівня практичного володіння випускниками шкіл комп'ютерними технологіями.

Перед керівниками закладів освіти, інститутом удосконалення вчителів визначено завдання забезпечити стовідсоткове оволодіння вчителями навичками застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

З нового навчального року заклади освіти області стануть активними учасниками Проекту створення єдиної автоматизованої інформаційної системи управління освітою «Курс: Освіта».

Стан готовності навчальних закладів до впровадження нових державних стандартів у 2013/2014 навчальному році в рамках Всеукраїнської акції «Нові стандарти — нова школа» вивчався делегаціями районів, міст області, представником Міністерства освіти і науки України.

Директори обмінялися думками щодо шляхів покращення санітарно-гігієнічного стану загальноосвітніх навчальних закладів, оснащення їх комп'ютерною технікою та організації доступу вчителів до Інтернету, забезпечення якісного викладання інформатики у 2-х та 5-х класах.

Відбувся обмін досвідом щодо організації харчування, медичного огляду дітей, запровадження здоров'язберезувальних технологій.

Обговорювалося питання кадрового забезпечення, підвищення кваліфікації вчителів початкових класів, вчителів інформатики, іноземної мови, які будуть працювати у 2-х та 5-х класах, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Керівники делегацій обмінялися думками щодо шляхів впровадження нового державного стандарту у 2-х та 5-х класах, відзначили плідну співпрацю з органами місцевого самоврядування, спонсорами щодо підготовки закладів освіти до нового навчального року.

Впевнена, що освітяни Одеської області об'єднають зусилля, мобілізують свій потужний професійний потенціал й успішно виконують поставлені перед ними завдання.

Бажаю творчого натхнення, успіхів у роботі, міцного здоров'я, злагоди та добра.

З новим навчальним роком, шановні освітяни!

В. А. КАВАЛЕРОВ,
директор ООІУВ, канд. пед. наук, доцент,

Л. К. ЗАДОРЖНА,
заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи, канд. філос. наук

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Перебудова сучасного життя в Україні відкриває реальні перспективи для оновлення змісту освіти і досягнення європейських стандартів.

Модернізація української системи освіти і динаміка інноваційних процесів у суспільстві вимагають нових підходів до формування особистості педагога.

Сучасна освітня парадигма стимулює появу творчих і новаторських ідей, пошуки більш досконалих і ефективних систем навчання. Освітній процес у повній мірі залежить від особистості і тих, хто навчає, і тих, хто навчається.

Сучасній школі потрібен новий вчитель, який би постійно поновлював і удосконалював зміст своєї діяльності, що можливо здійснювати тільки за умов чітко організованої методичної роботи.

Останнім часом методичній службі приділяється значна увага. Невипадково Міністерство освіти і науки України ще у минулому році проголосило курс на «перезавантаження» роботи всіх методичних служб України.

На районні (міські) методичні кабінети, обласний інститут удосконалення вчителів покладено відповідальне завдання: забезпечувати підвищення освітніх і професійних знань вчителів, розвиток їх творчого потенціалу, формування професійної активності, що сприятиме оновленню змісту освіти та забезпеченню її якості.

Все очевиднішим стає те, що традиційна школа, яка була орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, має стати інноваційною.

Ключовим завданням освіти у XXI столітті є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє.

Освітня галузь України, обравши шлях кардинальних реформ, входження до європейського освітнього простору, підвищення якості освіти, потребує узгодження всіх її компонентів із загальноприйнятими стандартами.

Позитивні та якісні зміни, які відбуваються в українській національній системі освіти, засвідчують наступні документи: Державні стандарти початкової, базової та повної загальної середньої освіти; проголошення міністром освіти і науки України Д. В. Табачником на форумі міністрів освіти європейських країн «Школа XXI століття: Київські ініціативи» семи напрямків Євроінтеграції дошкільної та середньої

освіти («Дошкільна освіта», «Спільна історія без розділових ліній», «Толерантність», «Через мову до взаєморозуміння», «ІКТ-освіта без кордонів», «Від шкіл-партнерів до партнерів-країн», «Новій освіті Європи — новий європейський учитель»); Указ Президента України В. Ф. Януковича «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». Саме ці документи є для методичних служб, як і всієї системи управління освітою, такими, що забезпечують організацію системної роботи з педагогічними працівниками, проведення науково-дослідної діяльності, розвиток та запровадження інноваційних технологій в навчально-виховний процес. Тому колектив інституту відповідно до світових тенденцій розвитку освіти спрямовує свою діяльність на:

- якісне підвищення кваліфікації педагогічних працівників на інноваційній основі;
- сучасний психолого-педагогічний супровід роботи вчителя;
- підвищення управлінської культури керівників закладів освіти;
- розширення методичної роботи щодо підготовки вчителів для роботи в інклюзивних та інтегрованих класах;
- створення інформаційної системи підтримки освітнього процесу та роботи педагогічних працівників;
- вивчення, узагальнення і розповсюдження перспективного досвіду педагогічних працівників.

Успішному виконанню визначених завдань сприятиме удосконалення роботи методичних кабінетів, їх переорієнтація на діяльність як інформаційно-методичних центрів, широке використання в роботі Інтернет-технологій, забезпечення мережної взаємодії учнів (спільні проекти, учнівські форуми, єдине інформаційне освітнє середовище), створення системи підтримки єдиної інформаційної управлінської мережі суб'єктів освітньої діяльності.

Найвища освіта — це дошкільна освіта. За ініціативи голови Одеської обласної державної адміністрації Е. Л. Матвійчука 2013 рік в нашій області проголошено роком «Дитячої творчості та дошкільної освіти». У зв'язку з цим колектив Одеського обласного інституту удосконалення вчителів переглянув форми і методи роботи з педагогічними працівниками дошкільних закладів.

Підвищення ролі дошкільної освіти, введення етапу передшкільної підготовки, оновлення Базового компонента дошкільної освіти створили нову ситуацію щодо реалізації принципу наступності між дошкільною і початковою освітою.

Науково-практична конференція з обміну досвідом, яка проводилася зі слухачами курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів, вихователів та завідуючих дошкільними навчальними закладами при ООІУВ «Наступність у розвитку, вихованні та навчанні дітей дошкільного віку та початкової школи», стала важливим етапом на шляху оновлення підходів до планування спільної роботи вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів. Слід зауважити, що дошкільний заклад — це не міні-школа. Важливо посилити розвивальний і виховний аспект розумового виховання дітей, приділити особливу увагу формуванню мотивів пізнавальної діяльності, інтелектуальному розвитку та вмінню взаємодіяти. Прикладом є впровадження в ДНЗ № 75 м. Одеси технології саморозвитку М. Монтессорі, яка адаптована до умов сучасного дошкільного навчального закладу.

Запорукою якісної дошкільної освіти є мовленнєвий розвиток дитини. Вивчення державної мови, розвиток українського мовлення треба розпочинати з дошкільного віку.

Виважена мовна політика в освіті гарантує оволодіння дітьми українською мовою як державною та мовою своєї національності, що сприяє міжнаціональній толерантності.

Тому викладачі та методисти ООІУВ розробили перспективне планування і програму занять з навчання української мови і розвитку українського мовлення у групах з національним складом дітей.

Зважаючи на те, що провідною діяльністю в дошкільному віці є гра, саме вона має стати дієвим засобом формування творчої особистості.

Позитивним у цьому напрямку є досвід вихователя ОДНЗ № 160 С. Ф. Довженко «Розвиток творчих здібностей дитини дошкільного віку засобами конструювання». Вихователя визнано переможницею ІІ (обласного) туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» з номінації «Вихователь дошкільного навчального закладу», а також учасником першого (відбіркового) етапу третього (заключного) туру Всеукраїнського конкурсу професійної майстерності педагогічних працівників ДНЗ «Вихователь року» у 2013 році. За підсумками проведення заходу С. Ф. Довженко отримала найбільшу кількість балів і допущена до участі у наступному етапі, який відбудеться у вересні, в м. Києві.

Заслуговує на увагу досвід музичного керівника Одеського дошкільного навчального закладу «Ясла-садок» № 283 «Розвиток креативності дитини на музичних заняттях за допомогою елементів «арт-терапії»; педагогічного

колективу Одеського НВК № 263 «Розвиток творчого мислення вихованців дошкільного закладу та учнів початкової школи».

Здоров'я дітей — соціальна цінність, інтегративний показник суспільного розвитку.

З метою широкої популяризації досвіду роботи щодо впровадження технологій, спрямованих на збереження здоров'я дітей дошкільного віку, формування здорового способу життя, проводився Всеукраїнський огляд кращих відеоматеріалів про здоров'язберегаючі технології, які впроваджуються у дошкільних навчальних закладах. В обласному етапі огляду брали участь 58 колективів ДНЗ з 21 міст та районів області.

Переможцями визнано колективи ДНЗ № 11 «Лялечка» м. Іллічівська, № 1 «Золота рибка» м. Южного, «Ясла-садок» № 295 м. Одеси. Матеріали були направлені до організаційного комітету і представлені на освітньому порталі «ПЕДПРЕСА» для громадського обговорення.

За результатами обговорення відеоматеріали колективу ДНЗ №1 «Золота рибка» м. Южного увійшли до десятки кращих.

Сьогодні до дошкільних навчальних закладів починають приходити діти другого і навіть першого року життя, тому важливо подбати про відкриття груп для такого контингенту дітей, створення сприятливих умов для реалізації цілісного підходу до малюка, його догляду, виховання й розвитку. З метою якісної підготовки вихователів до роботи з такими дітьми в програмі курсів підвищення кваліфікації передбачено години на лекцію «Адаптація дітей раннього та старшого дошкільного віку до умов дошкільного навчального закладу».

Основи комп'ютерної грамотності та ознайомлення дітей з навколишнім світом за допомогою комп'ютера є варіативною складовою Базового компонента дошкільної освіти. Тож для діяльності дошкільного навчального закладу комп'ютеризація педагогічного процесу є своєрідним викликом, що потребує вирішення ряду завдань: підвищення комп'ютерної грамотності педагогів; створення безпечного комп'ютерно-ігрового середовища в умовах дошкільного навчального закладу; вивчення перспективного досвіду застосування комп'ютерних технологій в роботі з дошкільниками; вміння розробляти перспективне планування щодо впровадження ІКТ в освітній процес.

На обласному семінарі, який відбувся у травні, методисти з дошкільної освіти рай (міськ) методичних кабінетів мали змогу ознайомитися з досвідом роботи дошкільних закладів Овідіопольського району з питань впровадження в освітній процес комп'ютерних технологій. Основною метою семінару було орієнтування педагогів на важливість залучення дітей до пізнання світу засобами комп'ютерних технологій. Педагогічні колективи району презентували свою систему роботи дошкільних закладів: «Створення сприятливого розвивального середовища

з метою формування інформаційної компетенції дошкільника» (Авангардівський НВК), «Використання мультимедійних засобів для всебічного розвитку дитини» (Молодіжненський ДНЗ), «Науково-методичний супровід формування інформаційної компетентності дитини дошкільного віку» (Овідіопольський ДНЗ № 2).

Викладачами інституту розроблено освітню програму для дистанційного навчання завідувачів і вихователів ДНЗ, підготовлено методичні рекомендації щодо розкриття варіативної складової «Комп'ютерна грамота». Функціонує творча група, яка працює над проблемою «Забезпечення і підвищення якості дошкільної освіти через створення навчально-методичного супроводу освітнього простору з використанням ІКТ».

На сучасному етапі розвитку суспільства важливою залишається необхідність гуманістичного підходу до процесу виховання дитини, пробудження з раннього дитинства гуманних почуттів, ознайомлення дітей з моральними нормами і правилами, морально-етичними цінностями, формування навичок моральної поведінки. У зв'язку з цим ООІУВ розроблено факультативний курс «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку» (на основі християнського віровчення) з методичним супроводом до нього, що успішно впроваджується в ДНЗ № 4 м. Южного.

З метою підготовки завідувачів, методистів та вихователів ДНЗ до проведення занять з духовно-морального виховання на базі ООІУВ запроваджено постійно діючий методологічний семінар «Методологічні та методичні засади вивчення предметів духовно-морального спрямування». До навчально-тематичних планів курсів підвищення кваліфікації вихователів введено факультативний курс «Духовно-моральне виховання дошкільників» та лекції «Педагогічний аспект духовно-моральних цінностей українського народу», «Міжкультурні компетенції як складова змісту навчального процесу в полікультурному освітньому середовищі».

Недарма кажуть «З родини йде життя дитини». Дошкільний період найбільш сприятливий для формування базису громадянської свідомості: виховання почуття любові й поваги до рідних і близьких, батьківської домівки, дитячого садка, рідного села, пошани до державних символів, інтересу до історичних та культурних традицій українського народу. Позитивним результатом вивчення та узагальнення педагогічного досвіду вихователів дошкільних навчальних закладів м. Білгорода-Дністровського став випуск методичної розробки «Народні традиції у вихованні дошкільнят», що дало змогу впроваджувати даний досвід в практику дошкільних закладів області.

Для покращення освітнього процесу та забезпечення його ефективності кожен досвідчений педагогічний колектив використовує сучасні технології щодо підвищення якості освіти

в закладі та досягнення позитивних результатів у своїй роботі. З метою надання дієвої допомоги таким закладам ООІУВ проводиться підготовча робота щодо організації впровадження технології «Радість розвитку» в дошкільних закладах міста та області.

Вважаємо, що дошкільники нашої області впевнено стартують до нової школи.

Чи вдалося вчителям початкових класів, іноземної мови, фізичної культури та музики, які використовували здоров'язбережувальні технології в навчально-виховному процесі, забезпечити сприятливі умови для навчання першокласників під час адаптаційного періоду? Це питання обговорювалося в рамках проведення на базі ООІУВ семінарів, «круглих столів», майстер-класів.

Відповідно до заходів Одеського обласного інституту удосконалення вчителів щодо покращення організації навчально-виховного процесу в перших класах загальноосвітніх навчальних закладів області розпочав роботу обласний постійно діючий семінар «Концептуальні засади дидактико-методичного забезпечення впровадження компетентнісного підходу в оновленій школі» для 29 молодих вчителів, які у 2012 році розпочали свою педагогічну діяльність та взяли перший клас. Основною метою цього семінару є мотивація молодих спеціалістів до професійного та особистісного розвитку, надання допомоги з методики викладання предметів (навчання грамоти, математика), ознайомлення з інноваційною медико-педагогічною технологією «Музикотерапевтична педагогіка».

Розпочато роботу експериментального майданчика «Формування ключових компетентностей учнів початкової школи на уроках математики» (автор ідей — вчитель початкових класів Л. Ф. Шостак). На виконання вимог Державного стандарту початкової, базової та повної загальної середньої освіти щодо змін пріоритетів в організації навчально-виховного процесу для учнів 1–4-х класів до варіативної складової навчального плану закладу рекомендовано включити години на вивчення курсів «Логіка» або «Продуктивне мислення».

З метою якісного впровадження нового державного стандарту в містах і районах області пройшли семінари «Особливості впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти», «Реалізація освітніх галузей, змісту навчальних програм на компетентнісній основі»; «Особливості навчання та виховання першокласників в умовах впровадження нової програми за новим державним стандартом; засідання «круглих столів» «Розвиток творчих здібностей першокласників», «Особливості змісту та методики викладання предметів за новими програмами», «Забезпечення наступності в роботі дошкільної та початкової ланок освіти: методичний і психологічний аспекти».

За участю психологів для вчителів 1-х класів проводились семінари «Адаптація учнів 1-х

класів. Робота з дітьми, які мають ознаки дезадаптації», «Перший раз у перший клас. Як допомогти дитині в навчанні?», «Психологічний супровід навчально-виховного процесу в 1 класі», «Створення умов для виховання, розвитку й самореалізації кожної дитини» (Великомихайлівський, Білгород-Дністровський, Ренійський, Савранський, Татарбунарський райони),

Упродовж року результативно працювали районні та міські методичні об'єднання вчителів 1-го класу на засіданнях яких розглядалися наступні питання: «Оцінювання навчальних досягнень першокласників», «Використання ігрових моментів на уроках з шестирічними учнями», «Інтерактивні методи навчання на уроках математики в 1 класі», «Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів».

Протягом року проводилася системна робота щодо підготовки вчителів, які у новому навчальному році будуть викладати курс «Сходинки до інформатики»

Були розроблені навчальні плани курсів підвищення кваліфікації. Вони спрямовані як на підготовку вчителів початкових класів, які мали оволодіти знаннями про особливості викладання даного предмета, так і вчителів інформатики, які мали оволодіти знаннями про психологічні та індивідуальні особливості роботи з дітьми молодшого шкільного віку.

На вчєній раді ООІУВ обговорювалося питання «Про підготовку до впровадження в навчальних закладах області курсу «Сходинки до інформатики».

Усіма формами підвищення кваліфікації було охоплено майже сто відсотків вчителів. Разом з підготовкою вчителів до запровадження курсу «Сходинки до інформатики» вирішується проблема щодо навчання вчителів уміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології та впроваджувати інтерактивні методи. Комп'ютер перестав усвідомлюватися тільки як засіб реалізації навчального предмета «Інформатика».

«Сто відсотків» — державна цільова програма впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів інформаційно-комунікаційних технологій. Враховуючи актуальність завдань цієї програми, ООІУВ впроваджує нові форми роботи з педагогічними працівниками.

Інформаційно-комунікаційні технології — освіта без кордонів

Справжнім проривом для України стало впровадження інклюзивної освіти. На виконання соціальних ініціатив Президента України В. Ф. Януковича в області проводиться значна робота щодо підтримки дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, їх інтеграції в загальноосвітні заклади.

У нашій області 3,5 тисячі дітей з особливими потребами інтегровані в загальноосвітні заклади. А це означає, що питання щодо впровад-

ження інклюзивної освіти потребує постійної уваги з боку методичних служб.

З метою забезпечення якісного навчання педагогів, які працюють з дітьми з особливими потребами в групах, класах з інклюзивним навчанням, за підтримки Міністерства освіти і науки України ООІУВ став учасником Програми транс-європейського співтовариства в галузі освіти.

TEMPUS «Педагогічні інновації в інклюзивній освіті».

Разом з колегами з Німеччини, Іспанії, Швеції, Білорусії, Молдови буде реалізована мета проекту: створення методологічної та освітньої бази для розвитку і впровадження 9 нових курсів з педагогічних інновацій в інклюзивній освіті, підготовка регіональних промоутерів у сфері інклюзивної освіти, створення сучасної діагностичної лабораторії з метою навчання вчителів уміння використовувати сучасні комп'ютерні технології для діагностики та навчання дітей з особливими потребами.

Це дозволить якісно змінити тематику лекцій щодо запровадження інклюзивної освіти, введених з 2011 року в навчально-тематичні плани курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Через мову до взаєморозуміння — один із важливих напрямків євроінтеграції дошкільної та середньої освіти.

У закладах освіти області проводиться значна робота щодо розвитку національних культур і мов. В умовах поліетнічного і полікультурного середовища кожен освітній заклад прагне стати школою діалогу культур.

У Програмі «Освіта Одещини» на 2011—2014 роки значна увага приділяється розвитку національних мов, підтримці обдарованих дітей та вчителів, які працюють в закладах освіти з національним складом учнів.

Оновлення системи мовної освіти, що забезпечує обов'язкове володіння державною мовою, можливість опанувати рідну та іноземні мови — одне з важливих завдань Національної стратегії розвитку освіти України.

У минулому навчальному році учні перших класів розпочали вивчення іноземної мови. З нового навчального року другу іноземну мову будуть вивчати учні 5-х класів.

Семінари, тренінги, виїзні курси підвищення фахового рівня вчителів іноземних мов в районах області, дистанційне навчання, розробка проектів, досвід роботи творчо працюючих вчителів — це система роботи ООІУВ, яка дозволить на якісно новому рівні розпочати викладання другої іноземної мови за новими державними стандартами.

Стан науково-методичного супроводу викладання іноземної мови в початковій школі досліджувався в ході методичних виїздів, спостережень, бесід, консультацій у Котовському, Кодимському, Тарутинському, Кілійському, Болградському, Березівському районах.

Всі питання розглядались через призму реалізації основних концептуальних підходів та завдань, визначених Державним стандартом загальної початкової освіти щодо викладання іноземної мови в початковій школі.

Методична робота в районах здійснювалася на засадах диференційованого підходу та з урахуванням особливостей якісного складу вчителів іноземної мови та їх індивідуальних потреб.

Так, для молодосвідчених вчителів та вчителів-нефахівців організовано роботу постійно діючих семінарів «Особливості викладання іноземної мови в початковій школі» (Котовський, Болградський, Березівський райони); «Викладання іноземних мов у початковій школі: проблеми, пошук, знахідки» (Тарутинський район).

На допомогу молодосвідченим та молодим вчителям у подоланні труднощів та розв'язанні першорядних проблем щодо структури уроку іноземної мови, урахування вікових, психолого-фізіологічних особливостей шестирічок прийшли вчителі-наставники, методисти районних (міських) методичних кабінетів, методисти та науковці ООІУВ.

Питання «Про стан науково-методичного супроводу та кадрового забезпечення викладання іноземних мов у початковій школі» обговорювалось на вченій раді ООІУВ.

Попереду новий навчальний рік, нові проблеми, пошуки їх розв'язання.

Колектив інституту, як і кожний навчальний заклад, визначив на наступний навчальний рік такі завдання:

- Модернізувати систему підвищення кваліфікації педагогічних кадрів за рахунок впровадження новітніх технологій навчання.

- Розробити модель неперервної інформаційної освіти для педагогічних працівників.

- Спрямувати діяльність на забезпечення науково-методичного супроводу процесу інформатизації управління закладами освіти.

- Удосконалити науково-методичний супровід використання освітніх інновацій.

- Виявляти та розповсюджувати досвід створення гнучких моделей навчально-виховного процесу, що здійснюється на основі нових освітніх технологій та мережевої взаємодії.

- Широко впроваджувати з метою координації роботи методичних служб мережеву співпрацю: чат, телеконференції, організацію роботи проектних команд, мережевих методичних центрів.

У 2013/2014 навчальному році особлива увага методичних служб має бути зосереджена на реалізації Державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти, забезпечення науково-методичного супроводу.

Сподіваємось, що новий навчальний рік принесе нові ідеї та нові звершення. З новим навчальним роком!

А. И. АЙРИКЯН,

заведующая НМЛ управленческой деятельности Одесского областного института усовершенствования учителей

ДИДАКТИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СОСТАВЛЕНИЯ ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ПЛАНОВ

Приоритеты развития и модернизации образования Украины определены в «Национальной доктрині розвитку освіти України у ХХ столітті» и в «Национальной стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», где предусмотрено «надання автономії навчальним закладам усіх рівнів». Для среднего образования это реализуется прежде всего в возможности для каждого образовательного учреждения формировать рабочий учебный план с учётом особенностей контингента учащихся, педагогического коллектива.

Учебный план — это официальный нормативный документ, единственный для всех уровней и профилей образовательного процесса и обязательный для всех учебных заведений.

Учебный план — это основа любой педагогической системы.

Учебный план — это концентрированное выражение государственной политики в отрасли образования.

Учебный план — один из важнейших структурных элементов учебно-воспитательного процесса.

Учебный план — это финансовый документ образовательного заведения.

Учебный план — это конкретный этап развития учебного заведения, с помощью которого определяется стратегия выбора изменений в педагогической системе этого заведения.

Законом Украины «Про загальну освіту» (ст. 15) предусмотрены такие виды учебных планов: *базовые, типовые, рабочие, экспериментальные*.

В *базовых учебных планах* (БУП) отражены государственные образовательные стандарты начальной, основной и старшей школы.

Составляющие БУП:

инвариантная	вариативная
обеспечивает единые требования к общеобразовательной подготовке учеников всех форм и типов учебных заведений.	направлена на реализацию индивидуально ориентированного содержания образования, которое формируется учебным заведением с учетом региональных особенностей, индивидуальных образовательных запросов учеников и типов образовательного заведения.

Типовые учебные планы (ТУП) разрабатываются МОН Украины на основании Базово-

го учебного плана для общеобразовательных учебных заведений разных типов.

В соответствии с содержанием образовательных отраслей в ТУП предоставляется перечень предметов, количество часов, которые выделяются для их изучения и общий объем учебной нагрузки. Составляющие ТУП:

инвариантная	вариативная
содержит государственный компонент и реализацию (в старшей школе) содержания образования по избранному профилю на одном из трех уровней: стандарт, академический, профильный.	содержит школьный и региональный компоненты.

ТУП имеют разную структуру, разное распределение учебного содержания в соответствии с типом учебного заведения в пределах часов, которые определены БУП.

Рабочие учебные планы (РУП) ежегодно разрабатываются учебными заведениями на основании ТУП Министерства образования Украины.

Составляющие РУП:

инвариантная	вариативная
обеспечивает реализацию школьного образования на уровне государственных стандартов.	конкретизируются три ее части — школьный компонент, региональный компонент, этнокультурный компонент с учетом особенностей организации учебно-воспитательного процесса, запросов учеников, возможностей кадрового и учебно-методического обеспечения, заданий по реализации допрофильной подготовки и профильного обучения.

Таким образом, конкретизация учебных планов концептуально определяется содержанием учебно-воспитательного процесса на каждой ступени обучения. Рабочий учебный план, который отражает логику компетентностного подхода и основывается на положениях личностно и социально ориентированной парадигмы образования, обеспечивает:

во-первых, усвоение обязательного минимума содержания полного среднего образования; во-вторых, специальную (допрофильную) подготовку, которая обеспечивает возможность профессионального самоопределения школьников и последующего получения профессиональ-

ного образования (специального, среднего, высшего) в учебных заведениях;

в-третьих, включение этнокультурологического компонента для изучения родных языков, национальных культур и национальной истории;

в-четвертых, реализацию регионального компонента, который обеспечивает изучение специальных (элективных (курсов по выбору), факультативных, спецкурсов) из истории и культуры родного края (села, города), краеведческого направления;

в-пятых, внедрение через школьный компонент индивидуальной работы с учениками, организацию консультаций, защиту учебных проектов.

Четыре компонента совокупности деятельности человека: знание о мире; опыт осуществления средств деятельности; опыт творческой деятельности; опыт эмоционально-ценностного отношения к действительности и ее объектам должны быть реализованы в рабочих учебных планах для построения учебно-воспитательного процесса на деятельностной основе.

Вариативная составляющая РУП включает

школьный, региональный и этнокультурологический компоненты:

- для углубленного изучения отдельных предметов;

- для усиления изучения предметов инвариантной составляющей;

- для введения новых учебных предметов, факультативов, профильных, элективных курсов;

- для проведения индивидуальных и групповых занятий;

- для защиты учебных проектов.

Учебно-воспитательный процесс образовательного заведения осуществляется через реализацию РУП, который обеспечивает его содержание и организацию и потому является более важным объектом анализа и контроля как со стороны школьной администрации, так и со стороны органов управления образования. Этот контроль направляется на получение информации об учебно-воспитательной деятельности педагогов, ее оценку и формирование конструктивных решений, которые должны обеспечить позитивные изменения в стратегии развития всей существующей педагогической системы образовательного учреждения.

Таблица 1

Экспертиза рабочих учебных планов школы

№	Вопросы контроля	Содержание	Комментарии
1.	Соблюдение порядка утверждения и нормативность рассмотрения.	РУП государственного и коммунального ОУЗ утверждаются соответствующими органами управления образования; частные — основателем по согласованию с соответствующими органами управления образования.	Экспериментальные и индивидуальные РУП согласовываются с МОН Украины по представлению областного управления образования.
2.	Соответствие «Положению о среднем учебном заведении» и Уставу школы.	п. 13: УВП в ОУЗ независимо от его подчинения, формы собственности осуществляется в соответствии с РУП, составленных на основе типовых учебных планов, утвержденных МОН Украины.	
3.	Наличие объяснительной записки и её соответствие нормативно-правовым документам об образовании.		
4.	Соответствие РУП типовому: — перечень предметов инвариантной составляющей плана; — предусматриваемое количество часов на их изучение; — предусмотрено ли введение предметов, которых нет в ТУП; — количество часов на изучение всех предметов и их соответствие требованиям ТУП; — соответствие программным требованиям количества запланированных часов на изучение предметов по классам.	ст. 15: Индивидуальное и дифференцированное обучение в ОУЗ обеспечивается путём реализации инвариантной и вариативной части Государственного стандарта общего среднего образования.	
5.	Качество использования вариативной составляющей в РУП: — используются ли полностью часы по всем параллелям классов? — с какой целью используются часы? • для усиления предметов инвариантной составляющей — каких (указать); есть ли в этом потребность? • для углубленного изучения отдельных предметов (указать каких) в соответствии с профилем обучения; • для углубленного изучения предметов (указать каких), которые не отвечают профилю обучения; • для организации индивидуального обучения, групповых и индивидуальных консультаций; • для введения курсов:	ст. 15: Вариативная часть формируется ОУЗ с учетом специализации и профиля обучения. ст. 16: ОУЗ выбирает формы, средства и методы учебы и воспитания в пределах, определенных Законами Украины «Про освіту», «Про загальну середню освіту» и Уставом школы.	

№	Вопросы контроля	Содержание	Комментарии
	профильных; элективных; факультативов (обосновать их введение); • есть ли системность и преемственность в использовании часов вариативной составляющей (на основе сопоставления с РУП предыдущих лет)? • возрастная обоснованность использования часов вариативной составляющей; • обеспечение целесообразности выбора часов вариативной составляющей: программно-методическое; учебно-методическое; кадровое; техническое; • наличие в заведении документа, подтверждающего использование часов вариативной составляющей.		
6.	Соблюдение норм предельно допустимой нагрузки на ученика.		
7.	Соблюдение норм суммарного количества часов, которое финансируется из бюджета.		

Анализ рабочих учебных планов, ежегодно представляемых на экспертизу, позволяет выделить условно три группы: социально-ориентированные, лично ориентированные, неориентированные, в которых просматривается попытка реализовать некоторые положения концепции лично ориентированного образования, обеспечить развитие и саморазвитие личности школьника, самореализацию личности с учётом индивидуальных особенностей.

В отдельных рабочих учебных планах некоторых образовательных учреждений можно отметить культурологическое направление содержания образования, которое, в основном, находит отражение в новых учебных курсах или предметах, а также курсах по выбору.

В рабочих учебных планах отмечаются следующие недостатки:

— РУП составлялись с нарушением нормативных требований;

— в пояснительных записках РУП указывались документы, которые утратили действие; неверно указывались реквизиты и название документа;

— неправильно выбирались приложения ТУП, по которым осуществлялось планирование работы учебных заведений;

— в приложениях к рабочим учебным планам указывались названия предметов, которые не соответствовали ТУП и действующим стандартам образования;

— осуществлялось необоснованное распределение часов вариативной составляющей на индивидуальные, групповые, факультативные занятия, курсы по выбору, предметы инвариантной части;

— содержание пояснительных записок к РУП не отражало особенности конкретного образовательного учреждения.

В содержание пояснительной записки РУП необходимо включить:

- 1) перечень нормативных документов;
- 2) определение целевой направленности обу-

чения на каждой ступени: начальной, основной, старшей школы;

3) обоснование профиля образовательного учреждения.

Организация профильных классов (групп) позволяет за счёт изменений в содержании, структуре и организации образовательного процесса более полно учитывать интересы и наклонности обучающихся; создавать условия для обучения старшеклассников в соответствии с их профессиональными планами относительно продолжения образования.

В «Концепції профільного навчання в старшій школі» (наказ МОН України від 11.09.2009 р. № 854) предусматривается, что школьники могут выбирать не только один из рекомендованных профилей, но и собственный индивидуальный учебный план (ИУП).

ИУП — это конкретный план обучения каждого отдельного ученика, включающий совокупность курсов, выбранных из РУП общеобразовательного учреждения.

Ученик делает выбор, и лишь тогда на его основе формируется ИУП. Следует помнить, что процедура выбора, её проведение требуют большой подготовительной работы со стороны администрации школы.

4. Общую характеристику инвариантного компонента каждой ступени школы, на которой необходимо обеспечить, учитывая вариативность программ каждой ступени, квалификацию педагогов, результативность обучения и воспитания на выходе из каждой ступени, преемственность в целях, содержании и методике обучения, а также сохранение физического и психического здоровья обучающихся.

5. Использование часов инвариантной части учебного плана на каждой ступени обучения: часы национально-регионального и этнокультурного компонентов, часы школьного компонента, часы индивидуальных и групповых занятий.

В каждом РУП необходимо представить на-
полнение вариативной части по семестрам и по

классам, представить сведения о курсах по выбору:

5-А класс

I семестр		II семестр	
Название курса	Кол-во часов	Название курса	Кол-во часов
— логика	1	— логика	1
— математика (инд. занятия)	0,5	— украинский язык (инд. занятия)	0,5

Вариативность курсов по выбору (элективных курсов) предполагает, что в ходе допрофильной подготовки учащиеся 8–9-х классов будут ориентированы на конкретный профиль или будут сомневаться в своём выборе. И в таком случае сомневающиеся учащиеся

смогут попробовать свои силы в освоении разных курсов по выбору. Курсы по выбору, предлагаемые учащимся в системе допрофильной подготовки, отличаются друг от друга содержанием наполнением, формой организации и технологией проведения. Поэтому задача администрации школы заключается в сбалансированном подборе таких курсов.

Задачи элективных курсов:

- расширять знания по изучаемым предметам;
- обеспечивать более высокий уровень надпредметных компетенций;
- способствовать активному самоопределению, в том числе и профессиональному;
- формировать и развивать познавательный интерес к учебным предметам, учебной деятельности.

Курсы по выбору допрофильной подготовки

№	Название курса	Продолжительность курса (кол-во часов)	Кол-во обучающихся, посещающих данный курс		Ф.И.О. учителя, квалификация
			Группы из одного класса	Смешанные группы	
1.	Иностранный язык и основы переводческой деятельности	9	15 (9-А)	—	Сидорова В.П., высшая категория
2.	Основы предпринимательской деятельности	9		12 (8-А, 8-Б)	Попова В.С., I категория
3.	...				

В старшей школе важнейшей функцией элективных курсов является формирование деятельностных умений школьников для решения практически важных задач: продолжение профориентационной работы, осознание возможностей и способов реализации выбранного жизненного пути, формирование предметных и надпредметных компетенций учащихся.

Таблица 2

Элективные курсы профильного обучения (виды: предметные, межпредметные, надпредметные)	Название курса	Продолжительность курса (кол-во часов)	Кол-во обучающихся, посещающих данный курс		Ф.И.О. учителя, квалификация
			Группы из одного класса	Смешанные группы	
Предметные элективные курсы: — повышенного уровня	Избранные вопросы органической химии	17	15		Попова М.И., высшая
	Решение задач по молекулярной экологии и генетике (повышенный уровень)	24		16 (10-А,Б)	
— элективные спецкурсы	Население и экономика мира	17	15		
— репетиционные элективные курсы	Укр. язык «Ликвидация пробелов за курс основной школы», «Синтаксические нормы языка»	17	15		
Межпредметные и надпредметные выполняют функции общекультурного развития и удовлетворения интересов обучающихся к различным областям знаний, которых нет в учебном плане	Оптика в жизни и в быту	17		15	
Прикладные элективные курсы имеют своей целью обеспечить знакомство обучающихся с важнейшими способами применения на практике знаний по предмету, развитие интереса к современной профессиональной деятельности (социальная практика)	Волонтерское движение	9		18	

Предметные курсы направлены на расширение знаний по предметам, которые входят в учебный рабочий план школы: курсы для более детального изучения отдельных разделов учебных программ, прикладные курсы, курсы для изучения разделов основного материала, которые не входят в обязательную программу.

Межпредметные курсы. Их цель — интеграция знаний учащихся о природе и обществе. Данные курсы являются компенсирующими для класса с конкретным профилем.

Надпредметные курсы включают направления, предметы, которые не входят в базисный учебный план.

Итогом изучения курсов по выбору (элективных курсов) должны быть учебные проекты учащихся 10–11-х классов (2 в семестр).

В пояснительных записках РУП желательно отразить работу педагогического коллектива с учащимися по программам специальных (коррекционных) образовательных учреждений. Администрация школы должна создать условия для формирования комфортной среды на основе нормативно-правовой и регламентирующей документации и спланировать работу по оказанию комплексной психолого-медико-педагогической помощи детям с особыми образовательными потребностями. Для таких учащихся корректируются рабочие программы по всем предметам и формируется учебный план в соответствии с ТУП коррекционных образовательных учреждений для регулирования образовательного процесса обучающихся с ограниченными возможностями в объёме основного образования. Так как в каждой параллели таких учащихся немного, то их обучение может быть организовано в соответствии с Положением об индивидуальной форме обучения.

Классы Кол-во уч-ся	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	—	—	1	—	2	—	—	—	1	—	—

В пояснительной записке к РУП каждой конкретной школе следует детально расписать режим работы:

1) количество классов-комплектов: всего ____;

I ступень	II ступень	III ступень
1 классов — 2	5 классов — 2	10 классов — 2
2 классов — 2	6 классов — 2	11 классов — 2
3 классов —	7 классов —	
4 классов —	8 классов —	
	9 классов —	
Всего классов —	Всего классов —	Всего классов —

2) количество классов-комплектов (групп) с углублённым изучением предметов _____;

3) количество общеобразовательных классов, гимназических, лицейных, специализированных, компенсирующего обучения;

4) группы продлённого дня функционируют для учащихся ____ классов;

5) в режиме 5-дневной учебной недели обучаются ____ классы,

в режиме 6-дневной учебной недели обучаются ____ классы;

6) в первую смену обучаются ____ классы, во вторую — ____ классы (если есть). Занятия во вторую смену отсутствуют;

7) начало учебных занятий;

8) продолжительность уроков (по классам);

9) расписание звонков.

При проектировании РУП администрации школы необходимо, во-первых, создать рабочую группу из членов педагогического коллектива по формированию проекта РУП для изучения запросов учащихся с целью выявления их потребностей при освоении предметов школьного компонента (список готовит школа), определения социального заказа; во-вторых, во втором семестре провести анкетирование учащихся со 2-го по 10-й класс и их родителей с целью выявления потребностей и интересов обучающихся для формирования содержания вариативной части плана (список курсов по выбору, факультативов, спецкурсов готовит школа заранее), необходимости индивидуальных занятий и консультаций.

Предметы по выбору (школьный компонент) образовательного учреждения

Класс	По выбору	Предметы прошедшего учебного года	Выбор предметов на новый учебный год

Обеспечение вариативной части рабочего учебного плана.

Класс	Обязательные	По выбору	Курсы прошедшего учебного года	Выбор на новый учебный год

По итогам анализа анкетирования учащихся и социального опроса можно определить предметы, необходимые для введения в учебный план школы. Как показывает практика, школьники выбирают родные языки, родную литературу и историю, черчение.

Задача образовательного учреждения — спроектировать вариативную часть плана так, чтобы учитывались особенности и интересы обучающихся; возможности педагогического коллектива; отражалось основное назначение данной школы (устав); результаты учебно-методической работы за прошедший год; планы развития образовательного процесса (перспективный план развития) путём реализации преемственности для успешного выполнения государственных образовательных стандартов среднего образования и принципов непрерывного образования.

Рабочий учебный план образовательного учреждения предусматривает:

— обеспечение выполнения обязательных образовательных стандартов;

— формування універсальних навчальних дій в особистісних, комунікативних, пізнавальних і регуляторних сферах;

— створення психологічно комфортної, здоров'єзберігаючої навчальної середовища для загального інтелектуального і морального розвитку особистості школяра;

— збереження і зміцнення здоров'я школярів, формування культури здорового способу життя.

Література

1. Лист МОН від 20.05.13 1/9-349 «Про навчальні плани ЗНЗ та структуру 2013/14 навчального року».
2. Бех І. Д. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа. — 2002. — № 5. — С. 5–6.
3. Гризун Л. Е. Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Гризун Людмила Едуардівна. — Х., 2001. — 210 с.
4. Зимняя И. Я. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5. — С. 34–42.
5. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2003. — № 24. — С. 3–14.

6. Лебедев В. В. Образовательная технология «Достижение прогнозируемых результатов» / В. В. Лебедев ; авт. предисл., науч. ред. Т. И. Шамова. — М. : АПК и ППРО, 2005. — 152 с.

7. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: навч. посіб. / за заг. ред. С. П. Бондар. — Рівне : Ред.-вид. центр «Тетіс» Міжнар. ун-ту «РЕГІ» ім. акад. Степана Дем'ячука, 2003. — 200 с.

8. Поташник М. М. Как подготовить и провести открытый урок (современная технология) : метод. пособие / М. М. Поташник, М. В. Левит. — Изд. 2-е, доп. и перераб. — М. : Пед. о-во России, 2007. — 144 с.

9. Рейс Філ. Секрети успішного навчання : практичні поради для студентів / Філ Рейс ; пер. з англ. О. Гладкого. — Л. : Свічачо, 2006. — 256 с.

10. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко. — К. : Вища шк., 2004. — 335 с.

11. Туріщева Л. В. Психологічне супроводження профільного / Л. В. Туріщева. — Х. : Основа, 2007. — 144 с.

12. Хуторской А. В. Методика личностно ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? / А. В. Хуторской. — М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. — 383 с.

13. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и методикам обучения / А. В. Хуторской. — СПб. : Питер, 2004. — 541 с.

УДК 371:681.3+37.014

С. В. ВОРОНОВА,

методист науково-методичної лабораторії управлінської діяльності
кафедри менеджменту і розвитку освіти ООІУВ

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті подано рекомендації керівникам закладів освіти щодо взаємодії з громадськими організаціями в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: громадська організація, особливі освітні потреби, інклюзія, проектна діяльність, фандрайзинг, волонтер.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ратифікувавши основні міжнародні правові документи (Декларація ООН про права людини, Про права інвалідів, Конвенція ООН про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема щодо здобуття якісної освіти для дітей з особливими потребами. Так, у Конституції України декларовано демократичні положення, які відповідають міжнародним угодам і домовленостям, визначено та затверджено основні права людини, серед яких право на соціальний захист (ст. 46) та право на освіту (ст. 53) [3]. Отже, сьогодні потрібно створити всі необхідні умови для того, щоб кожна дитина, яка має проблеми розвитку, мала можливість успішно навчатись у сучасному загальноосвітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичною основою для дослідження проблеми взаємодії закладів освіти з громадськими організаціями в умовах інклюзивного навчання є праці таких вчених, як В. Бондарь, В. Синьов, Г. Коберник, М. Шеремет, І. Мартиненко (обґрунтування проблеми впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах і можливі шляхи її вирішення), І. Зверева (складності процесу соціалізації та інтеграції дітей з обмеженими можливостями в суспільство), О. Холостова (зміст реабілітації дітей з функціональними обмеженнями), А. Капська (теоретичні засади та технології роботи з людьми обмежених функціональних можливостей). Проте в науковій літературі недостатньо висвітлено взаємодію закладів освіти з громадськими організаціями в умовах інклюзивного навчання.

Метою статті є надання рекомендацій щодо організації взаємодії закладів освіти з громадськими організаціями в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Заклад освіти, який впроваджує інклюзивну форму навчання, забезпечує дитині з особливими потребами, по-перше, можливість здобути освіту відповідно до своїх індивідуальних здібностей; по-друге, вільно спілкуватися та займатися спільними справами зі своїми ровесниками. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. В інклюзивних класах взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та дітьми з типовим рівнем розвитку сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків, завдяки чому діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чуйними, готовими до допомоги. Такий заклад освіти повинен мати безбар'єрне навчальне середовище, адаптовані навчальні програми і плани, розроблені та опрацьовані методи і форми навчання. У цьому йому можуть допомогти громадські організації.

Більшість громадських організацій, що беруть участь у спільній роботі з освітніми закладами щодо інклюзивного навчання, мають статус місцевої організації, яка здійснює свою діяльність на рівні певного міста чи району; найменше організацій всеукраїнського і міжнародного рівнів.

Проведене нами опитування керівників громадських організацій показало, що діяльність громадських організацій на підтримку інклюзивної освіти відбувається у сфері так званої «стихійної інклюзії»: 29 % опитаних вбачають свою роль у проведенні просвітницьких кампаній; 22 % — згодні надавати консультативно-реабілітаційну допомогу дітям з інвалідністю; 12 % — не проти вести громадську експертизу законопроектів, 8 % — займаються правовим і соціальним захистом дітей з особливими потребами та збором коштів, забезпечуючи фінансову допомогу інвалідам, 18 % — проводять благодійні акції, 11 % опитаних забезпечують інформаційну підтримку впровадження інклюзії. При цьому більшість організацій вважає, що суспільство, батьки, школа ще недостатньо інформаційно і психологічно підготовлені до впровадження інклюзивної освіти, тому потрібно проводити активну просвітницьку та інформаційну кампанію, щоб підготувати широкі освітянські кола і громадську думку, в цілому.

Взаємодія освітніх закладів з громадськими організаціями забезпечує можливість створювати умови для інклюзивного навчання більшої кількості дітей з особливими потребами. Ця взаємодія відбувається через проектну, фандрайзингову та волонтерську діяльність.

Персонал закладів освіти не має досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та не володіє відповідними методиками навчання таких дітей; більшість батьків дітей з особливими потребами, залякані діагнозами лікарів, у ранньому віці приховують проблеми дитини, а коли настає шкільний вік — переживають шок через висновки психолого-медико-педагогічних комісій, які у більшості випадків не рекомендують або не дозволяють дитині навчатись чи відвідувати загальноосвітні заклади. Тому спільна проектна діяльність закладів освіти і громадських організацій може допомогти розв'язати дані проблеми. Участь у проектах дає можливість зламати існуючі стереотипи щодо навчання дітей з особливими потребами; підвищити рівень поінформованості педагогічних працівників про інклюзивну модель освіти як шлях до забезпечення одного з основних прав — права на освіту для дітей з особливими освітніми потребами; створити доступні умови до навчання через облаштування фізичної доступності до школи; включити дитину з особливими освітніми потребами до навчально-виховних процесів школи шляхом налагодження співпраці з батьками та їхніми організаціями.

Тематика спільних проектів може бути різноманітною. Наприклад, «Інклюзивна школа», «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні», «Опікунська рада щодо захисту прав дітей в освітніх закладах», «Танцювально-рухова терапія для дітей з особливими потребами», «Ми є одна громада», «Соціальна адаптація неповносправних підлітків шляхом професійного навчання», «Відпочинок з користю», «Відлуння батьківських сердець», «Я пізнаю світ», «Вперед до змін».

Спільна проектна діяльність освітнього закладу з громадськими організаціями допомагає педагогічному колективу навчитися розуміти різницю між дітьми й толерантно ставитися до особливих дітей; сприяти тому, щоб кожна дитина відчула себе прийнятною; сприяти створенню у дитячому колективі атмосфери доброзичливості, справедливості й терпимості; надавати індивідуальну підтримку, але при цьому не відокремлювати дітей з особливими потребами від основної групи дітей; намагатися наблизити навчальні завдання до потреб і можливостей такої дитини; співпрацювати з іншими педагогами (логопедом, психологом, лікарями) в одній команді.

Організація інклюзивного навчання вимагає пристосування до потреб дитини з особливими потребами приміщення, відповідно облаштованого робочого місця для занять. Заклад освіти повинен бути архітектурно доступним, тобто формувати таке оточуюче середовище, яке б могло надати нинішньому і майбутньому поколінню рівні шанси на здобуття освіти та участь у соціальній, економічній і культурній діяльності незалежно від віку, статі, індивідуальних якостей чи культурних коренів [1].

Педагогічні працівники закладу освіти мають бути обізнаними щодо питань інвалідності, інклюзивного навчання, існуючих норм ДБН (державні будівельні норми), основних принципів доступності та універсального дизайну; розуміти, що означає архітектурна доступність шкіл і для чого це потрібно, як використовувати принципи доступності та універсального дизайну (наприклад, «швелерна доступність», пандуси, які не відповідають нормам ДБН, відсутність доступних туалетів завдають шкоди всьому навчальному процесу); використовувати знання та вміння з цих питань, щоб кожна дитина та доросла людина була в змозі дістатись до шкільного приміщення (класу) і взаємодіяти з оточенням (наприклад, діти, які користуються інвалідним візком, повинні не тільки мати доступ до класів, але й вільно почувати себе за партою, в майстерні, на шкільному майданчику).

Покращення матеріальної бази навчального закладу задля успішного впровадження інклюзивного навчання здійснюється за допомогою фандрайзингу (діяльність щодо збирання коштів, формування різних фінансових фондів, зокрема для благодійних або освітніх цілей [2]).

Проведення фандрайзингу в закладах освіти передбачає залучення додаткових ресурсів, формування, підтримку та розвиток зв'язків з громадськими організаціями як з фінансовими донорами, формування громадської думки на користь підтримки діяльності освітніх закладів з питань інклюзивної освіти. Завдяки співпраці з громадськими організаціями заклади освіти можуть отримувати гранти від зарубіжних державних закладів, міжнародних організацій (Міжнародна благодійна організація «Реабілітаційний центр “Сходи”», Міжнародна благодійна організація «Надія світу») чи благодійних фондів («Нове покоління», «Крок за кроком», «Відродження», «Парус надії», «Одеська міська благодійна організація допомоги дітям з синдромом Дауна», Міжнародний дитячий благодійний фонд «Надія поколінь», Одеський обласний благодійний фонд реабілітації дітей-інвалідів «Майбутнє», Благодійний фонд «Бджілка»).

Отримані додаткові кошти можна витратити на технічне забезпечення Ресурсних центрів освітніх інформаційних технологій для осіб з особливими потребами; для купівлі друкарських машинок за Брайлем та комп'ютерів з програмами екранного доступу, які передаватимуть в оренду навчальним закладам на час навчання незрячих дітей; для створення синтезатора української мови.

У повсякденному житті все частіше чуємо слова «волонтер», «волонтерство». «Волонтерство» — це діяльність на основі доброї волі. Без будь-якого примусу люди діють на благо суспільства, керуючись у своїх вчинках власним бажанням і намагаючись бути максимально корисними. Свій вільний час вони присвячують

соціально корисним справам. Наприклад, збирають пожертви, об'єднують навколо себе дітей та молодь і займають їх цікавою справою, беруть участь у реалізації соціальних проектів і програм, разом з однодумцями створюють волонтерські організації для вирішення проблем, які хвилюють громаду [4].

Волонтерство для закладів освіти в умовах інклюзивного навчання є актуальним і важливим з різних причин, а саме: це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, які часто виникають на ґрунті недостатньої турботи про громадське благо; волонтерство поставляє в діяльність закладу освіти, як правило, нові, творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем; це спосіб, за допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь у покращенні якості життя; це механізм, за допомогою якого керівник закладу освіти може прямо адресувати свої проблеми тим, хто здатний їх вирішити.

Волонтерами можуть бути діти та підлітки (можливість самоствердитися в очах однолітків, батьків, вчителів, бажання знайти нових друзів, можливість спілкуватися з однолітками, набути нових навичок і знань та проводити власне дозвілля); волонтери-фахівці (психологи, педагоги, соціальні педагоги, соціальні працівники, юристи, лікарі, які надають консультативну допомогу батькам та іншим членам родини щодо процесу психофізичного розвитку дитини, допомагають формувати у дітей толерантність, відповідальність, впевненість у власних силах, забезпечують психологічну підтримку батькам у придбанні ними знань, умінь і навичок, необхідних для організації здорової життєдіяльності їхньої дитини); спонсори (патронаж освітнього закладу); юрист фірми (безкоштовна консультація, постійна юридична підтримка дітей з особливими потребами); чиновники; члени громадських організацій, таких як Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», Всеукраїнська мережа благодійної організації Карітас України (матеріальна підтримка окремих осіб, груп чи сімей: фінансова допомога, розподіл гуманітарної допомоги); студенти (індивідуальна робота або робота у невеликих групах); батьки учнів (допомога в роботі освітнього закладу, іншим сім'ям). Робота з добровільними помічниками потребує від керівника навчального закладу гнучкості і почуття відповідальності, вміння взаємодіяти і довіряти людям.

Отже, під час впровадження інклюзивного навчання в закладах освіти громадські організації забезпечують безпосередній вихід на достатньо широкі верстви населення; фаховість у специфічних питаннях; можливість вирішення багатьох проблем у «волонтерському» режимі; можливості залучення коштів грантодавців часто набагато більші ніж у органів влади.

Отже, можна зробити такі висновки: взаємодія закладів освіти з громадськими органі-

заціями в умовах інклюзивного навчання відкриває широкі можливості для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, їх адаптації в соціумі, розширення кола їхнього спілкування.

Перспектива подальших розвідок. Розглянуті в дослідженні положення не вичерпують всіх аспектів порушеної проблеми. Зокрема, на нашу думку, подальшого дослідження потребують такі питання, як вміння планувати діяльність закладу освіти щодо роботи з громадськими організаціями в умовах інклюзивного навчання.

Література

1. Байда Л. Ю. Архітектурна доступність шкіл : навч.-метод. посіб. / Л. Ю. Байда ; за заг. ред. Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс. — К., 2012. — 88 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. — 1736 с.
3. Конституція України: офіц. текст : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. із

змiнами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р.] — К. : М-во юстиції України, 2006. — 124 с.

4. Лях Т. Л. Волонтерський рух та сучасні тенденції розвитку волонтерських організацій в Україні // Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. пр. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. — Луцьк : Волин. акад. дiм, 2002. — Вип. 2. — С. 44–53.

Аннотація

В статтю представлені рекомендації керівникам освітніх закладів щодо співпраці з громадськими організаціями в умовах інклюзивного навчання.

Ключеві слова: громадська організація, особливі освітні потреби, інклюзія, проектна діяльність, фандрайзинг, волонтер.

Summary

In the article presented recommendation the leaders of educational establishments in relation to co-operating with public organizations in the conditions of the inkluzivnogo teaching.

Keywords: public organization, special educational necessities, inkluziyya, project activity, fandraining, volunteer.

УДК 376.1-371

А. П. ШЕФФЕР,

зав. НМЛ соціального захисту дітей та корекційної освіти кафедри менеджменту і розвитку освіти ООІУВ,

Ж. І. РОМАНЧАК,

методист НМЛ соціального захисту дітей та корекційної освіти кафедри менеджменту і розвитку освіти ООІУВ

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Передумовою забезпечення успішності навчання дитини з особливими освітніми потребами є індивідуалізація навчально-виховного процесу, що передбачає складання робочою групою індивідуальної програми розвитку дитини та індивідуального навчального плану. До складу робочої групи входять: заступник директора з навчально-виховної роботи, класовод (в початкових класах) чи вчителі-предметники (в середніх та старших класах), асистент вчителя, психолог, вчитель-дефектолог та інші. До робочої групи обов'язково залучаються батьки, або особи, які їх замінюють. Оформлення та ведення відповідної документації покладається на асистента вчителя.

Індивідуальна програма розвитку учня з особливими освітніми потребами складається з таких розділів:

1. Загальна інформація про дитину: ім'я та прізвище, вік, телефони батьків, адреса, проблема розвитку (інформація про особливі освітні потреби), дата зарахування дитини до школи та термін, на який складається програма.

2. Наявний рівень знань і умінь. Група фахівців протягом 1–2 місяців (в залежності від складності порушення) вивчає можливості та потреби дитини, фіксує результати вивчення:

— її вміння, сильні якості та труднощі, стиль навчання (візуальний, кінестетичний, багатосенсорний та інші, особливо, якщо один зі стилів домінує), у чому їй потрібна допомога;

— інформацію щодо впливу порушень розвитку дитини на її здатність до навчання (відомості надані психолого-медико-педагогічною консультацією). Вся інформація повинна бути максимально точною, оскільки вона є підґрунтям для подальшого розроблення завдань.

3. Спеціальні та додаткові освітні послуги. В індивідуальній програмі розвитку фіксується розклад занять з відповідними фахівцями (логопедом, фізіотерапевтом, психологом та іншими спеціалістами), вказується кількість і тривалість таких занять з дитиною.

4. Адаптаційно-модифікаційні заходи. При складанні індивідуальної програми розвитку необхідно проаналізувати, які заходи слід вжити

для облаштування середовища, застосування належних навчальних методів, матеріалів, обладнання, урахування сенсорних та інших потреб дитини.

Виважене, ефективне навчання приносить користь всім учням. Однак для учнів з особливими потребами може стати необхідною додаткова, а іноді і спеціальна підтримка у навчанні, яка допоможе їм брати повноцінну участь у заняттях і реалізовувати свій потенціал. Універсальних рецептів не існує, особливо коли йдеться про учнів з порушеннями у розвитку.

Щоб досягти успіху та задовольнити різноманітні потреби учнів, зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими особливостями, педагогам необхідно змінювати методи навчання, навчальне середовище, матеріали тощо. Педагоги, які досягають успіху в навчанні дітей з особливими освітніми потребами, застосовують різноманітні методи навчання, які змінюються залежно від спеціальних потреб учня.

Адаптація — змінює характер навчання, не змінюючи зміст або понятійну сутність навчального завдання.

Модифікації навчання — змінюють характер навчання, змінюючи зміст або понятійну складність навчального завдання.

Адаптацію в класі можна організувати в наступних сферах.

Фізичне середовище — адаптація змінює середовище (побудова пандусу, пристосування туалетних приміщень, розширення дверей, зміна освітлення, розташування меблів в класній/груповій кімнаті тощо).

Навчання — адаптація змінює процес навчання (спосіб повідомлення педагогом матеріалу; спосіб організації занять учнів, що має на меті залучення дітей до виконання завдань і сприяння їхньому навчанню).

Адаптація навчального плану: модифікація навчального плану або цілей і завдань, прийнятних для конкретної дитини; видозміна завдань; визначення змісту, який необхідно засвоїти тощо. Вчителі аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовуються на уроках, актуальним і потенційним можливостям дитини. У такий спосіб досягається ефективність організації навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Вказівки — адаптація змінює процедури, методи та щоденні заняття, які використовує вчитель.

Матеріали — адаптація полягає у пристосуванні навчальних інструментів і матеріалів до індивідуальних потреб учнів. (Матеріалами можуть бути книги, іграшки, листи із завданнями, маніпулятивні предмети тощо).

Рекомендації при використанні модифікацій

При застосуванні різних видів адаптації зміст навчання залишається незмінним, а при

застосуванні модифікацій він, зазвичай, змінюється. В окремих випадках використання модифікацій може виявитися необхідним для того, щоб забезпечити конкретній дитині можливість брати участь у класних заняттях.

Модифікації реалізуються шляхом:

— скорочення змісту матеріалу, який необхідно засвоїти. Учень може брати участь лише в окремих частинах уроку і/або опанувати тільки частину змісту навчального матеріалу;

— іноді вимоги уроку перевищують можливості учня, однак від нього все ж вимагається часткова участь в роботі на уроці;

— зниження вимог до участі в роботі. Учень може виконувати лише частину завдань. У цьому випадку від нього може вимагатися засвоєння всього матеріалу або лише його частини.

Будь-які види модифікацій необхідно обговорювати з родиною дитини, оскільки у більшості випадків модифікація змінить те, що дитина має знати і вміти робити.

Індивідуальна програма розвитку складається на один рік. Двічі на рік (за потребою частіше) переглядається з метою її коригування. Зокрема, коли у дитини виникають труднощі при засвоєнні визначеного змісту навчального матеріалу, чи навпаки виникає необхідність перейти до наступного рівня складності виконання завдань.

Навчально-виховний процес у класах з інклюзивним навчанням здійснюється відповідно до робочого навчального плану школи, за навчальними програмами, підручниками, посібниками, рекомендованими МОН, молоді та спорту України для загальноосвітніх навчальних закладів.

Для дітей з особливими освітніми потребами, які мають інтелектуальні порушення та зі складними вадами розвитку (вадами слуху, зору, опорно-рухового апарата в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку) на основі робочого навчального плану школи розробляється індивідуальний навчальний план з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації та на основі Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що передбачаються на вивчення кожного предмета за роками навчання, та тижневу кількість годин. У плані враховуються додаткові години на індивідуальні й групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо.

Для проведення корекційно-розвивальних занять в індивідуальному навчальному плані учня передбачається від 3 до 8 годин на тиждень (кількість годин визначають відповідні психолого-медико-педагогічні консультації).

Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розробляється педагогічними працівниками, у тому числі з дефектологічною освітою, які беруть безпосередню участь в навчально-виховному процесі, за участю батьків дитини або осіб, які їх замінюють, та затверджуються керівником навчального закладу.

Індивідуальна навчальна програма дитини з особливими освітніми потребами в класі з інклюзивним навчанням складається на основі типових навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі спеціальних, з відповідною їх адаптацією.

Навчальна програма визначає зміст, систему знань, навичок і умінь, які учні мають опанувати з кожного предмета, а також зміст розділів і тем.

При складанні індивідуальної навчальної програми педагога в першу чергу аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовуються на уроці, актуальним і потенційним можливостям дитини з особливими освітніми потребами.

Батьки, які залучаються до складання індивідуальної навчальної програми, повинні мати чітке уявлення про те, чому навчання дитини потребує створення індивідуальної навчальної програми. Така співпраця забезпечує інформування батьків про потенційні можливості дитини, динаміку її розвитку та упорядковує комплекс суперечливих питань, які виникають між батьками і вчителями в процесі навчання дитини.

Невід'ємною складовою процесу створення індивідуальної програми розвитку є оцінка динаміки розвитку дитини з особливими освітніми потребами, збирання відомостей про її успіхи (учнівські роботи, результати спостережень педагогів, контрольні листки, результати тестів тощо).

Визначення рівня сформованості знань, умінь і навичок учнів з особливими освітніми потребами здійснюється з метою забезпечення позитивної мотивації навчання, інформування учнів про їх індивідуальні досягнення, визначення ефективності професійної діяльності вчителів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюється за критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 № 329, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 р. за № 566/19304.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з розумовою відсталістю, зі складними вадами розвитку, які навчаються за індивідуальним навчальним планом і програмою, здійснюється за обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою.

Система оцінювання навчальних досягнень учнів повинна бути стимулюючою.

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо.

Портфоліо — це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування в учнів уміння визначати цілі, планувати і організувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення учнівських напрацювань до портфоліо, форми подання матеріалу, спланованість процесу самооцінки з боку учня тощо.

Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами має диференційований характер, розробляється на основі аналізу проблеми розвитку учня та його освітніх потреб.

Зокрема, якщо дитина з особливими освітніми потребами має сенсорні порушення при збереженому інтелекті і потребує відповідної адаптації навчальних матеріалів та корекційних занять з вчителем-дефектологом. За потреби адаптується навчальна програма, але складання індивідуального навчального плану є недоцільним.

Разом з тим, якщо в класі навчаються діти з особливими освітніми потребами однієї нозології, для кожного окремо розробляється та частина індивідуальної програми розвитку, яка стосується їхніх відмінностей та потреб, а навчальна програма може бути спільною.

Поради і рекомендації вчителю (вихователю), який працює в класі, де навчається дитина з особливими потребами.

1. Навчитися розуміти різницю між дітьми й толерантно ставитися до особливих дітей, але ні в ніякому разі не акцентувати увагу на порушеннях розвитку.

2. Сприяти тому, щоб кожна дитина не відчувала себе особливою, не такою як усі.

3. Сприяти створенню у дитячому колективі атмосфери доброзичливості, справедливості й терпимості.

4. Надавати індивідуальну підтримку, але при цьому не відокремлювати дітей з особливими потребами від основної групи дітей.

5. Намагатися наблизити навчальні завдання до потреб і можливостей такої дитини.

6. Співпрацювати з іншими учасниками навчально-виховного процесу (логопедом, психологом, лікарями) в одній мультидисциплінарній команді.

Форми роботи з батьками щодо запровадження інклюзивного навчання:

- батьківські збори;
- бесіди — колективні, індивідуальні, групові;
- консультації — практикуми, семінари-практикуми, конференції;

- організація ділових ігор;
- відвідування родин;
- консультпункти;
- диспути, дискусії;
- дні відкритих дверей, відкриті уроки для батьків;
- наочна пропаганда: оформлення куточків для батьків, випуск тематичної газети («Дозвілля сім'ї», «Моя сім'я» і т. ін.);
- організація клубів, вечорів-вогників «Родовід сім'ї», «Я і сім'я» і т. п., різноманітні конкурси;
- клуб «Батьки батькам».

Література

1. Діти з особливими потребами в загальноосвіт-

ньому просторі: початкова ланка / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. — К., 2004.

2. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами в інклюзивному класі : навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т. В. Сак. — К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2010. — 168 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).

3. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. : пер. з англ. / Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві. — К. : СПДФО Парашин І., 2010.

4. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі. Путівник для педагогів / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. — К., 2010.

5. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : постанову Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2011 р. № 872.

6. Про організацію інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах : інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.12 р. № 1/9-384.

УДК 371.1:37.014.63

Л. М. МИХАЙЛОВА,

методист науково-методичної лабораторії управлінської діяльності

МОДЕЛЮВАННЯ ЄДИНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Одним з пріоритетних напрямків розвитку сучасної загальноосвітньої школи є впровадження в освітній процес нових інформаційних технологій. У 1987 році американський вчений Г. М. Клейман назвав школи, які застосовують такі технології в освітньому процесі, школами майбутнього [7]. І саме впровадження в освіту інформаційних технологій призвело до виникнення терміну «інформаційно-освітнє середовище», яке трактується як комплекс інформаційно-освітніх ресурсів, методичних і матеріально-технічних засобів, що включають систему безперервної підтримки учня і вчителя, фінансово-економічних та управлінських механізмів, які дозволяють реалізувати концептуальні підходи і вимоги державного освітнього стандарту.

Сьогодні активно розробляються моделі єдиного інформаційного простору закладів освіти, що мають забезпечувати досягнення нової якості освіти, можливості вирішувати більш широке коло освітніх завдань та розширювати спектр надання освітніх послуг.

Разом з цим необхідно забезпечити високу якість інформаційного середовища. Інформаційний простір закладу освіти можна назвати якісним, якщо:

— існує організаційна структура, в якій накопичуються та зберігаються інформаційні ресурси і надаються інформаційні послуги;

— розроблена та функціонує система оцінювання якості інформаційного простору;

— інформаційний простір інтегрований до регіональних, вітчизняних та світових ресурсів;

— інформаційна грамотність педагогічних працівників, учнів та вихованців відповідає сучасному рівню розвитку інформаційних технологій;

— інформаційні ресурси різнобічні та орієнтовані на різні категорії користувачів;

— для підтримки простору використовуються нові інформаційні технології (електронні каталоги, доступ до мережі Інтернет тощо);

— локальна мережа та робочі станції мають сучасне ліцензійне програмне забезпечення [7].

В Одеській області розроблено та функціонує широкий спектр управлінських моделей щодо створення інформаційно-освітнього простору з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (табл. 1).

Розглянемо деякі моделі, їх структуру та складові.

Особливості впровадження ІКТ в деяких закладах освіти Одеської області

Назва закладу освіти	Назва моделі
Міський методичний кабінет відділу освіти Іллічівської міської ради	Створення єдиного інформаційно-освітнього простору міста Іллічівська
Ізмаїльський загальноосвітній політехнічний ліцей	Розвиток інформаційного спілкування адміністрації та учасників навчально-виховного процесу освітнього закладу нового типу в системі профільного навчання
Овідіопольський НВК «ЗОШ I–III ступенів — гімназія»	«Освітній он-лайн округ» як сучасний освітній центр сільської місцевості, спрямований на надання максимального спектру освітніх послуг з урахуванням соціального запиту
Одеська спеціалізована школа I–III ступенів № 40	Використання інформаційно-комунікаційних технологій в методичній роботі спеціалізованої школи
Одеська загальноосвітня школа I–III ступенів № 107	Використання ІКТ як засобу досягнення освітніх результатів в умовах профільного навчання
Одеський приватний НВК «ЗОШ I ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов — ДНЗ «Мрія» — Одеська приватна гімназія «Мрія»	Впровадження в освітній процес цифрових технологій та інтерактивних засобів навчання. Освітній проект «Віртуальна аудиторія»
Одеський навчально-виховний комплекс «Гімназія № 2»	Використання ІКТ в управлінській діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу
Новоселівський НВК «ЗОШ I–III ступенів — ДНЗ» Великомихайлівського району	Впровадження в освітній процес технології інтерактивного навчання на основі ІКТ
Одеський економічний ліцей	Інформатизація освітнього простору закладу освіти нового типу
Приватна спеціалізована ЗОШ I–III ступенів «Гармонія» з поглибленим вивченням економіки, інформаційних технологій та іноземних мов м. Одеси	Використання проектної технології як засобу розвитку навчальних та соціальних компетенцій учнів на основі інформаційно-комунікаційних технологій

Створення єдиного інформаційно-освітнього простору міста Іллічівська

Автори: *Адаменко Олег Олександрович*, методист з інформаційних технологій Іллічівського міського методичного кабінету відділу освіти Іллічівської міської ради Одеської області; *Адаменко Людмила Геннадіївна*, завідувач Іллічівського міського методичного кабінету відділу освіти Іллічівської міської ради Одеської області)

Системний підхід до проектування і організації функціонування єдиного інформаційно-освітнього простору (далі ЄІОП) м. Іллічівська забезпечує удосконалення навчання і виховання учнів на основі використання інформаційних та комунікаційних технологій, підвищення інформаційної культури суб'єктів освітнього процесу.

Основне завдання Єдиної інформаційної освітньої мережі — комплексно автоматизувати внутрішньошкільне керівництво й ефективно формувати основу єдиного інформаційного простору освітніх структур міста Іллічівська.

Єдине інформаційне середовище закладів освіти міста Іллічівська — це система, в якій на інформаційному рівні задіяні та пов'язані між собою всі учасники освітнього процесу: відділ освіти ⇒ методичний кабінет ⇒ адміністрація закладу ⇒ вчителі ⇒ учні ⇒ батьки (рис. 1).

Робота щодо інформатизації закладів освіти міста Іллічівська розпочата у 2002 році — з появою в школах та відділі освіти персональних комп'ютерів.

Перший етап — опанування персональними комп'ютерами методистами ММК, спеціалістами відділу освіти та навчання керівників закладів освіти, секретарів і вчителів-предметників

Рис. 1. Структурна модель взаємодії закладів освіти м. Іллічівська

основам комп'ютерної грамотності. Введення даних, створення електронних документів, формування електронних папок та найпростіших таблиць у програмі WORD — це був необхідний етап, який став фундаментом для подальшого розвитку інформаційно-освітнього простору.

Другий етап — період оволодіння всіма учасниками освітнього процесу (у певній послідовності: методисти ⇒ адміністрація закладів освіти ⇒ шкільні бібліотекарі ⇒ вчителі-предметники) навичками щодо створення електронних презентацій у програмі Power Point та буклетів у програмі Publisher.

Третій етап — 2007/2008 навчальний рік — придбання міською владою перших інтерактивних дошок з проекторами та екранами для загальноосвітніх шкіл. З 2007 по 2010 рік методичним кабінетом проведено понад 250 міських та декілька обласних семінарів, майстер-класів для вчителів різного фаху, спрямованих на те, щоб продемонструвати можливість застосування у навчальній діяльності програми Smart Notebook та ефективність використання електронних віртуальних лабораторій.

Четвертий етап — 2011/2012 навчальний рік — розробка та затвердження Концепції створення єдиного інформаційного освітнього простору міста Іллічівська [1].

У Концепції визначено ключові напрями розвитку освіти міста, підвищення ефективності управління й взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, освітніх установ і учасників навчально-виховного процесу засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Реалізація цих напрямів передусім гуртується на принципах інформатизації [3]:

1. *Розробка інформаційної політики через створення програми інформатизації освітньої галузі міста.* Концепція створення єдиного інформаційного освітнього простору міста Іллічівська розроблена на підставі Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007 р. № 537-V; Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес ЗНЗ інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.09.2010 р. № 1722-р.); Указу Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» від 30.09.2010 р. № 926/2010; Комплексної програми «Освіта Одещини» на 2011–2014 роки та відповідно до Програми розвитку освітньої галузі міста Іллічівська на 2012–2015 роки.

2. *Формування і розвиток освітньо-інформаційного середовища та інформаційної інфраструктури міста.* У рамках даного напрямку планується здійснити заходи, спрямовані на формування єдиного інформаційно-технологічного простору міста, створення інфраструктури для розробки й актуалізації інформаційних освітніх ресурсів, комунікаційної інфраструктури для інтеграції всіх структур освіти в єдину міську освітню мережу та її

своєчасне ресурсне поповнення. Для цього необхідно вирішити завдання щодо організації періодичного оновлення сучасної комп'ютерної техніки; придбання телекомунікаційного обладнання; програмного, навчально-методичного й навчально-виробничого забезпечення, автоматизованих систем управління; постійного доступу всіх структур системи до інформаційних мереж експлуатаційно-сервісного обслуговування й наступний перехід від локальних до мережевих проектних рішень інформатизації.

Даний напрямок є ключовим, оскільки саме матеріально-технічне забезпечення інформатизації є її ядром і забезпечує можливість збору, доступу до освітньої інформації й одержання освітніх послуг, як для замовників, так і для учасників освітніх процесів [1].

3. *Створення, розвиток і використання інформаційних ресурсів і автоматизованих систем управління.* Розвиток інформаційних технологій відкриває нові перспективи у сфері освіти, обумовлені активним проникненням цих технологій як у навчальний процес, так і в процес управління освітніми системами. Менеджмент, побудований на використанні сучасних інформаційних технологій та зменшенні навантаження на освітні установи за допомогою консолідації звітності на рівні управління освітою, є однією з вимог комплексної модернізації сфери освіти.

Однак, практична реалізація можливостей інформаційних технологій в управлінні освітою виявляє протиріччя між постійним збільшенням обсягів інформації та існуючою на даний час практикою її обробки. Для вирішення цієї проблеми Іллічівським методичним кабінетом широко впроваджуються ІКТ, які сприяють ефективному документообігу: соціальні мережеві сервіси та їх інструменти, автоматизовані робочі місця, автоматизовані інформаційні системи управління, факсимільний зв'язок.

Таблиця 2

Соціальні мережеві сервіси та їх інструменти, що використовуються для вирішення управлінських завдань

Соціальні мережеві сервіси та їх інструменти	Можливості використання
Робота зі спільними документами	
Сервіси Google, Google документи http://www.docme.ru http://www.slideshare.net	Найбільш зручний для використання — Диск Google для збереження, коригування спільних документів Сервіси, що дозволяють з будь-яких офісних документів створювати презентації для розміщення їх на сторінках сайтів і блогів
Файлові сховища, що синхронізуються	
Dropbox	Найбільш потужний серед даних хмарних сховищ, який дозволяє користувачам зберігати власні дані на серверах у хмарах та надає дозвіл на спільну роботу над різноманітними проектами і документами, дозволяє уникати зайвих копій, редагувати документи як на роботі, так і вдома, не хвилюватися щодо збереження файлів і вірусних атак
Локальні та корпоративні чати, скайп-конференції, вебінари	
Чати на основі інструментів Google, пошти Gmail, соціальної мережі Google+	Локальні мережеві чати (наприклад, чат методистів МК)
Телеконференції Скайп, дзвінки та відеодзвінки	Використовуються для передачі файлів, ведення протоколів зустрічей, дуже зручні для командної роботи
Вебінари	Зручна технологія для організації навчання

Соціальні мережеві сервіси та їх інструменти	Можливості використання
Корпоративна електронна пошта	
i.прізвище@домен шкільного сайту	Google Apps дає можливість створення корпоративної електронної пошти кожному співробітнику навчального закладу. Адреси поштових скриньок користувачів мають чітку структуру
Сайти та блоги	
http://convertonlinefree.com	Спеціалізовані онлайн-сервіси для переводів сканованих документів у зручні для роботи й редагування формати
http://www.freepdfconvert.com	
http://mkab.jimdo.com	Сайт Іллічівського методичного кабінету
http://www.ilschool6.com	Сайт Іллічівської ЗОШ № 6 I-III ступенів
http://osvitanova.blogspot.com	Сайт проекту «Нові стандарти — нова школа»
http://dnz11lyalechka.jimdo.com	Сайт ДНЗ № 11 «Лялечка» м. Іллічівська
www.2012seminar.blogspot.com	Блоги, створені для проведення обласних семінарів
http://ikt2012.blogspot.com	Сайт супроводу навчання вчителів м. Іллічівська
http://sob-mk.blogspot.com	Блог вчителя інформатики м. Іллічівська
Хмарні антивіруси, антиплагиатори та синонімайзери	
Microsoft Security Essentials Panda Cloud Antivirus	Найбільш ефектні безкоштовні хмарні антивіруси. Забезпечують надійний захист комп'ютерів від вірусів
Антиплагиатори	Дозволяють контролювати ступінь самостійності курсових, навчальних робіт, методозробок, друкованих матеріалів
Синемайзери	Дозволяють стилістично редагувати матеріали

Використання комп'ютерно-інформаційних і телекомунікаційних технологій в навчально-виховному і управлінському процесах. Міський методичний кабінет м. Іллічівська є активним суб'єктом міського інформаційно-освітнього простору. В рамках даного напрямку міським методичним кабінетом реалізується модель «Від безперервної освіти в часі до безперервної освіти у просторі» (дитячий садок — школа — позашкільний заклад — самоосвіта — відділ освіти — методичний кабінет). Методистами МК сформована постійно діюча система навчання і підтримки педагогічних і керівних кадрів закладів освіти в галузі ІКТ (рис. 2).

Рис. 2. Алгоритм організації навчання освітян м. Іллічівська

Умовою створення ЄІОП є відповідний рівень ІКТ-компетенцій адміністрації та вчителів закладів освіти, що надзвичайно актуально у зв'язку з переходом на нові державні стандарти початкової загальної та базової і повної загальної середньої освіти.

На базі Іллічівської ЗОШ № 2 I–III ступенів

методичним кабінетом апробовано ієрархічну модель навчання вчителів у міжкурсовий період за різнорівневими програми:

- Програма «Навчання тьютерів»;
- Програма «Навчання фасилітаторів з підвищення ІКТ-компетентності вчителів»;
- Програма «Базовий курс користувача ІКТ».

Таким чином, у м. Іллічівську підвищення ІКТ-компетенцій педагогічних та керівних кадрів системи освіти у міжкурсовий період здійснюється на постійній основі, що сприяє використанню у професійній діяльності сучасних технічних засобів навчання, цифрових освітніх ресурсів, комп'ютерно орієнтованих навчально-методичних матеріалів, відкритого навчального середовища, систем дистанційного навчання та Інтернет-орієнтованих систем оцінювання навчальних досягнень учнів. Вчителі й керівники закладів освіти отримують постійні консультації і методичну підтримку в опануванні і застосуванні комп'ютерно орієнтованих засобів і педагогічних технологій [8, 44–45].

Аналіз попередніх результатів впровадження моделі ЄІОП свідчить:

- проектування та побудова інформаційної інфраструктури ЄІОП відповідає запланованим обсягам та структурі інформаційного забезпечення;

- підвищилась ІКТ компетенція педагогічних і керівних кадрів та всіх учасників навчально-виховного процесу;

- здійснено підключення до мережі Інтернет усіх освітніх установ та функціонування Інтернету;

- здійснюється супровід сайтів та блогів відділу освіти, методичного кабінету, загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів;

— запроваджено електронний документообіг між суб'єктами освітньої системи;

— досягнута відповідність параметрів ЄІОП чинним нормативно-правовим документам.

Розвиток інформаційного спілкування адміністрації та учасників навчально-виховного процесу освітнього закладу нового типу в системі профільного навчання

Автори: *Сіраєва Ольга Георгіївна*, директор Ізмаїльського загальноосвітнього політехнічного ліцею; *Чимшир Валентин Іванович*, завідувач кафедри судноводіння та енергетики суден Ізмаїльського факультету Одеської національної морської академії, кандидат технічних наук, доцент; вчитель інформатики Ізмаїльського загальноосвітнього політехнічного ліцею.

При організації системної роботи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій будь-який освітній заклад стикається з проблемою оптимального вибору педагогічних комунікацій між суб'єктами освітнього процесу.

Ізмаїльський загальноосвітній політехнічний ліцей (ІПЛ) — це заклад освіти нового типу, який забезпечує базову загальноосвітню підготовку та реалізує потреби громадян в якісній багатопрофільній середній освіті, вихованні соціально зрілої творчої особистості з усвідомленою національною і громадянською позицією, підготовкою до професійного самовизначення, самореалізації з подальшим навчанням в системі вищої освіти.

ІПЛ — це унікальний комплекс, що складається зі школи II ступеня — ліцею, міжшкільного навчально-виробничого комбінату (НВК) і міжшкільного центру комп'ютерного навчання (МЦКН), в яких разом з ліцеїстами навчаються учні шкіл міста, а також Ізмаїльського району.

Головна мета діяльності навчально-виробничого комбінату — допомогти підлітку оволодіти професійними навичками, забезпечити учням можливість реалізувати свої здібності, полегшити шлях до вибору професії. Допрофесійне навчання у НВК здійснюється за напрямками: водій автомобіля категорії «А», «ВС»; швачка; молодша медична сестра з догляду за хворими; конторський службовець (бухгалтерія); секретар керівника організації (підприємства, установи); оператор комп'ютерного набору; продавець продовольчих товарів.

Міжшкільний центр комп'ютерного навчання ліцею є провідником інформаційних технологій в освіті міста. В процесі вивчення інформатики та використання комп'ютерних технологій під час опанування учнями інших навчальних предметів досягається головна мета — формування важливих складових інформаційної культури і отримання знань та вмінь, необхідних для раціонального використання інформаційних засобів.

Варіативність і диференціація напрямків підготовки учнів в НВК та МЦКН відповідають змінам в освітньому просторі та забезпечують інформаційну єдність функціонування ліцею в єдиному соціальному просторі та всесвітній

мережі Інтернет. Ліцей має досить міцну матеріально-технічну базу і високопрофесійні кадрові ресурси, що сприяє застосуванню і розвитку нових технологій навчання на основі інформаційно-комунікативного спілкування.

У ліцеї впроваджується полісуб'єктна модель педагогічної взаємодії на основі сучасних мережевих технологій, що забезпечує інтерактивну взаємодію між педагогами, учнями, їх батьками та адміністрацією ліцею в системі профільного навчання. При впровадженні моделі ефективно реалізуються такі основні форми і види педагогічної взаємодії з використанням мережевих ресурсів (табл. 3).

Таблиця 3

Основні форми і види педагогічної взаємодії з використанням мережевих ресурсів, що запроваджуються в Ізмаїльському політехнічному ліцеї

Форми мережевої взаємодії	Види мережевої взаємодії
Педагог — учні (учень)	Діалогові форми дистанційного навчання (електронна пошта, форум, чат, технології колективної діяльності, в тому числі у режимі реального часу) Електронний щоденник Електронна пошта Блоги/сайти (віртуальні сервіси або веб-ресурс) викладачів навчальних дисциплін
Педагог — батьки	Електронний щоденник Електронна пошта
Педагог — педагог	Колективний документ Мережеві методичні об'єднання Вебінари
Адміністрація — учні	Оперативні публікації — періодично оновлювані матеріали на сайті ліцею
Адміністрація — батьки	Гостьова книга Оперативні публікації — періодично оновлювані матеріали на сайті ліцею
Адміністрація — педагог	Колективний документ Сайт
Учень — учень	Спільна мережева робота в реальному часі щодо створення проєктів під час навчальної та позанавчальної діяльності
Служба супроводу — учні	Сторінки сайтів, блогів психологів, соціального педагога Електронна пошта

Впровадження в практику роботи ліцею педагогічної взаємодії з використанням ІКТ забезпечує:

— підвищення ефективності взаємодії між суб'єктами освітнього процесу (учнями, вчителями та батьками);

— позитивну динаміку рівня ІКТ-компетентності педагогічного колективу ліцею;

— підвищення рівня застосування вчителями ліцею інтерактивних технологій;

— підвищення комунікативної культури учнів;

— підвищення ІКТ-компетентності учнів та батьків [4].

Крім того, така модель дає змогу реалізувати ідею співробітництва всіх учасників освіт-

ного процесу, сприяє забезпеченню атмосфери психологічного комфорту [8, 61].

«Освітній он-лайн округ» як сучасний інноваційний сільський освітній центр, спрямований на надання максимального спектру освітніх послуг з урахуванням соціального запиту

Автори: *Колєбошин Сергій Валерійович*, директор НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів — гімназія» Овідіопольського району Одеської області; здобувач кафедри експериментальної фізики Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова; автор задач та член журі всеукраїнських олімпіад та турнірів з фізики, член журі від України міжнародних турнірів юних фізиків; володар Гранту Президента України для обдарованої молоді у 2004 році; *Чубін Андрій Миколайович*, методист з інформаційних технологій районного методичного кабінету відділу освіти Овідіопольської райдержадміністрації, вчитель інформатики Овідіопольського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів — гімназія».

На виконання заходів щодо реалізації Комплексної програми «Освіта Одещини на 2010–2014 роки» та в рамках обласного експерименту реалізується пілотний проект щодо створення освітнього он-лайн округу на базі Овідіопольського НВК «ЗНЗ І–ІІІ ступенів — гімназія».

Чому з'явилась потреба в проведенні подібного експерименту? НВК є найбільшою школою в Овідіопольському районі (біля 1100 учнів та 100 вчителів). Багатонаціональний склад учнів, диференційовані можливості батьків, дітей та громади формують особливий соціальний запит до освіти в закладі такого типу — з одного боку, великого сучасного навчального комплексу, з іншого боку — селищної школи з невеликого міста.

На базі серверу НВК власними силами створюється система «Освітній он-лайн округ», яка об'єднує в єдину мережу відділ освіти, методичний кабінет та заклади освіти Овідіопольського району. В процесі дослідно-експериментальної роботи в окрузі створюються умови для:

1) здійснення системи дистанційної освіти (ДО) для вільного доступу до якісних освітніх ресурсів і послуг для всіх, хто навчається;

2) здійснення ефективного освітнього моніторингу:

— дистанційне оцінювання рівня навчальних досягнень учнів;

— моніторинг стану і розвитку психіки (дистанційне тестування);

— психологічний супровід допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів (проведення діагностики з виявлення нахилів, спрямованості і мотивації учнів до певного профілю навчання);

— моніторинг успіхів школярів у процесі освоєння курсів за вибором;

— моніторинг результативності та задоволеності освітнім процесом;

3) управління навчально-виховним процесом:

— сайт НВК (<http://osvita-online.com> — зворотній зв'язок, варіативність, відкритість, багатофункціональність для всіх учасників навчально-виховного процесу);

— організація інтерактивних веб-конференцій забезпечується BigBlueButton. Цей інструмент має широкі можливості для взаємодії між викладачем та учнем в режимі on-line: трансляція відео та звуку, демонстрація презентацій, текстовий чат, електронна дошка та указка;

— робота школи в соціальній мережі як за сід оперативного реагування та зворотній зв'язок з учнями і батьками;

— СМС-повідомлення щодо: відвідування учнями школи, успішності учнів, проведення зборів та інших заходів;

— автоматизація процесу управління школою — Dropbox (сервіс хмарного зберігання даних) и Yandex (середовище дає можливість для спільної роботи);

— система відеоспостереження;

— захист інформаційного простору НВК;

4) кооперації та співпраці освітніх закладів району:

— проведення різних форм методичної роботи для педагогічних працівників району за технічною підтримкою НВК;

— навчання та підвищення кваліфікації кадрів у міжкурсовий період;

— участь у проекті Interneturok (Росія);

5) реалізації безперервної освіти. Коледж економіки та соціальної роботи Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова для учнів 10–11-х класів здійснює підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» за наступними спеціальностями: прикладна математика, фінанси і кредит, бухгалтерський облік, соціальна робота. Навчання відбувається без відриву від навчання в школі. Використання системи дистанційного навчання у коледжі сприяє для всіх, хто навчається, вільному доступу до якісних освітніх ресурсів і послуг світу. Новий статус «учень-студент» сприяє дорослості школярів. Навчання у комплексі вносить певні зміни в структуру особистості учня-студента;

6) створення розгалуженої системи роботи з обдарованими дітьми. Протягом останніх двох років кількість переможців районних, обласних та всеукраїнських конкурсів, олімпіад і турнірів збільшилася майже у 2,4 рази. У Комплексі створено наукове товариство, діє система фестивалів та конкурсів щодо пошуку та підтримки обдарованих дітей. Силами учнів випускається шкільна газета, працює шкільне радіо, впроваджується шкільне телебачення, поповнюються інформаційними матеріалами сайт закладу;

7) налагодження співпраці з ВНЗ і школами-партнерами в Україні і за кордоном.

Висновки:

— реалізація такого проекту в сільській місцевості дає змогу ефективно використовувати

матеріальні і кадрові ресурси, концентрувати їх для вирішення освітніх потреб району;

— попередні результати роботи підтверджують доцільність впровадження таких проєктів в практику освітніх систем сільської місцевості.

Література

1. Адаменко О. О. Створення єдиного інформаційно-освітнього простору міста : наук.-метод. розробка / О. О. Адаменко. — Іллічівськ : Іллічів. ММК, 2013. — 85 с.
2. Бромберг А. Информационное обеспечение управленческой деятельности // Народное образование. — 1999. — № 6. — С. 45—49.
3. Забродська Л. М. Інформатизація закладу освіти: управлінський аспект / Л. М. Забродська. — Х. : Вид. група «Основа», 2003. — 240 с.

4. Информационные технологии для новой школы : мат-лы конференции. Т. 3 [Електронний ресурс]. — СПб. : ГБОУ ДПО ЦПКС «Региональный центр оценки качества образования и информационных технологий», 2013. — 199 с. — Режим доступа : http://conf.rcokoit.ru/data/letters/conference_materials_2013_vol3.pdf

5. Інноваційні моделі навчальних закладів освіти : наук.-метод. зб. — О. : Барва, 2010. — 157 с.

6. Колешин С. В. Проєкт «Освітній он-лайн округ — ресурс удосконалення освітнього простору» / С. В. Колешин, М. В. Колешин, А. М. Чубін.

7. Кравчина О. Є. Проєктування інформаційного середовища загальноосвітнього навчального закладу / О. Є. Кравчина.

8. Кремень В. Г. Біла книга національної освіти України / В. Г. Кремень. — К. : АПН України, 2009. — 376 с.

9. Сіраєва О. Г. Розвиток інформаційного спілкування адміністрації та учасників навчально-виховного процесу освітнього закладу нового типу в системі профільного навчання : матеріали обласного семінару / О. Г. Сіраєва. — 2011. — 37 с.

Педагогіка і психологія

УДК 37.013.77

С. В. ВИТУПОРЕНКО,
завідувачка ООЦППСР ООІУВ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2012/2013 навчальний рік в українській освіті був багатий на події — вступили в силу нові Державні стандарти початкової загальної освіти, запроваджується інклюзивне навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, Міністерством освіти і науки України затверджено план заходів щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2015 року. Саме ці питання поряд з іншими завданнями стали одними з основних в роботі працівників психологічної служби у минулому навчальному році.

У зв'язку з введенням нових Державних стандартів початкової загальної освіти психологами загальноосвітніх закладів був проведений моніторинг рівня адаптації учнів 1-х класів до умов навчання в школі, метою якого було узагальнення результатів вивчення психологічної адаптації учнів 1-х класів до навчання в школі та порівняння результатів за 2011/2012 н. р. з 2012/2013 н. р. У моніторингу взяли участь 30 302 учні перших класів.

З порівняльного аналізу результатів можна зробити висновки, що введення нових Державних стандартів початкової освіти не вплинуло на особливості проходження дітьми адап-

тації до навчання в школі: кількість дітей з низьким рівнем адаптації як у 2011/2012 н. р., так і у 2012/2013 н. р. складає 13 % від загальної кількості. Серед цих дітей більшість (62 %) — хлопчики, що свідчить про те, що дівчатка проходять адаптацію легше, тому слід більше уваги звернути на профілактику дезадаптації саме в роботі з хлопчиками. Незначні зміни відбулися у показниках щодо дітей з високим (було 42 % — стало 41 %) та середнім (було 45 % — стало 46 %) рівнем адаптації.

У межах впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах Одеський обласний центр практичної психології і соціальної роботи надав працівникам психологічної служби рекомендації щодо соціально-психологічного супроводу учасників навчально-виховного процесу в умовах впровадження інклюзивної освіти.

Методисти центру, а також методисти РМК (ММК) з психологічної служби області, які відповідають за інклюзивну освіту, взяли участь в семінарі за темою «Роль педагогічного колективу загальноосвітнього навчального закладу у розвитку інклюзивної освіти».

ООЦППСР був організований «круглий стіл» за темою «Соціально-психологічний супровід учасників навчально-виховного процесу в умовах впровадження інклюзивної освіти» для практичних психологів, соціальних педагогів та методистів РМК (ММК) з психологічної служби області за участю працівників Одеської обласної психолого-медико-педагогічної консультації. На «круглому столі» були розглянуті питання стосовно сучасного стану проблеми інклюзії в Україні, нормативно-правового забезпечення соціально-психологічного супроводу учасників навчально-виховного процесу в умовах впровадження інклюзивної освіти, взаємодії психолого-медико-педагогічної консультації з психологічною службою системи освіти України.

У межах роботи з превенції негативних явищ в дитячому та молодіжному середовищі працівниками психологічної служби і співробітниками Центру практичної психології і соціальної роботи ООІУВ були проведені різноманітні заходи: тренінги, лекторії за темами: «Вплив агресивності на самопочуття та налагодження стосунків з однолітками», «Вчимося не ображати», «Життя прожити не поле перейти», «Твоє життя — твій вибір», «Шляхи вирішення конфліктів», «Ми проти насилля», «Конфлікт чи взаємодія», «Що таке насилля у дитячому світогляді», «Попередження насильства над дітьми в сім'ях».

Був узагальнений досвід роботи працівників психологічної служби з питань організації профілактичної роботи з дітьми з делінквентною та девіантною поведінкою. Кращі методичні розробки направлені до Міністерства освіти і науки України.

У школах Одеської області впроваджуються програми «Шкільна медіація», «Альтернатива насильству» тощо. Завдяки програмі «Шкільна медіація» учні знайомляться з основами конфліктології, вивчають зміст та функції конфлікту, навчаються вести переговори між конфліктуючими сторонами. Результатом реалізації програми є створення шкільної служби посередництва, в якій навчені учні-медіатори допомагають вирішувати конфліктні ситуації між однолітками, здійснюючи таким чином превенцію конфліктів та насильства у шкільних колективах. Програма «Альтернатива насильству» реалізується в роботі з неповнолітніми з метою подолання агресивної, жорстокої поведінки, вона допомагає учням зрозуміти себе, усвідомити важливість толерантного ставлення до оточуючих, навчитися приймати і поважати думки і погляди іншої людини.

Працівники психологічної служби Кілійського, Білгород-Дністровського, Саратського районів та м. Білгорода-Дністровського (62 особи) пройшли курс «Основи конфліктології», який провели співробітники Одеської обласної групи медіації.

Працівниками Одеського обласного центру практичної психології для практичних психо-

логів, соціальних педагогів, методистів РМК (ММК) з психологічної служби був організований «круглий стіл» за темою «Системний підхід до проблеми суїцидальної поведінки дитини: ознаки, причини, методи профілактики». На «круглому столі» були розглянуті питання стосовно сучасного стану проблеми в Україні, ознак, причин та превенції суїцидальної поведінки дітей та молоді тощо.

ООЦППСР координує реалізацію в закладах освіти області наступних проектів:

— «Підвищення психологічної культури учнів», метою якого є розвиток пізнавальних процесів, емоційної сфери, культури поведінки учнів. Створено творчі групи щодо узагальнення та систематизації навчальних програм для молодшої, середньої і старшої школи. Апробація удосконалених програм для 1-х, 5-х і 9-х класів відбувається на 19 експериментальних майданчиках області (загальноосвітні навчальні заклади);

— українсько-польський проект «Шкільна академія підприємництва». У ньому беруть участь практичні психологи з 10 навчальних закладів області. Проект спрямовано на розвиток в учнів соціальної активності та підприємливості як найважливіших чинників успішної адаптації до сучасної нестабільної соціально-економічної ситуації в суспільстві;

— всеукраїнський проект «Години психології», метою якого є розвиток психологічних знань та умінь учнів, формування психологічної компетентності, становлення суб'єктивного благополуччя особистості учня.

У листопаді 2012 року завершився черговий етап розвитку психологічної служби системи освіти України (2009–2012 роки). Пріоритетним завданням цього етапу був розвиток мережі психологічної служби освіти, а саме — доведення чисельності працівників психологічної служби відповідно до нормативної потреби. Аналіз інформації з місць показує, що у 2009/2010 навчальному році чисельність працівників психологічної служби складала 43 %; у 2010/2011 навчальному році ця цифра досягла 46,7 %; у 2011/2012 навчальному році — 48,6 %, а у 2012/2013 навчальному році — 50,3 %. Це лише половина необхідних фахівців. Особливо складна ситуація із забезпеченістю практичними психологами у дошкільних навчальних закладах — на кінець 2012/2013 навчального року чисельність фахівців складала 28,3 %. Суттєву роботу в цьому напрямку у минулому році провели відділи освіти м. Ізмаїла, Ізмаїльського та Білгород-Дністровського районів — було відкрито ставки і працевлаштовані практичні психологи ДНЗ.

Найбільший показник забезпеченості мережі психологічної служби — у Ренійському районі та містах: Южному, Іллічівську, Одесі, Білгороді-Дністровському. Такі райони, як Балтський, Білгород-Дністровський, Болградський, Ізмаїльський, Кілійський, Татарбунарський, а також м. Ізмаїл мають високу забезпеченість

практичними психологами ЗНЗ, але потребують суттєвого збільшення кількості соціальних педагогів та фахівців з психологічної служби ДНЗ. Найменший показник забезпеченості мережі — у Котовському, Красноокнянському, Ананьївському, Березівському, Великомихайлівському, Кодимському, Ширяєвському, Роздільнянському, Миколаївському, Савранському та Іванівському районах.

Не менш актуальним є питання підвищення професійного рівня працівників психологічної служби. Центром практичної психології організовано та проведено обласну науково-практичну конференцію для працівників психологічної служби «Актуальні проблеми формування і розвитку професійної компетентності працівників психологічної служби» (21 березня 2013 року на базі Одеського професійного ліцею технологій та дизайну одягу ПНПУ ім. К. Д. Ушинського). У конференції брали участь практичні психологи, соціальні педагоги, методисти РМК (ММК) з психологічної служби. Кількість учасників складала 116 осіб.

Постійно здійснюється моніторинг розвитку і діяльності служби, запроваджено технологію оцінки діяльності методистів з психологічної служби, практичних психологів і соціальних педагогів, вивчається рівень забезпеченості навчальних закладів працівниками психологічної служби, здійснюється експертна оцінка стану науково-методичного забезпечення та діагностичного інструментарію, психологів і соціальних педагогів.

Організовано роботу методичних об'єднань практичних психологів приватних шкіл області, працівників психологічної служби ВНЗ I—II рівня акредитації та ПТНЗ області, практичних психологів і соціальних педагогів шкіл-інтернатів області, постійно діючого семінару для методистів РМК (ММК) з психологічної служби, школи молодих практичних психологів ДНЗ, майстер-класів для практичних психологів ДНЗ та ЗНЗ.

У наступному навчальному році керівникам психологічних служб міста і районів області рекомендується проводити роботу за такими напрямками:

- соціально-психологічний супровід процесу формування та розвитку особистості дитини;
- соціально-психологічний супровід процесу адаптації дітей та учнівської молоді до умов навчання в загальноосвітніх закладах;
- соціально-психологічний супровід інклюзивного навчання;
- соціально-психологічний супровід дітей «групи ризику»;
- соціально-психологічний супровід процесу професійного вибору учнів;
- соціально-психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, дітей з багатодітних та неблагонадійних сімей;
- соціальний захист дітей та молоді;
- соціально-психологічний супровід батьківства;
- розвиток психолого-педагогічної компетентності педагогічних працівників.

УДК 37.013.46:37.66.105.2

В. П. МИТЮХИНА,
методист НМЛ педагогических инноваций ООИУУ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Предметом педагогической антропологии является человек и особенности его развития. В настоящее время антропологические исследования становятся еще более актуальными и являются областью, где чаще всего реализуются инновационные проекты.

Педагогическая деятельность предполагает понимание природы человека, его сущности. Как известно, идеи антропологизации педагогики нашли отражение еще в трудах Я. А. Коменского. В середине XIX века К. Шмидт в Германии начинает разработку антропологической педагогики, которая должна исходить из сущности человеческой природы в ее реальном историческом бытии. Такой подход к педагоги-

ческим проблемам находит своих сторонников, и антропологическое учение начинает успешно развиваться в Западной Европе (Австрия, Швейцария, Швеция). Педагогические реформы начала XX века способствовали появлению альтернативных педагогик, которые стремятся построить свои педагогические концепции, применяя в большей или меньшей степени знания педагогической антропологии.

Основой практически всех отечественных педагогических концепций является педагогическая антропология К. Д. Ушинского. В начале XX века развивается школа педагогов-антропологов (К. К. Сент-Илер, М. И. Демков, П. Ф. Лесгафт, П. Ф. Каптерев, В. А. Вагнер,

Ю. И. Айхенвальд, С. И. Гессен), которые по-разному интерпретируют феномен педагогической антропологии и определяют тенденции её развития.

В 30-х годах XX века человека стали изучать отдельные науки. В результате теряется сама сущность человека. В педагогическом пространстве начинает доминировать «бездетная педагогика», шлейф этого явления тянулся несколько десятилетий, несмотря на стремление ряда ученых (Б. Г. Ананьев, В. А. Сухомлинский, Л. С. Выготский, Д. Б. Эльконин и ряд других) последовательно опираться при решении проблем образования на природу человека и синтез знаний о нем.

Отдельные науки (психология, физиология, экология, педиатрия, педагогика) подходят к проблемам развития человека со своих позиций. Однако, не интегрированные в единое целое фрагменты знаний, трудно использовать при решении сложных задач изучения, обучения и воспитания личности.

Поэтому со II половины восьмидесятых годов педагогика еще с большим интересом обращается к человековедческому основанию, в связи с чем начинается интенсивный процесс возрождения педагогической антропологии как особого направления научно-педагогических исследований (Б. М. Бим-Бад, Л. В. Занков, В. В. Давыдов, Б. В. Емельянов, В. Б. Куликов, Л. К. Рахлевская, В. В. Чистяков, Т. А. Власова, В. И. Максакова, А. Я. Данилюк и др.).

Антропологический подход к образовательной деятельности предполагает соотнесение любого знания об образовательных явлениях и процессах со знаниями о природе человека, опирается на антропологические закономерности развития человека, на основе которых строятся теория и методология разрешения проблем становления и развития личности.

Одну из уникальных педагогических концепций, которая базируется на фундаменте целостного и системного знания о закономерности развития человека, удастся создать австрийскому философу, педагогу Р. Штайнеру. Для педагогов именно вальдорфской школы он разрабатывает педагогическую концепцию, построенную на знаниях педагогической антропологии («Учение о человеке»), углубляет и дополняет ее, вводит понятие «Я» человека, а также находит педагогический инструментарий для эффективного решения воспитательных и образовательных проблем на основе педагогической антропологии. Стержнем его педагогической системы является понимание процесса развития человека как целостного взаимодействия телесных и духовных факторов.

Вся педагогическая концепция строится на основе понимания сущности человека. В некотором приближении можно, для наглядности, опираться на следующие схемы взаимосвязи человеческой сущности и применять их в педагогическом аспекте:

Духовное тело	Головная организация	Нервно-чувственная система	Мышление	Сформированное Я 14–21
Душевное тело	Грудная организация	Ритмическая система	Чувство	7–14 лет
Физическое тело	Организация конечностей	Система обмена веществ	Воля	0–7 лет

Конечно, это простая схема взаимосвязей сущности человека, но имея её перед собой можно найти воспитательные и образовательные инструменты для индивидуального подхода при воспитании ребенка, которые характерны для конкретного возрастного этапа.

Не следует предвзято относиться к приведенной схеме, она только подсказывает, в какой сфере следует искать проблемы и пути решения того или иного вопроса. Не следует очень педантично судить о ней, но необходимо понимать, что на конкретном возрастном этапе доминирует определенная сфера развития.

Например, развитие телесных факторов происходит преимущественно до 7–8-летнего возраста. Все силы ребенка (независимо помогаем мы ему в этом или напротив) работают над созданием (буквально строительством) его телесности, создавая форму внутренних органов. Если педагоги понимают это, то весь воспитательный и образовательный процесс подчиняется именно этой задаче, потому что именно на этом этапе закладывается фундамент здоровья ребенка. Если мы помогаем ребенку в этом, он развивается здоровым, если же мы даем несвойственные для этого возраста нагрузки или часто возникают кризисные ситуации, то это отвлекает ребенка от «созидательной работы», и тот или иной орган будет ослаблен. В течение всего этого времени формируются также и органы восприятия. К 8–9 годам заканчивают свое формирование такие органы восприятия мира, как ухо, органы обоняния и вкуса, глаза; «созревание» функций органов чувств и более 90 % возможностей центральной нервной системы развиваются к 9 году жизни ребенка. Когда завершено формообразование внутренних органов, силы ребенка, задействованные в этом процессе, высвобождаются и готовы к выполнению следующей задачи (существует ряд тестов на определение готовности ребенка к школе). Именно поэтому семилетние дети, у которых процессы формообразования внутренних органов завершены, так отличаются от шестилетних детей (в некоторой степени это напоминает процесс выздоровления у взрослых). Для этого возраста необходимо так организовать развивающее пространство, чтобы оно способствовало развитию ребенка.

Если для этого возрастного этапа рассматривать взаимосвязь физическое тело — душевное тело — духовное тело, то становление душевного тела следует наблюдать преимущественно в формировании дыхательных органов

и органов чувств, а духовное тело формируется речью ребенка, его фантазией, т. е. теми качествами, которые характерны только для человека. Телесное развитие происходит в тесной взаимосвязи с духовным. Они взаимосвязаны между собой в едином процессе. В изменениях телесности ребенка выражает себя душевно-духовное тело (Э. М. Кр, с. 75). Процессы, характерные для этого возрастного периода, частично рассмотрены в ж. «Наша школа», № 4 за 2010 г.

На следующем возрастном этапе завершается формирование органов чувств, развитие биологических ритмов, включая процесс согласования частоты ритмов дыхания и сердца.

Развитие представлений у ребенка объединяется с ощущениями органов чувств, основывая на них предметное восприятие. Поэтому ребенок своим сознанием находится полностью во внешнем опыте, в людях и предметах своего окружения, в растениях и животных, в воспринимаемых событиях. Представления оживляют жизненное развитие; в то же время связываются со своей чувствующей душой, а волевым характером своего «Я» — с растущими органами тела. Именно на этом этапе развития ребенка можно наблюдать тесную взаимосвязь физиологических процессов и духовных (психологических).

В связи с тем, что орган восприятия внешнего мира (глаз) завершает свое «созревание» только к 9–10 годам жизни ребенка, то всякое восприятие внешней формы основывается на движении глаз, которыми мы при созерцании вещей следуем за их формой. Если отнять у человека возможность воспроизводить движениями глаз форму вещей, тогда он не увидит формы предметов. Форму как самостоятельное качество со своими закономерностями (треугольник как треугольник, круг как круг) ребенок постигает лишь тогда, когда это воспроизведение как собственная деятельность доходит до его сознания. В раннем возрасте движения произвольны, осознание формы привязано к внешним вещам, возбуждающим эти произвольные движения. У ребенка недостаточно еще внутренней активности, внутреннего руководства, поднимающего переживание движения до чистого постижения формы. Осознание формы вещей требует способности воспроизводить её во внутренней деятельности. Эта новая способность появляется у ребенка только на седьмом году жизни, с её помощью он может создавать внутренние образы, не опираясь на конкретное восприятие. Ребенок может формировать внутренние образы в свободном творчестве, например слушая рассказы взрослых (тогда мы говорим о фантазии), он использует эти же силы, когда произвольно вызывает в сознании картины прошлого. Силы, которые на предыдущем возрастном этапе работали как формообразующие во внутренних органах, теперь поднимаются в сознание ребенка, и это можно

наблюдать на разных феноменах. Один из таких феноменов — постижение вертикали. Независимо от окружения, внутреннее восприятие вертикали появляется на восьмом году жизни и утверждается до 13 лет. Благодаря тому, что дети ориентируются на вертикальную ось, они особенно сильно побуждаются к деятельности из собственного «Я». Только на девятом году дети не только стоя, но и при ходьбе могут уверенно различать левую и правую стороны и переходить к переживанию их собственной симметрии (отражение относительно вертикали) и асимметрии в их окружении.

Начиная с 9 лет, на первый план развития выступает то, что стимулирует ритмические функции: это ощущения и чувства. Если внимательно проследить за чувствами, можно заметить, насколько сильно они влияют на дыхательные процессы и процессы кровеносных сосудов. Можно наблюдать, что страх, неуверенность вызывают спазм как дыхательных, так и кровеносных сосудов — чувственные, душевные процессы связаны с физиологическими процессами и влияют на их функцию и ритм. Мы никогда не дышим так глубоко, как тогда, когда чувствуем себя хорошо, никогда сердце не бьется так ритмично, как у детей, которые радуются или полностью погружаются в кипучую деятельность. В возрасте между 9–14–15 годами формируется индивидуальный ритм детей и пульс. Дети всех континентов в этом возрасте играют в одни и те же ритмические игры (классики, скакалочки, игры с мячом или его заменителем и т. п.), стремясь в движении «выработать» свой собственный ритм.

Важно, чтобы между 9–15 годами во всех школьных предметах были задействованы процессуально-художественный и эстетический элемент. То, что в гимнастике является завершённым процессом движения (красиво!), на уроках естествознания — точность и проявление закономерности, в геометрии — познание радиуса воздействия данного явления, так как математические законы так же предусматривают красоту. Когда подрастающий человек учится ощущать красоту мира, он каждый раз переживает нечто от духовного мира.

Теперь духовная жизнь человека является живым организмом, в котором различные душевные силы взаимодействуют и развиваются. На этом возрастном этапе особенно важным является взаимодействие между мышлением и чувствами. Способности причинно-следственного мышления «просыпаются» у детей к 13–14 годам (естественно-научные дисциплины: химия, физика, определенные разделы математики), именно поэтому в 6–7-х классах в учебную программу вводятся естественно-математические дисциплины.

Во многих странах мира совершеннолетием считается достижение 21-летнего возраста, в некоторых странах, в том числе и нашей, при достижении 18-летнего возраста. До 21–22

лет завершается рост скелетной, мышечной и гормональной системы, перестройка обмена веществ. Для их правильного формирования необходима не только физическая активность, но и внутренняя.

У человека формируется внутренний стержень: взгляды и мотивация, интересы, целеполагания... По осанке, походке, жестам, движениям видно, есть ли у человека мысли, которые его внутренне мотивируют, дают ощущение внутреннего стержня.

Возникает вопрос: с помощью каких педагогических средств можно поддержать процессы, которые характерны для этого возраста. Принципы подражания, авторитета, красоты и согласованности, важные для первого и второго семилетия, теперь отступают на второй план, уступая место правдивости, совести и свободе.

Когда через мышление дети приходят к пониманию, тогда в этом понимании принимает участие и чувство. При этом чувства становятся более глубокими. Во всех чувствах живет понимание (мы уважаем человека, потому что постигаем его социальную позицию; мы восхищаемся его успехами, потому что понимаем, что успех является результатом его трудолюбия или особых способностей). Чувство имеет для мышления большое значение. Оно как бы подталкивает мышление к тому, чтобы через уже известное, подросток своим мышлением глубже проникал в жизнь.

От чувств человека зависит, что для него в жизни важно, что он считает ценным и к чему стремится; чувства в значительной степени определяют направление его жизни.

Личность человека может обладать внутренним величием благодаря глубине своего переживания, широте интересов и идеалов; но она может опуститься на низший уровень, если изолирует себя от взаимосвязи с миром.

Современная педагогическая антропология идет в фарватере мировой мысли. В отечест-

венную педагогику все активнее входит философское осмысление таких понятий, как «мир», «жизнь», «душа», «дух», «жизнетворчество», «смысл жизни», «свобода» и много других понятий этого ряда.

Педагогические теории, модели, прогнозы, рекомендации могут строиться только на фундаменте целостного и системного знания о закономерностях развития человека. В связи с этим педагогическая антропология выделяется как фундаментальная составляющая, «цокольный этаж» в здании педагогики, т. е. она снабжает все ее области целостным знанием, которое необходимо для решения крайне важной методологической проблемы — перехода в изучении человека с одного уровня на другой.

По своей природе педагогическая антропология — средоточие высокой культуры, знаний человека о самом себе. Родителям и учителям важно знать, к какому миру они готовят ребенка, сможет ли он реализовать свои способности в обозримом будущем, сможет ли взять ответственность за свои поступки в жизни.

Литература

1. Антропологические основы вальдорфской педагогики. — К.: Генеза, 2008. — 275 с.
2. Бим-Бад Б. М. Педагогическая антропология / Б. М. Бим-Бад. — М., 2003. — 158 с.
3. Глеклер М. Воспитание и здоровье / М. Глеклер, К. Вихерт. — М.: Дорнах, 2000. — 249 с.
4. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения. В 6 т. Т. 5 / К. Д. Ушинский; сост. С. Ф. Егоров. — М.: Педагогика, 1990. — 528 с.
5. Чистяков В. В. Антрополого-методологические основы педагогики / В. В. Чистяков. — Ярославль: Изд-во ЯДПУ, 1999. — 265 с.
6. Штейнер Р. Антропология и педагогика: пер. с нем. / Р. Штейнер. — М.: Парсифоль, 1997. — 128 с.
7. http://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00008067_0.html
8. <http://didacts.ru/dictionary/1010/word/pedagogicheskaja-antropologija>
9. http://www.vseslova.com/pedagog/page/pedagogicheskaya_antropologiya.644

О. І. ЧЕШЕНКО,

методист науково-методичної лабораторії проблем виховання, старший викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, регіональний координатор Національної мережі шкіл сприяння здоров'я

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ РОБОТИ У СЕРЕДОВИЩІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Проблема збереження та зміцнення здоров'я дітей і молоді в Україні набула особливої гостроти і надзвичайно актуальна в наш час. Вплив факторів соціально-економічного, екологічного, психоемоційного характеру позначається на стані здоров'я дітей. Хронічне розумове і емоційне перевантаження, гіподинамія у дітей та молоді призводять до порушення механізму саморегуляції фізіологічних функцій, сприяють розвитку хронічних захворювань. Майже 40 % учнів в Україні через відхилення від норм у стані здоров'я мають проблеми з навчанням. Незадовільний стан здоров'я у дитячому віці зумовлює порушення здоров'я протягом усього життя людини, що створює соціальні та фінансові проблеми, негативно впливає на рівень соціально-економічного розвитку країни.

Сьогодні в Україні здоров'я населення визнано одним із ключових факторів національної безпеки держави, стабільності та благополуччя суспільства; здоров'я та життя громадян визначено пріоритетним напрямком політики на всіх рівнях управління. Прийнято низку Законів України з метою створення ефективної системи збереження та зміцнення здоров'я, створення сприятливого для здоров'я середовища, формування культури здоров'я, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, а саме: «Про охорону дитинства», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та зловживанню ними», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»; Укази Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя», «Про додаткові заходи щодо посилення боротьби з ВІЛ-інфекцією (СНІДом)», «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», «Про Національну доктрину розвитку освіти України у ХХІ столітті»; Національна програма профілактики СНІДу та наркоманії, Цільова комплексна програма «Фізичне виховання — здоров'я нації», інші нормативно-правові документи освітньої та медичної галузей.

Пріоритетом розвитку сучасної системи освіти є реалізація державної політики щодо зміц-

нення і збереження здоров'я підрастаючого покоління, створення здоров'язбережувального середовища. Тому дуже важливо, щоб за процесами реформування та модернізації не забули про здоров'я тих, заради кого ці процеси відбуваються і ким вони здійснюються. Українська вчена О. Я. Савченко зазначає «Здоров'я і знання — нерозривні складові життя людини. А знання без здоров'я нікому не потрібно». Найгуманніший принцип освіти, який був проголошений ще у Стародавньому Римі, «Даючи знання, не відбирай здоров'я» є актуальним і в наш час. У контексті нових соціальних ініціатив Президента України «Діти — майбутнє України» (2013) цей принцип має стати головним у роботі кожного навчального закладу, кожного вихователя і вчителя. Вихід із ситуації, яка склалася в нашій країні, потребує нових підходів, нової ідеології, в основі якої — ідея педагогіки здоров'язбереження.

Реалізація ідеї здоров'язбережувальної освіти передбачає:

- забезпечення здорового способу життя для всіх суб'єктів навчально-виховного процесу шляхом створення середовища, яке сприяє зміцненню здоров'я; визначення домінуючої світоглядної установки на пріоритетну цінність здоров'я;

- інтеграцію культури здоров'я в усі чинники щоденного життя навчального закладу;

- гуманізацію навчально-виховного процесу, єдність загальнолюдського і національного;

- природовідповідність комплексного підходу до збереження, зміцнення, відновлення здоров'я та профілактики захворювань;

- співробітництво, співтворчість суб'єктів навчально-виховного процесу; міжсекторальне співробітництво всіх сфер суспільства, діяльність яких прямо чи опосередковано впливає на здоров'я;

- системність (взаємодію всіх елементів щодо забезпечення функцій всієї системи).

Одним з ефективних шляхів вирішення даного завдання є створення умов, за яких зберігається і зміцнюється здоров'я вихованців та учнів. Сьогодні існують різні підходи до здоров'язбережувальної роботи в середовищі на-

вчального закладу. Найоптимальнішою моделлю є «Школа сприяння здоров'ю». Така модель навчального закладу потребує вихідної розробки концепції, яку необхідно втілити на практиці, спираючись на досвід, на засадах партнерства педагогів, дітей, сім'ї та громадськості.

Як свідчать наукові дослідження з проблем здоров'язбереження, міжнародний досвід та досвід участі України у проекті «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», перспективний практичний досвід навчальних закладів Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю Одещини (Л. Ф. Антонова, О. В. Буйневич, М. П. Гук, П. І. Іванова, Л. М. Ісаєва, Н. І. Козлова, Т. П. Лимаренко, С. В. Мельник, Л. М. Паюл, Н. Г. Півкіна, Ю. В. Половняк, С. Д. Притковська, Т. А. Саказли, А. Г. Соловйова, О. А. Ступкевич, С. М. Тихоплав, С. І. Туріва, С. В. Урсакий та інші), ефективними механізмами вирішення проблем збереження здоров'я вихованців та учнів є:

I. Впровадження здоров'язбережувальних технологій, програм, проектів, введення окремого навчального предмета «Основи здоров'я», факультативів.

II. Розбудова навчального закладу «Школа сприяння здоров'ю».

III. Міжсекторальне співробітництво всіх сфер суспільства, діяльність яких прямо чи опосередковано впливає на здоров'я підростаючого покоління. Об'єднання, формування, координація державно-приватно-суспільного партнерства з метою узгодження та об'єднання дій щодо оздоровлення й упорядкування навколишнього середовища, життя громади з опорою на місцеві ресурси та сприятливого до дитини. Розбудова об'єднання культури здоров'я (влада + навчальний заклад + сім'я + громада) на засадах партнерства як важливого фактора збереження здоров'я дітей та молоді в соціумі.

Такий цілеспрямований, системний, комплексний, діяльнісний, синергетичний підхід до вирішення проблем здоров'я підростаючого покоління, розбудови здоров'язбережувального середовища забезпечує можливість створювати всі необхідні умови для всебічного й гармонійного розвитку особистості і життя в нових економічних умовах.

Вихід із ситуації, яка склалася, ми вбачаємо в необхідності розробки і впровадження конкретних дій. Для практичного вирішення цих проблем рекомендуємо основні аспекти здоров'язбережувальної роботи в середовищі навчального закладу. Ми маємо конкретними діями розбудувати таку установу, в якій праця й навчання радісні, в якій немає фізичного та психічного насильства, в якій виключається варварське вторгнення в життя особистості, де життя організоване природовідповідно, за принципами співіснування та співробітництва, де людина не відчуває себе неповноцінною, самотньою та покинутою.

Основні аспекти здоров'язбережувальної роботи в середовищі навчального закладу

I. Здоров'язбережувальна інфраструктура навчального закладу (матеріальне, навчальне, навчально-методичне та кадрове забезпечення)

— Стан і вміст будівлі та приміщень школи відповідає гігієнічним нормативам, визначеним Державними санітарними правилами та нормами (ДСанПіН) 5.5.2.008-98 «Устаткування, утримання середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів та організації навчально-виховного процесу».

— Забезпечення дотримання оптимального теплового режиму.

— Оснащеність кабінетів, спортивних залів, стадіонів, спортмайданчиків необхідним устаткуванням та інвентарем.

— Наявність і належне оснащення шкільної їдальні.

— Наявність і належне оснащення шкільного медичного кабінету.

— Облаштування кімнати педагогічного розвантаження.

— Кадрове забезпечення кваліфікованими педагогами та фахівцями, які забезпечують роботу з учнями (медичний працівник, психолог, логопед, соціальний педагог).

— Раціональне використання рекреаційного ресурсу.

II. Організація режиму дня під час перебування дітей в освітньому закладі

— Організація чіткого контролю за станом здоров'я кожної дитини.

— Оптимальна організація навчального процесу (тривалість занять і перерв відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм).

— Гнучкість та диференційований підхід до складання розкладу занять.

— Забезпечення сприятливих умов для навчання дитини в навчальному закладі (відсутність стресових ситуацій; адекватність вимог, методик навчання та виховання).

— Валеологічне розвантаження школярів протягом навчального процесу, зняття перевантаження, надмірної напруги та стомлюваності.

— Повноцінний та раціонально організований руховий режим щодня.

— Контроль за організацією режиму дня під час перебування дітей в освітньому закладі.

III. Організація харчування

— Організація гарячого харчування для учнів.

— Забезпечення оптимальної калорійності збалансованого харчування. Вітамінізація їжі.

— Формування культурно-гігієнічних навичок раціонального харчування.

— Забезпечення якісною питною водою.

— Контроль за харчуванням та аналіз (кількісний і якісний) стану харчування з боку учнівської, педагогічної і батьківської громадськості.

IV. Раціональна організація навчально-виховного процесу

— Здійснення навчально-виховного процесу на засадах особистісно орієнтованого диференційованого підходу.

— Підвищення ефективності інтегрування компонента здоров'я у навчально-виховний процес.

— Розклад занять, уроків: урахування продуктивних і непродуктивних годин; валеологічний підхід до організації навчально-виховного процесу.

— Впровадження здоров'язбережувальних технологій, програм, проектів.

— Введення окремого навчального предмета «Основи здоров'я», факультативів.

— Забезпечення класних кімнат партами-конторками.

— Контроль за раціональною організацією навчально-виховного процесу та його корекція.

Дотримання рухового режиму

— Ранкова гігієнічна гімнастика, фізичні вправи і рухливі ігри на свіжому повітрі.

— Фізкультурхвилинки, фізкультурхвилинки-енергізатори, валеопаузи під час навчальних занять для зняття фізичної стомленості і психоемоційної напруженості дітей.

— Щоденні фізкультурні заняття.

— Хореографічні заняття, дихальна гімнастика, самостійна рухова діяльність дітей.

Просвітницько-виховна робота з вихованцями та учнями

— Уроки з «Основ здоров'я» для всіх вікових категорій.

— Лекції, бесіди, тренінги, консультації з проблем збереження та зміцнення здоров'я, мотивація до здорового способу життя, профілактика шкідливих звичок.

— Конкурси, свята, театральні вистави, агітбригади «Молодь обирає здоров'я».

— Проектна робота, презентації та пропаганда здорового способу життя.

Превентивне виховання.

Профілактика негативних проявів

Превентивний — в перекладі з латинської (praeventivus) означає «запобіжний». Система виховних заходів повинна мати попереджувачий, випереджувачий, запобіжний характер і бути спрямованою, насамперед, на удосконалення способу життя школярів, обрання ними правильної соціальної орієнтації:

— заходи педагогічного захисту (забезпечують фізичну, психологічну і морально-психологічну безпеку кожного окремого вихованця, захищають його інтереси і права; створюють умови для вільного розвитку духовних і фізичних сил);

— заходи фізіолого-педагогічного захисту (забезпечують фізичне здоров'я, безпеку життя і розвиток організму вихованця);

— заходи психолого-педагогічного захисту (спрямовані на надання допомоги в психологічній стабілізації особистості, на розвиток психологічної стійкості, творчої активності дитини, її здатності розуміти і розкривати себе);

— заходи соціально-педагогічного захисту (допомагають подолати міжособистісні конфлікти і розвивають здатність до позитивних, правомірних контактних стосунків із суспільством, державою, людьми; сприяють розвитку здібностей та інтересів людини, захисту її прав і розвивають ті якості, які необхідні для повноцінної життєтворчості особистості; запобігають можливим порушенням соціальних механізмів моральної та правової регуляції);

— заходи з превентивного виховання, запобігання жорстокості та насильства у родині, серед неповнолітніх та до літніх людей, з профілактики бездоглядності та жебракування, суїцидальної поведінки.

Превентивне виховання учнів в навчальних закладах здійснюється в процесі різнопланових видів виховної діяльності, серед яких: бесіди; диспути; психологічні практикуми; дебати; зустрічі з представниками суду, адвокатури, прокуратури, співробітниками МВС, лікарями, психологом; екскурсії до спеціалізованих музеїв та екскурсії по рідному краю; прес-конференції (до проведення яких варто залучати працівників правоохоронних органів та інших фахівців); перегляд та обговорення кінофільмів правової тематики; інтелектуальні, спортивні ігри, змагання; написання творів-роздумів, листів-посилань майбутньому поколінню; захисти проєктів; навчання підлітків-лідерів та сприяння їхній просвітницькій роботі серед однолітків; конкурси малюнків; тематичні тижні; валеологічні ігри; фестивалі художньої самодіяльності тощо.

Психопрофілактична робота

— Створення психологічного комфорту для перебування дітей в освітньому закладі, дотримання психолого-педагогічних і етичних умов навчання і виховання, необхідних для нормального психічного розвитку учнів на кожному віковому етапі.

— Гуманність в спілкуванні педагогів і дітей, батьків і дітей, дітей між собою.

— Попередження можливих ускладнень при прийомі дітей та у зв'язку з переходом учнів на наступний віковий щабель.

— Психокорекція. Психогімнастика. Кольорова терапія. Звукова терапія. Логоритміка. Пісочкова терапія. Розвиток і корекція різних аспектів психіки дитини, її пізнавальної та емоційно-особистої сфери з урахуванням природних нахилів та здібностей; тренування уваги, пам'яті, гальмівних реакцій, координації рухів, регулювання м'язового тону.

— Діагностично-корекційна робота.

— Психологічна просвіта. Пропаганда психологічних знань.

Фізкультурно-оздоровча робота

— Повноцінна й ефективна фізкультурно-оздоровча робота з учнями всіх груп здоров'я (на уроках, у позаурочний час).

— Забезпечення рухового режиму, робота учнів-тренерів.

— Організація спортивних секцій.

— Фітнес-гімнастика з використанням фітболів «Щоб спина була рівною» та інше.

— Оздоровча гімнастика з елементами психофізичної гімнастики хатха-йога для попередження та корекції плоскостопості, нормалізації постави, розвитку сили волі, уваги, уяви (система Л. І. Латохіної).

— Заняття з дихальної гімнастики за методиками Г. Стрельникової, К. Бутейка.

— Проведення спортивних змагань, конкурсів, спортивних розваг і свят; участь у районних, міських спортивних змаганнях, проведення загальношкільного Дня здоров'я.

— Створення системи оздоровлення в канікулярні періоди (осінь, зима, весна, літо) з використанням навколишнього середовища.

Введення системи загартування

— Ефективне використання природних факторів (сонце, повітря, вода) для гармонійного розвитку дітей, укріплення їх здоров'я, удосконалення фізичного розвитку.

— Прогулянка на свіжому повітрі, провітрювання кімнат, денний сон при відчинених вікнах, фрамугах (ДНЗ), обливання до ліктів рук, умивання, промивання носа водою.

— Фітотерапія, полоскання горла відварами лікарських трав (за рекомендацією лікаря).

— Вправи для профілактики плоскостопості, ходьба по килимах з каштанами, камінцями, по ребристій дошці.

— Повітряні ванни, вологе обтирання тіла рукавичкою, обливання тіла (ДНЗ).

— Сонячні ванни.

— Ароматерапія (використання в ДНЗ під час денного сну подушок з травами).

— Організація роботи оздоровчого дитячого комплексу фіто-арома-бару.

— Перебування на свіжому повітрі в залежності від пори року в полегшеному одязі.

Робота щодо статевого виховання

— Формування у дітей валеологічних основ сексології, культури статевого стосунку.

— Ознайомлення учнів зі статевими захворюваннями та методами запобігання і профілактики цих захворювань.

— Формування свідомого ставлення до планування в майбутньому здорової сім'ї, укладення шлюбу та вміння вести здоровий спосіб життя у різні періоди статевого розвитку чоловічої та жіночої статі.

Валеологічний моніторинг

— Забезпечення повноцінного медичного об-

слуговування, впровадження новітніх технологій медичного забезпечення.

— Комплексний моніторинг стану здоров'я дітей. Медико-фізичне обстеження дітей, діагностика їх фізичного розвитку з метою виявлення рівня фізичного здоров'я, найбільш поширених захворювань серед них.

— Медико-корекційний та реабілітаційний супровід.

— Психолого-корекційний супровід.

— Соціально-правовий супровід щодо захисту життя і здоров'я дитини, захисту від насильства, експлуатації.

— Визначення стану здоров'я і фізкультурної групи для кожної дитини, проведення антропометричних і медичних обстежень, профілактичних щеплень, порівнювання по групах дошкільного відділення і по класах школи індексу здоров'я та середньої цифри пропусків через хворобу однієї дитини та профілактична робота щодо зниження захворюваності.

— Тестування з фізичної підготовленості.

— Ведення на кожного вихованця «Індивідуальної картки обліку стану та змін здоров'я», «Паспорта здоров'я».

V. Лікувально-профілактична робота

— Організація системної лікувально-профілактичної роботи (медичні та педагогічні працівники, батьки).

— Організація роботи фізіопроцедурного і стоматологічного кабінетів.

— Лікувальна фізкультура.

— Самомасаж та масаж (профілактичний — на період піку інфекційних хвороб, повсякденний — для підвищення загального тонусу).

— Проведення інгаляцій (за призначенням лікаря).

— Фітотерапія (прийняття відварів трав за призначенням лікаря).

VI. Робота з батьками

— Організація спільної оздоровчо-виховної роботи родини та освітнього закладу.

— Анкетування батьків з метою виявлення їхньої думки щодо організації оздоровчої роботи в навчальному закладі.

— Проведення бесід і консультацій для батьків щодо проблем виховання здорової дитини в сім'ї, мотивації її до здорового способу життя.

— Посильна участь сім'ї в організації оздоровлення дітей в умовах перебування їх у дошкільному та шкільному навчальному закладі.

VII. Науково-методичний супровід. Інформаційно-просвітницька робота

— Науково-методичний супровід підвищення здоров'язбережувальної компетентності вихователів, вчителів школи, аналіз проведення уроку з позицій здоров'язбереження.

— Семінари, семінари-тренінги, обмін досвідом з метою підвищення професійної (валеологічної) компетентності педагогів; активне впровадження методик викладання навчальних

дисциплін, побудованих на здоров'язбережувальних технологіях.

— Робота постійно діючого науково-практичного семінару для вихователів і вчителів з проблеми «Впровадження здоров'язбережувальних та здоров'яформуючих технологій навчання і виховання вихованців, учнів».

— Творча група з проблеми «Моделювання сучасного уроку на засадах особистісно орієнтованого навчання в умовах Школи сприяння здоров'ю».

— Інформаційно-просвітницька робота з проблем збереження і зміцнення здоров'я.

VIII. Об'єднання та координація зусиль, співпраця, співдіяльність та взаємозв'язок

— Міжсекторальна взаємодія (державних структур, комерційних підприємств і некомерційних організацій, громадян, дитячих і молодіжних організацій, органів учнівського самоврядування) з опорою на місцеві ресурси для створення здоров'яформуючого середовища, сприятливих умов. Узгодження та об'єднання дій щодо вирішення питань стосовно здоров'я дітей та молоді.

— Вироблення ефективних стратегій для оздоровлення навколишнього середовища, захисту дітей від впливу негативних факторів оточуючого середовища, пропаганди культури насильства, жорстокості, ліквідації наркоманії та інших ганебних явищ.

— Участь представників державних, громадських та благодійних організацій у вирішенні соціально-економічних, психолого-медичних та навчально-методичних проблем дитинства, розвитку здорового середовища життя дітей та створення кращого світу для них.

— Створення безпечних і здорових умов життєдіяльності для громадян з системою цінностей життя як важливого фактора збереження здоров'я дітей у соціумі.

— Організація спільної діяльності для забезпечення здорового середовища. Здійснення профілактики соціального неблагополуччя дитини та надання їй допомоги.

— Взаємодія правоохоронних, соціальних, медичних служб, батьків та педагогів щодо збереження життя і здоров'я дітей.

— Впровадження цілісної системи соціальної підтримки здорового способу життя, яка стимулює молодь зберігати і зміцнювати власне здоров'я.

— Модернізація системи організації дозвільної діяльності дітей, фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в соціумі.

— Проведення спільних заходів, свят.

— Реалізація спільних проектів.

— Розбудова мережі навчальних закладів сприяння здоров'ю в межах району/міста.

— Активізація пропагандистсько-просвітницької діяльності в громаді, руху «Громада за здоров'я».

Проект щодо здоров'язбережувальної роботи в середовищі навчального закладу допоможе

об'єднати всі аспекти діяльності та передбачити такі модулі: «Від здорового вчителя до здорового учня», «Вчимося бути здоровими», «Моніторинг здоров'я», «Здоровий спосіб життя», «Попередження нещасних випадків і травматизму», «Спортивно-оздоровчі традиції», «Реклама», «Матеріально — технічна база Школи сприяння здоров'ю».

Доречним буде впровадження міні-проектів по системі збереження життя і здоров'я учнів: «Матеріально-технічна база», «Комфорт», «Мій шкільний дім», «Молодь за здоров'я», «Гімнастика на уроці», «Руховий режим учнів», «Зроби крок до здоров'я!», «Шкільний ландшафт», «Зручна партя», «Медичний огляд», «Наші друзі — лікарські рослини», «Спорт і здоров'я», «Змістовний здоров'язбережувальний відпочинок, дозвілля», «Лихослів'я у шкільному середовищі», «Партнерство заради здоров'я» та інші.

Такий підхід забезпечує кожній дитині гармонійний розвиток; високу працездатність; душевну рівновагу; збереження здоров'я як фактора фізичного, психічного і соціального благополуччя.

Зміни, що передбачаються внаслідок реалізації основних аспектів здоров'язбережувальної роботи в середовищі навчального закладу, забезпечують можливість створити умови для особистісного розвитку дітей, позитивного свідомого вибору засад здоров'я та здорового способу життя. Ще Гіппократ зазначав «Про здоров'я люди молять богів. Але вони не розуміють, що його збереження залежить від них самих».

Розбудова здоров'язбережувального середовища навчального закладу сприятиме переходу на більш високий рівень культури життєдіяльності навчального закладу та освітніх процесів, підвищить якість навчання, рівень вихованості, гуманності, демократичності, культури здоров'я, створить сприятливі умови для всебічного розвитку здорової особистості.

Будуючи день сьогоднішній — ми дбаємо про день завтрашній

У рамках програм Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Національної академії педагогічних наук України в навчальних закладах Одеської області впроваджуються національні та міжнародні програми, проекти щодо формування навичок безпечного і здорового способу життя. ООІУВ здійснюється підготовка вчителів до виховної діяльності щодо профілактики шкідливих звичок, формування культури здоров'я, проводяться обласні семінари-тренінги, практичні заняття.

З 2003 року в Одеській області розбудована обласна мережа навчальних закладів «Шкіл сприяння здоров'ю». За підсумками чотирьох обласних етапів Всеукраїнського конкурсу-захисту сучасної моделі навчального закладу «Школа сприяння здоров'ю» (2003, 2006,

2009, 2012) відповідно до наказів управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації до обласної мережі Шкіл сприяння здоров'ю визначено 64 навчальні заклади, розбудовуються районні мережі ШСЗ. Серед них — наша гордість: 1 — дійсний член Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю, 18 — дійсні члени Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю, 8 — «Освітньо-інформаційні центри з розвитку Національної мережі ШСЗ», 18 — «Освітньо-інформаційні центри з розвитку обласної мережі ШСЗ».

ООІУВ здійснюється науково-методичний супровід подальшого розвитку обласної, районних/міських мереж Шкіл сприяння здоров'ю. Це обласні семінари, семінари-тренінги, конференції, майстер-класи, педагогічні майстерні, методичні фестивалі, презентації, дискусії, «круглі столи» та інше. Пропагується досвід навчальних закладів — лідерів Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю на обласних науково-практичних семінарах, всеукраїнських науково-практичних конференціях, видано 3 збірки; надруковано біля 40 статей у науково-методичних виданнях України; презентовано на Міжнародній виставці «Сучасна освіта — 2010»; IV Національній виставці-презентації «Інноватика в сучасній освіті» (2012); Міжнародному фестивалі «Педагогіка XXI століття» (2012).

З 2004 року в Одеській області започатковано розбудову об'єднань культури здоров'я в навчальних закладах і освітніх округах. Окремі загальноосвітні навчальні заклади Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю Одещини вже розбудовують об'єднання культури здоров'я, відпрацьовують теоретичні положення з питань систематизації складових моделей об'єднання культури здоров'я.

З 2013 року при ООІУВ за ініціативи регіонального координатора Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю та керівників навчальних закладів «Освітньо-інформаційних центрів з розвитку Національної та обласної мережі шкіл сприяння здоров'ю» започатковано роботу обласної творчої групи керівників навчальних закладів Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю за проблемою «Сучасні моделі інноваційної діяльності освітнього округу культури здоров'я як важливого фактора збереження здоров'я дітей у соціумі». Проведено перше засідання на базі Шабської ЗОШ № 1

I—III ступенів Білгород-Дністровського району, переможця Всеукраїнського конкурсу-захисту сучасної моделі навчального закладу «Школа сприяння здоров'ю» (2009, 2012), дійсного члена Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю (з 2009 року), «Освітньо-інформаційного центру з розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю», дипломанта Міжнародної виставки «Сучасна освіта — 2010» (директор С. М. Тихоплав). Творча група буде працювати над розробкою ефективних стратегій для оздоровлення навколишнього середовища, створення якісно нових моделей освітнього округу культури здоров'я сучасного навчального закладу з урахуванням регіональних особливостей Одещини.

Досвід свідчить, що тільки конкретні дії всієї громади заради збереження й зміцнення здоров'я дітей і підлітків, формування в них основ здорового способу життя забезпечують виховання здорового підростаючого покоління. Таке навчання і виховання дітей та молоді, розбудова здоров'язбережувального, здоров'ярозвиваючого середовища їх життя, впровадження цілісної системи соціальної підтримки здорового та безпечного способу життя забезпечать краще цивілізаційне майбутнє.

Рекомендовані джерела

Нові соціальні ініціативи Президента України: діти — майбутнє... — 07.03.2012.

Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції «Формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку» (2012).

Науково-методична конференція «Системна взаємодія державних та громадських інституцій у розвитку здорового освітнього середовища навчального закладу».

Бути сучасним, значить — здоровим. До Всеукраїнського конкурсу-захисту сучасної моделі навчального закладу «Школа сприяння здоров'ю».

Обласний методичний фестиваль-презентація сучасних моделей навчальних закладів «Школа сприяння здоров'ю».

Про участь делегації педагогів Одеської області у IV Національній виставці-презентації «Інноватика в сучасній освіті».

«Круглий стіл» з проблеми «Збереження життя і здоров'я дітей в навчальних закладах».

Школа сприяння здоров'ю «Золотий ключик щасливого, здорового і успішного майбутнього».

Здоров'язбережувальні технології. Новий конкурс. Всеукраїнський огляд на кращі здоров'язбережувальні технології в ДНЗ — завершено! З 25 квітня по 25 травня 2013 року на Освітньому порталі «ПедПРЕСА» ви маєте можливість проголосувати за найкращий відеоматеріал. Матеріали Всеукраїнського огляду на кращі здоров'язбережувальні технології в ДНЗ (2013).

О. І. ЧЕШЕНКО,

методист науково-методичної лабораторії проблем виховання, старший викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів

ПРО ПРОВЕДЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ «КЛАСНИЙ КЕРІВНИК РОКУ»

На виконання наказів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 20.12.2011 р. № 1459 «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс – «Класний керівник року», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.01.2012 р. за № 27/20340 та від 14.06.2012 р. № 698 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу – «Класний керівник року» у 2012 році» проведено Конкурс з метою сприяння зростанню престижності звання класного керівника, його ролі і статусу як компетентного педагога ХХІ століття у виконанні завдань, визначених Законом України «Про загальну середню освіту».

Протягом листопада 2012 року було проведено заочний та очний етапи обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року». На обласний тур представлено 47 конкурсних робіт переможців районних і міських турів конкурсу з 6 міст та 19 районів Одеської області. За результатами експертної оцінки членами журі конкурсних робіт право на перемогу під час очного етапу отримали 25 класних керівників.

Конкурс сприяв виявленню якісно нових форм, методів, технологій організації виховної роботи, авторських педагогічних виховних систем класу, моделей, обміну інформацією про сучасні науково-методичні, практичні досягнення з проблем виховання.

Учасники очного етапу Конкурсу в оригінальній формі презентували фаховому журі власну творчу лабораторію класного керівника, розкрили провідні ідеї розбудови виховної системи класу, принципи, основні напрями та шляхи реалізації. Вони розкрили себе як талановиті педагоги з високим рівнем професіоналізму, ерудиції і громадянської позиції. Більшість з них мають ґрунтовну науково-теоретичну підготовленість, вміють генерувати нові виховні ідеї, розробляють та впроваджують інноваційні виховні системи класу, творчо вирішують педагогічні проблеми, які стоять перед сучасною українською школою. Кожна презентація вирізнялась творчим підходом щодо розкриття своєї особистої системи організації життя і діяльності учнівського колективу.

«Творчий портрет класного керівника очима дітей, батьків, колег», представлений адміністрацією навчальних закладів, колегами ще більше посилив думку журі про неординарність учасника конкурсу. Тому обласному журі було

надзвичайно складно обрати найкращих з найкращих.

Разом з тим, фахове журі обласного туру Конкурсу відзначило недоліки деяких матеріалів, представлених учасниками.

По-перше, невідповідність поданих матеріалів Положенню про Всеукраїнський конкурс «Класний керівник року».

По-друге, неструктурованість виховної системи класу. Потребує більшої чіткості і конкретності визначення виховних завдань; пріоритетних напрямів виховання; компонентів виховної системи класу та змісту виховної роботи; шляхів реалізації; впровадження (яких) інтерактивних методів, інноваційних технологій, соціально-важливих творчих справ, цільових програм тощо; організація діяльності учнівського колективу; співпраця з органом учнівського самоврядування; організація роботи з батьками, громадськістю. На жаль, в більшості конкурсних робіт недостатньо аргументовано результативність досвіду, або представлені матеріали не дають відповіді на визначену автором провідну ідею виховної системи класу, мету, завдання та інше.

По-третє, при описі виховної системи класу автори не визначають інноваційність виховної системи класу, не зазначають результати власної інноваційної діяльності. Здебільшого не вказують посилання на авторів, ідеї яких вони впроваджують, не вказують використану літературу.

На підставі протоколів, висновків журі обласного туру Конкурсу наказом управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 03.12.2012 р. № 476/ОД «Про підсумки проведення обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року»» визнано 7 переможців та 17 лауреатів обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року».

На основі підсумкових матеріалів (даних) обласного туру Конкурсу 13.12.2012 р. за участю всіх учасників та членів журі проведено свято вшанування творчої діяльності класних керівників. Були підведені підсумки обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року» та церемонія нагородження переможців, лауреатів і учасників обласного туру Конкурсу.

Всі заходи обласного туру Конкурсу проводились на базі Одеської приватної гімназії «Мрія». Ми вдячні за комфортні умови роботи,

де завжди гостинно і по-родинному тепло зустрічали всіх учасників конкурсу. За активну участь в організації та проведенні обласного туру Конкурсу грамотою управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації нагороджено М. Г. Дідич, директора Одеської приватної гімназії «Мрія», педагогічному колективу оголошено подяку.

На заключний тур Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року» до всеукраїнського конкурсного журі подано 6 робіт переможців обласного туру Конкурсу. Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 28.02.2013 р. № 289 «Про підведення підсумків Всеукраїнського конкурсу — «Класний керівник року» у 2012 році» від Одеської області визнано:

- 4 переможці (із 41 — по Україні),
- 2 лауреати.

Переможці Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року» у 2012 році з Одеської області

Номінація «Класні керівники 5–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів»

— Господарик Людмила Миколаївна, класний керівник 2 курсу коледжу (11-й клас) Авторської М. П. Гузика експериментальної спеціалізованої загальноосвітньої школи — комплексу І–ІІІ ступенів Южненської міської ради;

— Колесник Наталія Петрівна, класний керівник 6-го класу Липецької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Котовського району;

— Молчанова Наталя Анатоліївна, класний керівник 7-Б класу Білгород-Дністровського НВК «Загальноосвітня школа ІІ ступеня — ліцей»;

— Савченко Наталія Михайлівна, класний керівник 6-А класу Одеського НВК «Гімназія № 2 — спеціалізована школа І ступеня з поглибленим вивченням англійської мови» Одеської міської ради Одеської області.

Лауреати Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року» у 2012 році з Одеської області

Номінація «Класні керівники 5–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів»

— Демченко Любов Сергіївна, класний керівник 5-А класу загальноосвітньої школи № 3 І–ІІІ ступенів м. Котовська;

— Модлик Юлія Борисівна, класний керівник 8-Б класу Одеської приватної гімназії «Мрія».

Вітаємо переможців, лауреатів Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року»!

Післядія третього Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року».

За підсумками проведення Конкурсу здійснюється пропаганда передового педагогічного досвіду кращих класних керівників Одещини.

1. Так, переможці та лауреати Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року», обласного туру Конкурсу поділились досвідом роботи, презентували свої інноваційні системи виховної діяльності класу на обласних семінарах (30.01.2013, 13-15-06.2013).

2. 11.04.2013 у рамках педагогічної практики для слухачів курсів підвищення кваліфікації заступників директорів з виховної роботи при ООІУВ проведено майстер-клас переможця обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року» Сорокатої Оксани Петрівни, класного керівника 8-Б класу Таїровської ЗОШ І–ІІІ ступенів Овідіопольського району.

3. 10.10.2013 готується проведення обласного майстер-класу Л. М. Господарик, класного керівника Авторської М. П. Гузика експериментальної спеціалізованої загальноосвітньої школи — комплексу І–ІІІ ступенів Южненської міської ради, переможця Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року».

4. Підготовлено та подано до друку в часописі «Позакласний час», у науково-методичні видання України 10 статей (Л. М. Господарик, Л. С. Демченко, Н. А. Молчанова, Н. П. Колесник, О. В. Малахівська, Г. П. Літвіненко, Л. В. Мелеша, Т. М. Шуляк, Т. І. Шевченко, І. М. Шумовецька).

5. Переможці та лауреати Конкурсу взяли участь у:

— ІІ Всеукраїнському конкурсі «Творчий учитель — обдарований учень», який проводив Інститут обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України (2013).

— Конкурсі «Досвід кращих — кожному!», який проводить практичний журнал для завуча, класного керівника, організатора виховної роботи в школі «Виховна робота в школі» (з березня по грудень 2013 року).

— Міжнародному фестивалю «Педагогіка ХХІ століття» (2013).

Переможці та лауреати Конкурсу увійшли до обласної творчої групи класних керівників при Одеському обласному інституті удосконалення вчителів за проблемою «Сучасні моделі виховної діяльності класу».

Подальша робота полягає у науково-методичному супроводі діяльності класних керівників, вивченні передового педагогічного досвіду кращих класних керівників.

Успіхів Вам, кращі класні керівники Одещини, у вихованні підростаючого покоління!

Рекомендовані джерела

Нові соціальні ініціативи Президента України: діти — майбутнє... — 07.03.2012.

Про підведення підсумків Всеукраїнського конкурсу — «Класний керівник року» у 2012 році: Наказ МОНмодельспорту від 28.02.2013 р. № 289.

До обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року» (методичні поради) / О. І. Чешенко. — 09.07.2012.

Літня школа клубу творчості на тему «Психолого-педагогічний супровід формування інноваційної спрямованості виховного процесу». — 28.06.2012.

Інноваційність виховного процесу в сучасному освітньому просторі: теоретичні основи та досвід творчих класних керівників Одещини : збірка публікацій в науково-методичних виданнях України / упоряд. О. І. Чешенко. — О. : Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів, 2011. — 197 с.

Internet-ресурси. Інноваційний досвід кращих класних керівників Одещини / упоряд. О. І. Чешенко. — О. : Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів, 2012. — 33 с.

Internet-ресурси. Інноваційний досвід виховної діяльності творчих педагогів та навчальних закладів Одещини / упоряд. О. І. Чешенко. — О. : Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів, 2012. — 90 с.

Лісова О. Д. Інноваційні підходи до розбудови виховної системи Авторської школи М. П. Гузика — Школи духовності, інтелекту, здоров'я і радості // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2012. — № 3. — С. 18–27.

Фокіна Т. В. Програма самовдосконалення особистості учнів «Вчитися жити в сучасному світі» (для учнів 6–11 класів) / Т. В. Фокіна. — О., 2012. — 76 с.

Чешенко О. І. Науково-методичний супровід інноваційної діяльності класних керівників. Методичні поради до Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року» : методична збірка / О. І. Чешенко. — О. : Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів, 2012. — 37 с.

Шевченко Т. І. Модель виховної системи класу «Серце в долонях» (досвід виховної системи класу) / Т. І. Шевченко. — О., 2012. — 40 с.

Ягоднікова В. В. Формування інноваційної компетентності класних керівників в системі методичної роботи загальноосвітнього закладу / В. В. Ягоднікова, О. І. Чешенко // Наша школа. — 2011. — № 4. — С. 43–48.

УДК 37.04:37.01+37.014.7

С. І. ШЕРЕМЕТ,
завідувачка НМЛ проблем виховання ООІУВ

СПРЯМУВАННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ КОЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У світовій практиці існує така закономірність: освітні системи повинні сприяти реалізації основних завдань соціально-економічного та культурного розвитку суспільства. Змінюється суспільство — змінюється освітня та виховна парадигма.

Значні соціальні перетворення, що відбуваються в нашій країні, бурхливий науково-технічний прогрес висувують все більш високі вимоги до навчання й виховання кожної людини. Сучасне українське суспільство потребує створення таких умов, за яких може розвиватися особистість, яка добре знає себе, вміє використовувати власний потенціал для професійного зростання, розробляти та реалізовувати власний життєвий сценарій.

На успішну соціалізацію підростаючих поколінь в сучасних умовах, саморозвиток людини як суб'єкта діяльності і як особистості спрямована державна політика в галузі виховання, яка регламентується нормативно-правовими документами: Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Національною стратегією розвитку освіти в Україні до 2021 р., Програмою «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», Комплексною програмою «Освіта Одещини» на 2011–2014 роки, обласною цільовою програмою патріотичного виховання дітей та молоді «Патріот» в Одеській області на 2012–2015 роки та іншими.

Слід зазначити, що у поточному навчальному році актуальною залишається Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 кла-

сів загальноосвітніх навчальних закладів України». За останні два роки виховна діяльність в навчальних закладах області була перебудована на основі основних напрямів, принципів, завдань, тематичного змісту Програми у відповідності до наступних ключових ліній: ціннісне ставлення до себе; ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей; ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави; ціннісне ставлення до праці; ціннісне ставлення до природи; ціннісне ставлення до культури і мистецтва.

Значна увага на обласних (районних) науково-методичних та науково-практичних семінарах, нарадах приділялася вивченню та практичному впровадженню Основних орієнтирів виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Матеріали досвіду діяльності Балтського та Болградського районів щодо впровадження Основних орієнтирів виховання заслуховувались на засіданні вченої ради Одеського обласного інституту удосконалення вчителів у жовтні 2012 року. Одеським обласним інститутом удосконалення вчителів із залученням методистів РМК (ММК) з виховної роботи, заступників директорів з виховної роботи, класних керівників розробляється методичний супровід щодо впровадження програми.

У відповідності до зазначеної програми актуальним є створення та розбудова ефективного освітнього і виховного простору. Слід зазначити, що в містах та області ефективно діють:

- освітньо-інформаційні центри з розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю;
- моделі виховної системи сільського району;
- моделі виховної діяльності шкіл;

- моделі виховної діяльності класу;
- авторські програми виховання учнів.

Створено та результативно діють освітньо-інформаційні центри з розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю, а саме:

- Гімназія № 8 Одеської міської ради (директор Л. М. Паюл);
- Авторська М. П. Гузика експериментальна спеціалізована І—ІІІ ступенів школа-комплекс м. Южного (директор М. П. Гузик);
- НВК «Загальноосвітня школа І—ІІІ ступенів — гімназія» с. Кам'янка Ізмаїльського району (директор Т. А. Саказли);
- Вилківська ЗОШ № 1 І—ІІІ ступенів Кілійського району (директор П. І. Іванова);
- НВК «Вилківська ЗОШ І—ІІІ ступенів — ліцей» Кілійського району (директор А. Г. Соловйова);
- Шабська ЗОШ № 1 І—ІІІ ступенів Білгород-Дністровського району (директор С. М. Тихоплав);
- Гімназія № 1 Іллічівської міської ради (директор Л. Ф. Антонова).

Своєю дієвістю відзначається Модель виховної системи сільського району (автор Т. І. Лісовська, методист з виховної роботи відділу освіти Котовської райдержадміністрації). При розбудові моделі враховано регіональні особливості району, в якому переважає хуторська система розселення, стійко зберігаються народні традиції виховання духовної культури на засадах інтеграції всіх виховних впливів на дитину, поєднання традиційних й сучасних підходів до проблем виховання.

Вивчення досвіду роботи педагогів області, аналіз інформації, поданих методистами з виховної роботи РМК (ММК), участь вчителів у педагогічних конкурсах поточного навчального року, проведення виїзних семінарів забезпечують можливість стверджувати, що в навчальних закладах ефективно діють інноваційні моделі виховної діяльності.

Поряд з інноваційними моделями навчальних закладів є певний досвід щодо створення та розбудови моделей виховної діяльності класу. Про це свідчать матеріали обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року» та очний тур, на якому класні керівники представляли свої моделі виховання креативної особистості. Можна стверджувати, що педагогами здійснюється створення й впровадження ефективних систем виховної діяльності класу, технологій виховання, результатом яких є сприяння формуванню творчої особистості, яка вміє аналізувати, адаптуватися до зовнішніх умов в сучасному соціумі. Як приклад — переможці обласного та дипломанти Всеукраїнського етапу конкурсу: Ю. Б. Модлик, класний керівник Одеської приватної гімназії «Мрія» (диплом І ступеня); Л. М. Господарик, класний керівник Авторської М. П. Гузика експериментальної спеціалізованої загальноосвітньої школи-комплексу І—ІІІ ступенів Южненської міської

ради; Л. С. Демченко, класний керівник ЗОШ № 3 І—ІІІ ступенів м. Котовська; Н. М. Савченко, класний керівник Одеського НВК «Гімназія № 2 — спеціалізована школа І ступеня з поглибленим вивченням англійської мови» Одеської міської ради Одеської області (диплом ІІ ступеня); Н. П. Колесник, класний керівник Липецької ЗОШ І—ІІІ ступенів Котовського району; Н. А. Молчанова, класний керівник Білгород-Дністровського НВК «ЗОШ ІІ ступеня — ліцей»; О. П. Сороката, класний керівник Таїровської ЗОШ І—ІІІ ступенів Овідіопольського району.

Тому і у подальшому варто спрямовувати педагогічні колективи навчальних закладів області на розбудову та ефективну діяльність освітніх округів, центрів, моделей виховної системи району (міста), шкіл, класу, програм виховання.

Важливим аспектом діяльності педагогів у поточному навчальному році є формування ціннісного ставлення особистості до суспільства і держави, виховання патріотичних почуттів, правосвідомості, політичної культури та культури міжетнічних відносин. Дане спрямування регламентовано обласною цільовою програмою патріотичного виховання дітей та молоді «Патріот» в Одеській області на 2012—2015 роки, обласною програмою увічнення пам'яті про події та учасників Великої Вітчизняної війни на 2012—2016 роки, міською програмою патріотичного виховання дітей та молоді міста Одеси «Я — одесит» на 2012—2015 роки, які спрямовані на створення комплексної системи патріотичного виховання дітей та молоді, спрямованої на виховання у підростаючого покоління любові до міста-героя Одеси, своєї Батьківщини, готовності до виконання громадянського обов'язку захисту Вітчизни.

У відповідності до зазначених документів слід і надалі спрямовувати діяльність закладів на удосконалення системи патріотичного виховання дітей та молоді, виховання в особистості любові до української держави, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей.

Навчальними закладами області у цьому напрямі напрацьовано позитивний досвід. Так, учні беруть активну участь у військово-патріотичних та культурно-масових заходах, присвячених перемозі у Великій Вітчизняній війні, героїчній обороні м. Одеси, області, України від фашистських загарбників; акціях: «Милосердя», «Ветеран поряд»; у відвідуванні музеїв та відзначенні державних і пам'ятних дат.

Комплексна робота з військово-патріотичного виховання молоді проводиться у комунальному позашкільному навчальному закладі «Одеський міський центр військово-патріотичного виховання молоді "Пост № 1"». Щорічно близько 1360 школярів несуть Почесну Варту Пам'яті на Посту № 1 біля пам'ятника Невідомому

матросу, проводяться зустрічі, перегляд кінофільмів, організуються екскурсії та обмін делегацій з інших міст України, Білорусії, Росії.

Важливим є залучення учнів шкіл до військово-патріотичних ігор «Джура», «Котигорошко», «Зірниця», фестивалю «Патріот» та щорічного турніру «Нащадки перемоги».

Науково-методичне та організаційне спрямування цих заходів здійснюється Одеським обласним гуманітарним центром позашкільної освіти та виховання (генеральний директор В. В. Довгий).

У травні 2013 року за сприянням Головного управління виховної та соціально-психологічної роботи Збройних Сил України, Товариства сприяння обороні України (ДТСААФ), управління освіти і науки, молоді та спорту України, Обласного інституту удосконалення вчителів Обласним гуманітарним центром позашкільної освіти та виховання проведено обласний етап військово-патріотичної гри «Зірниця», в якій взяли участь 6 команд Малиновського, Суворовського, Приморського районів м. Одеси та Комінтернівського, Біляївського, Роздільнянського районів області.

Переможцями стали:

- I місце — Малиновський район м. Одеси
- II місце — Суворовський район м. Одеси
- III місце — Біляївський район області.

У травні 2013 року в м. Києві на базі Національного університету «Киево-Могилянська академія» відбувся Всеукраїнський методичний семінар з організації та проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») за сприянням Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти. Обговорювалось питання використання потенціалу та можливостей ресурсних центрів для розвитку гри «Сокіл» («Джура») як одного з чинників патріотичного виховання дітей і молоді та науково-методичне забезпечення проведення гри.

При забезпеченні комплексного підходу до патріотичного виховання школярів актуальною залишається музейна педагогіка, особливість якої полягає в освітній та виховній діяльності музеїв та їх взаємодії з навчально-виховним процесом закладу. Спостерігається відродження і репрофілізація музеїв та їх постійна ефективна діяльність у військово-патріотичному, пошуково-краєзнавчому, культурно-просвітницькому напрямі. Це — центри історичної, краєзнавчої культури, де учні можуть познайомитися зі зразками матеріальних та духовних надбань нашого народу. Так, у 2012/2013 навчальному році з метою удосконалення та стимулювання діяльності музеїв, підвищення їх ролі як осередків освіти і патріотичного виховання учнівської молоді проведено II міський конкурс-огляд музеїв при загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах м. Одеси, в якому взяли участь переможці районних етапів

конкурсу-огляду. Слід зазначити, що в навчальних закладах міста створено та активно діють 29 музеїв, 12 кімнат та 80 кутків Бойової слави, які активно ведуть просвітницьку роботу щодо збереження історико-культурної спадщини, формування освіченої, творчої особистості, сприяють відродженню та розбудові національної системи виховання. За підсумками журі переможцями стали:

— в номінації «Військово-історичний»: військово-історичний музей «Григоріївський десант», ОСЗОШ № 17; музей «Моя земля — земля моїх батьків», ОНВК № 24 (диплом I ступеня); музей ОЗОШ № 125 (диплом II ступеня); військово-історичний музей «Этих дней не смолкнет слава», ОНВК № 7 (диплом III ступеня);

— в номінації «Історико-краєзнавчий»: музей космонавтики ім. Юрія Гагаріна, ОСШ № 35 (диплом I ступеня); музей «Світлиця», Одеська гімназія № 9 (диплом II ступеня); історико-краєзнавчий музей «Одесика», ОЗОШ № 5 (диплом III ступеня).

Досвід навчальних закладів міста з даного питання варто рекомендувати освітнім закладам області для наслідування та доцільно подібний конкурс провести серед шкільних музеїв.

Позитивним є те, що на державному рівні значна увага приділяється патріотичному вихованню учнівської молоді та дорослого населення, про що свідчить проект Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013—2017 роки.

Розглядаючи наповнення змістової лінії, ціннісне ставлення особистості до свого соціального «Я», варто звернути увагу на те, що актуальною залишається проблема громадянської освіти та виховання. Актуальність громадянської освіти та виховання слід розглядати як важливу педагогічну проблему — виховувати національно-свідомого громадянина держави, освіченого патріота, який любить свій народ, примножує його культурно-історичні традиції і в житті керується загальнолюдськими цінностями. Про це зазначено в проекті Концепції громадянської освіти та виховання дітей і молоді в Україні, яка побудована на основі таких законодавчих документів: Конституція України; Закони України: «Про освіту», «Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації», «Про діяльність громадських організацій»; Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та інших.

Навчальні заклади області спрямовують свою діяльність на виконання заходів управління освіти та науки Одеської обласної державної адміністрації щодо формування гро-

мадянської культури, підвищення рівня толерантності у суспільстві, які викладено в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 25.04.2012 р. № 236-р «Про затвердження плану заходів щодо формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві».

Для поліетнічної Одеської області громадянська освіта та культура особистості має особливо важливе значення ще й тому, що вона покликана сприяти формуванню соборності держави, що є серцевиною української національної ідеї. Саме на базі демократичних цінностей, що складають основу громадянської культури, можливе об'єднання різних етносів, регіонів, їх культур і традицій, дотримання Закону, не втрачаючи поваги та толерантності.

Виходячи з основних завдань, мети та певного спрямування, які закладено в проекті Концепції, слід діяльність навчальних закладів спрямовувати на побудову та вдосконалення системи громадянської освіти й виховання дітей і молоді, яка б сприяла вихованню громадянина, який цінує і готовий відстоювати ідеали свободи, демократичні цінності й права людини, формувати громадянську позицію підрастаючого покоління на нових теоретико-методологічних засадах, розбудові правової демократичної соціальної держави, становленню громадянського суспільства, системи демократичних цінностей особистості та суспільства.

Актуальним залишається виконання Державної соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.2009 р. № 41, наказу управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 24.12.2010 р. № 648-ОД «Про розвиток органів учнівського самоврядування в умовах динамічних суспільних змін». Слід зазначити, що навчальні заклади міста й області мають позитивний досвід щодо розвитку та ефективної діяльності учнівського самоврядування.

Діючи моделі самоврядування шкіл ґрунтуються на демократичних засадах і забезпечують комплексний виховний вплив на особистість шляхом залучення кожного учня до значущої діяльності, активної та систематичної участі у вирішенні важливих питань класу і школи. У поточному навчальному році значно активізувалась робота органів учнівського самоврядування. За їх ініціативи в навчальних закладах щорічно проводяться загальношкільні свята до Дня українського козацтва, Дня Збройних Сил України, до Дня Соборності України, дат національного та народного календаря. Найбільш ефективними напрямками роботи є пропаганда та підтримка здорового способу життя, профілактика негативних явищ серед молоді, волонтерська робота, благодійність, шефська допомога. Ця діяльність дає можливість кожній дитині розкритися як особистість, спробувати

себе в різних сферах діяльності, проявити свої здібності, сприяє формуванню в них лідерських якостей, навичок логічного й критичного мислення, вміння переконливо доводити свої думки та погляди, спілкуватися з ровесниками.

Позитивним є те, що основною формою самоврядування стала проектна діяльність. Слід відзначити такі учнівські проекти, як «Пишаюся тим, що я — школяр!», «Наші цеглинки в будівлю «Школи сприяння здоров'ю»», «Пізнай себе — виховуй особистість», «Правила й прийоми, що допомагають успішному спілкуванню та здоров'ю людини», «Мій життєвий успіх», які успішно реалізуються в школах м.м. Одеси, Іллічівська, Котовська, Южного, а також Котовського, Березівського, Біляївського, Кодимського, Овідіопольського, Роздільнянського, Саратського, Болградського, Арцизького, Великомихайлівського, Савранського і Фрунзівського районів.

Відбувся ряд засідань обласної творчої групи педагогів-організаторів на базі Крижанівської ЗОШ Комінтернівського району, ЗОШ № 56 м. Одеси, де обговорювались зазначені питання. Підготовлено методичні матеріали з досвіду організації самоврядування навчальних закладів області, які рекомендовано для використання в роботі шкіл.

На базі районних методичних кабінетів традиційно проводяться методичні заходи з проблем: «Робота педагога-організатора з виховання лідера учнівського самоврядування», «Учнівське самоврядування в класі — складова шкільного учнівського самоврядування», «Учнівське самоврядування — простір для розвитку особистості», які спрямовані на підвищення професійної діяльності педагогів-організаторів та надання їм певного інструментарію щодо формування ключових життєвих компетенцій школярів, формування життєстійкості, життєздатності; вміння повноцінно жити й активно діяти за нових соціально-економічних умов, адекватно реагувати на зміни; постійно самовдосконалюватись, досягати успіху.

У 2013/2014 н. р. актуальним залишається спрямування навчальних закладів області на створення та розвиток молодіжних організацій та Скаутського руху. У травні 2013 р. в Інституті інноваційних технологій і змісту освіти на зустрічі з представниками Національної Організації Скаутів України, Президії НАПН України, громадських організацій та волонтерів-скаутів розглядалося питання розвитку Пласту та посилення співпраці між освітніми навчальними закладами. Слід відзначити напрацювання пластового куреня «Мандрівні дяки» в рамках скаутської організації «ПЛАСТ — Національна скаутська організація України» в навчально-виховному об'єднанні ім. В. Чорновола м. Южного (керівники пластунок-сеньйорки — Чайківська Олеся та Сучкова Інга). Пластовий курінь має досвід роботи, який можна рекомендувати для впровадження і наслідування.

Важливим аспектом діяльності педагогів у поточному навчальному році є формування ціннісного ставлення особистості до людей, що виявляється у моральній активності особистості, формуванні загальнолюдських чеснот, сімейних цінностей, взаємоповаги між членами сім'ї, родини, мотивації на створення щасливої сім'ї, забезпечення виконання нею основних її функцій. Актуальність, методологічне обґрунтування даного спрямування закладено в Концепції сімейного виховання дітей і молоді в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки. У документі висвітлено питання інституту сім'ї, проаналізовано проблеми, які потребують розв'язання, принципи виховання, визначено мету і терміни виконання, шляхи та способи розв'язання проблем, очікувані результати.

Потребу часу є систематична й послідовна діяльність щодо здійснення педагогічної просвіти батьківської громадськості з використанням сучасних форм і методів роботи. Так, є позитивний досвід з цього питання в м. Іллічівську. З метою пропагування сімейних цінностей, запобігання дитячої бездоглядності, правопорушень, соціального сирітства, підвищення правової культури батьків відділ освіти Іллічівської міської ради спільно зі службою у справах дітей і відділом у справах сім'ї, молоді та спорту створили спільний проєкт «Школа відповідального батьківства» із залученням до спілкування з батьками профільних спеціалістів, представників правоохоронних органів, прокуратури, відділів й управлінь виконавчого комітету міської ради, громадських організацій.

Розробка проєкту «Школа відповідального батьківства» обумовлена потребами батьків учнів, мета якої активізувати взаємодію батьків з вчителями та фахівцями, інтегрувати засоби ціннісного ставлення особистості до людей та ціннісного ставлення особистості до суспільства і держави задля покращення становища сімей.

Зусилля методистів з виховної роботи, адміністрації шкіл, педагогічних працівників, державних та громадських організацій мають бути спрямовані на навчання батьків, удосконалення сформованої соціальної орієнтації; загальної культури, морально-психологічного клімату в школі, класі.

Новим у виховному процесі 2013/2014 н. р. є запровадження напрямку «Педагогіка благочестя», в основу якого покладено проблеми світської духовності й духовності християнської, психології честі та гідності особистості, педагогічного гуманізму в християнському вимірі, методологічного підґрунтя благочестя як простору знань. Значна роль відводиться особистості вчителя як фактору успіху в педагогічній діяльності, ідеалу краси добра та істини у навчально-виховному процесі сучасного закладу освіти.

Про це йшлося на Всеукраїнській науковій конференції «Педагогіка благочестя в освіт-

ньому просторі України», яка відбулася в квітні 2013 року в м. Києві на базі Українського колежу імені В. О. Сухомлинського за ініціативи науковців та співробітників Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, Інституту проблем виховання НАПН України, Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Київської міської державної адміністрації, Синодального відділу УПЦ, громадської організації «Православна Україна». Підсумком роботи заходу став «круглий стіл» з проблеми «Потенціал християнської культури у вихованні благочестя», створено робочу групу щодо розробки програми «Педагогіка благочестя» та відповідного науково-методичного супроводу впровадження даного документа.

Важливим аспектом діяльності освітніх навчальних закладів є відзначення державних, професійних та неофіційних народних свят, дат державного та народного календаря, які означені в Основних орієнтирах виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України.

Слід звернути увагу на те, що вся Україна та світова спільнота у 2014 році відзначатиме 200-річчя від Дня народження Т. Г. Шевченка та 150-річчя з дня його перепоховання. Районним (міським) відділам освіти треба розробити систему заходів та сприяти, при можливості, відвідуванню учнівською молоддю під час навчальних екскурсій та навчальної практики Шевченківського національного заповідника у Каневі.

Спрямування виховного процесу на потреби самореалізації кожної особистості знайшло своє відображення в Нових соціальних ініціативах Президента України: діти — майбутнє України. У лютому 2013 р. відбулося розширене засідання Уряду України, де голова держави зазначив, що «Сьогодні влада розуміє важливість і необхідність вироблення стратегії розвитку держави — її майбутнього. Найбільший скарб країни — це її люди. Яким виросте молоде покоління, такою буде наша держава. Ми робимо стратегічну інвестицію в тих, хто будуватиме і розвиватиме Україну практично до кінця XXI століття».

Нові соціальні ініціативи Уряду України спрямовані на:

- підвищення якості життя для сімей з дітьми;
- кожній дитині — всебічний розвиток;
- сімейний затишок — кожній дитині.

З цією метою державна підтримка спрямована на забезпечення доступу кожної дитини до дошкільної освіти, розвиток і оздоровлення обдарованих дітей; започаткування з 2013 року Президентської програми для найталановитіших дітей «Інтелектуальне майбутнє України»; створення можливостей для розвитку творчих здібностей школярів; модернізацію дитячих спортивних майданчиків, організацію для обдарованих учнів обласних і республіканських

літніх шкіл із залученням до їх роботи провідних фахівців та вчених.

Важливим залишається питання соціального захисту дітей та формування ціннісного ставлення до себе, свого фізичного, психічного, соціального «Я». Діяльність педагогів повинна бути спрямована на побудову ефективного виховного простору, що передбачає:

— формування здорового способу життя, навчання вміння турбуватися про безпеку власної життєдіяльності;

— сприяння формуванню реалістичної Я-концепції, готовності та здатності до самовдосконалення; конструктивної самокритичності;

— орієнтування та пристосовування до нових умов життя, формування позиції активного суб'єкта громадянського суспільства.

Потребує постійного контролю питання профілактики фізичного й психологічного насильства, жорстокого поводження з дітьми.

У Нових соціальних ініціативах Президента України глибоко проаналізовано ситуацію в державі з даного питання та вироблено план дій. Дана підтримка дасть можливість підвищити соціальний захист дітей та покращити створені умови для виховання і розвитку майбутнього покоління.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що освітні та виховні парадигми варто спрямовувати на духовний розвиток суспільства і кожної

особистості, зокрема, на зміцнення міжнародного авторитету й іміджу нашої держави.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності / І. Д. Бех. — К.: Либідь, 2006.
2. Кириченко В. І. Виховний простір: сутність і технологія створення / В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич. — К., 2011.
3. Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України». — К., 2010.
4. Матеріали III Всеукраїнського Батьківського форуму, м. Київ, березень 2013 р.
5. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогіка благочестя в освітньому просторі України», м. Київ, квітень 2013 р.
6. Світлична С. П. Педагогічні принципи у гуманістичній виховній парадигмі // Основні парадигми педагогіки та психології в XXI столітті (Одеса, Україна, 2012 р.). — О.: Півд. фундація педагогіки, 2012. — С. 89–92.
7. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання / М. Г. Стельмахович. — Івано-Франківськ, 1996.
8. Інтернет ресурси:
<http://osvita.ua>
<http://ua.textreferat.com>
<http://www.khpg.org/index>
<http://oblosvita.com>
<http://www.guonkh.gov.ua>
<http://oda.odessa.gov.ua>
uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/visnyk
pidruchniki.ws/18800413/pedagogika
dok.znaimo.com.ua/docs/index-19296

УДК 37.02

І. Є. ГУСАК,

методист еколого-натуралістичного підрозділу
Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання

ЗАПРОШУЄМО ДО УЧАСТІ В ОБЛАСНИХ ЕТАПАХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ТА МІЖНАРОДНИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ КОНКУРСІВ У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Понад десять років Міністерство освіти та науки України щорічно проводить для творчої обдарованої молоді національні етапи міжнародних конкурсів еколого-натуралістичного та науково-технічного напрямків позашкільної освіти, де школярі Одещини неодноразово брали участь та отримували призові місця.

Важливим кроком у підведенні підсумків науково-дослідної роботи учнів області за рік та підготовці їх до участі в інтелектуальних змаганнях різних рівнів є обласний конкурс-захист науково-дослідницьких проектів та авторських розробок з винахідництва «Молодь досліджує світ», який щорічно у грудні проводиться управлінням освіти і науки облдержадміністрації та еколого-натуралістичним підрозділом Одеського обласного гуманітарного

центру позашкільної освіти та виховання. Конкурс-захист проводиться з 2005 року.

Метою та завданням конкурсу-захисту є виявлення і підтримка обдарованої учнівської молоді та популяризація серед молоді науки як професії.

Обласний конкурс-захист є офіційним обласним відбірковим етапом національних турів Балтійського науково-інженерного конкурсу, Білоруської конференції учнів, Міжнародного конкурсу INFOMATRIX, Міжнародного конкурсу «Енергія і середовище», Всеукраїнського чемпіонату з інформаційних технологій «Еко-софт», Всеукраїнського конкурсу «Intel-Еко Україна» та багатьох інших.

У конкурс-захисті беруть участь учні 8–11-х класів загальноосвітніх та позашкільних закла-

дів області, чії проекти готувалися протягом попереднього або поточного року і оформлені у формі тез, доповіді та постеру. Брати участь у конкурсі можна індивідуально або у складі команди (2–3 дослідники, які працювали над спільною темою проекту).

Згідно з положенням юні науковці беруть участь в роботі секцій за напрямками:

— біологічні науки (ботаніка, зоологія, біоінженерія);

— екологія (менеджмент екосистем, стан навколишнього середовища, земельні ресурси та лісове господарство, переробка відходів та їх обіг, екологічна інженерія та ін.);

— науки про Землю (географія, геологія);

— науки про Всесвіт (астрономія);

— науки про людину (анатомія, фізіологія, охорона здоров'я, психологія);

— інженерні науки та розробки в галузі штучного інтелекту.

Для участі в конкурсі-захисті необхідно підготувати тези наукового проекту. Обсяг тез не повинен перевищувати 6000 друкованих символів (2–3 сторінки), шрифт — 14, інтервал — 1,5; малюнки, таблиці та інші графічні зображення, а також фото, додаються до тез окремими файлами. Тези повинні містити прізвище та ім'я автора, місце навчання, клас (курс), назву доповіді, електронну адресу. Мова написання — українська. В електронному варіанті тези мають бути збережені у форматі doc. (Ms Word 97-2003).

Тези включають такі компоненти:

— коротка постановка завдання (мета дослідження);

— актуальність завдання та можливості практичного застосування;

— опис методів вирішення завдання;

— аналіз отриманих результатів і висновки;

— список використаної літератури та інших джерел інформації.

Тези науково-дослідницького проекту просимо надсилати до 20 листопада 2013 року на електронну адресу еколога-натуралістичного підрозділу Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання unnatskiy@gmail.com з поміткою «MOLOD2013_ (категорія)_ (прізвище)».

Загальні вимоги

до науково-дослідницького проекту

— Робота повинна бути завершеним дослідженням.

— Бажана наявність обґрунтування сфери подальшого застосування проекту та практичної значущості результатів роботи.

— Бажано, щоб результати дослідження були корисними та актуальними, сучасними.

— Приділити увагу роботам на стику галузей наук з використанням сучасних методів дослідження. Реферативні роботи з наведенням

відомих наукових даних, а також літературні чи публіцистичні твори до участі в роботі секцій не допускаються.

— Тези та друкований варіант проектів подаються членам журі.

Деякі поради педагогам-керівникам науково-дослідницьких проектів задля ефективної участі в інтелектуальних конкурсах

Конкурс-захист проводиться у вигляді стендової доповіді проекту.

На сьогодні стенд (постер, от англ. Poster — плакат, афіша) є найбільш поширеним типом доповіді на різних конкурсах та конференціях.

Стенова доповідь передбачає максимум наочної та мінімум тестової інформації, розташованої на мобільній вертикальній поверхні. Стенова доповідь проводиться в одній великій кімнаті, чи, навіть, у коридорі. Глядачі, проходячи повз стенд, знайомляться з ідеями наукових робіт, що також забезпечує можливість подальшого обговорення змісту стенда з автором особисто.

Стенова доповідь складається з двох частин:

1. Стенд, який містить матеріали наукового проекту.

2. Усний захист, повідомлення-коментарій.

Для усного захисту надається максимум 5 хвилин біля своїх постерів, після чого доповідачі відповідають на питання слухачів та членів журі.

У своєму виступі учасник повинен стисло пояснити вибір теми і використані методи, повідомити про отримані результати (необов'язково наводити конкретний матеріал цілком) і зроблені на їх підставі висновки.

Критерії оцінки проектів: екологічність, практичність, конструктивність, можливість реалізації, самостійність виконання, оформлення (відповідно до норм), література (знання стану проблеми), доповідь, дискусія. Останні два пункти стосуються не лише доповіді, але й спілкування під час роботи секції.

Оформлення стенда — це безумовно творчий процес, але є правила, яких потрібно дотримуватися.

Основні вимоги до стенда (постера)

Наочність — стенд повинен створювати наочний образ, який швидко запам'ятовується. За короткий час перегляду глядач має отримати уяву про тематику та характер виконаної роботи. При розташуванні матеріалу треба пам'ятати, що ми читаємо зверху вниз та зліва направо. Найбільш важлива інформація повинна бути розміщена на рівні зору.

Співвідношення ілюстративного та текстового матеріалу: стенд містить текст (35–40 %) та графіки чи малюнки для більшої наочності та естетичності (60–65 %).

Читабельність — якість та величина шриф-

ту має бути такою, щоб текст можна було прочитати і зрозуміти з відстані 1–1,5 метра.

Чіткість — ознака легкості сприйняття ідеї при переході від однієї частини постера до іншої. Уникайте складних речень.

Просторова організація — дозволяє не тільки побачити науковий проект у повному обсязі, але й зрозуміти більше інформації. Час, витрачений на пошуки наступної ідеї або частини даних, — це час, відібраний від обдумування наукової цінності роботи.

Стислість — дослідження показують, що ви маєте лише 11 секунд, щоб привернути і утримати увагу вашої аудиторії, тому робіть найважливіші заголовки великими і короткими. Більшість з вашої аудиторії збирається запам'ятати лише ці заголовки. Той, хто безпосередньо зацікавлений у дослідженні, знайде його автора та поговорить з ним про деталі.

Стиль — дотримання певного стилю справляє враження продуманості і професійності, що позитивно відобразиться на оцінці роботи.

Стенд (постер) повинен бути привабливим та інформативним. Необхідно зробити так, щоб науково-дослідницька робота була показана у простій та доступній формі для зацікавлених спостерігачів та членів журі. Треба привернути увагу членів журі до проекту та переконати їх у тому, що дослідження юного науковця зроблено якісно і заслуговує на увагу.

Для того, щоб підготувати ефективну презентацію наукового проекту, по-перше, необхідно ретельно ознайомитися з інструкціями, які надають організатори конкурсу. Знаючи всі деталі перед початком роботи, юний науковець зможе успішно завершити весь процес. Майте на увазі, що більшість з тих, хто підійде до постера, хоче не читати, а скоріше інспектувати його. Тому ключем до створення постера є візуальна простота, що досягнута без втрати інформаційного наповнення. Основні положення повинні бути зрозумілими, без додаткових пояснень. Увагу глядачів треба привертати чіккістю, простотою та наочністю.

Стенд повинен містити такі розділи:

1. Коротка творча назва проекту.
2. Актуальність завдання.
3. Мета проекту.
4. Гіпотеза.
5. Матеріали дослідження.
6. Методи дослідження.
7. Результати експериментів.
8. Висновки.
9. Науково-практичне застосування.
10. Подальші плани.
11. Бібліографія.

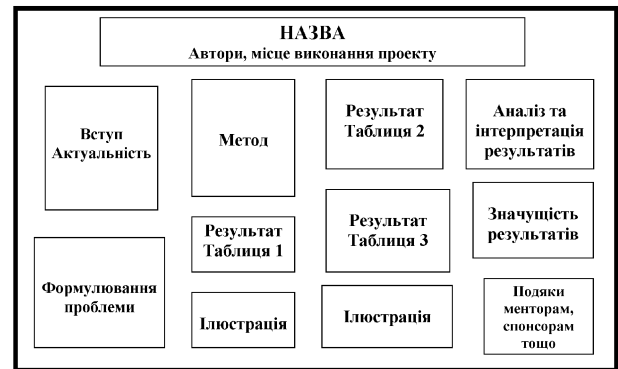
Заголовок постера — це той важливий елемент, що привертає увагу спостерігачів. Заголовок має бути коротким та інформативним. Назва повинна просто і точно презентувати дослідження та висвітлювати галузь науки, в якій воно проводилося. Прочитавши назву стенда (постера), спостерігач повинен захотіти дізна-

тись більше про науково-дослідницький проект. Додайте короткий абстракт (малюнок) для орієнтації глядача.

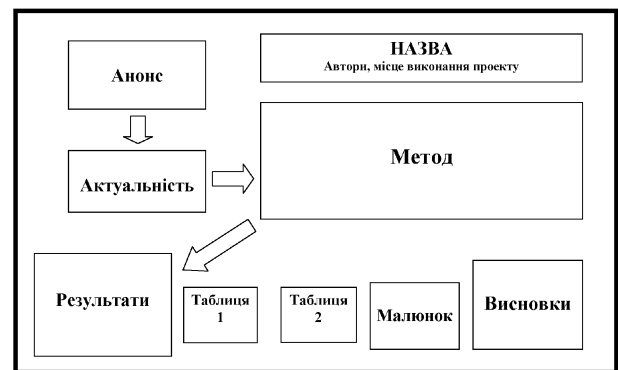
Матеріали проекту компонуються за блоками: актуальність, зміст (що? чому? як?), результати і аналіз, висновки та можливість подальшого використання. При оформленні текстової частини постера використовуйте «мову телеграм» і виділяйте основні положення.

Приклади оформлення постерів

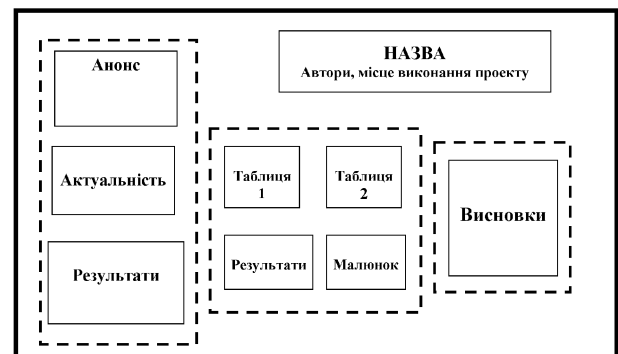
Типова симетрична схема постера

Логічна схема постера

Кластерна схема оформлення постера (постер чітко розбитий на блоки)

Для набору тексту не рекомендується використовувати більше 3 типів шрифту. Це може зробити стенд важким для сприйняття. Краще вибирати шрифт типу sans serif (наприклад,

Helvetica, Arial, Times, Axial, Palatino, Optima, Avant Garde), які не мають тонких ліній.

Зміст постера	Дистанція для читання (м)	Розмір шрифту	Характеристика шрифту
назва	5–7	30–45	жирний
автор, заклад	5–7	25	жирний
головні заголовки	2–3	36	жирний
підпорядкований текст	1	24	звичайний

Стендова доповідь може бути оформлена за допомогою програми Power Point.

Стенд доповнюється візуальними матеріалами для ілюстрації проекту і результатів: фотографіями, графіками, таблицями. Багато досліджень містять елементи, що не можуть бути безпечно презентовані під час конкурсу, але є важливою частиною проекту. Зробіть фотографії важливих частин експериментів і використайте їх у постері. Пам'ятайте, кожен малюнок, фотографія повинні мати коментарі та підпис (посилання на ресурс, звідки їх було взято, або ким були зроблені фотографії). Зробіть так, щоб кожен міг зрозуміти ілюстрації без додаткових пояснень.

Робота над виготовленням постера

1. Планування та збір інформації з обов'язковим визначенням центральної ідеї та найважливіших положень. Приступати до оформлення постера можна після того, як буде підготовлений весь матеріал для наповнення.

2. Структурування та оформлення матеріалу.

3. Вибір схеми постера.

4. Вибір стилю і кольору.

5. Розробка ескізу постера.

6. Презентація роботи друзям, колегам та виконання їх рекомендацій.

7. Після завершення роботи над постером треба зберегти елементи і остаточний варіант постера.

На постері забороняється розмішувати:

— Живі організми: рослини, хребетних та безхребетних тварин, у тому числі кров тощо.

— Усі види хімічних речовин. Якщо ви використовуєте рідину, то необхідно передбачити захисну склянку.

— Будь-які небезпечні прилади, речовини, рідини, у тому числі сухий лід, легкозаймисті матеріали.

— Гострі предмети (ножі, піпетки, скальпелі).

— Фотографії лабораторних процедур розтину тварин.

Стендова доповідь може бути доповнена додатковими матеріалами: журналом дослідження, моделями, комп'ютерною презентацією до стенда, патентами або заявкою на патент, відгуками на роботу.

Зазначені документи не є обов'язковими, але

їх наявність має сприяти кращому розумінню членами журі змісту проекту.

Для підвищення конкурентоспроможності наших конкурсантів на Всеукраїнському та міжнародному рівні потрібно вдосконалювати вміння презентації (демонстрації) проекту, аргументації актуальності та наукового значення власного дослідження. При підготовці юних науковців потрібно більше часу приділяти формуванню вміння вести наукову дискусію, вільно спілкуватися з членами наукового журі.

З більш детальною інформацією щодо підготовки до інтелектуальних змагань можна ознайомитися на сайтах:

1. <http://www.nenc.gov.ua> ha
2. <http://www.societyforscience.org/isef/document>
3. <http://www.kakprosto.ru>
4. <http://www.openclass.ru>
5. <http://www.profobrazovanie.ucoz.ru>
6. <http://www.ecoconf.dnttm.rumioo.edu.ru>
7. <http://www.astro.spbu.ru/WWW/staff/resh/dok/dok.html>

Приклад оформлення тез науково-дослідницької роботи

Ткаченко Владислава Сергіївна, учениця 11-го класу Одеської гімназії № 9.

Керівники проекту: Декіна С. С., кандидат біологічних наук; Романовська І. І., кандидат хімічних наук, доцент, завідувачка лабораторії фізико-хімічних основ біотехнологій відділу медичної хімії ДХІ ім. Богатського НАН України.

«Розробка мукоадгезивних лікарських плівок з іммобілізованим лізоцимом»

Тези

Фундаментальні дослідження в галузі біотехнології дозволяють отримувати нові перспективні препарати на основі іммобілізованих гідролітичних ферментів. Мене зацікавило, чи можлива іммобілізація ферментів на полімерних носіях для створення стабільних, активних препаратів пролонгованої дії з направленим вектором всмокування для використання в різних галузях медицини, в тому числі в стоматології, адже, враховуючи зростаючу резистентність мікроорганізмів до антибіотиків, літичні ферменти все більш широко застосовуються в медицині для лікування ряду інфекційних захворювань. Число літичних ферментів, що використовуються, обмежено лізоцимом. Лізоцим виконує ключову роль в системі антимікробного захисту порожнини рота, не токсичний, не має подразнюючої дії, може використовуватися при поганому перенесенні інших антибактеріальних препаратів, широко застосовується при лікуванні хронічних септичних і гнійних процесів, афтозних стоматитів. Афтозний стоматит є однією з найбільш неприємних різновидів стоматиту, спричиняє хворому відчуття сильного дискомфорту. Тому у нас виникла ідея створити мукоадгезивний лікарський препарат з іммобілізованим лізоцимом для лікування даного захворювання.

Згідно з вищезазначеним, ми поставили перед собою мету розробити метод іммобілізації лізоциму в матрицю на основі желатину і натрієвої солі карбоксиметилцелюлози (КМЦ), дослідити фізико-хімічні та біологічні особливості функціонування отриманого препарату.

У відповідності з поставленою метою основними завданнями роботи були наступні:

1. Розробити ефективний метод іммобілізації лізоциму в матрицю на основі желатину та натрієвої солі карбоксиметилцелюлози.
2. Дослідити фізико-хімічні особливості функціонуван-

ня вільного та іммобілізованого лізоциму (рН, термооптимум, стабільність при зберіганні).

3. Вивчити застосування іммобілізованого лізоциму як перспективного препарату для терапії запальних захворювань порожнини рота.

У результаті проведених експериментів було розроблено ефективний метод іммобілізації лізоциму в полімерну матрицю на основі желатину і Na-КМЦ шляхом невалентних взаємодій між матрицею і ферментом з кількісним збереженням гідролітичної активності. Розширення рН-оптимуму іммобілізованого ферменту та звуження термопрофілю його активності пояснюються стабілізуючим впливом матриці, створенням більш сприятливого оточення ферменту в плівці.

Внаслідок іммобілізації ферменту були отримані однорідні прозорі полімерні плівки блідо-жовтого кольору, товщиною 0,4 мм, з літичною активністю 2500 Од/мг. Отриманий іммобілізований препарат, оброблений біглюконатом хлорексидину, герметично запакований, зберігає 100% гідролітичної активності протягом 6 місяців при температурі 0°-4°С.

Проведені біологічні дослідження в Інституті стоматології НАМН України показали високу біодоступність і протизапальну дію полімерних плівок з іммобілізованим лізоцимом на модельованому стоматиті слизової оболонки щоки шурів.

Отже, нами був розроблений ефективний метод іммобілізації лізоциму в матрицю на основі желатину і Na-КМЦ, при якому досягається кількісне збереження активності ферменту, в результаті якого ми отримали мукоадгезивні лікарські плівки пролонгованої дії та тривалого терміну зберігання (6 міс.). Ефективність іммобілізації підтверджена розширенням рН-профілю літичної активності лізоциму в області 5,5–7,5, що відповідає рН слини людини. Зниження значень маркерів запалення, рівня мікробного обсіменіння, збільшення активності лізоциму підтверджують ефективність розроблених мукоадгезивних плівок з лізоцимом на моделі експериментального стоматиту у шурів.

Список використаних джерел

1. Бухарин О. В. Лизоцим и его роль в биологии и медицине / О. В. Бухарин, Н. В. Васильев. — Томск : Изд-во Том. ун-та, 1974. — 210 с.

2. Diekhuner L. Investigation of properties and structure of copper sulphate and lysozyme / L. Diekhuner, L. Henriksen // Nanotechnology. — 2005. — N 12. — P. 1–78.

3. Finet S. Lysozyme crystal growth, as observed by small angle X-ray scattering, proceeds without crystallization intermediates / S. Finet, F. Bonneti, J. Frouin, [et al] // Eur biophys J. — 1998. — N 27. — P. 263–271.

4. Kirby A. The lysozyme mechanism sorted — after 50 years // News and views. — 2001. — Vol. 12, N 9. — P. 737–739.

5. Tortajada M. Hierarchical bimodal porous silicas and organosilicas for enzyme immobilization / M. Tortajada, D. Ramon, D. Beltran // J. mater. chem. — 2005. — N 15. — P. 3859–3868.

6. Ding H. Silica nanotubes for lysozyme immobilization / H. Ding, L. Shao, R. Liu // J. colloid interface sci. — 2005. — N 1. — P. 102–106.

7. Buonocore G. Modeling the lysozyme release kinetics from antimicrobial films intended for food packaging applications / G. Buonocore, M. Nobile, A. Panizza // Journ. of food sci. — 2003. — Vol. 68, N 4. — P. 1365–1367.

8. Carlucio R. Practical use of immobilized lysozyme for the remediation process of escherichia coli in aqueous solution / R. Carlucio, M. Pimenta, R. Vieira [et al] // Electronic journal of biotechnology ISSN. — 2007. — Vol. 10, N 1. — P. 1–6.

9. Susan S. Methods to assess in vitro drug release from injectable polymeric, particulate systems / S. Susan, D. Patrick, P. Deluc // Pharmaceutical research. — 2006. — Vol. 23, N 3. — P. 460–474.

10. Bustami R. Generation of micro-particles of proteins for aerosol delivery using high pressure modified carbon dioxide / R. Bustami, H. Chan, F. Dehghani [et al] // Pharmaceutical research. — 2000. — Vol. 17, N 11. — P. 1360–1366.

11. Devi G. Immobilization of lysozyme on woven silk / G. Devi, P. Vasudevan // Trends in biomaterials & Artificial organs. — 1989. — N 1. — P. 19–23.

Пропонуємо вашій увазі орієнтовний план проведення обласних заочних етапів всеукраїнських та міжнародних конкурсів на 2013/2014 навчальний рік.

Орієнтовний план проведення обласних заочних етапів всеукраїнських та міжнародних конкурсів на 2013/2014 навчальний рік

№ п/п	Назва заходу	Наказ/лист	Термін подачі тез	Детальна інформація
1	Обласний заочний тур Національного етапу Балтійського науково-інженерного конкурсу	Лист НЕНЦ від 12.09.2012 р. № 170	до 17 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.nenc.gov.ua
2	Відбірковий етап до участі у XVIII Білоруській конференції учнів	Лист НЕНЦ від 26.10.2012 р. № 216	до 17 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.nenc.gov.ua
4	Обласний заочний етап Всеукраїнського чемпіонату з інформаційних технологій «Екософт — 2014»	Наказ Міністерства освіти і науки від 03.03.2007 р.	до 27 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.nenc.gov.ua
5	Обласний заочний етап Всеукраїнського конкурсу винахідницьких і раціоналізаторських проектів еколого-натуралістичного спрямування	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.10.2012 р. № 1068	до 27 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.nenc.gov.ua
6	Обласний заочний етап конкурсу-виставки досягнень юних зоологів і тваринників	Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.05.2012 р. № 571	до 27 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.nenc.gov.ua
7	Обласний заочний тур національного етапу Міжнародного конкурсу INFOMATRIX — 2014	Відповідно до орієнтовного плану НЕНЦ на 2014 р.	до 27 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua Сайт INFOMATRIX — http://www.infomatrix.ro
8	Обласний заочний етап національного туру Міжнародного конкурсу «Енергія і середовище — 2014»	Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 01.10.2012 р. № 3.4/9-1261	до 27 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.nenc.gov.ua http://www.eremurus.org http://www.spareworld.org
9	Обласний заочний етап Всеукраїнського конкурсу «Intel-Еко Україна — 2014»	Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 15.10.2011 р. № 1/9-746	до 27 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.nenc.gov.ua

№ п/п	Назва заходу	Наказ/лист	Термін подачі тез	Детальна інформація
10	Обласний заочний етап Національного туру «I-SWEEP — 2014»	Відповідно до орієнтовного плану НЕНЦ на 2014 р.	до 27 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.isweeep.org
11	Обласний заочний етап Національного туру Міжнародного конкурсу екологічних проєктів «INESPO-2014»	Лист НЕНЦ № 174 від 18.09.2012 р.	до 3 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.isweeep.org
12	Обласний заочний етап Всеукраїнського конкурсу «Юний селекціонер-генетик»	Лист НЕНЦ № 198 від 04.10.2012 р.	до 3 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua http://www.isweeep.org
13	Обласний заочний етап конкурсу «Всеукраїнський водний приз» національного туру Міжнародного конкурсу «Stockholm Junior Water Prize»	Відповідно до орієнтовного плану НЕНЦ на 2014 р.	до 27 грудня 2013 р.	http://www.unnat.od.ua «ВЮВП» — www.ekoinform.lviv.ua «SJWP» — www.siws.org

Література

1. Briscje M. H. Preparing scientific illustrations. A guide to better posters, presentations, and publications. 2 / M. H. Briscje. — 1996. — 204 p.

2. Збірка положень з організації еколого-натуралістичних заходів у закладах освіти / упоряд.: В. В. Галюткіна, В. В. Дьяченко. — О. : Астропринт, 2009. — 180 с.

УДК 374:379.826

В. В. ДЬЯЧЕНКО,

методист вищої категорії Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНІЙ ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Позашкільна освіта є складовою системи неперервної освіти, яка забезпечує розвиток здібностей і обдарувань дітей шкільного віку, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні. Це цілеспрямований і цілісний процес, зміст якого ґрунтується на ідеї розвитку особистості, цільового вибору, що загалом доповнює загальну середню освіту.

В умовах конкуренції знань в освітньому просторі України актуальною є проблема підвищення якості позашкільної освіти та використання різноманітних педагогічних технологій для забезпечення креативної спрямованості розвитку особистості учнів позашкільних навчальних закладів.

Підвищенню якості навчально-виховного процесу та рівня організації роботи позашкільного закладу освіти з наданням знань, формуванням вмінь і навичок за інтересами, забезпеченню потреб особистості у творчій самореалізації, підготовці до активної професійної та громадської діяльності вихованців, учнів, слухачів курсів підвищення кваліфікації сприяє використання особистісно орієнтованих педагогічних технологій.

Особистісно орієнтоване навчання — система освіти, що ґрунтується на взаємодії учнів і педагогів. Воно сприяє створенню оптимальних умов для розвитку в учнів спроможності до самоосвіти, самовизначення, самостійності, самореалізації. Центром цієї системи є особис-

тість учня. Особистісно орієнтоване навчання не формує особистість із замовленими якостями, а створює умови для повноцінного розкриття та розвитку особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу.

Впровадження педагогічних технологій високого рівня в позашкільних закладах має відбуватися за рахунок розвитку творчого потенціалу колективу безпосередньо у педагогічному процесі. Невід'ємною частиною впровадження високих педагогічних технологій є розробка науково-методичного забезпечення, яке відбувається у співпраці з науковцями. Великого значення набуває робота з педагогічними кадрами, аналіз та самоаналіз впровадження педагогічних технологій високого рівня, вивчення досвіду та його поширення.

Творчий колектив еколого-натуралістичного підрозділу Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання (далі Центр) розробив інноваційно-освітній проєкт з оновлення навчально-виховної роботи «Застосування особистісно орієнтованих педагогічних технологій у позашкільній еколого-натуралістичній освіті», який у 2009 році на обласному Ярмарку педагогічних ідей та технологій одержав авторське свідоцтво. Для організації навчально-виховної роботи за проєктом кожного гуртка розроблені основні педагогічні завдання (проблеми), які вирішують педагоги. Вони враховують рівень навчання, віковий склад гуртківців, мету та

завдання освітньої програми, за якою працює гурток.

Методисти і керівники гуртків плідно працюють над методичним супроводом проекту, що включає організацію роботи за педагогічними завданнями; розробка та апробація інноваційних програм і програм індивідуальної роботи з творчо обдарованою учнівською молоддю; підготовка методичних розробок, рекомендацій, пам'яток, тощо; оволодіння новими педагогічними технологіями та їх впровадження як в роботу колективу, так і їх поширення серед педагогів позашкільних закладів освіти області; співпраця з інститутом удосконалення вчителів, вищими навчальними закладами, науково-дослідними інститутами та громадськими організаціями.

Забезпечення інтеграції навчально-виховного процесу позашкільного закладу у безперервну освіту відбувається завдяки співпраці з дошкільними закладами, загальноосвітніми школами та навчальними закладами нового типу.

Оновлення змісту позашкільної еколого-натуралістичної освіти, в першу чергу, відбувається через впровадження в навчально-виховний процес нових педагогічних технологій. Організаційно-методична робота за проектом спрямована на координацію програмного забезпечення, відпрацювання експериментальних програм, орієнтованих на застосування особистісно орієнтованих педагогічних технологій. Протягом п'яти навчальних років підготовлені та пройшли апробацію авторська і навчальні програми гуртків: «Художники-натуралісти-керамісти» (авторська програма початкового та основного рівнів, керівник гуртків О. М. Мазуренко), «Синоптики» (основного рівня, керівник гуртків В. В. Галюткіна), «Природа крізь призму англійської мови» (інтегрована програма початкового рівня, керівник гуртків О. В. Кучіна), «Юні зоологи» (адаптована програма початкового та основного рівнів, керівник гуртків М. І. Ніточко), «Рік до школи у юннатах» (комплексна програма початкового рівня, керівник гуртків І. Є. Гусак) та модуля програм «Юний науковець» (вищий рівень, індивідуальна робота, методист В. В. Дьяченко) за напрямками: екологія (керівники гуртків С. В. Шпак та Л. В. Чвікова), основи ветеринарної медицини (керівник гуртків Е. Р. Родрігес), мікробіологія (керівник гуртків В. А. Шевчук), акваріумістика (керівник гуртків Д. О. Дьяков) — всі програми відзначені дипломами управління освіти і науки, більшість — дипломами національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді. Програми рекомендовано обласним управлінням освіти для організації гурткової роботи в позашкільних закладах області.

Педагоги еколого-натуралістичного підрозділу, використовуючи особистісно орієнтований підхід у навчанні, організовують свою роботу за наступним ланцюжком:

— пізнають індивідуальні особливості своїх учнів, такі як: темперамент, особливості домінуючої модальності, розвитку, готовності до взаємодії з педагогом та учнями гуртка тощо;

— усвідомлюють, що кожен учень розвивається у власному темпі і має індивідуальні особливості і використовують знання про індивідуальні особливості учнів при плануванні навчальних завдань та очікуваних результатів;

— використовують різні форми навчання (індивідуальні, творчі, робота в малих групах, в парах тощо) для застосування індивідуального підходу до кожного гуртківця, організовуючи навчальне середовище, яке відображає індивідуальні особливості окремого учня на кожному занятті;

— приймають рішення стосовно планування та організації навчальних занять і завдань не лише за рекомендаціями державних навчальних програм, а й на основі спостережень за дітьми та їх оцінки;

— здійснюють спостереження індивідуального прогресу кожного учня через створення їх портфоліо;

— створюють позитивну навчальну атмосферу, спрямовану на успіх кожного учня;

— використовують індивідуальний підхід до учнів та виявляють повагу до особистості;

— узгоджують психологічні особливості особистості процесу.

Такий підхід у використанні особистісно орієнтованих педагогічних технологій дає учням можливість застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою вирішення життєво важливих проблем. Таким чином, в учнів формуються ключові компетентності, що на сьогоднішній день є однією з актуальних проблем освіти і забезпечує підвищення якості позашкільної освіти, її зв'язок з вирішенням повсякденних задач.

Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі самостійних дій учня. Залучення учнів до активної природоохоронної роботи сприяє розвитку в них уміння цілеспрямовано і планомірно перетворювати навколишнє середовище й самих себе на основі засвоєння багатств природи рідного краю та духовної культури народів, що живуть на даному територіальному просторі. Участь у навчально-польових практиках, екологічних експедиціях, дослідницька робота на навчально-дослідних ділянках та робота з науковцями в дослідницьких інститутах допомагає учням активно займатись науково-дослідною роботою, що проявляється в їх готовності використовувати засвоєні знання, навчальні уміння і навички для вирішення теоретичних і практичних завдань, допомагає кожному учневі, задіяному у науково-дослідній роботі, зробити висновки про наслідки своїх досліджень та уміння переконливо висловлювати власні думки при захисті роботи на конференціях та при спілкуванні з науковцями.

Удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників, як підрозділу, так і педагогів-позашкільників закладів освіти області, здійснюється через систему семінарів, семінарів-тренінгів, занять спецкурсу на курсах підвищення кваліфікації, що сприяє підвищенню якості освітніх послуг, удосконаленню змісту навчальних програм, активізує використання у позашкільній еколого-натуралістичній освіті інтерактивних методів роботи, стимулює педагогів до постійної роботи над розвитком професійної майстерності, загальної культури. Педагоги еколого-натуралістичного підрозділу Центру представляють свої напрацювання позашкільникам області на тренінгах, практикумах та майстер-класах, що проводяться в ході обласних семінарів, курсів підвищення кваліфікації.

Результатом плідної роботи та застосування інноваційних проектних технологій в навчаль-

но-виховному процесі у межах проекту «Застосування особистісно орієнтованих педагогічних технологій у позашкільній еколого-натуралістичній освіті» є:

— високі показники участі вихованців підрозділу в обласних та Всеукраїнських масових заходах, науково-практичних конференціях;

— великий відсоток вступу випускників до профільних ВНЗ (до 95–98 %);

— впровадження в навчально-виховний процес творчих об'єднань підрозділу сучасних інтерактивних педагогічних технологій, сучасних досягнень педагогічної науки, підвищення якості освітніх послуг та результативності навчального процесу, створення чіткої структури методично-консультативної роботи, що проводиться для педагогів підрозділу та освітніх закладів області щодо вирішення загальних методичних завдань позашкільної освіти області.

Дошкільне виховання. Початкове навчання

УДК 372:37.013.77

Т. М. КОЗІНА,

канд. пед. наук, доц. кафедри психолого-педагогічної та соціально-гуманітарної освіти ООІУВ,

С. І. ФРОЛОВА,

ст. викладач кафедри психолого-педагогічної та соціально-гуманітарної освіти ООІУВ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ — ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Актуальність проблеми особистісно орієнтованого освітнього процесу в ДНЗ на сучасному етапі

2013/2014 навчальний рік вносить істотні зміни в організацію навчально-виховного процесу в ДНЗ у зв'язку з новою редакцією Базового компонента дошкільної освіти, затвердженого 04.05.2012 р. колегією МОН. Новий документ враховує зміни, що відбулись в змісті дошкільної освіти та забезпеченні наступності між дошкільною освітою і початковою школою.

Аналізуючи зміст навчання в сучасних дошкільних закладах з точки зору його співвідношення з потребами суспільного життя можна зробити висновок, що цей зміст не дає в повній мірі можливості формування у дітей достатньо високого рівня культури життєвого самовизначення.

Це явище пов'язане з тим, що протягом багатьох років навчальні програми для дошкільників були побудовані лише на частковому ознайомленні дітей з оточенням на підставі повідомлення готових знань. Програма «Я у Світі» в певній мірі вирішує це питання.

Настав час, коли педагогам дошкільної галузі необхідно зробити акцент на активному включенні дитини у педагогічний процес, що дозволяє виховувати у дітей основи культури, особистісне відношення до дійсності, вміння бачити і розуміти прекрасне, реалізувати творчу діяльність, розкриваючи свої здібності.

Педагог ДНЗ в сучасних соціальних умовах має бути налаштований на захист, збереження життя та здоров'я дитини, розвиток її особистості за умов гуманного ставлення до неї.

Тому особливого значення набуває зміст

проблеми психолого-педагогічної компетентності педагога ДНЗ, який безпосередньо торкається внутрішнього світу дитини і має забезпечити всі умови для гармонійного розвитку особистості.

2. Психолого-педагогічні вимоги дошкільної освіти щодо розвитку дитини

Особлива зацікавленість проблемами удосконалення, збагачення змісту та технологічного забезпечення процесу дошкільної освіти не є випадковою або тимчасовою. Цей інтерес обґрунтований науковими дослідженнями щодо фундаментальних закономірностей розвитку особистості дитини, її індивідуальних особливостей, які вирізняють неповторність людини у будь-якому віці за умов різної діяльності та соціального оточення.

Педагоги дошкільних закладів мають реалізувати програмні вимоги до навчання та виховання дитини, спираючись на постійне вивчення особистості дитини, знання її вікових та індивідуальних особливостей.

Що є типовими особливостями у психологічній характеристиці дошкільника старшого віку (5-6 років), які виявляються в навчанні?

Це, по-перше, формування пізнавальних інтересів, постійна активна потреба в нових знаннях, що виявляється в допитливості дитини, виявленні зацікавленості, намаганні знайти відповіді на численні «чому?», якими вона спонукає дорослого, вихователя давати зрозумілі та обґрунтовані відповіді.

Не менш важливою психологічною особливістю старшого дошкільного віку є початок процесу становлення самооцінки дитини. Значення цього етапу в житті дитини важко переоцінити: саме в старшому дошкільному віці закладається основа образу «Я» особистості, зміст якого виконує важливу роль у подальшому житті і становленні долі особистості, рівня її благополуччя і відчуття щастя.

Тому увага вихователя має бути спрямована на забезпечення виховного впливу на формування самооцінки, а для цього вихователь на кожному занятті, на прогулянці, в діалозі з дитиною обов'язково має створювати ситуації успіху, підкреслювати досягнення, позитивний результат зусиль дитини у розв'язанні будь-якого завдання. Дитину завжди є за що підтримати, сказати добре слово. Нехтувати такою стимуляцією повсякденної поведінки дитини — значить занижувати її самооцінку, сприяти вихованню невпевненості у своїх можливостях.

Пам'ятаймо, що завжди кожного вихованця є за що похвалити, хоча приводом для добрих слів вихователя можуть бути дуже різні вчинки та можливості дитини. Не можна всіх однаково хвалити і однаково підкреслювати недоліки, бо всі діти різні за своїми можливостями, і те, що

для одного є досягненням, для іншого — вияв рівня звичайних можливостей.

У сучасній педагогічній психології, характеризуючи особистість дитини, звертаються до такого поняття, як «научуваність» — здатність засвоювати певний обсяг знань за конкретний проміжок часу. У цьому відношенні діти виявляють індивідуальні особливості, і вихователь, педагог дошкільного закладу мають обов'язково їх враховувати. Це означає, що не можна ставити тавро «відсталий», «неуспішний» лише тому, що дитина повільніше за інших засвоює нові знання. Саме в такій ситуації, яка є дуже типовою, треба підтримувати дитину позитивною оцінкою її зусиль. Тут важливу роль відіграє психологічна структура спілкування вихователя з дитиною, відправною точкою якої є процес прийняття дитини, тобто визнання дорослим права дитини бути такою, якою вона є, без спроб підігнати її під певний «стандарт», який, на думку педагога, є бажаним і оптимальним. Саме за такої особливості позиції педагога у ставленні до вихованця виникає педагогічне спілкування як діалог, учасники якого чують один одного. Прийняти дитину — означає зробити перший крок до того, щоб зрозуміти її поведінку, проблеми і труднощі.

Завдання педагога — намагатись в кожній конкретній ситуації поведінки вихованця побачити, відкрити другий, глибинний шар змісту потреб, мотивів, інтересів, що спонукають дитину поводити себе саме так, як це відбувається в конкретній ситуації.

Педагог постійно має шукати відповідь на питання «Чому дитина поводить себе саме так?» не лише в конфліктних ситуаціях, а й тоді, коли її поведінка і діяльність цілком відповідають діючим вимогам і нормам.

Важливою умовою вивчення індивідуальних особливостей дитини є педагогічне спостереження, яке вихователь здійснює в різних ситуаціях спілкування з дитиною, дотримуючись декількох обов'язкових умов:

1) педагогічне спостереження має відбуватись за певним планом в залежності від того, які саме особливості дитини педагог вивчає;

2) педагогічне спостереження має здійснюватись систематично, а його результати повинні обов'язково фіксуватись для подальшого співставлення, вивчення та формування висновків.

Недоліком педагогічного спостереження як методу вивчення особистості дитини є неможливість повторити певну ситуацію в грі, спілкуванні, щоб вихователь міг перевірити обґрунтованість зроблених висновків.

Тому метод педагогічного спостереження, який використовує педагог, має доповнюватись такими методами вивчення особистості дитини, як метод бесіди і вивчення продуктів діяльності (творчості дитини) — її малюнків, ліплення, конструювання, що, безумовно, свідчить про наявність певних схильностей до творчості, які треба в подальшому розвивати.

У бесіді педагог обов'язково має визначити питання, які його цікавлять (щодо вивчення особистості дитини), скласти план, передбачити логічно обгрунтовану послідовність питань, на які він має одержати відповіді. Бесіду можна організувати і проводити з дитиною у звичайній для неї ситуації — в грі, на прогулянці. Бесіда як метод тоді дає педагогу підстави для певних висновків, коли її результати перевірені, підтверджені в постійному спілкуванні з вихованцем.

Цікавим і корисним є метод вивчення продуктів діяльності дитини — малюнків, конструювання. Систематично оцінюючи їх, можна зробити висновки щодо наявності певних задатків та динаміки їх розвитку в навчанні і вихованні.

Вивчення особистості дитини має бути постійним завданням на будь-якому занятті, в грі, на прогулянці.

Результати такого системного вивчення необхідно обговорювати не лише з колегами на нарадах, а обов'язково з батьками, які не завжди розуміють особливості поведінки своєї дитини і не можуть обрати адекватні методи впливу на неї.

Результатом комплексного використання означених методів вивчення особистості дитини, аналізу одержаних даних є можливість педагога дати обгрунтовану характеристику пізнавальних процесів дошкільника, його особистості та прогнозувати перспективи розвитку відповідно до його закономірностей.

Постійне системне виконання психологічних умов, необхідних для розвитку особистості дитини, визначення її можливостей реально, повсякденно забезпечує особистісно орієнтований освітній процес в ДНЗ, розкриття потенціалу позитивних можливостей кожної дитини — громадянина нашої держави.

3. Сучасні дидактичні вимоги до освітнього процесу в ДНЗ та їх реалізація в практичній діяльності педагогічних колективів дошкільних установ Одещини

Навчання дітей дошкільного віку має певну структуру та свої особливості. Воно включає зміст, способи дій і відносини його учасників: дітей з вихователем, а також дітей між собою. У структурі навчальної діяльності вихованців ДНЗ прийнято виділяти три основні компоненти: мотиваційний, змістовий, процесуальний. Мотиваційний компонент включає систему спонукань (мотивів), під впливом яких у дитини формується позитивне ставлення до навчання. Змістовий компонент являє собою систему знань, умінь і навичок дитини, що виявляються у пошуку способу нових дій, спрямованих на задоволення власних бажань та інтересів. Процесуальний компонент включає способи дій дітей та педагога, які спрямовані

на досягнення мети пізнавальної діяльності в навчанні.

Навчання є однією з найважливіших умов розумового розвитку дитини і стає ефективним за умов його відповідності вимогам сьогодення та технологічного забезпечення, орієнтованого на поглиблене вивчення вікових (типових) та індивідуальних особливостей і можливостей кожної дитини. Саме виконання цих вимог гарантує особистісно орієнтоване спрямування навчального процесу в дошкільному закладі.

На думку фахівців, вміння дитини реалізувати самостійний пошук в процесі розв'язання навчального завдання (теоретичного або практичного) є справжнім показником і результатом особистісно орієнтованого навчального процесу в ДНЗ.

У практичній діяльності ДНЗ широко застосовуються такі методи навчання:

— словесні (розповідь вихователя, пояснення, діалог);

— практичні (робота з таблицями, ліплення, робота на ділянці);

— самостійна робота (художня праця, завдання з цікавої математики та ін.);

— прості досліди (досліди з піском та водою, перетворення води);

— спостереження (вивчення сезонних перетворень в природі, поведінки комах, птахів);

— ігровий метод (сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, тіньовий, ляльковий і пальчиковий театр; моделювання, конструювання, ігрові вправи).

Гра — це вільна самостійна діяльність дитини, що здійснюється за її особистою ініціативою; в ній реалізується задум, зміцнюється воля, працює творча уява, емоції та почуття; саме в грі дитина самостверджується. У грі закладаються засади функції довільності — здатності дитини керувати власною поведінкою відповідно до ситуації. Таким чином, робиться важливий крок до навчання, яке вимагає від дитини свідомого управління своєю діяльністю і поведінкою.

Система пізнавальних завдань є важливим дидактичним засобом організації самостійної діяльності в процесі навчання. Ця система передбачає наступні етапи:

1) відтворення необхідних знань, якими володіє дитина;

2) аналіз їх змісту вихователем у діалозі з дитиною;

3) пошуки нових завдань, необхідних для розв'язання поставленої проблеми;

4) самостійна робота дитини щодо розв'язання визначеного завдання з використанням нових знань;

5) аналіз дитиною самостійно виконаного завдання;

6) вербальна оцінка педагога щодо виконання завдання. Зауважимо, що в такій оцінці можуть брати участь інші діти з групи.

Система пізнавальних завдань розробляєть-

ся педагогом для кожної групи вихованців відповідно до рівня їх соціальної компетентності, пізнавальних можливостей та інтересів.

Якщо дитина виявляє високий рівень пізнавальної активності і вміє самостійно розв'язувати пізнавальні завдання, що відповідають вимогам програми, Базового компонента дошкільної освіти, то можна вважати, що такий результат є наслідком поглибленої роботи з дитиною батьків і вихователів ДНЗ.

Як свідчить педагогічний досвід, найбільш ефективно керівництво пізнавальною діяльністю дітей здійснюється на заняттях, які мають різноманітний характер і відносяться до різних розділів програми.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти в ДНЗ широко використовуються різні за дидактичними цілями типи занять:

- повідомлення нових знань;
- закріплення, систематизація накопиченого досвіду;
- повторення;
- комплексне (поєднання трьох попередніх);
- контроль.

Як бачимо, означені типи занять є спільними для ДНЗ і початкової школи, що є, без сумніву, вирішальною умовою забезпечення наступності освітнього процесу в дошкільному закладі і початковій школі.

Досвід кращих педагогів свідчить, що найбільш ефективними з дидактичної точки зору є інтегровані заняття — подання навчальної інформації з різних розділів програми «Я у Світі» за єдиною темою. Інтегровані заняття створюють передумови для різнобічного розгляду певного предмета, явища, поняття, сприяють формуванню у дітей системного мислення, творчої уяви, вихованню зацікавленості як риси особистості. Саме такі заняття виховують у дитини спроможність цілісного підходу до проблем реальної дійсності, які вимагають розв'язання.

На практиці використовуються такі типи занять, як тематичні (домінантні — присвячені одній певній темі); бінарні (заняття проводять два педагоги, наприклад, вихователь — музичний керівник, вихователь — інструктор з фізичного виховання).

Основні дидактичні вимоги до сучасного заняття ґрунтуються на необхідності забезпечення наступності між дошкільною освітою і початковою школою і передбачають такі складові:

- раціональне використання кожної хвилини;
- раціональна єдність словесних, практичних і самостійних методів навчання;
- використання активних методів навчання;
- зв'язок з раніше вивченим досвідом, набутим дитиною;
- формування вміння самостійно застосовувати здобуті знання;

— індивідуалізація, диференціація та інтенсифікація заняття;

— використання інтегрованих курсів, занять;

— використання театралізованих занять;

— заохочення дітей до вибору способів діяльності;

— організація закінчення заняття.

Цікавий педагогічний досвід щодо керівництва розвитком пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку накопичено в кращих ДНЗ Одещини.

Позитивні результати роботи педагогічних колективів ДНЗ № 88, 295 Суворовського району, № 160, 237 Малиновського р-ну були гідно представлені і високо оцінені фахівцями — членами журі обласного конкурсу «Ярмарок педагогічних ідей» в травні 2012 року і на обласному конкурсі «Вихователь року» на початку 2013 року.

Загальною позитивною рисою дидактичного досвіду роботи згаданих педагогічних колективів є надання в навчальній роботі переваг інтегрованим заняттям, театралізованій діяльності, здоров'язберігаючим технологіям навчання і виховання, що дозволяє дітям перейти від локального, ізольованого розгляду окремих явищ дійсності до комплексного вивчення світу у взаємозв'язках його різноманітних явищ.

На заняттях в ДНЗ широко застосовуються три форми навчання: індивідуальна, колективна, індивідуально-групова. Як свідчить досвід, саме індивідуально-групова форма займає провідне місце в організації навчально-виховного процесу в дошкільному закладі. Це — робота в парі змінного складу, в якій діти виконують ролі вихователя і вихованця; робота в малих групах (5–6 дітей); робота у великих групах. Саме ці форми складають перелік інтерактивних технологій, які сприяють активізації пізнавальної діяльності дітей, залучають їх до творчого пошуку, формують комунікативну культуру, виховують практичні навички в колективній діяльності.

Засоби навчання у ДНЗ можна поділити на 2 великі групи — словесні та образні. Словесні методи передбачають пояснення, опис, міркування, формулювання висновків і запитань. Образні методи передбачають використання відеоматеріалів, малюнків, таблиць, схем, художніх полотен, на підставі яких діти мають можливість розвивати спостережливість, художній смак, естетичне сприйняття оточуючого середовища, набуваючи досвіду уявлень про цілісну картину світу.

Досвід дошкільних навчальних закладів Одещини, дослідження наукової кафедри психолого-педагогічної та соціально-гуманітарної освіти ООІУВ свідчать, що освітній процес здійснюється відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, програми «Я у Світі», нормативних документів Міністерства освіти і науки України.

Ефективно вимоги цих документів втілює в практику педагогічний колектив ДНЗ № 237 Малиновського району м. Одеси (завідувачка — Базавлук Олена Василівна, методист — Кісе Олена Панасівна). На Ярмарку педагогічних ідей 2012 р. цей заклад здобув авторське свідоцтво з проблеми «Організація роботи з безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я дитини». Цій високій нагороді передувала цілеспрямована робота всього педагогічного колективу, батьків. Роботу педагогів побудовано на постійному вивченні вікових (типових) особливостей поведінки дошкільників, вивчення їх індивідуальних можливостей — нахилів, здібностей, інтересів, культурних потреб, моральних норм. Успішно було впроваджено інтегровані заняття, роботу в малих та великих групах вихованців. Велику увагу приділяють театралізованій діяльності під час занять, розваг, прогулянок та екскурсій. На базі цього дошкільного закладу створено творчу групу педагогів Одещини і співробітників ООІУВ з питань впровадження в навчально-виховний процес здоров'язберігаючих технологій.

Протягом 15 років ДНЗ № 295 Суворовського району м. Одеси (завідувачка — Туріва Світлана Іванівна, методист — Кулагіна Вероніка Дмитрівна) багато уваги приділяє науково-методичному забезпеченню освітнього процесу. Цей дошкільний заклад закономірно став переможцем Всеукраїнського, обласного та міського конкурсів «Школа сприяння здоров'ю».

Дошкільний навчальний заклад № 88 Суворовського р-ну м. Одеси є базовим для навчання дошкільних працівників Одещини. Найкращі педагогічні технології, сучасні вимоги до проведення занять різних типів, висока ефективність навчання і виховання зробили цей навчальний заклад неперевершеним в своїй творчій діяльності. Протягом багатьох років впевнено веде свій «корабель» заслужений працівник освіти України Тесеоглу Євгенія Борисівна, вимоглива, чуйна, творча людина. Методист ДНЗ № 88 Соловійчук Ганна Геннадіївна, канд. пед. наук, на високому методичному рівні проводить навчання кадрів вихователів ДНЗ № 88.

4. Завдання щодо подальшого становлення освітнього процесу в ДНЗ як передумова розвитку гармонійної особистості дитини

Відомий вислів «Всі ми родом з дитинства» можна розуміти так, що саме дитячий досвід,

знання, переживання, стосунки з оточенням становлять той фундамент, на якому будується подальше життя і розвиток особистості, набуття і розкриття її творчих можливостей, визначення долі і, врешті-решт, відчуття повноти життя як психологічної передумови переживання щастя.

Таким чином, педагоги дошкільних закладів є відповідальними за майбутнє щасливе життя своїх вихованців.

На нашу думку, для того, щоб ця відповідальність наповнилась реальним змістом, необхідно вирішити такі проблеми:

1) формування нового педагогічного мислення фахівців, вільного від стереотипів негативних установок щодо оцінки дитини та її можливостей;

2) створення позитивних відносин з колегами, вихованцями та їх батьками на підставі поваги, довіри, доброзичливої вимогливості, впевненості у позитивних змінах в особистості дитини в процесі розвитку;

3) систематичне підвищення кваліфікації педагогів заради створення демократичної, гуманної атмосфери в дошкільному закладі як передумови виховання гармонійно розвиненої особистості дитини.

Накопичений досвід психолого-педагогічного та методичного забезпечення освітнього процесу в дошкільних закладах дає підстави стверджувати, що нове покоління молодих українців має можливості для розвитку творчого потенціалу в ім'я щасливого майбутнього нашої Батьківщини.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. — К., 2012.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». — К., 2008.
3. Богуш А. М. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш, С. М. Куріна, І. П. Печенко. — Луганськ, 2006.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. — М., 1991.
5. Конвенція ООН про права дитини. — К., 1997.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. — К., 1997.
7. Сучасні шкільні технології (вип. 1, 2). — К., 2004.
8. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки / Т. І. Поніманська. — К., 1998.
9. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника / О. Л. Кононко. — К., 2000.

С. В. ПУСТОВАЛОВА,

методист науково-методичної лабораторії педагогічних інновацій кафедри менеджменту і розвитку освіти

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СТРУКТУРІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Демократичні поступальні перетворення у політичному та суспільному житті країни зумовили певні зміни і в освітянському просторі, зокрема спрямовані на забезпечення рівного доступу до якісної освіти протягом життя для кожного громадянина, незалежно від соціального стану, етнічної належності й віросповідання.

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (2012 року), Закон «Про дошкільну освіту» визначили стратегію розвитку дошкільного виховання в державі, яка ґрунтується на національних і наукових засадах. Провідними принципами є демократизація, гуманізація, етнізація педагогічного процесу, творчий розвиток особистості.

Законодавство України регулює основні процеси розвитку дошкільної освіти, сприяє її реформуванню та модернізації відповідно до суспільних і державних потреб. Положення державних і освітянських документів зумовили відхід системи дошкільної освіти від авторитаризму та спрямували її на виховання громадянина демократичної, незалежної держави.

В основу нової освітньої політики Міністерство освіти і науки України поклало пріоритетність дошкільної освіти як фундаменту цілісної системи неперервної освіти. Актуальності набуло завдання максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей і особливостей — не всупереч природі кожної дитини, а завдяки її пізнанню і розвитку, що забезпечується реалізацією принципу дитиноцентризму. Нова модель дошкільної освіти акцентує увагу вихователів на тому, що знання, вміння і навички є засобами, а не метою розвитку дитини.

Головною освітньою парадигмою в наш час визначено особистісно орієнтовану модель навчання й виховання. Основний напрямок її реалізації — створення оптимальних умов для розвитку і саморозвитку особистості, розкриття в навчально-виховному процесі її інтелектуально-особистісного потенціалу, гуманізація цілей і принципів, орієнтація на особистість як найвищу цінність, набуття життєво важливих освітніх компетенцій, соціалізація, входження до європейського та світового освітнього простору.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. зазначено, що якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави. Дошкільна освіта

є самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання.

Якісна дошкільна освіта — це процес і результат удосконалення здібностей і поведінки зростаючої особистості, створення сприятливих умов для досягнення нею фізичної, психічної та соціальної зрілості, забезпечення можливості для індивідуального зростання, вияву творчих здібностей, актуалізації свого природного потенціалу.

Інноваційний розвиток дошкільної освіти пов'язується сьогодні з реалізацією принципу дитиноцентризму як відбиття нових тенденцій в динаміці сучасного світу, де саме розвиток особистості стає показником прогресу.

Утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи, яка дозволяє спрямувати дошкільну освіту на інтереси розвитку самодостатньої, підготовленої до свідомої та ефективної життєдіяльності особи, зумовлює необхідність перегляду усталених норм освітньої діяльності ДНЗ, вихователя як їх носія, управлінських структур як експертів діяльності ДНЗ.

Організація життєдіяльності дошкільнят з урахуванням освітніх змістових ліній, які зазначені у новій редакції Базового компонента дошкільної освіти, дає змогу забезпечити належний рівень їх соціально-особистісного розвитку.

Увага педагога має спрямовуватися на розвиток фізичного, психічного та морально-духовного здоров'я дитини, її особистісних цінностей.

Побудова дошкільної освіти в сучасному життєвому контексті перетворюється на першочергову потребу. Задовольнити сучасні запити може лише якість дошкільної освіти, що стає визначальним принципом інноваційних процесів. Основою зрушень є створення потреб і моделей розвитку особистості.

Програмне забезпечення дошкільної освіти

Розробка і використання авторських програм з урахуванням традицій та здобутків вітчизняної педагогіки дає можливість спрямувати вихід процесу дошкільної освіти на якісно новий рівень на основі рівності, раціональності, користі, збереження та розвитку духовних і культурних цінностей. Це процес особистісно орієнтованого виховання, в якому кожна дитина буде відчувати себе унікальною, захищеною,

відчуватиме емоційний комфорт та бажання подальшого розвитку.

Нагальною є потреба у розробленні програм, які б задовольняли освітні потреби дітей та запити родин, відповідно до інваріантної та варіативної складових Базового компонента дошкільної освіти (редакція 2012 року).

В Україні для роботи з дітьми раннього та дошкільного віку розробляються і використовуються програми різних видів.

За концептуальними засадами розрізняють традиційні, інноваційні та альтернативні програми.

Традиційні програми базуються на усталених, загально визначених, перевірених часом підходах до організації та змісту освітнього процесу.

В інноваційних програмах впроваджуються нові прогресивні концептуальні підходи, нові погляди на роль дитини і педагога в освітньому процесі, форми організації дитячої життєдіяльності.

Альтернативні програми розробляються на інших, порівняно з загальноприйнятими, концептуальних засадах організації змістового наповнення освітнього процесу, створення умов для розвитку, виховання і навчання дітей і мають бути зорієнтовані на виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Залежно від повноти охоплення освітніх функцій і змістових компонентів дошкільної освіти розрізняють комплексні і парціальні програми.

Комплексні програми розробляються відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (редакція 2012 року) і окреслюють оптимальний комплекс розвивальних, виховних, навчальних функцій і змістових напрямів організації життєдіяльності дітей до 6 (7) років. В них передбачаються поступові ускладнення програмового змісту на кожному віковому етапі. Комплексні програми можуть укладатися за різними ключовими підходами (що обираються авторами, упорядниками), зокрема:

за освітніми лініями: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини» (відповідно до Базового компонента дошкільної освіти в редакції 2012 року);

за різними видами діяльності дітей: ігрова, рухова, трудова, пізнавальна, комунікативно-мовленнева, образотворча, музична, театралізована та ін.;

за лініями розвитку дитини: фізичний, соціально-моральний, мовленнєвий, емоційно-ціннісний, пізнавальний, художньо-естетичний, креативний розвиток.

Комплексні програми базуються на інваріантній складовій змісту дошкільної освіти, можуть містити й варіативний компонент.

Інваріантна складова програми визначає

обов'язковий мінімум змісту дошкільної освіти для всіх дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів та форм власності, а також для інших форм здобуття дошкільної освіти.

Загальний обсяг інваріантної частини програми (якщо є і варіативна) має складати не менше 80 % загального обсягу програмового матеріалу і часу, необхідного для його реалізації. Він розраховується відповідно до віку дітей, основних напрямків їх розвитку і реалізується у час, відведений на організовані педагогом різні види дитячої діяльності (ігрову, рухову, пізнавально-пошукову, комунікативно-мовленнєву, художню, трудову тощо); освітню діяльність, що здійснюється в процесі режимних моментів; самостійну діяльність вихованців; взаємодію з родинами вихованців щодо реалізації програми.

Варіативна складова окреслює орієнтовний додатковий зміст освітніх послуг, засвоєння якого всіма дітьми дошкільного віку не є обов'язковим і забезпечується на задоволення індивідуальних інтересів, бажань, здібностей дошкільників та запитів їхніх родин через різні форми здобуття дошкільної освіти. Ця складова становить не більше 20 % загального обсягу програми і часу на її реалізацію. Вона може бути й зовсім відсутньою в програмі й детальніше розроблятися у парціальних програмах.

Комплексні програми розробляються для дошкільних навчальних закладів загального розвитку, компенсуючого типу, альтернативних форм здобуття дошкільної освіти та використовуються для закладів і груп з повним режимом перебування дітей; для сезонного, короткотривалого перебування дітей у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах і групах; для здійснення соціально-педагогічного патронату.

Парціальні програми поглиблено висвітлюють один або декілька близьких змістових компонентів, напрямів за освітніми лініями, видами діяльності, лініями розвитку. Вони доповнюють зміст інваріантної та/чи варіативної складової чинних комплексних програм і є додатковими до них, а також можуть самостійно окреслювати завдання і зміст роботи щодо реалізації певної складової варіативної частини Базового компонента дошкільної освіти.

Значну допомогу вихователям в організації педагогічного процесу надасть парціальна програма формування сенсорно-пізнавальної та математичної компетенції дітей дошкільного віку «Математична подорож», яка створена творчим колективом дошкільних навчальних закладів Суворовського району м. Одеси спільно з Одеським обласним інститутом удосконалення вчителів та затверджена на засіданні вченої ради ООІУВ (протокол від 12.10.2012 р. № 4).

Автори представляють власну програму «Математична подорож» з формування сенсор-

но-пізнавальної та математичної компетенції дітей від 2 до 6 (7) років, календарно-тематичне планування та дидактично-інформаційний матеріал математичного спрямування.

У програмі висвітлюються теоретичні аспекти та методичні поради з формування сенсорно-пізнавальної та математичної компетенції дітей дошкільного віку згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти (в редакції 2012 р.).

Залежно від призначення для дошкільної освіти розробляються загальні, спеціальні та експериментальні програми.

Загальні програми розробляються з метою реалізації вимог Базового компонента дошкільної освіти як державного освітнього стандарту при наданні дошкільної освіти в навчальних закладах і групах загального розвитку.

Спеціальні програми розробляються для дошкільних навчальних закладів і груп компенсуючого типу, діяльність яких організовується з урахуванням відповідної специфіки освітнього процесу з дітьми, що мають особливі потреби.

Спеціальні програми зорієнтовані на виконання основних вимог Базового компонента дошкільної освіти та реалізацію спеціальних освітніх, корекційно-розвивальних, лікувально-оздоровчих впливів на вихованців. Їх можуть використовувати спеціалісти з корекційної педагогіки при наданні інклюзивної освіти тим дітям, що інтегруються у дитячі колективи закладів і груп загального розвитку.

Експериментальною називається будь-яка програма в період її апробації на предмет можливості та доцільності впровадження у масову практику дошкільної освіти. Така програма розробляється, апробується і використовується в умовах дослідно-експериментальної та інноваційної освітньої діяльності всеукраїнського, регіонального рівнів чи рівня навчального закладу, офіційно організованої на підставі відповідних наказів центрального органу виконавчої влади або місцевих органів управління освітою в тих дошкільних закладах (групах), які отримали статус експериментальних або визначені цим наказом як базові для проведення експерименту.

Усі експериментальні програми мають ґрунтуватися на Базовому компоненті дошкільної освіти.

Програми для дошкільної освіти можуть впроваджуватися на рівні всієї України, регіону та окремого дошкільного навчального закладу. Отже, за рівнем впровадження розрізняють загальноукраїнські, регіональні і локальні програми.

Загальноукраїнські програми затверджені, рекомендовані або схвалені для використання у практиці дошкільної освіти по всій території України.

Такий рівень впровадження мають комплексні загальні та спеціальні програми. На загальноукраїнському рівні можуть впроваджуватися й парціальні програми за умови їх відповідності

інваріантній і варіативній складовій змісту дошкільної освіти та можливості широкого запровадження незалежно від регіональної специфіки.

Регіональні програми створюються на основі Базового компонента дошкільної освіти, чинних програм загальноукраїнського рівня впровадження з метою більш повного задоволення потреб населення в освітніх послугах для дітей дошкільного віку певного регіону. Їх слід відрізнити від регіональних програм розвитку системи дошкільної освіти конкретного регіону. Регіональний компонент має становити в них не менше 15 відсотків обсягу програмного матеріалу.

Локальні програми мають обмежене використання в окремих навчальних закладах. Їх застосовують за таких умов:

— участь закладу/групи в апробації програми;

— розроблення і використання програми в ході дослідно-експериментальної діяльності, до якої залучено навчальний заклад;

— застосування альтернативної програми за вибором закладу;

— організація додаткових освітніх послуг у формі гуртків, студій, секцій;

— робота закладу/груп у сезонному чи короткотривалому режимі та ін.

Локальна програма може бути розроблена і запроваджена за потреби освітнього закладу після експертизи з боку методичних служб на місцях (науково-методичні центри або кабінети при управліннях/відділах освіти, інститути післядипломної педагогічної освіти) і затвердження місцевими органами управління освітою.

У дошкільній освіті можуть використовуватися варіативні програми.

Варіативними називають програми різних видів, які пропонують свої варіанти освітніх завдань і шляхів їх вирішення у контексті базового інваріантного і/або варіативного компонента державного освітнього стандарту, тому, як правило, такими є комплексні та парціальні програми.

Укладачі програм мають дотримуватися певної структури цього документа.

Типова структура програми передбачає такі складові:

1) Пояснювальна записка (вступ).

У ній визначаються мета, концептуальні засади, специфіка програми, обґрунтовується її структура; роз'яснюються принципи побудови даної програми та роботи за нею, загальні підходи чи специфіка (у регіональних, локальних програмах) організації освітнього процесу з дітьми й відстеження його результатів.

2) Зміст програми.

Він характеризує:

— організацію життєдіяльності дітей (орієнтовний розпорядок дня), проектування можливої організації освітнього процесу з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей

дітей, соціального замовлення батьків відповідно до особистісно орієнтованого підходу, в тому числі орієнтовні тижневі розподіли занять як основної форми організованої навчально-пізнавальної діяльності з дітьми різного віку;

— зміст психолого-педагогічної роботи з основних складових освітнього процесу, в т. ч. зміст корекційної роботи — для дошкільних закладів і груп компенсуючого типу (спеціальних і санаторних). У змістовій частині програми можуть зазначитися засоби реалізації програмних завдань, наприклад, переліки ігор, вправ, літературних, музичних, художніх творів тощо (їх можна подати у вигляді додатків). Матеріали зазначеного блоку змістової частини програми можуть укладатися за роками життя дітей на весь рік, за півріччями або поквартально (для зручності застосування програми і планування освітньої роботи за нею);

— очікувані результати засвоєння дітьми програмного матеріалу, показники життєвої компетентності, що завершують кожний розділ змістової частини програми або всю програму.

Програми можуть містити й загальну модель моніторингу досягнення дітьми очікуваних результатів. Це дозволить користувачам програми відстежити результативність роботи. Запропонована модель моніторингу має визначити об'єкт (кого обстежують) та суб'єкт (хто проводитиме моніторинг), форми, періодичність, зміст і певну технологію вивчення й оцінювання підсумкових і проміжних результатів засвоєння програми, що дозволить оцінювати динаміку досягнень дітей. При цьому важливо пам'ятати: одні показники життєвої компетентності, очікувані результати можуть вивчити і оцінити педагоги (наприклад, стосовно показників вихованості, навченості, фізичного, мовленнєвого розвитку та ін.), інші — психологи в межах їхньої професійної компетенції (зокрема, щодо показників психічного розвитку, особистісного зростання).

Програма має дати чіткий, лаконічний виклад основних освітніх завдань, змісту і результатів освітніх впливів й не переобтяжуватися методичними порадами, які укладаються окремо.

Програмам для дошкільних навчальних закладів надаються такі види грифів:

«Затверджено Міністерством освіти і науки України»;

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», а також відмітка «Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах».

Державні стандарти дошкільної та початкової освіти — головна мета реалізації принципу безперервності освіти

Характерна ознака сучасних змін у системі української освіти — її реформування на засадах неперервності. Основними напрямками

цього процесу є реалізація його в контексті особистісно орієнтованої освітньої парадигми, спрямованість на виконання державних освітніх стандартів і забезпечення наступності між окремими ланками освіти.

У відповідності до чинного законодавства та нормативно-правових документів саме наступність є однією з обов'язкових умов здійснення неперервності здобуття освіти, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на суміжних щаблях освіти.

Реалізація принципу безперервності освіти має починатися із забезпечення наступності між першими її сходинками — дошкільною і початковою ланками.

Сучасні тенденції розвитку дошкільної і початкової ланок освіти мають багато спільного, зокрема передбачають орієнтацію на особливості дитини, створення сприятливих умов для формування в неї належної спрямованості, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги та шанобливого ставлення до тих, хто її оточує, конструктивних мотивів поведінки, нахилів, потреб характеру, пізнавальних, психічних процесів тощо.

У Базовому компоненті дошкільної освіти та Державному стандарті початкової загальної освіти визначається пріоритетність компетентісного підходу до розв'язання основних завдань дошкільної та початкової ланок освіти. Ці документи покликані забезпечити поетапне становлення дитячої особистості, її фізичний, пізнавальний, соціальний, естетичний розвиток, набуття нею певного практичного досвіду, необхідного для використання у майбутньому житті.

Наступність забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім. З одного боку, вона передбачає спрямованість навчально-виховної роботи в дошкільному навчальному закладі на вимоги, які будуть пред'явлені дітям в школі, а з іншого — опору вчителя на досягнутий старшими дошкільниками рівень розвитку; на здобуті в дошкільному навчальному закладі та сім'ї знання, навички і досвід дітей; на активне використання їх у навчально-виховному процесі.

Головною умовою забезпечення наступності у вихованні і навчанні є спрямованість педагогічного процесу дошкільного навчального закладу і початкової школи на всебічний розвиток особистості дитини. З огляду на це необхідний зв'язок програм, методів і форм навчання в дошкільному навчальному закладі та початковій школі. Елементи навчальної діяльності, що формуються в процесі навчання на заняттях у дошкільних закладах, забезпечують успішність навчання в школі. А шкільне навчання має забезпечити взаємозв'язок, розширення,

поглиблення й удосконалення отриманих у дитячому садку знань, умінь і навичок.

Сучасне бачення вирішення проблеми наступності полягає у створенні умов для реалізації в освітньому процесі дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів єдиної, динамічної, перспективної системи особистісного творчого зростання дитини. Забезпечення дієвості такої системи має передбачати:

1. Налагодження взаємодії між дошкільним та загальноосвітнім навчальним закладом на основі угоди про співпрацю, в якій визначається мета співпраці, права і обов'язки дошкільного і загальноосвітнього навчального закладу. Угода укладається керівниками навчальних закладів щороку в серпні.

2. Обговорення, складання і затвердження щорічного плану спільної роботи між дошкільним та загальноосвітнім навчальним закладом (додаток 1).

Сучасні науковці (А. Богуш, О. Кононко, О. Савченко) та педагоги-практики звертають увагу на неузгодженість у змісті, методах керівництва і формах організації педагогічного процесу дошкільних закладів і шкіл. Як наслідок, у першому класі не реалізується набутий дітьми в дитячому садку досвід, що призводить до зниження пізнавального інтересу першокласників, ускладнює їх адаптацію до умов школи.

Багато проблем існує і в реалізації наступності між методами навчання: в той час, як у початковій школі широко застосовуються проблемні методи навчання, в дитячому садку перевага надається різноманітним формам наочності та ігровим методам. Розв'язання значених суперечностей можливе за умови наступності в роботі цих освітніх ланок.

Сучасна ситуація в дошкільній початковій освіті характеризується рядом негативних моментів, серед яких: суперечність між запитам батьків і школи та необхідністю утримання специфіки дошкільної освіти; деформація істинної дошкільної освіти у зв'язку з реалізацією неспецифічних для неї форм; незавершеність освітньої роботи, розпочатої в дошкільний період, при більш ранньому початку навчання; перетворення переходу до школи в ситуацію, яка є психотравмуючою як для дитини, так і для її сім'ї.

Одна із суттєвих причин — невміння педагогів застосовувати знання про закономірності розвитку дитини у змісті й організації діяльності дитини, в методиках навчання окремим предметам, невідповідність їх до створення умов для подальшого розвитку дитини при переході від дошкільної до молодшої шкільної ланки. Підготовка до школи здебільшого зводиться до формування вузькопредметних знань, умінь, навичок, що приводить до дублювання змісту, форм і методів шкільного навчання. Це не лише знижує інтерес дітей до навчання, а й зашкоджує їхньому здоров'ю. Тому ніякої спеціальної предметної підготовки в дошкільних

навчальних закладах і в інших типах закладів бути не може. Дитина мусить бути готова до школи особистісно-психологічно і соціально, що й передбачено Базовим компонентом дошкільної освіти. Готуючи дітей до школи, варто уникати надмірного їх перевантаження відомостями з різних освітніх галузей. Розвивальний ефект навчання залежить від його змісту і методів, які обов'язково лімітуються віковими можливостями.

У зв'язку з цим необхідні зміни в професійній підготовці майбутніх педагогів дошкільної та початкової ланок освіти, пов'язані з формуванням в них готовності до забезпечення наступності дошкільної і початкової освіти.

Значну роль в реалізації наступності в навчанні та вихованні дітей відіграє контакт вчителів молодших класів з вихователями. Але практика свідчить, що увага звертається, в основному, на інтелектуальний розвиток дітей, а не на їх моральну вихованість і ціннісні орієнтації у сфері спілкування і діяльності.

Виходячи з вищевикладеного, варто звернути увагу на такі важливі аспекти проблеми:

— в сучасних умовах у зв'язку з актуальністю питань, пов'язаних з реалізацією ідей неперервної освіти, завдання забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками загальної освіти є теоретично і практично важливим;

— в практиці масової освіти панує функціональний підхід до розв'язання завдань наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, який викликає серйозні негативні наслідки і призводить до недооцінки самоцінності дошкільного та молодшого шкільного віку, що є найважливішими періодами розвитку особистості;

— проблему наступності можна розв'язати лише за умов реалізації єдиної лінії загального розвитку дитини на етапах дошкільної та початкової шкільної ланки;

— доцільним є запровадження ділового співробітництва між педагогами дошкільних закладів і вчителями початкових класів з питань здійснення наступності. Найважливіше завдання співпраці в контексті завдань освітнього сьогодення — забезпечення єдиної лінії психічного розвитку дитини-дошкільника і молодшого школяра, визначення змісту і форми співробітництва дошкільного закладу та початкової школи;

— творча співдружність педагогів і батьків учнів початкових класів сприяє успішному подоланню дитиною не тільки навчальних, а й життєвих труднощів;

— існує об'єктивна необхідність у подальшому дослідженні всього комплексу питань, які стосуються реалізації принципу наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Успішність забезпечення взаємодії визначається цілою низкою чинників, що створюються педагогічно грамотно організованим розви-

вальним, навчально-виховним середовищем, яке відповідає психологічним і фізіологічним особливостям та фізичним можливостям дітей. Робота щодо забезпечення наступності має проводитись педагогічними колективами спільно і системно. Тільки зацікавленість обох сторін і батьківської громадськості вирішить проблеми наступності дошкільної і початкової освіти, зробить для дитини перехід з дошкільного навчального закладу до початкової школи безболісним і успішним.

Подібний підхід до реформування та зміни напрямку розвитку дошкільної освіти допоможе державі і суспільству спільними зусиллями реалізувати важливе соціальне завдання — виховати на основі національних та загальнолюдських цінностей якісно нове, творче, здорове та соціально-активне молоде покоління, покоління, яке стане основою для побудови нової української держави, адже це — наше спільне майбутнє.

Додаток 1

Орієнтовний перелік взаємодії між дошкільним та загальноосвітнім навчальним закладом

- складання плану спільних заходів (педагогічні ради, методоб'єднання, педагогічні мости, творчі звіти, методичні вітальні, авторські школи, семінари, виставки творчих ідей тощо) відповідно до завдань, що необхідно вирішити на тому чи іншому етапі роботи;
- залучення педагогічних колективів до створення наскрізних програм з інтелектуального, фізкультурно-оздоровчого, художньо-естетичного розвитку;
- проведення «круглих столів» за участю адміністрації і методичних служб навчальних закладів, батьків майбутніх першокласників;
- затвердження спільного плану заходів на методичних об'єднаннях вчителів початкової школи і вихователів дошкільних навчальних закладів.

Додаток 2

Основні напрямки методичної роботи щодо забезпечення взаємодії між дошкільним та загальноосвітнім навчальним закладом

- 1) Взаємовідвідування вчителями перших класів та вихователями старших дошкільних груп різних форм організації освітньої діяльності.
- 2) Анкетування педагогів дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів з питань всебічного розвитку особистості дитини.
- 3) Проведення Днів відкритих дверей в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах для батьків дітей старшого дошкільного віку, вихователів дошкільних навчальних закладів та вчителів початкової школи.
- 4) Участь у спільних педагогічних радах, семінарах-практикумах, «круглих столах», конференціях, консультаціях, тематичних виставках тощо.
- 5) Спільні методичні об'єднання творчих груп вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів початкової школи.
- 6) Залучення педагогів дошкільного навчального закладу і початкової школи до участі в спільних педагогічних проектах, розробках методичних рекомендацій і порад.
- 7) Взаємообмін накопиченим педагогічним досвідом між вихователями дітей старшого дошкільного віку та вчителями початкової школи з цікавих проблемних питань реалізації наступності.
- 8) Самоосвіта педагогів дошкільного навчального закладу і початкової школи, підвищення фахової майстерності.

9) Взаємодія педагогів дошкільних закладів і вчителів початкових класів щодо здійснення наступності за трьома напрямками: інформаційно-просвітницьким, методичним і практичним.

Інформаційно-просвітницький аспект, або аспект педагогічної освіти, передбачає ознайомлення педагогів дошкільної та початкової ланок загальної середньої освіти з явищем наступності, його специфікою як педагогічного феномена, завданнями щодо здійснення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, шляхами її реалізації.

Практичний аспект співробітництва між дошкільними закладами та початковою школою виражається, з одного боку, у попередньому знайомстві вчителів зі своїми майбутніми учнями, а з іншого, в кураторстві вихователем своїх колишніх вихованців — першокласників.

Методичний аспект передбачає ознайомлення освітян зі змістом, методами та формами навчально-виховної роботи в дошкільних навчальних закладах та початковій школі.

10) Розроблення індивідуальних, колективних та нетрадиційних форм методичної роботи у підвищенні рівня компетентності педагогів, вирішенні проблеми наступності ігрових форм навчальної діяльності дошкільників і учнів початкових класів.

Додаток 3

Робота педагогів з дітьми старшого дошкільного віку та учнями початкових класів

- проведення екскурсій у загальноосвітній навчальний заклад;
- організація спільних виставок дитячих робіт, вернісажів, конкурсів у дошкільному та загальноосвітньому навчальному закладі;
- відвідування театралізованих вистав, музеїв у дошкільному і загальноосвітньому навчальному закладі;
- відвідування дітьми старшого дошкільного віку святкової лінійки 1 вересня, присвяченої Дню знань, свята «Прощання з Букварем» та інших заходів в загальноосвітньому навчальному закладі;
- спільна участь школярів і дошкільників у проектній діяльності.

Робота з батьками

- зустрічі вчителів початкової школи з батьками вихованців старших дошкільних груп на батьківських зборах;
- проведення Інтернет-зборів для батьків майбутніх першокласників;
- анкетування батьків майбутніх першокласників з питань підготовки дітей до школи;
- організація роботи «педагогічної вітальні» для батьків вихованців старшого дошкільного віку з питань підготовки дітей до школи;
- організація Днів відкритих дверей для батьків у загальноосвітньому навчальному закладі;
- організація роботи Батьківських клубів та інших форм взаємодії.

Робота психологічної служби (при наявності посади практичного психолога)

- здійснення єдиного медико-психолого-педагогічного контролю за динамікою розвитку дітей;
- дослідження рівня готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі, аналіз процесу їх адаптації вже в ролі учнів 1-го класу;
- застосування корекційно-розвивальних методів в роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку при наявності певних проблем.

Зміст конкретних дій (теми педрад, «круглих столів», семінарів-практикумів, спільних методичних об'єднань тощо) має бути зазначений в річних планах роботи та планах спільної роботи дошкільного і загальноосвітнього навчального закладу.

В. В. СКРИПНИК,

ст. викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти ООІУВ,

О. М. СТРАЩЕНКО,

методист НМЛ дошкільної та початкової освіти ООІУВ,

О. А. ХОМЕНКО,

методист НМЛ дошкільної та початкової освіти ООІУВ

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА 2013/2014 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Пріоритетним напрямком дошкільної освіти у 2013/2014 навчальному році визначено продовження роботи щодо збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дітей, формування здоров'язбережувальної компетентності, доступних знань і уявлень про здоровий спосіб життя, відповідального ставлення кожної дитини до власного здоров'я як найвищої людської цінності.

Відповідно до комплексної програми «Освіта Одещини» на 2011-2014 роки першочерговими завданнями розвитку системи дошкільної освіти залишаються:

- забезпечення рівного доступу до здобуття якісної освіти;
- запровадження різних альтернативних форм здобуття дошкільної освіти;
- забезпечення якісної дошкільної освіти, орієнтованої на ринкову економіку, інтеграцію в європейський та світовий освітній простір через впровадження інноваційних технологій, методик; кращого педагогічного досвіду в практиці роботи ДНЗ як гаранта готовності дитини продовжувати освіту;
- створення оптимальних умов для гармонійного емоційно-ціннісного розвитку кожного вихованця як основи для успішної соціалізації дошкільника;
- розвиток дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей;
- удосконалення системи роботи щодо забезпечення наступності, спадкоємності і перспективності ланок дошкільної і початкової освіти та організації освітнього процесу з дітьми п'ятирічного віку;
- виховання свідомого батьківства як першого і найвпливовішого інституту формування особистісного фундаменту дитини у дошкільний період.

Реалізація державного стандарту дошкільної освіти можлива за умов модернізації діяльності усіх підрозділів галузі, адже реальний доступ дошкільників області до освітніх послуг сьогодні забезпечується через функціонування традиційних та спеціальних дошкільних навчальних закладів, навчально-виховних комплексів, Центрів розвитку дитини, соціально-педагогічний патронат, групи короткотривалого перебування

при загальноосвітніх навчальних закладах, заняття з батьками в умовах сім'ї та ін.

Працівники системи дошкільної освіти області у 2013/2014 навчальному році спрямовують свою діяльність на виконання основних положень Міжнародної конвенції ООН про права дитини, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти», інших нормативно-правових актів з галузі. Крім того, постановою Кабінету Міністрів України № 629 від 13 квітня 2011 року затверджена Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, яка передбачає створення належних умов для доступності та безоплатності якісної дошкільної освіти, в першу чергу дітям п'ятирічного віку.

На рівні району, міста чи певного дошкільного навчального закладу це вимагає оновлення змісту дошкільної освіти відповідно до запитів суспільства й розвитку науки; запровадження сучасних засобів і методів розвитку, виховання та навчання дошкільників; підготовки навчально-методичного забезпечення з актуальних проблем змісту освітнього процесу; підвищення рівня фахової компетентності керівників та педагогів дошкільних навчальних закладів.

Міністерство освіти і науки України привертає увагу працівників системи дошкільної освіти до ключових проблем 2013/2014 навчального року та визначає способи їх реалізації (Інструктивно-методичні рекомендації МОН України від 20.06 № 1/9-446 «Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році»). Цим же листом визначаються пріоритетні напрями діяльності дошкільних навчальних закладів у новому навчальному році.

Пропонуємо тематику для обговорення на серпневих нарадах:

- використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі ДНЗ;
- системний підхід у формуванні здоров'я та розвитку дитини; оптимізація соціально-оздоровчих технологій для різних видів ДНЗ;
- прилучення дітей дошкільного віку до традиційних цінностей як до основи духовно-морального та патріотичного виховання;

- обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: проблеми та шляхи їх вирішення;
- досягнення нової сучасної якості дошкільної освіти;
- організація життєдіяльності дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу;
- організація корекційно-педагогічної допомоги дітям в дошкільних навчальних закладах;
- забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти;
- система психолого-педагогічної експертизи дитячих ігор та іграшок;
- стан безпечного предметно-розвивального середовища в дошкільних навчальних закладах;
- система методичної роботи з кадрами, яка забезпечує формування нової позиції педагога в роботі з дітьми та їх батьками;
- інноваційні підходи у взаємодії ДНЗ з сім'єю, соціальним оточенням.

Базовий компонент дошкільної освіти висуває вимоги до змісту освітніх програм, професійної компетентності педагогів, організації безпечного розвивального середовища. Сьогодні при організації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах за рішенням педагогічної ради можна використовувати такі програми:

— програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», кер. проекту Б. М. Жебровський (схвалена рішенням колегії МОНмолодьспорту від 01.03.2012, затверджена наказом МОНмолодьспорту від 21.05.2012 р. № 604);

— комплексна додаткова освітня програма «Дитина в дошкільні роки», наук. кер. проф. К. Л. Крутий (лист МОН про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» від 08.12.2010 № 1/11-11178);

— програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років «Дитина», наук. кер. О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна (лист МОН про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» від 08.12.2010 № 1/11-11177);

— регіональна програма розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля», авт.-упоряд. О. І. Білан (лист МОНмолодьспорту про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України» від 09.12.2011 № 1/11-11601).

Програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» за наук. ред. О. Л. Кононко (затверджена наказом МОН України від 29.01.2009 № 41) продовжують використовувати в роботі з дітьми середнього та старшого дошкільного віку.

При використанні навчально-методичного забезпечення потрібно керуватися Переліком навчально-методичної літератури, рекомендованої МОН України, з яким можна ознайомитися на офіційному веб-сайті МОН України (www.mon.gov.ua).

Рекомендації щодо особливостей здійснення педагогічної діяльності з дітьми старшого дошкільного віку даються в інструктивно-методичному листі МОН України «Про організацію роботи з дітьми 5-річного віку» від 27.09.2010 № 1/9-666 та в збірнику методичних матеріалів «Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи», автори-упорядники: О. П. Долинна, А. П. Бурова, О. В. Низковська, Т. П. Носачова. — Тернопіль : Мандрівець, 2011 («Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах», лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорт України від 12.04.2011 № 1.4/18-Г-229). Функціонування груп дітей 5-річного віку у 2013/2014 н. р. регламентується нормативно-правовими актами, зокрема: Законами України «Про дошкільну освіту», «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», Положенням про дошкільний навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. № 305, інструктивно-методичними листами: «Про організацію короткотривалого перебування дітей у дошкільних навчальних закладах» (від 17.08.2005 р. № 1/9-431), «Про режим роботи дошкільних навчальних закладів» (від 24.01.2007 р. № 1/9-36), «Про організацію обліку дітей дошкільного віку» (від 07.05.2007 р. № 1/9-263), «Про систему роботи з дітьми, які не відвідують дошкільні навчальні заклади» (від 04.10.2007 р. № 1/9-583), «Про здійснення соціально-педагогічного патронату» (від 17.12.2008 р. № 1/9-811), інструктивно-методичними рекомендаціями «Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі» (від 26.07.2010 р. № 1.4/18-3082).

Керівництво і контроль за навчально-виховним процесом в групах короткотривалого перебування дітей здійснює завідувач дошкільного навчального закладу та вихователь-методист.

Дітям, які відвідують групи короткотривалого перебування, за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, можуть надаватися додаткові освітні послуги у порядку, визначеному законодавством.

Перебування дітей 5-річного віку в групах при загальноосвітніх закладах організовується у населених пунктах, де відсутні дошкільні навчальні заклади. Ці групи працюють короткотривало, тому порядок їх функціонування визначається інструктивно-методичним листом «Про організацію короткотривалого перебування дітей у дошкільних навчальних закладах» (від 17.08.2005 р. № 1/9-431).

Забезпечення наступності в освітній роботі з дітьми старшого дошкільного віку та уcnня перших класів має орієнтуватися на усунення суперечок між завищеними запитами школи, вимогами окремих батьків щодо під-

готовки їхніх дітей до шкільного навчання і необхідності враховувати специфіку дошкільної освіти. З огляду на це, зміст початкової освіти має логічно продовжувати, доповнювати й розширювати зміст дошкільної освіти з урахуванням надбань і досвіду дошкільного дитинства. Реалізація наступності з боку дошкільної ланки освіти має полягати у формуванні готовності дітей старшого дошкільного віку до систематичного навчання і шкільного життя, що передбачає мотиваційну, емоційно-вольову, комунікативну і фізичну підготовку, розвиток пізнавальних психічних процесів та мовлення, прищеплення елементарних навчальних умінь. Успішність забезпечення взаємодії визначається цілою низкою чинників, що створюються педагогічно грамотно організованим розвивальним, навчально-виховним безпечним середовищем, яке відповідає психологічним і фізіологічним особливостям та фізичним можливостям дітей. Робота щодо організації наступності має здійснюватись педагогічними колективами спільно і системно.

З дітьми можуть працювати як вихователі, так і вчителі початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів. За умови, коли з дітьми працює вчитель, можливе виникнення дисбалансу — штучного наближення життя дітей старшого дошкільного віку до шкільного, намагання вчителів перетворити групу в перший клас. Хочемо застерегти від формального розуміння вчителями, долученими до освіти п'ятирічних дітей, своїх завдань, підміни ними повноцінної дитячої життєдіяльності на проведення занять-уроків, використання в роботі суто шкільного інструментарію. Бажано забезпечити подальшу роботу з дітьми в початкових класах того педагога, який працював з ними протягом року.

Актуальною залишається проблема формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я дітей, забезпечення їхнього фізичного розвитку. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законі «Про дошкільну освіту» йдеться про необхідність виховання в дитини відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я інших людей як до найвищої цінності. Ці завдання реалізуються у переважній більшості дошкільних навчальних закладів області через комплекс фізкультурно-оздоровчих заходів, оптимізацію рухового режиму дітей, створення умов для їхньої самостійної рухової діяльності, використання інноваційних технологій. Про це свідчать результати проведеного конкурсу-огляду кращих відеоматеріалів про здоров'язбережувальні технології на місцевому, районному, обласному та всеукраїнському рівнях (протягом лютого-травня 2013 року). У цьому конкурсі-огляді брали участь 58 педагогічних колективів дошкільних навчальних закладів з різних куточків Одещини. Кращими були визнані відеоматеріали ДНЗ № 11 м. Іллічівська, ДНЗ № 1 м. Южно-

го, ДНЗ № 295 Суворовського району м. Одеси. За оцінкою громадського голосування, яке проводилось з 25 квітня по 25 травня 2013 р. на Освітньому порталі «ПедПРЕСА», ДНЗ № 1 м. Южного посів п'яте місце та увійшов у десятку кращих відеоматеріалів, які будуть відзначені дипломами Міністерства освіти і науки України. Відеоматеріали ДНЗ № 11 м. Іллічівська та ДНЗ № 295 Суворовського району м. Одеси увійшли до першої половини з 82 відеоматеріалів, представлених на всеукраїнський рівень.

У процесі пошуку нової моделі фізкультурно-оздоровчої роботи вихователі використовують оздоровчі заходи валеологічної корекції. Різноманіття здоров'язбережувальних технологій існує в усіх дошкільних закладах області. Хочемо відзначити досвід роботи з цього напрямку: м. Балта: ДНЗ № 7; м. Білгород-Дністровський: ДНЗ № 3, № 2, № 4; м. Одеса: ДНЗ № 170, № 278, № 239, № 88, № 274, № 4; м. Котовськ: ДНЗ № 3, № 8, № 10, № 13, № 14; м. Теплодар: ДНЗ № 1, № 2.

Активну участь взяли Березівський, Іванівський, Ізмаїльський, Красноокнянський, Килійський, Овідіопольський, Котовський, Савранський і Ширяєвський райони.

На жаль, інші райони не взяли участі у цьому конкурсі, хоча їм є що презентувати.

Аналіз представлених відеоматеріалів про використання здоров'язбережувальних технологій в роботі дошкільних навчальних закладів Одещини виявив наявність різноманітних підходів до визначення поняття «здоров'язбережувальні технології». Слід зазначити, що у ряді випадків відбувається підміна педагогічних технологій медичними методиками, застосуванням реабілітаційної і медичної техніки оздоровлення. А це, в свою чергу, означає відхід від власне освітнього наповнення сутності поняття «здоров'язбережувальні освітні технології», відсутність соціальної складової у розумінні даного педагогічного явища.

Активний руховий режим для дітей мають забезпечувати всі форми здобуття дошкільної освіти через проведення відповідних дитячому віку режимних моментів, застосування різних форм роботи у достатній кількості й раціональному поєднанні. Дотримання цієї вимоги обов'язкове з огляду на необхідність забезпечення дитячої природної потреби в рухах та обсягів рухової активності дошкільників. Неприпустимою є практика ігнорування фізкультурних занять за загальним розкладом та підміна їх заняттями інтелектуального спрямування, додатковими освітніми послугами (іноземна мова, комп'ютерні ігри тощо), самостійною руховою діяльністю дітей (часто спонтанною, некерованою).

Під час художньо-мовленнєвої діяльності проводяться бесіди за літературними творами: на відтворення змісту за запитаннями педагога (батьків); за запитаннями автора; морально-

оцінювального спрямування; ознайомлення із засобами художньої виразності, жанру твору. Корисні й тематичні бесіди за кількома творами одного автора чи різних авторів на одну тему, уявний діалог дітей з літературним героєм, драматизація, створення словесних малюнків-портретів персонажів, бесіди (наприклад: «Мої улюблені книжки»). Форма бесіди обирається залежно від вікових особливостей сприймання і мислення дітей, їхнього життєвого і мовленнєвого досвіду, визначеної мети тощо.

Щодо навчання елементів писемного мовлення, то форсувати цей процес у дошкільний період не варто, адже формування навичок власне читання і письма — завдання початкової школи. Відтак, заняття з грамоти у дошкільному віці мають пропедевтичний характер, проводяться у спрощеній ігровій формі, на наочній основі, що створює підґрунтя для опанування технікою читання і письма у 1-му класі. Завдання дошкільної освіти — розвиток у дітей умінь розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, використовувати як мовні, так і позамовні та інтонаційні засоби виразності, форми ввічливості.

Враховуючи потреби і прагнення самих дітей, запити родин, організовується й навчання дошкільників читання в умовах різних форм здобуття дошкільної освіти, але на основі реалізації вище окреслених завдань. Для цього є реальні можливості при достатньо тривалому охопленні дітей системою роботи (протягом не менше одного — півроку перед вступом до школи при 3—5-денному робочому тижні). За цей період діти здатні ознайомитися з усіма або найбільш уживаними літерами української мови як знаками передачі звуків на письмі, засвоїти їхні звукові назви (не алфавітні, як у школі), оволодіти поскладовим злитим читанням двобуквених складів, трибуквених і двоскладових слів найпростішої структури (мак, о-са, та-то). На цій базі більш здібні й охочі до читання діти навчаються читати складніші слова і короткі речення, тексти як на заняттях у дошкільному закладі, так і за його межами, вдома. Програмою «Дитина» передбачено навчання дітей старшого дошкільного віку елементам грамоти як одного з аспектів мовленнєвої готовності до школи.

Важливий аспект розвивальної роботи упродовж дошкільного періоду — підготовка руки дитини до письма, а не навчання письма, як це іноді роблять окремі педагоги. Завдання дошкільної освіти — забезпечити належний рівень розвитку дрібної моторики, гнучкості й сили кистей рук дітей, координації рухів рук, рук і очей, окоміру, навчити орієнтуватися на площині аркуша, сторінці зошита, у клітинках й на рядках. Основу цієї роботи, починаючи з раннього віку, складає різноманітна діяльність дітей протягом дня, пов'язана з роботою кистей рук: спеціальні фізичні вправи, застібання

й розстібання гудзиків на одязі, шнурування взуття, вирізування, обривання й наклеювання в аплікації, малювання, конструювання з будівельних наборів, дитячих конструкторів, паперу, викладання мозаїки, робота з голкою, нанизування, плетіння тощо. Спеціальні графічні вправи на не розкресленому папері, по лінійках, клітинках та косих лінійках пропонуються дітям фрагментарно (на розсуд педагога) під час занять з грамоти, математики, ознайомлення з довкіллям чи природою, у вільні години. Важливо подбати про послідовне ускладнення завдань та органічне вплетення їх у канву обраного заняття. Підручники, прописи чи зошити з письма для 1 класу початкової школи в роботі з дошкільниками не використовуються; правомірним є лише застосування посібників, розроблених з урахуванням вимог чинних програм дошкільної освіти та рекомендованих МОН України.

Провідною формою організації освітньої роботи для здобуття дошкільної освіти залишаються заняття. Слід уникати дублювання шкільних занять (уроків) за формами проведення, змістом завдань, методами та прийомами навчання, способами організації дітей, не підпорядковувати їх тільки логіці майбутніх навчальних шкільних дисциплін (особливо у групах дітей старшого дошкільного віку).

Заняття традиційно розподіляються за розділами, проте такий поділ є умовним з огляду на можливу інтеграцію в їхньому змісті різних розділів програми, змістових ліній, ліній розвитку. Наприклад, розвиток мовлення — ознайомлення з навколишнім — фізична культура; ознайомлення з природою — художня література — конструювання тощо. Залежно від поставленої мети, етапів навчання, рівня підготовленості дітей, крім інтегрованих, використовуються й інші типи занять: домінантні, комплексні, контрольні (в кінці певного навчального циклу). Вони можуть бути підпорядковані єдиній темі (тематичні), структуровані за розвитком певного сюжету (сюжетні), вибудовані на основі лише ігор та ігрових вправ (ігрові). У навчальній діяльності дошкільників домінують дидактичні, розвивальні ігри й вправи (логіко-математичного, мовленнєвого, природознавчого, валеологічного, художньо-естетичного, рухового спрямування тощо), практична продуктивна й елементарна творча художня діяльність, тобто, гра посідає чільне місце у режимі дня як ефективна організаційна форма, провідний метод та засіб розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку.

На відміну від сталого і, в цілому, неперушного розкладу уроків в школі розпорядок занять у дошкільному навчальному закладі має бути мобільним, динамічним і гнучким, таким, який можна оперативно змінити, відкоректувати прямо в ході навчально-виховного процесу, якщо того вимагатимуть конкретні обставини, непередбачені педагогом при складанні кален-

дарного плану. Орієнтовний тижневий розподіл занять може носити тимчасовий характер, оскільки педагоги можуть апробувати його і періодично вносити необхідні корективи.

Залежно від віку дітей, обраних програм розвитку, навчання і виховання до загальної сітки занять включаються заняття щодо ознайомлення з навколишнім середовищем та природою, розвитку мовлення і з художньої літератури, формування математичних уявлень і логічного мислення, підготовки до навчання грамоти, образотворчої діяльності та художньої праці, фізичної культури, музики. До розкладу занять можуть також вводитися заняття з іноземної мови, хореографії, плавання, ознайомлення з комп'ютером тощо.

Вихователь має свободу вибору більш ефективної, зручної для нього моделі і форми планування. Обов'язкова умова в плануванні освітньої роботи з дітьми — участь обох вихователів вікової групи. Робота музичних керівників, інструкторів з фізичної культури, вихователів з образотворчої діяльності та інших педагогічних працівників планується окремо для кожної вікової групи. Ці плани узгоджуються з планами роботи вихователів. З метою планування індивідуальної роботи доцільно вести записи спостережень за дітьми (лист МОН № 1/9-455 від 03.07.2009 р. «Планування роботи в дошкільних навчальних закладах»).

Особливу увагу слід приділяти художньо-естетичному розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей. Невід'ємна його складова — ознайомлення з творами образотворчого і музичного мистецтва, залучення дітей до національної та світової культури.

Актуальним завданням є своєчасне виявлення у дітей і подальший розвиток у них природних задатків і нахилів до музичної, образотворчої діяльності, виховання основ художнього смаку, художньо-творчих здібностей. Як стверджує народна мудрість: «Людину роблять людиною яскраві спогади дитинства».

Важливо навчати дітей основним прийомам реалізації власних задумів, створенню художнього образу різноманітними засобами виразності, в тому числі з використанням особливостей матеріалів (графічні і кольорові олівці, гуашеві та акварельні фарби, вугілля, кольорова крейда, фломастери, папір, тканина, фольга, глина, пластилін, природні матеріали тощо) та різним технікам роботи з ними.

При організації занять художньо-естетичного циклу необхідно:

— їхню тематику узгоджувати з порами року, святами, змістом інших занять (ознайомлення з навколишнім світом, природою), повсякденням дітей;

— використовувати різні види образотворчої діяльності на одному занятті, а також поєднувати образотворче і музичне мистецтво;

— раціонально чергувати предметне, сюжетне, декоративне малювання, ліплення, аплікацію, а також виконувати роботи за зразком, з натури, за уявленням, по пам'яті, за власним задумом, на задану тему, в тому числі за мотивами літературного твору;

— забезпечувати тематичний зв'язок між образотворчими заняттями, що сприяє послідовності й наступності в оволодінні дітьми різними способами передачі форм, пропорцій, створення просторових і площинних композицій;

— поєднувати художню працю і образотворче мистецтво;

— забезпечувати комплексну побудову музичних занять, що передбачає включення слухання музики, співу, музично-ритмічної діяльності, періодично — гри на дитячих музичних інструментах.

У процесі занять з образотворчої діяльності і художньої праці дітям надається можливість експериментувати з різними матеріалами і техніками, практично апробувати різні варіанти комбінування елементів, розміщення предметів у просторі і на площині, поетапно створювати багатопрофільні сюжетні й декоративні композиції.

Заняття художньо-естетичного циклу проводяться фронтально — з усією групою дітей. Можливе виконання завдань підгрупами, парами чи індивідуально при колективній організації дітей.

В умовах родинного виховання, та якщо дозволяє режим перебування дітей у групах, гуртках і центрах здобуття дошкільної освіти, необхідно виділяти час для організації самостійної художньої діяльності дітей (образотворчої, музичної, художньо-мовленнєвої, театралізованої), створювати для цього необхідні умови та залучати вихованців за їхніми інтересами, здібностями.

Новою редакцією Базового компонента передбачено визначення змісту дошкільної освіти через інваріантну і варіативну складові. Інваріантна складова є обов'язковою для реалізації в умовах різних форм здобуття дошкільної освіти. Її систематизовано за освітніми лініями: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини». Варіативна складова Базового компонента може бути реалізована за чинними комплексними і парціальними програмами з урахуванням особливостей регіону, навчального закладу, індивідуальних можливостей, здібностей, потреб розвитку дітей та (або) побажань батьків чи осіб, які їх замінюють. Її складають освітні лінії «Комп'ютерна грамота», «Іноземна мова», «Хореографія» та ін.

Методисти з дошкільної освіти та викладачі кафедр психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів проводять ці-

леспрямовану роботу щодо впровадження в роботу дошкільних навчальних закладів області варіативної складової Базового компонента.

Комп'ютерна грамота

Проблема «Комп'ютерна грамота в ДНЗ» обговорюється багатьма науковцями, так, наприклад, на Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Інноваційні технології в дошкільній освіті України: дитина в комп'ютерно-ігровому середовищі», що відбувся на базі Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, виступали провідні науковці держави, викладачі педагогічних ВНЗ та коледжів, методисти управліннь освіти, шкільні педагоги і психологи. Метою заходу визначено обговорення варіативної складової Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція), затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 615 від 22.05.2012 р., що включає освітню лінію «Комп'ютерна грамота». Результатом стало визначення пріоритетних напрямів використання інформаційно-комунікаційних технологій в роботі з дітьми дошкільного віку.

Продовженням роботи у цьому напрямку стало проведення науково-методичною лабораторією дошкільної та початкової освіти Одеського обласного інституту вдосконалення вчителів 22–23 травня на базі НВК, ДНЗ Овідіопольського району обласного науково-практичного семінару для методистів дошкільної освіти районних (міських) методичних кабінетів та керівників районних (міських) методичних об'єднань «Інформаційна компетенція як необхідна складова всебічного розвитку дитини».

На семінарі зверталась увага на використання комп'ютерної та мультимедійної техніки у дошкільному навчальному закладі як засобу для всебічного розвитку дитини та для проведення гурткової роботи з комп'ютерної грамоти. У програмі «Я у світі» розкрито санітарно-гігієнічні норми, а у програмі «Дитина» увага приділяється змісту розвивального предметного середовища дошкільного навчального закладу та комп'ютерної кімнати (комп'ютерно-ігровому комплексу).

Використання комп'ютера в дошкільному закладі може носити демонстраційний, індивідуальний або комбінований характер, а використання ІКТ в процесі роботи з дітьми можна поділити на три пріоритетні напрями:

1. Комп'ютерна грамота:

- елементарні прийоми роботи з ІКТ;
- використання спеціальної термінології.

2. ІКТ — наочно-демонстраційний засіб:

— мультимедійний мережевий навчальний комплекс;

— інтерактивна дошка.

3. ІКТ — засіб розвитку:

- міжпредметні зв'язки;
- інтеграція;
- комп'ютерні ігри;
- дидактичні;

— сюжетно-рольові.

Мультимедійні заняття допомагають вирішувати дидактичні завдання: засвоїти базові знання з предмета; систематизувати засвоєні знання; сформувати мотивацію до навчання; надати навчально-методичну допомогу дошкільникам в самостійній роботі над навчальним матеріалом.

Добираючи до заняття програмне забезпечення, потрібно враховувати, що воно повинно відповідати певним вимогам, а саме:

- бути цікавим і викликати позитивні емоції;
- активізувати пізнавальну та розумову діяльність;
- викликати у дитини бажання навчитися працювати самостійно;
- відповідати валеологічним вимогам;
- розвивати творчі здібності дитини;
- носити навчально-контролюючий характер.

Використанню комп'ютерних ігор у навчальному процесі повинна передувати їх чітка систематизація:

- за віковими особливостями дітей;
- за складністю управління грою;
- за швидкістю подання ігрового матеріалу;
- за відповідністю меті та завданням.

Для повноцінної та ефективної діяльності вихователя у використанні ІКТ необхідні наступні умови:

- організація активної діяльності дитини;
- формування мотивів діяльності;
- використання різноманітних джерел інформації;
- навчання дошкільника різним способам переробки інформації;
- опора на сильні сторони дитини;
- особистісно орієнтований підхід;
- опора на самостійність дитини.

Крім вище зазначеного, необхідно підвищувати рівень компетентності ІКТ вихователя. На курсах підвищення кваліфікації в Одеському обласному інституті удосконалення вчителів вихователі підвищують рівень інформаційної компетентності.

Вихователям дошкільних закладів слід вести консультативну роботу з батьками з питань як безпечного використання ІКТ, так і небезпечного, щоб не допустити негативного впливу інформаційного потоку на психіку дитини.

Пам'ятайте, що психіка дитини формується тільки у спільній діяльності з дорослим. Намагайтесь стежити за змістовністю та художнім рівнем дитячих програм, щоб виключити низькопробну відео- і телепродукцію, не дозволяйте дитині переглядати рекламу, а також художні фільми, що орієнтовані на дорослу аудиторію. Чітко регламентуйте перегляд дитиною телепрограм, роботу за комп'ютером. Максимальна кількість часу біля екрану не повинна перевищувати від 15–20 хвилин до 1 години на день, а для старших дошкільнят гра або робота за комп'ютером — не більше ніж 12 хвилин.

З метою впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в практику роботи дошкільних навчальних закладів управлінським та методичним службам необхідно створювати умови для комп'ютеризації освітнього процесу та підвищення рівня інформаційної компетентності, комп'ютерної грамотності педагогічних працівників дошкільної освіти; сприяти розробленню власних сайтів дошкільних закладів для обміну досвідом, участі у різних проектах, контактів з батьківською громадськістю тощо. Широке впровадження інформаційних технологій дозволить забезпечити перехід на новий рівень аналізу, оцінки, контролю за якістю діяльності як вихованців, так і педагогів та управлінців. Пропонуємо кожному закладу, що має комп'ютер та підключення до Інтернету, розробити власний сайт, завдяки якому суб'єкти освітнього процесу можуть об-

мінюватися досвідом, брати участь у різних проектах, досягти основи інформаційних технологій.

Використання інформаційних комп'ютерних технологій в дошкільних навчальних закладах сприятиме:

— підвищенню рівня інформаційної компетентності педагогічних працівників закладу;

— удосконаленню системи управлінської діяльності;

— забезпеченню високого рівня активності батьків щодо розвитку інформатизації дошкільного навчального закладу;

— підвищенню показників інтелектуального розвитку дітей.

Наявність сайту в дошкільному навчальному закладі заощадить значний час як для педагогів, так і батьків, а головне — розширить інформаційне поле методичного кабінету.

С. В. ДЕРЯБІНА,

методист науково-методичної лабораторії творчого розвитку особистості ООІУВ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ МУЗИЧНИМ КЕРІВНИКАМ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОЇ ЛІНІЇ БАЗОВОГО КОМПОНЕНТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ «ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ»

Базовий компонент дошкільної освіти у новій редакції націлює педагогів на цілісний підхід до формування дитячої особистості, підготовки її до органічного, безболісного входження до соціуму, природного і предметного довкілля через освоєння основних видів життєдіяльності, а також у напрямку забезпечення реальної наступності та безперервності між дошкільною та початковою ланками. Актуальність нової редакції Базового компонента обумовлена соціальною необхідністю зміни знаннєвої орієнтації при організації педагогічного процесу на особистісно-ціннісну та його узгодження з новим Державним стандартом початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 р. № 462.

У Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні розкрито зміст чотирьох сфер життєдіяльності дошкільника: «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам», кожна з яких має свої змістові лінії.

У сфері «Культура» — три змістові лінії, кожна з яких охоплює відповідну субсферу життєдіяльності дошкільника, важливу для її особистісного зростання: «Предметний світ», «Світ гри», «Світ мистецтв».

Змістова лінія (субсфера) «Світ мистецтва».

Мистецька діяльність дошкільника — важлива складова системи естетичного вихован-

ня, що об'єднує різні види образотворчої діяльності, словесну творчість, музикування, хореографію, художню працю. В ній узагальнено весь життєвий досвід дитини — чуттєвий, ціннісний, моральний, естетичний, пізнавальний і трудовий.

Завдання мистецької діяльності у дошкільному закладі — розвинути у дитини сприйнятливості як базову особистісну якість, прищепити здатність «приймати», «передавати», «трансформувати», тобто бути споживачем і творцем культури.

Як відомо, музика — вид мистецтва, який істотно впливає на становлення особистості у дошкільному віці. Вона збагачує почуття та уявлення дитини, сприяє розвитку вміння відчувати ритм та мелодійність твору, формуванню здатності адекватно реагувати на них своїм голосом та рухами, вихованню інтересу до різних музичних інструментів та бажання на них грати.

У Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні сформульовано завдання музичного розвитку дошкільника:

— підтримувати у дітей бажання слухати музику, емоційно на неї реагувати, розповідати про неї;

— формувати досвід музичних вражень;

— розвивати музичні здібності;

— розвивати мислення й творчу уяву;

— спонукати дітей самостійно визначати на-

стрій, характер музичного твору, засоби музичної виразності;

— удосконалювати вміння слухати музику, розрізняти її інтонацію, мелодію, змістове наповнення;

— вчити слухати та диференціювати тембри інструментів;

— тренувати вміння визначати жанрову належність музичного твору;

— формувати здатність створювати музичний образ;

— збагачувати уявлення про композиційно-формотвірний бік музичного твору;

— розвивати бажання та вміння втілювати у творчих рухах настрої, характер музичного образу; підтримувати бажання дітей передавати настрої музичного твору в малюнку, театральному дійстві, літературній творчості.

Зміст дошкільної освіти в межах Базового компонента реалізується через програми та навчально-методичне забезпечення, що затверджуються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Сьогодні при організації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах за рішенням педагогічної ради можна використовувати такі програми:

- програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», за наук. ред. О. Л. Кононко (затверджена наказом МОН від 29.01.2009 р. № 41);

- програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», кер. проекту Б. М. Жебровський (схвалена рішенням колегії МОНмолодьспорту від 01.03.2012 р., затверджена наказом МОНмолодьспорту від 21.05.2012 р. № 604);

- освітня програма «Дитина в дошкільні роки», наук. кер. проф. К. Л. Крутій (лист МОН про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» від 08.12.2010 р. № 1/11-11178);

- програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років «Дитина», наук. кер. О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна (лист МОН про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» від 08.12.2010 р. № 1/11-11177);

- регіональна програма розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкільня», авт.-упоряд. О. І. Білан (лист МОНмолодьспорту про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України» від 09.12.2011 р. № 1/11-11601) [4].

Діяльність музичного керівника в умовах сучасної дошкільної освіти має бути спрямована на формування творчої особистості. Так, у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні одним із завдань дошкільної освіти визначено формування дитячої творчості, вміння не лише репродукувати, але й створювати та реалізувати власні задуми, спиратися на свій життєвий досвід, чуттєві і практичні враження. Загальновідомо, що народна творчість близька до генетичного коду народу-творця, а тому

легко і природно сприймається дітьми. З огляду на це для ефективного розвитку творчих здібностей вихованців необхідно максимально використовувати потенціал українського музичного фольклору, адже він не лише впливає на розвиток музичних здібностей, емоцій образного мислення, але є важливим фактором збагачення музично-естетичного потенціалу, засобом загальнорозумового розвитку дітей, чинником духовного та інтелектуального становлення особистості. Тому під час основних музичних занять музичний керівник повинен використовувати творчі завдання, які ґрунтуються на фольклорному матеріалі усіх доступних для дітей дошкільного віку формах: пісня, гра на дитячих музичних інструментах, танок, народна гра, казка тощо. З огляду на це можна визначити основні завдання розвитку творчих здібностей дітей у музичній діяльності на основі фольклорного матеріалу:

- збагачення знань дітей про музичні твори дитячого фольклору;

- формування інтересу до музично-ігрової діяльності засобами дитячого фольклору;

- розвиток емоційної, інтелектуальної та вольової сфер особистості;

- формування комплексу вмінь і навичок, необхідних для здійснення різних видів музично-ігрової діяльності на основі емоційного відгуку на народну музику [9].

Починаючи з середньої групи, доцільно драматизувати українські народні казки з музичним супроводом. Оптимальна кількість проведення — 2–3 рази на рік. Загальновідомо, що саме казка — найулюбленіша і найдоступніша форма навчання дошкільнят, бо саме їм притаманне образне мислення, а значить доцільно в роботі поєднувати різні види музичної діяльності казково-ігровими сюжетами. Слід зазначити, що дитячі свята також є найкращим середовищем для вирішення завдань всебічного розвитку дитини, яке розуміється як розвиток психічного комплексу (уваги, пам'яті, мислення, уяви), активізація мовлення і стимулювання комунікативної функції, удосконалення координації кінцівок, рухів, координація себе у просторі. М. Шуть виокремлює такі психолого-педагогічні завдання дитячого свята:

- закріплення морально-етичних переконань, ціннісних орієнтирів та установок дитини;

- удосконалення системи формування інтелектуальної та діяльнісно-практичної компетентності дітей;

- встановлення нових орієнтирів у процесі пізнання світу та його явищ;

- поглиблення і розширення обізнаності дітей про систему явищ дійсності;

- удосконалення художньо-естетичних здібностей дитини [4].

Організовуючи свято, педагог повинен пам'ятати, що основою дитячого ранку має бути гра, веселе захоплене дійство, яке не варто переобтяжувати віршами, колективними танцями,

доцільно, щоб переважала вільна музична діяльність.

Завдання педагога — подбати про те, щоб святкові ранки були справжнім святом для дітей, а не концертами для дорослих.

На сучасному етапі ми розглядаємо музичне заняття як форму педагогічного впливу на дітей, що поєднує розвивальний і виховний ефект, уміння активно засвоювати знання і творчо використовувати їх за безпосередньої участі педагога. Основні вимоги до музичних занять неодноразово розглядалися українськими науковцями та педагогами: А. Шевчук, Т. Сорокою, Н. Рубальською, Т. Науменко.

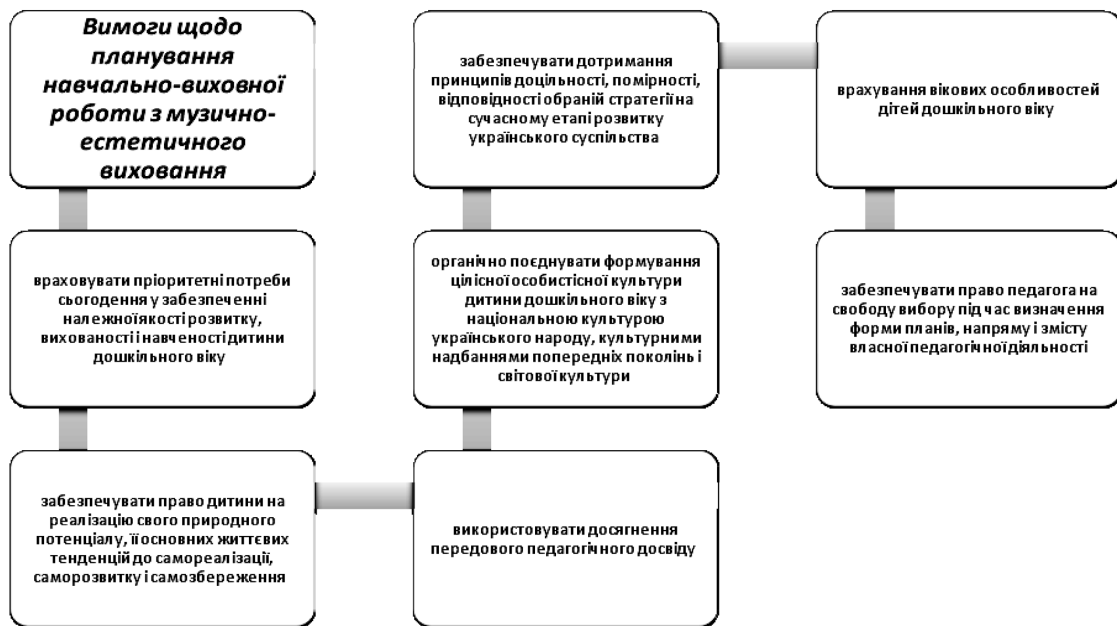
Відповідно до «Інструкції про ділову документацію в дошкільних закладах», зареєстрованої у Міністерстві юстиції України 15 червня 1998 р. за № 378/2818, до переліку обов'язкової документації музичних керівників дошкільних навчальних закладів входять:

1. Календарний план роботи.
2. План проведення масових заходів, дійств музично-естетичного циклу.
  - План проведення свят та розваг.
  - Робота з вихователями.
  - Робота з батьками.
3. Сценарії свят, розваг, театральних вистав тощо.
4. Щоденник обліку індивідуальної (гурткової) роботи з дітьми.
  - Індивідуальна робота з дітьми.
  - Діагностика.

Завдання музичного керівника — спланувати роботу так, щоб музичне виховання було органічною частиною будь-якого виду діяльності дошкільників і сприяло реалізації завдань загальноосвітньої роботи закладу. З огляду на це при складанні перспективного тематичного

плану роботи з музичного виховання доцільно враховувати річний загальний освітній процес дошкільного закладу. Під час перспективного планування необхідно добирати репертуар, який відповідає загальній темі місяця і в той же час дає змогу якнайповніше реалізувати завдання щодо розвитку творчих здібностей дітей. Складаючи для кожної вікової групи окремо перспективні плани проведення свят та розваг, потрібно узгоджувати їх з основним тематичним планом роботи дошкільного закладу. Зміст свят та розваг розробляти з урахуванням вікових особливостей дітей. При цьому слід прагнути, щоб діти не лише отримали задоволення та перебували у піднесеному настрої, але й мали б можливість закріпити набуті на заняттях знання й навички.

Розвиток дитини буде оптимальним, якщо музичний керівник володіє методами індивідуально-диференційованого підходу до своїх вихованців, різними способами педагогічного впливу, з огляду на індивідуальні якості дітей, їхні схильності, здібності. «Орієнтування педагога на середній рівень музичного розвитку негативно позначається на обдарованих дітях. А недостатня увага до дитини, яка має низький рівень музичного розвитку, може назавжди закрити перед нею двері у світ музики. Музичному керівнику необхідно постійно здійснювати облік показників музичного розвитку малюків і навчати кожну дитину, виходячи з її можливостей» [10]. Тому діагностичне обстеження, яке доцільно проводити два-три рази на рік (на початку та наприкінці навчального року), дає музичному керівнику можливість робити висновки про особливості музичного розвитку кожної дитини і відповідно до цього планувати роботу. Музичний розвиток дітей дошкільного віку здій-

снюється не лише на музичних заняттях, але й поза ними, тому важливим є взаємодія музичного керівника та вихователя. Саме вихователь може закріпити музичні враження дітей, використовуючи слухання творів, які звучали на музичних заняттях, звертаючи увагу лише на яскраві характеристики окремих тем, музичних образів. Використовуючи ігри, інсценівки пісень, фрагменти святкових ранків, музичні казки, діафільми з музичним супроводом, вихователь збагачує музичні враження дитини. Реальна участь вихователя у музичному розвитку дітей визначається рівнем його музичної культури, музичними здібностями. Якщо вихователь має слух, гарний голос, красиво рухається, може грати на дитячих музичних інструментах або просто цікавиться музикою і любить її, знає методику музичного виховання дітей, він здатний багато в чому допомогти музичному керівнику.

Вихователь допомагає музичному керівнику підготувати й провести різні види занять. Особливо важлива його роль на комплексних заняттях. Тільки вихователь може підказати, якими знаннями й уміннями в образотворчій, художньо-мовленнєвій діяльності оволоділи діти.

Тому співпраця музичного керівника з вихователями забезпечує реалізацію освітніх завдань художньо-естетичного розвитку дитини дошкільного віку шляхом організації музичної діяльності.

Отже, Базовий компонент художньої освіти (сфера «Культура», субсфера «Мистецтво») є вихідним для шкільної освітньої галузі «Художня культура», в основі якої лежить принцип інтеграції різних видів мистецтва. Музична діяльність (співи, музичні рухи, слухання тощо) — це не лише засіб забезпечення естетичних та освітніх завдань з музичного виховання, а й важливий засіб зміцнення психічного та фізичного здоров'я, розвитку мовленнєвих

здібностей дитини. Але, на жаль, сучасна модель музичного виховання є концертно-показовою, що не дозволяє зрозуміти важливість послідовного навчання, має специфічну логіку та закономірність [5]. Тому музичний керівник повинен зберігати унікальні традиції музичного виховання та орієнтуватися на повернення слову «заняття» первинного значення як цікавого, змістовного і корисного для розвитку дитини.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. — 2-ге вид., випр. — К. : Світич, 2008. — 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / за наук. ред. О. Л. Кононко. — К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 1999. — 70 с.
3. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. — К. : Світич, 2009. — 208 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. — К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. — 243 с.
5. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі : зб. метод. матеріалів / упоряд. І. Романюк. — Тернопіль : Мандрівець, 2007. — 104 с.
6. Організація дитячих свят / М. Шуть. — К. : Шк. світ, 2010. — 128 с. — (Б-ка «Шкільного світу»).
7. Планування освітнього процесу в сучасному дошкільному закладі // Дошкільне виховання. — 2002. — № 11. — С. 12–14.
8. Про планування освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі : інструктивно-метод. лист МОН України // Дошкільне виховання. — 2002. — № 10. — С. 3.
9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / авт.-упоряд.: О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко [та ін.]. — Тернопіль, 2012. — 264 с.
10. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору : навч.-метод. посіб. / С. Садовенко. — К. : Шк. світ, 2008. — 128 с. — (Б-ка «Шк. світу»).
11. Романюк І. А. Функції музичного керівника та вихователя дошкільного навчального закладу з музичного виховання дітей // Дошкільна освіта. — 2010. — № 4. — С. 81–89.

Н. Ю. КРАВЕЦЬ,

зав. НМЛ дошкільної та початкової освіти ООІУВ,

О. В. ЧУМАЄВА,

методист НМЛ дошкільної та початкової освіти ООІУВ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В 1–2-Х КЛАСАХ У 2013/2014 Н. Р.

Минулий навчальний рік для початкової школи був особливим: впровадження Державного стандарту, робота за новими програмами і новими підручниками, якими передбачена реалізація компетентнісного підходу, що визначається домінуючим у модернізації змістового і методичного забезпечення навчання.

Плануючи роботу початкової школи, слід пам'ятати, що від рівня сформованості та розвитку особистості молодшого школяра залежить успіх його в середній та старшій школі. Адже мета навчання в початковій школі — виявлення та розвиток здібностей кожної дитини, формування духовно багатой, фізично розвиненої, творчо мислячої і конкурентоспроможної особистості, яка володіє базовими знаннями за курс початкової школи.

З метою реалізації принципу наступності між дошкільною і початковою освітою вчителі початкової школи мають дуже чітко враховувати досягнення дошкільного віку в плані сформованості особистих якостей дітей, їхньої волевої сфери, готовності до активної навчальної діяльності.

Тому в початковій школі, особливо в 1–2-х класах, пріоритетним залишається широке використання ігрової діяльності; цілеспрямований розвиток сенсорних процесів (чутливості слуху, вправності руки, гостроти зору, довірливості пізнавальних процесів); розвиток зв'язного мовлення та логічного мислення.

Загальнонавчальні уміння і навички формуються безперервно протягом всього періоду початкового навчання відповідно до можливостей програмного матеріалу з різних предметів та обов'язкового урахування попереднього рівня оволодіння ним. У кожному наступному класі розвиваються уміння і навички, формування яких відбулося у попередньому. Але завдання, яке постає перед сучасним вчителем, не обмежується лише формуванням в учнів знань, умінь і навичок. Компетентнісний підхід означає зміщення акцентів у навчанні від «знаю, вмю» до «здатний», забезпечує можливість застосовувати знання й уміння на практиці, тому компетентний учень — це той, хто вмє самостійно вчитися, а ключова компетентність «уміння вчитись» є пріоритетною у змісті кожної галузі.

Зміст кожного предмета вносить свою частку у цілі і результати початкової освіти. Ефек-

тивність цього впливу значно посилюється, якщо вчитель на різних уроках цілеспрямовано розвиває у дітей не лише предметні, а й ключові компетентності.

Так, основною метою курсу «українська мова» є формування комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Вчитель початкових класів має допомогти школярам усвідомити, що вони повинні говорити і писати зрозуміло для інших, що існують спеціальні правила, яких необхідно дотримуватись. Для того, щоб повноцінно користуватися мовою як засобом спілкування, слід знати і застосовувати у мовленні найважливіші соціальні, ситуативні та контекстуальні правила і зважати на них. Існують норми комунікативної компетенції: що саме? де? коли? як говорять і мають говорити люди в тих чи інших ситуаціях? Саме вони забезпечують важливу загальну мовленнєву компетентність. Тому новою програмою передбачено в доступній формі ознайомити молодших школярів з цими правилами, вчити користуватися ними у повсякденному житті.

Державним стандартом і навчальними програмами чітко окреслено три змістові лінії — мовленнєву, мовну і соціокультурну, кожна з яких повинна мати місце практично на кожному уроці. Посилено увагу до уроків розвитку зв'язного мовлення, які рекомендується проводити один раз на два тижні: у 2-му класі це окремих урок (17 годин на рік), а в 1-му класі — фрагмент уроку тривалістю 15–20 хвилин. У пояснювальній записці визначено мету й основні завдання цих уроків.

Особливу увагу звертаємо на те, що кожен учень на уроці не повинен залишатись пасивним слухачем і мовчазним виконавцем письмових вправ за підручником, а виступати в ролі активного співрозмовника, доповідача, коментатора, учасника діалогу. Саме в таких формах навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості освіти, відбувається активна соціалізація школярів.

До мовної змістової лінії у 2-му класі внесено певні зміни: зменшено кількість годин на вивчення мови (119 год/рік); змінено порядок вивчення мовних розділів (від часткового («Зву-

ки і букви» до загального («Текст», «Мова і мовлення»)); правопис слів з ненаголошеними голосними [е], [и] перенесено з розділу «Звуки і букви» до розділу «Корінь слова. Спільнокореневі слова»; узгоджено з програмою основної школи обсяги текстів для списування і диктантів — 30–50 слів.

З 1 вересня другокласники розпочинають вивчати курс «Літературне читання», який передбачає роботу з літературним твором як зразком мистецтва слова.

Літературне читання — важливий навчальний предмет у початковій школі, успішне засвоєння якого має безпосередній вплив на результативність навчання з інших предметів. Нова назва орієнтує вчителя на зміну пріоритетів в процесі літературної освіти учнів, що зумовило уточнення мети курсу — розвиток особистості дитини засобами читацької діяльності.

Отримавши навички правильного, виразного, усвідомленого читання в 1-му класі, учні готові працювати з художнім словом. Під час роботи над текстами варто використовувати різні прийоми літературного читання: поділ тексту на окремі частини; читання тексту «під лінгвістичним мікроскопом»; спостереження за морфологічним, синтаксичним складом; визначення настрою твору; узагальнювальні запитання; уявлення описаних картин, словесне малювання; зіставлення художніх образів і художніх засобів.

Сформовані навички читання вголос і мовчки є важливим метапредметним умінням, рівень сформованості яких впливає на результативність навчання як у початковій, так і в середній та старшій школі.

У навчальних програмах наведено орієнтовні темпові показники читання вголос і мовчки для кожної вікової групи. Вчитель під час оцінювання навичок читання враховує їх, але при цьому максимально враховує індивідуальні психофізіологічні особливості своїх учнів: індивідуальний темп діяльності, природний темп його мовлення, заїкання, поганий зір.

Отже, якщо дитина читає правильно, застосовує відповідний віку спосіб читання, на належному рівні розуміє зміст тексту, але дещо повільніше від окреслених нормативних темпових показників, класовод здійснює оцінювання навичок читання без урахування останнього показника. Для кожного учня має бути комфортний, посильний темп читання, який дає змогу повноцінно усвідомити зміст прочитаного.

Звертаємо увагу, що в умовах істотного зниження інтересу учнів до книжки, до читання важливого значення набуває неформальний підхід класовода до організації і проведення уроків роботи з дитячою книжкою, пошуку цікавих навчальних технологій, які б сприяли формуванню в учнів позитивних читацьких мотивів, усвідомленню ними значущості читання для особистого розвитку.

Вивчення навчального предмета «Російська мова» (інша мова національної меншини) в загальноосвітніх навчальних закладах (класах) з українською мовою навчання передбачає формування і розвиток у молодших школярів комунікативної компетентності, здатності користуватись мовою для вирішення життєвих задач.

Володіння російською мовою дозволить учням користуватися знаннями з мови як засобом пізнання, залучення до багатств російської культури та забезпечить можливість толерантного міжетнічного спілкування з представниками інших національних культур, носіями інших мов в Україні.

Цілі навчання обумовлено головною метою — формування в учнів певного рівня комунікативної компетентності з урахуванням вікових особливостей і можливостей, уміння здійснювати всі види мовленнєвої діяльності сучасною російською мовою.

Метою освітньої галузі «Математика» є формування в учнів предметної математичної компетентності, яка визначається Державним стандартом як особистісне утворення, що характеризує спроможність учня актуалізувати, інтегрувати й застосовувати в реальних життєвих ситуаціях досвід, здобутий в процесі навчання математики.

Особливостями викладання предмета у 2-му класі є вивчення всіх табличних випадків множення і ділення; арифметичні дії додавання і віднімання з переходом через розряд двома етапами: додавання й віднімання з переходом через десяток у межах 20 (табличне) і додавання та віднімання чисел з переходом через десяток у межах 100. Наскрізним в програмі є формування у молодших школярів уявлення про істинні та хибні рівності й нерівності, що є важливим для розвитку логічного мислення.

На виконання вимог Державного стандарту загальної початкової освіти щодо змін пріоритетів в організації навчально-виховного процесу для учнів 1–4-х класів звертаємо увагу на включення до варіативної складової навчального плану закладу годин для вивчення курсів «Логіка» або «Продуктивне мислення».

Зазначені навчальні курси є необхідним інструментом, що сприятимуть успішному розвитку мислення та уможливають підготовку учнів до самостійного життя.

Курси «Логіка» (авт. О. Я. Митник), «Продуктивне мислення» (авт. О. Гісь) схвалені та рекомендовані комісією з педагогіки і методики початкового навчання Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України для використання в навчально-виховному процесі та мають повне навчально-методичне забезпечення: 1–3-ті класи, авт.: А. Ю. Мединська, Л. Ф. Шостак, 4-й клас — авт.: О. Г. Коренівська, Л. Ф. Шостак (лист МОН України від 03.07.2009 р. № 1.4/18-р 272).

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти у 2013/2014 навчальному

році у 2-му класі розпочинається вивчення нового навчального предмета «Сходинки до інформатики».

Метою вивчення курсу «Сходинки до інформатики» в 2–4-х класах є ознайомлення учнів з можливостями комп'ютера, забезпечення опанування школярами основних навичок роботи з ним, комп'ютерної підтримки знань та навичок, набутих на інших уроках шляхом організації роботи з навчальними програмами, розвиток логічного мислення. Учні навчаються використовувати комп'ютер для складання текстів та малювання, знаходити цікаву і корисну інформацію в Інтернеті, листуватися за допомогою електронної пошти.

При вивченні курсу передбачено декілька напрямків навчальної та розвиваючої діяльності учнів.

Перший напрямок — пізнавальний. Учні отримують відомості про призначення комп'ютера, можливості його використання, складові частини, основні принципи роботи. Важливим етапом роботи за цим напрямком є ознайомлення учнів з властивостями інформації, з інформаційними процесами, що відбуваються у навколишньому світі й комп'ютері.

Другий напрямок — прикладний. Учні здобувають навички роботи з клавіатурою, пошуку та запуску потрібних програм, підготовки та редагування текстів у текстовому редакторі, складання найпростіших мелодій у музичному редакторі, створення малюнків у графічному редакторі, роботи в глобальній інформаційній мережі.

Третій напрямок — алгоритмічний. Учні знайомляться з поняттям алгоритму, розрізняють основні їх види, вчать складати і записувати прості алгоритми для виконавців, що сприяє розвитку в дитини логічного мислення, уміння аналізувати, розкладати задачі на підзадачі, а також є пропедевтикою більш детального ознайомлення з цими поняттями в середніх і старших класах.

Четвертий напрямок — розвиваючий. Учні розвивають свої творчі здібності та логічне мислення за допомогою виконання різноманітних творчих завдань як у процесі роботи з прикладними розвивальними програмами (конструкторами, кросвордами, логічними іграми), так і під час вивчення теоретичної частини.

П'ятий напрямок — підтримка, корекція і пропедевтика знань, умінь і навичок з інших предметів.

Структура уроку цього курсу відрізняється від традиційних уроків в початковій школі. Перша частина — теоретична. Її проводять у формі бесіди, гри, обговорення ситуацій. Друга частина — це ознайомлення з новою комп'ютерною програмою, її демонстрація, робота учнів за комп'ютерами. Третя частина уроку — це цікавинки, завдання з логічним навантаженням для розвитку пам'яті, кмітливості, ерудиції — «Для розумників та розумниць».

Особливістю використання комп'ютерних технологій і програм на уроках в початковій школі є те, що за монітором дитина має працювати не більше 15 хвилин. Тому вчитель на уроці повинен поєднувати роботу за комп'ютером з іншими формами діяльності, пов'язаними з темою уроку. Вчитель має пам'ятати про те, що основною навчальною діяльністю в початковій школі залишається — ігрова, а також про обов'язкове виконання релаксаційних вправ, гімнастики, фізкультхвилинок.

Предмет «Основи здоров'я» відіграє важливу роль у системі навчання і виховання учнів, його мета — формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знаннями про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, виховання ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння всебічному розвитку дітей.

Уроки з «Основ здоров'я» бажано проводити у спеціально обладнаному класі (кабінеті) або на спеціальному майданчику (у дворі школи, спортзалі, медичному кабінеті) з використанням навчально-наочних посібників та обладнання. Деякі заняття з правил дорожнього руху рекомендується проводити на вулиці, поблизу перехрестя, де можна спостерігати роботу засобів регулювання, рух транспортних засобів та пішоходів.

З метою створення умов для безстресової гармонізуючої освіти дітей, всебічного розвитку дитини, покращення успішності та збереження й зміцнення здоров'я актуальним є впровадження в навчально-виховний процес початкової школи медико-педагогічної технології «ПіснеЗнайка».

Основними завданнями трудового навчання у другому класі є розширення і вдосконалення знань і умінь обробки різних матеріалів та використання відповідних інструментів, формування креслярсько-графічної грамотності, розширення сенсорного досвіду, удосконалення розвитку моторики рук, координації рухів і дій та розвиток пізнавальних процесів.

Вивчення молодшими школярами курсу «Музика», який є складовою освітньої галузі «Мистецтво», дає можливість учням цілісно осягати духовно-моральні цінності людства як невід'ємної частини світової музичної культури, опанувати специфіку художньо-образної мови.

Інтегрований підхід до викладання музики, зокрема основ музичної грамоти, створює сприятливі умови для засвоєння учнями закономірностей виникнення й розвитку музичного мистецтва в комплексному його поєднанні з науками й мистецтвом, творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до музики як до прояву життя.

«Природознавство» вперше вводиться в структуру навчального плану початкової школи як двогодинний предмет з першого по четвертий клас.

Навчальна програма з природознавства реалізується як самостійна дисципліна. Загальний обсяг навчального часу по класах становить 68 годин на рік (по 2 години на тиждень).

Особливістю предмета є організація дослідницької практичної діяльності учнів, створення проєктів, різних форм портфоліо з метою розкриття на доступному рівні цілісності природи; встановлення взаємозв'язків між її компонентами; добір особистісно значущого матеріалу; включення дитини в активну пізнавальну діяльність.

В умовах модернізації змісту початкового навчання, починаючи з 1-го класу, в загальноосвітніх навчальних закладах передбачено обов'язкове вивчення іноземної мови. Цей факт є визнанням об'єктивно існуючого соціального інтересу до опанування іноземними мовами і підтвердженням важливості предмета для реалізації перспективних завдань різнобічного розвитку особистості.

При організації навчально-виховного процесу в початковій школі рекомендуємо керуватися листом Міністерства освіти і науки України від 30.05.2013 р. № 1/9-383 «Про організацію навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році».

Звертаємо особливу увагу:

— у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від типу, підпорядкування і форми власності, 2013/2014 навчальний рік розпочинається 1 вересня Днем знань і закінчується не пізніше 1 липня;

— перший семестр навчального року триває з 2 вересня по 27 (28 для шкіл, які працюють за шестиденним робочим тижнем) грудня. Навчальні заняття в другому семестрі розпочинаються з 13 січня, а закінчуються 30(31) травня та проведенням навчальних екскурсій (2–5 червня);

— протягом навчального року для учнів 1–4-х класів проводяться канікули загальним обсягом не менше 30 днів, орієнтовно: осінні — з 28 жовтня по 3 листопада; зимові — з 30 грудня по 12 січня; весняні — з 24 по 30 березня;

— закінчується навчальний рік проведенням в четвертих класах державної підсумкової атестації у формі підсумкових контрольних робіт.

Робочі навчальні плани для 1–2-х класів на 2013/2014 навчальний рік складаються за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.06.2011 р. № 572 (для 3–4-х класів чинними є Типові навчальні плани, затверджені наказом Міністерства від 29.11.2005 р. № 682).

Відповідно до мови навчання в системі початкової загальної освіти передбачено окремі варіанти Типових навчальних планів:

— для початкової школи з українською мовою навчання;

— для початкової школи з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національної меншини;

— для початкової школи з навчанням російською, іншою мовою національної меншини;

— для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання та з поглибленим вивченням іноземних мов;

— для спеціалізованої початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини та з поглибленим вивченням іноземних мов;

— для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів музичного профілю;

— для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів художнього профілю.

Інваріантна складова Типового навчального плану має реалізовуватись в робочому навчальному плані у повному обсязі.

Години варіативної складової Типових навчальних планів передбачаються на:

1) збільшення годин для вивчення окремих предметів інваріантної складової;

2) впровадження курсів за вибором;

3) факультативи, індивідуальні та групові заняття.

При розподілі варіативної складової навчального плану слід пам'ятати, що гранично допустиме навантаження вираховується на одного учня, а уроки фізичної культури не враховуються при визначенні цього показника.

Навчальне навантаження у тижневому циклі слід розподіляти таким чином, щоб його найбільша інтенсивність припадала на вівторок і середу, в той час як четвер був дещо полегшеним днем.

Вивчення нового матеріалу, контрольні роботи найкраще проводити на II–IV уроках посеред тижня.

Звертаємо увагу, що відповідно до Галузевої угоди між Міністерством та ЦК профспілки працівників освіти і науки України на 2011–2015 роки передавати уроки з окремих предметів в початкових класах іншим спеціалістам (наприклад, уроки іноземної мови, фізичної культури, образотворчого мистецтва, музики, основ здоров'я) можна за наявності об'єктивних причин та обов'язкової письмової згоди вчителів початкових класів.

Організація навчання в 2013/2014 навчальному році здійснюватиметься:

• у 1–2-х класах за навчальними програмами, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 12.09.2011 р. № 1050;

— Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1–4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2013;

— Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на

русском языке. 1—4 классы. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012;

— Навчальна програма з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Англійська мова, німецька мова, французька мова, іспанська мова. 1—4 класи. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012.

• у 3—4-х класах за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 20.06.2006 р. № 468:

— Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1—4 класи. — К. : Початкова школа, 2006;

— Програми для середньої загальноосвітньої школи з російською мовою навчання. 1—4 класи. — К. : Початкова школа, 2006.

Починаючи з 2-го класу учні виконують домашні завдання, тому слід у розкладі занять предмети, які вимагають значних затрат часу для виконання домашнього завдання, не групувати в один день.

Вчитель повинен знайомити батьків з основними програмними вимогами до навчальних предметів, повідомляти їм про результати виконання домашніх завдань.

Обсяг навчального матеріалу для домашніх робіт орієнтовно повинен становити 1/4 обсягу, виконаного на уроці, витрати часу на їх виконання не можуть перевищувати 45 хв. На вихідні і святкові дні домашні завдання другокласникам задавати не рекомендується.

Форми перевірки домашнього завдання можуть бути різними: фронтальна, індивідуальна, колективна, само-, взаємоперевірка, творча тощо.

Перевіряти домашні завдання вчитель повинен систематично.

Домашні завдання не бажано задавати з таких предметів, як основи здоров'я, фізична культура, трудове навчання, художня праця,

мистецтво (музика, образотворче мистецтво), інформатика, окрім випадків, визначених у підручниках (обговоріть з батьками).

Контроль та відповідальність за перевантаження учнів домашніми завданнями покладається на заступника директора з навчально-виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу.

За рішенням педагогічної ради, починаючи з 2-го класу, навчальні досягнення учнів оцінюють в балах. Навчальні досягнення учнів з предметів «Основи здоров'я», «Фізична культура», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво», «Сходинки до інформатики» мають оцінюватись вербально.

За відмінні успіхи в навчанні учні 2-х класів можуть нагороджуватися похвальним листом «За високі досягнення у навчанні».

У статті використано нормативні документи та рекомендації Міністерства освіти і науки України: www.mongov.ua, www.iitzo.gov.ua

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462.

2. Про організацію навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-383 від 30.05.2013.

3. Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2013/2014 навчального року : лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-349 від 20.05.2013.

4. Щодо Всеукраїнської наради з питань завершення навчального року : лист Міністерства освіти і науки України №1/9-365 від 23.05.2013.

5. Методичний коментар до навчальних програм для 1—4 класів : дайджест / уклад. О. В. Онопрієнко. — Донецьк : Каштан, 2012. — 108 с.

6. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1—4 класи. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012.

УДК 372.3+37.015.3+374.73

О. М. БОРОВСЬКА,

голова місцевого осередку «Асоціація працівників дошкільної освіти» в Одеській області,
завідувач ДНЗ № 11 «Лялечка» м. Іллічівська,

В. В. СКРИПНИК,

ст. викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти ООІУВ

АСОЦІАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкривається мета створення та зміст роботи Всеукраїнської громадської організації «Асоціація працівників дошкільної освіти», а також розповідається про місцевий осередок Асоціації працівників дошкільної освіти Одеської області.

Ключові слова: дошкільна освіта, асоціація, педагогічні працівники дошкільної освіти, місцевий осередок.

У червні 2011 року відбулася визначна для розвитку українського дошкілля подія — створення Всеукраїнської громадської організації

«Асоціація працівників дошкільної освіти» (далі — Асоціація).

Мета Асоціації — сприяння розвитку україн-

ської системи освіти, забезпечення підвищення професійної майстерності працівників дошкільної освіти, піднесення пріоритету суспільного дошкільного виховання, а також задоволення і захист законних соціальних, економічних та інших спільних інтересів своїх членів.

Зміст роботи Асоціації визначається Статутом і регламентується планом роботи, який складається на рік та схвалюється Координаційною радою Асоціації.

Очолює Асоціацію Омеляненко Ніна Володимирівна, головний редактор журналів «Практика управління закладом освіти», «Практика управління дошкільним закладом», людина творча, високоморальна, небайдуха до проблем дошкільної освіти.

За 2 роки в Асоціації відбулося багато цікавого, зокрема:

- завершено реєстрацію Асоціації в усіх відповідних органах влади;

- отримано статус неприбутковості;

- ініційовано святкування Дня працівників дошкільної освіти на всеукраїнському рівні. Приємно відчувати причетність до такої важливої події;

- забезпечено активну участь Асоціації в обговоренні проектів нормативно-правових актів, зокрема проекту Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Базового компонента дошкільної освіти, Типової програми комплексної перевірки дошкільного навчального закладу, Орієнтовних критеріїв оцінювання діяльності тощо;

- направлено до голів обласних державних адміністрацій листи правління Асоціації «Щодо штатних розкладів дошкільних навчальних закладів» від 20.02.2012 року з метою їх унормування, використання та приведення у відповідність. Це питання залишається відкритим, але Асоціація продовжуватиме наполягати на отриманні компетентних відповідей;

- направлено до губернаторів областей листи стосовно сприяння створенню в управліннях (відділах) освіти окремих підрозділів з питань дошкільної освіти;

- направлено до Міністерства фінансів України лист «Щодо штатних розкладів дошкільних навчальних закладів» від 03.10.2012 року з проханням сприяти включенню до штатних розкладів дошкільних навчальних закладів усіх штатних одиниць, передбачених Типовими штатними нормативами;

- направлено до МОН, молоді та спорту України лист з проханням розглянути можливість отримання педагогічними працівниками, які працюють у дошкільних закладах і не мають відповідної вищої педагогічної освіти, на перепідготовку і отримання відповідної освіти безкоштовно;

- підготовлено проект інструктивно-методичних рекомендацій щодо урегулювання діяльності керівників гуртків дошкільних навчальних закладів;

- направлено до Верховної Ради України лист «Щодо внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту»» від 11.02.2013 року з пропозицією залишити в Законі одну назву посади керівника дошкільного закладу — «директор», що сприятиме піднесенню престижу професії працівника системи дошкільної освіти та дасть змогу уникнути багатьох непорозумінь під час оформлення різних документів;

- направлено до МОН, молоді та спорту України звернення «Щодо права керівників дошкільних навчальних закладів працювати на інших посадах»;

- направлено до Кабінету Міністрів України лист «Про внесення змін до Переліку закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота яких дає право на пенсію за вислугу років» від 07.08.2012 року з проханням включити до переліку таких посад посаду інструктора з фізкультури дошкільного навчального закладу;

- створено блог Асоціації (<http://vgoadpo.blogspot.com/>), на якому розміщується цікава і корисна інформація, новини в освіті, розробляється сайт;

- з 2012 року введено в он-лайн формі спілкування з головами місцевих осередків і взагалі членами Асоціації, яке проводиться кожної першої середи місяця. На таких зустрічах обговорюються різні теми, наприклад, «Ведення діловодства у дошкільному навчальному закладі», «Суміщення і сумісництво», «Формування справ», «Новини в освіті». Доступ до порталу «Педрада» мають усі бажаючі;

- у 2012 році правління Асоціації відвідало декілька регіонів країни з метою ознайомлення, співпраці та доведення інформації. Це були Вінниця, Луцьк, Донецьк, Суми, Миколаїв. У 2013 році така зустріч запланована в Одеській області;

- за сприянням правління Асоціації дошкільні заклади всієї України отримали новий Базовий компонент дошкільної освіти, інструкцію щодо ведення діловодства у дошкільних навчальних закладах.

Асоціація бере участь в різних конкурсах, фестивалях, долучається до участі щодо повернення приміщень дошкільних закладів і т. ін.

Працівники дошкільних закладів Одещини теж не залишилися осторонь такої визначної події. Створено місцевий осередок Асоціації, який сьогодні нараховує 28 чоловік. Місцевий осередок знаходиться в м. Іллічівську, вул. Леніна, 24 С, ДНЗ № 11 — це поштова адреса. Електронна адреса — dnz11.lyalechka@yandex.ru

Активними членами місцевого осередку є викладачі та методисти ООІУВ, методисти районних методичних кабінетів, головні спеціалісти відділів освіти, практичні психологи, завідувачі, вихователі-методисти дошкільних навчальних закладів Овідіополя, Южного, Іллічівська, Татарбунарського, Комінтернівського,

Ізмаїльського, Балтського, Саратського і Тарутинського районів.

Членство в Асоціації є добровільним. Індивідуальні члени Асоціації приймаються на основі заяви, поданої до місцевого осередку на ім'я його голови.

Колективні члени Асоціації подають заяву до Координаційної ради Всеукраїнської громадської організації «Асоціація працівників дошкільної освіти».

Звичайно, що для нашої області 28 членів Асоціації — замало. Отже запрошуємо всіх небайдужих до сучасного світу дошкілля та модернізації змісту дошкільної освіти вступати до Асоціації, щоб брати участь у створенні альтернативних проектів нормативно-правових актів з питань дошкільної освіти, вносити пропозиції до місцевих органів виконавчої влади щодо піднесення пріоритету суспільного дошкільного виховання, розвитку мережі дошкільних закладів та соціального захисту працівників дошкільної освіти, сприяти обміну досвідом роботи та ін-

формацією про нові освітні технології, надавати консультативну і практичну допомогу, популяризувати професії педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів.

Анотація

В статье раскрывается цель создания и содержание работы Всеукраинской общественной организации «Ассоциация работников дошкольного образования», а также о местной ячейке Ассоциации работников дошкольного образования Одесской области.

Ключевые слова: дошкольное образование, ассоциация, педагогические работники дошкольного образования, местная ячейка.

Summary

The purpose of creation and maintenance of work of Allukrainian public organization of Association of workers of preschool education opens up in the article, and also about the local cell of Association of workers of preschool formation of the Odessa area. By members Association problems are settled in preschool educations.

Keywords: preschool education, association, pedagogical workers of preschool education, local cell.

Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу

УДК 371.315:811.162.2

С. А. СВІТКОВСЬКА,

завідувачка науково-методичного центру укр. мови та літератури, українознавства ООІУВ,

О. В. ГАШИБАЯЗОВА,

методист науково-методичного центру укр. мови та літератури, українознавства ООІУВ,

Л. А. ПЛЕТНЬОВА,

методист науково-методичного центру укр. мови та літератури, українознавства ООІУВ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2013/2014 Н. Р.

Українська мова

З 1 вересня 2013 року в основній школі розпочнеться поступове впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти й нових навчальних програм з української мови та літератури.

Організація навчання здійснюватиметься за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 року № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня».

Період адаптації учнів до навчання у 5-му класі є одним із найважчих періодів шкільного життя.

Труднощі у п'ятикласників може викликати й необхідність на кожному уроці пристосовуватися до своєрідного темпу, особливостей мови, стилю викладання кожного вчителя.

Необхідно, щоб учні правильно розуміли вживані вчителем терміни, що зустрічаються в текстах підручників. Зараз існує багато спеціальних шкільних словників, тому необхідно навчити дітей ними користуватися. Важливо роз'яснити, що неповне, неточне розуміння слів нерідко лежить в основі нерозуміння шкільного матеріалу. Недоступним є перевантаження учнів зайвими за обсягом домашніми завданнями, їх необхідно дозувати з урахуванням рівня підготовки учня, гігієнічних вимог, віку. Та-

кож необхідно ретельно слідкувати за темпом уроку, адже високий темп заважає багатьом дітям засвоювати навчальний матеріал. Щоб знайти оптимальні форми та методи взаємодії, вчителі, які працюють у 5-х класах, мають познайомитися з навчальними програмами для початкової школи, методикою роботи з дітьми конкретного вчителя початкової школи, від якої клас переходить в основну школу.

Оцінки виставляються не формально, а з урахуванням особистих якостей і досягнень кожного учня. Доцільно використовувати систему заохочень, а саме: фотографії кращих учнів, грамоти, подяки батькам (письмові, усні), позитивні записи в щоденнику.

Збереження та зміцнення фізичного здоров'я учнів, їх моральне та громадянське виховання — ці складові постійно мають бути у центрі уваги кожного вчителя. Для профілактики стомлюваності, порушення статури, зору учнів на уроках необхідно проводити фізкультхвилинки та гімнастику для очей.

У 2013/2014 навчальному році вивчення української мови у 5-му класі здійснюватиметься в Одеському регіоні за такими новими навчальними програмами для 5—9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленими на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженими наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06.06.2012 р. № 664:

— Українська мова. 5—9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (Г. Т. Шелехова, М. І. Пентиліук, К. В. Таранік-Ткачук, Т. Д. Гнаткович, В. І. Новосьолова, Н. Б. Коржова). Видавництво «Шкільний світ», журнал «Українська мова та література», № 19—20 (755—756), жовтень, 2012 р.

— Українська мова. 5—9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (Н. В. Бондаренко, С. О. Караман, А. В. Ярмолюк, В. Л. Кононенко, О. В. Савченко).

— Українська мова. 5—9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (С. А. Свінтковська, С. В. Дмитрієв, Г. А. Могильницька, О. О. Пасат, О. І. Бойко, М. І. Журавель, Н. О. Маларьова).

Зі змістом програм можна ознайомитися на веб-сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua та в газеті «Українська мова та література», № 19—20 (755—756), жовтень 2012 р.

За усіма новими програмами з української мови кількість годин розподілено таким чином:
5-й клас: 3,5 години на тиждень (122 год.).
6-й клас: 3,5 години на тиждень (122 год.).
7-й клас: 2,5 години на тиждень (88 год.).
8-й клас: 2 години на тиждень (70 год.).

9-й клас: 2 години на тиждень (70 год.).

За характером спілкування мовленнєва діяльність поділяється на види, що реалізуються в усному і писемному спілкуванні. До видів мовленнєвої діяльності, яке здійснює усне спілкування, належать говоріння й слухання, читання й письмо, що реалізують писемне спілкування, являють собою складні види мовленнєвої діяльності і потребують тривалої і цілеспрямованої підготовки, спеціального навчання, що й здійснюється в школі.

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт

Форми контролю	5-й клас	
Перевірка мовної теми*	4	4
Письмо:		
— переказ	1	1
— твір	—	1
Правопис:		
— диктант**	1	1
Аудіювання*	—	1
Читання мовчки*	1	—
Читання вголос	—	1
Говоріння:		
— діалог	—	1
— переказ	1	—
— твір	—	1
Перевірка зошитів	4	5

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

— Обсяг тексту для письмового переказу — 100—150 слів.

— Тривалість звучання усного переказу — 3—5 хвилин.

— Обсяг письмового твору, складеного учнем — 0,5—1,0 сторінок.

— Обсяг тексту для контрольного завдання (читання мовчки, здійснюється фронтально за допомогою тестових завдань), художнього стилю — 360—450 слів, інших стилів — 300—360 слів.

У 5-му класі учням пропонують 6 запитань за текстом з чотирма варіантами відповідей. Оцінювання читання мовчки здійснюється за двома параметрами: розуміння прочитаного і швидкість читання.

Швидкість читання мовчки в 5-му класі оцінюється з урахуванням 100—150 слів за хвилину.

— Читання вголос. Перевірка читання вголос здійснюється індивідуально в 5-му класі: вчитель дає учневі текст, опрацьований на попередніх уроках, деякий час на підготовку і пропонує прочитати цей текст перед класом.

Матеріалом для контрольного завдання є знайомий учневі текст, дібраний відповідно до вимог програми для кожного класу; текст добирається з таким розрахунком, щоб час його

озвучення (за нормативною швидкістю) окремим учнем дорівнював 1–2 хвилинам (для читання слід пропонувати невеликі тексти зазначених у програмі стилів, типів і жанрів мовлення, відносно завершені уривки творів або порівняно великий текст, розділений на частини, які читаються кількома учнями послідовно). Одиниця контролю: озвучений учнем текст (швидкість читання у звичайному для усного мовлення темпі — 80–120 слів за хвилину).

— Текстовий диктант здійснюється фронтально за традиційною методикою. Обсяг диктанту — 90–100 слів.

УВАГА! Розробки уроків з української мови для 5 класу за новою програмою для шкіл з українською мовою навчання дивіться у № 5–6 «Бібліотечки «Дивослова»», 2013 рік.

Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови для 5 класу за цією ж програмою та саму програму подано у науково-методичному журналі Міністерства освіти і науки «Дивослово», № 5, 2013 р., с. 2–17.

У 2013/2014 навчальному році вивчення української мови у 6–9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України (лист № 1/11-6611 від 23.12.2004 року):

- Українська мова. 5–12 класи / Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф ; за ред. Л. В. Скуратівського. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 176 с.

- Українська мова. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / Н. В. Бондаренко, О. М. Біляєв, Л. М. Паламар, В. Л. Кононенко. — Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2005. — 152 с.

Вивчення мови як профільного предмета і визначення ступеня її представленості як окремого навчального предмета в профілях різних спеціалізацій урегульовано за рахунок наявності програм різних рівнів (стандарту, академічного, профільного) для загальноосвітніх навчальних закладів.

Вивчення української мови у 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки (наказ від 28.10.2010 р. № 1021), а саме:

- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту / М. І. Пентилок, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. — К. : Грамота, 2011.

- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний напрям (історичний, правовий, філософський профілі); філологічний напрям (профіль — іноземна

філологія); художньо-естетичний напрям. Академічний рівень / Г. Т. Шелехова, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф. — К. : Грамота, 2011.

- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль — українська філологія. Профільний рівень / Л. І. Мацько, О. М. Семенов. — К. : Грамота, 2011.

- Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови. 8–9 класи / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ, В. І. Тихоша ; за ред. С. О. Карамана. — К. : Грамота, 2009. — 100 с.

- Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови. 5–7 класи / Т. Д. Гнаткович. — Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2011. — 76 с.

Поглиблене вивчення української мови у 8–9-х класах може здійснюватися за підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України:

- Тихоша В. І. Українська мова : підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови / В. І. Тихоша, М. Я. Плющ, С. О. Караман, О. В. Караман. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012.

- Тихоша В. І. Українська мова : підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови / В. І. Тихоша, М. Я. Плющ, С. О. Караман, О. В. Караман. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012.

Перелік навчальних програм для 11-річної школи з навчанням мовами національних меншин:

— Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 10–11 класи. Рівень стандарту.

— Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 10–11 класи. Академічний рівень.

— Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською, молдовською мовами. 10–11 класи. Рівень стандарту.

— Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською, молдовською мовами. 10–11 класи. Академічний рівень.

З даними програмами можна ознайомитися на веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

У вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах українська мова вивчатиметься за програмами:

- У 5-му класі: Українська мова. 5–9 класи. Навчальна програма для учнів загальноосвітніх

навчальних закладів з навчанням українською мовою / Г. Т. Шелехова, М. І. Пентиліук, В. І. Новосьолова, Т. Д. Гнаткович, К. В. Таранік-Ткачук, Н. Б. Коржова. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2013.

• У 6–9-х класах: Українська мова. 5–12 класи / Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф ; за ред. Л. В. Скуратівського. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 176 с.

• У 10–11-х класах: Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту / М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. — К. : Грамота, 2011.

• У 10–12-х класах: Українська мова. 10–12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту / М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. — К. : Грамота, 2009. — 60 с.

У старшій школі дуже важливо враховувати нахили, здібності учнів і створювати умови для навчання за обраним профілем. Здійснюється така підготовка у формі реалізації курсів за вибором і факультативів, поглибленого вивчення окремих предметів, зокрема української мови, на диференційованій основі.

Програми курсів за вибором і факультативів, схвалених Міністерством, уміщено у Збірнику курсів за вибором і факультативів з української мови / за заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. — К. : Грамота, 2011.

Важливим залишається організаційний аспект щодо використання програм курсів за вибором або факультативів. Факультативи розраховані на 9–17 годин опрацювання, мають «статус» необов'язковості, коли учень може перевірити власні нахили, здібності й уподобання, опановуючи факультативний курс. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп... загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості — 4 учні.

Програма курсу за вибором розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями від початку навчального року до завершення, робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена.

Обравши курс за вибором на 35 годин на рік, вчитель має право скоригувати кількість

годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік.

Деякі програми курсів за вибором і факультативів мають методичне забезпечення і надруковані разом з розробками занять в одному навчальному посібнику. Наприклад:

• Авраменко О. М. Стилїстика сучасної української мови. Програма факультативного курсу. 10–11 кл. / О. М. Авраменко, В. Ф. Чукіна. — К. : Грамота, 2008. — 256 с.

• Цимбалюк В. І. Мова як генетичний код народу : навчальний посібник для факультативних занять / В. І. Цимбалюк. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — 176 с.

• Марущак В. І. Школа журналіста : навчальний посібник / В. І. Марущак. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — 136 с.

• Цимбалюк В. І. У світі поетичного слова : навчальний посібник для факультативних занять / В. І. Цимбалюк. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 144 с.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 р. № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства, схвалення відповідною комісією науково-методичної ради з питань освіти Міністерства.

Навчально-методична література, яка має гриф Міністерства і схвалена до використання в загальноосвітніх навчальних закладах, щорічно зазначається в Переліку програм, підручників і навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою та мовою національних меншин для основної і старшої школи й друкуються на початку навчального року в «Інформаційному збірнику».

Оцінювання результатів навчання української мови здійснюється на основі компетентнісного підходу до шкільного мовного курсу, який насамперед має забезпечити учням інтенсивний мовленнєвий та інтелектуальний розвиток, уміння ефективно користуватися мовою, спілкуватися, домагатися успіхів у процесі комунікації, високу мовну культуру особистості; розвиток навичок самостійної навчальної діяльності, самоосвіти й самореалізації; сприяти формуванню громадянської позиції, національної самосвідомості тощо.

Визначальною ознакою цього підходу є зміщення акцентів на готовність учня застосовувати здобуті знання й набуті вміння й навички для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті, здобутті досвіду самостійності, а отже, пріоритетним є розвиток видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говорін-

ня, письма з акцентом на способи діяльності, уміння і навички, які потрібно сформувати, на досвіді діяльності, який повинен накопичуватися й усвідомлюватися учнями, і навчальних досягненнях, які учні повинні продемонструвати. Робота над мовною теорією, формуванням знань про мову підпорядковується інтересам розвитку мовлення учнів.

Вимоги до оцінювання аудіювання (слухання-розуміння), говоріння й письма (діалогічне й монологічне мовлення), читання (вголос і мовчки), правописних (орфографічних і пунктуаційних) умінь учнів містяться у методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України та Одеського обласного інституту удосконалення вчителів щодо вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році (ст. 7–23, сайт ООІУВ <http://www.osvitaodessa.org>; на електронних носіях 2012 р.).

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт

Форми контролю	6-й		7-й		8-й		9-й		10-й		11-й	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми*	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2
Письмо:												
— переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
— твір	—	1	—	1	1	1	1	1	1	—	1	—
Правопис:												
— диктант**	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Аудіювання*	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
Читання мовчки*	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—
Читання вголос	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—
Говоріння:												
— діалог	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
— переказ	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—
— твір	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт (філологічний напрям: профіль — українська філологія)

Форми контролю	10-й клас		11-й клас	
	I	II	I	II
Перевірка мовної теми*	3	3	3	3
Письмо:				
— переказ	1	1	1	1
— твір	1	1	1	1
Правопис:				
— диктант**	1	1	1	1
Аудіювання*	1	1	1	1
Читання мовчки*	1	—	1	—
Говоріння:				
— діалог	1	1	1	1
— переказ	1	1	1	1
— твір	1	1	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою. Під час перевірки зошитів

ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

Вимоги до виконання письмових і усних робіт учнів, перевірки зошитів з української мови див. у журналі «Наша школа», № 4, 2009 р., с. 70–73.

Українська література

У 2013/2014 навчальному році вивчення української літератури у 5-му класі здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06.06.2012 р. № 664, «Українська література. 5–9 класи». Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (Р. В. Мовчан, К. В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О. М. Івасюк, С. А. Кочерга, Л. І. Кавун, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова). Видавництво «Шкільний світ», журнал «Українська мова та література», № 19–20 (755–756), жовтень, 2012 р. З Програмою можна ознайомитися в газеті «Українська мова та література», № 19–20 (755–756), жовтень 2012 р., с. 55–80.

Звертаємо увагу україномовних словесників на те, що вивчення української літератури у 5-му класі загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься за цією ж навчальною програмою. Отже, починаючи з 2013/2014 навчального року навчання української літератури з 5-го класу буде здійснюватись за єдиною навчальною програмою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів.

Вивчення української літератури у 5-му класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України, а саме:

— Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література / О. М. Авраменко. — К.: Грамота, 2013.

— Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література / Л. Т. Коваленко. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.

Представлені підручники відповідають вимогам нової програми з української літератури для 5-го класу загальноосвітніх навчальних закладів.

Об'єктом вивчення в курсі української літератури в усіх класах є художній твір.

Головною метою вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах є залучення учнів до найвищих досягнень національної літератури і культури, національних і загальнолюдських духовних цінностей, формування комунікативної та літературної компе-

Обов'язкова кількість видів контролю

Семестри	Класи	5-й	
		I	II
Контрольні роботи у формі: — контрольного класного твору; — виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)		2	3
Уроки розвитку мовлення* (РМ)		—	1
Уроки позакласного читання (ПЧ)		2	2
Уроки літератури рідного краю		2	2
Уроки виразного читання (I семестр- поезія) (II семестр- проза)		2	2
Перевірка зошитів		(y + n)	(y + n)
		2	2
Уроки виразного читання (I семестр- поезія) (II семестр- проза)		1	1
Перевірка зошитів		4	5

тентності, розвиток творчих здібностей учнів, виховання естетичного смаку, високої читацької та загальної культури, формування вмінь самостійно ознайомлюватися зі зразками мистецтва слова, свідомо сприймати втілені в них естетичні й духовні цінності.

У 2013/2014 навчальному році вивчення української літератури в 6–9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України: Українська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, О. А. Камінчук, М. П. Бондар, О. Б. Поліщук, М. М. Сулима, Л. П. Шабельникова, В. М. Садівська ; керівник проекту М. Г. Жулинський ; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 201 с.

Вивчення української літератури у 6–9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України:

— Українська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (О. М. Івасюк, Н. В. Гуйванюк, В. Є. Бузинська. — К. : Видавничий дім «Букрек», 2005. — 136 с.) з урахуванням змін, внесених до неї (див. Методичні рекомендації щодо реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2009 роки від 08.10.2008 р. № 1/9-647), та підручниками цього ж авторського колективу.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української літератури. 8–9 класи / керівники авторського колективу: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк ; за заг. ред. Р. В. Мовчан ; авторський колектив: Р. В. Мовчан, М. М. Сулима, В. І. Цимбалюк, Н. В. Левчик, М. П. Бондар. — К. : Грамота, 2009. — 88 с.

Поглиблене вивчення української літератури у 8–9-х класах може здійснюватися за під-

ручником, рекомендованим Міністерством освіти і науки України:

• Цимбалюк В. І. Українська література : підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української літератури / В. І. Цимбалюк. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012.

Вивчення української літератури як профільного предмета у 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів й визначення ступеня її представленості як окремого навчального предмета в профілях різних спеціалізацій урегульовано за рахунок наявності програм різних рівнів (стандарту, академічного, профільного). Ці програми затверджені наказом Міністерства освіти і науки від 28.10.2010 р. № 1021:

• Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль — іноземна філологія). Академічний рівень / М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк — керівники авторського колективу ; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк ; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К. : Грамота, 2011.

• Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль — українська філологія). Профільний рівень / М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк — керівники авторського колективу ; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк ; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К. : Грамота, 2011.

Програма академічного рівня збігається за змістом і формою з програмою рівня стандарту (як за кількістю годин, так і за вимогами до рівня оцінювання навчальних досягнень учнів).

У вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах українська література вивчатиметься за програмами:

• У 5-му класі: Українська література. 5–9 класи. Навчальна програма для учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан, М. П. Бондар, Л. І. Кавун, О. М. Івасюк, К. В. Таранік-Ткачук, С. А. Кочерга, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2013.

• У 6–9-х класах: Українська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, О. А. Камінчук, М. П. Бондар, О. Б. Поліщук, М. М. Сулима, Л. П. Шабельникова, В. М. Садівська ; керівник проекту М. Г. Жулинський ; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 201 с. (з урахуванням змін, внесених до навчальної програми).

• У 10–11-х класах: Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного на-

вчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль — іноземна філологія). Академічний рівень / М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк — керівники авторського колективу; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К.: Грамота, 2011.

• У 10–12-х класах: Українська література. 10–12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль — іноземна філологія). Академічний рівень / М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк — керівники авторського колективу; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк. — К.: Грамота, 2009.

Одним з основних компонентів допрофільної та профільної підготовки є курси за вибором і факультативи.

Програми курсів за вибором і факультативів, схвалені Міністерством освіти і науки, вміщено у Збірнику програм курсів за вибором і факультативів з української літератури / за заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. — К.: Грамота, 2011.

Організаційні аспекти щодо використання програм курсів за вибором і факультативів зазначено в інструктивно-методичних рекомендаціях до вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році (лист Міністерства освіти і науки України від 01.06.2012 р. № 1/9-426).

Звертаємо увагу на те, що вивчення української літератури у 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчання мовами національних меншин здійснюватиметься за цими ж програмами, тобто за програмами та підручниками для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання.

Факультативи розраховані на 9–17 годин опрацювання, мають «статус» необов'язковості, коли учень може перевірити власні нахили, здібності й уподобання, опановуючи факультативний курс. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп... загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості — 4 учні.

Програма курсу за вибором розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями від початку навчального року до завершен-

ня, робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена.

Однак, урахувуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9-ті класи) та профільної (10–11-ті класи) освіти має свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу мають бути скориговані у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чий авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством освіти і науки України, розроблено скоригований варіант.

Обов'язкова кількість видів контролю
6–9-ті класи

Семестри	Класи		6-й		7-й		8-й		9-й	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі: — контрольного класного твору; — виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	3	3	3	3	3	3	4	4		
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Уроки літератури рідного краю	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки виразного читання (I семестр-поезія) (II семестр-проза)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У 8–9-х класах з поглибленим вивченням української літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд вчителя визначається кількість і види контрольних робіт).

Звертаємо увагу на те, що домашній контрольний твір не є обов'язковою формою контролю з української літератури. Враховуючи розвиток інформаційних технологій і рівень во-

10–11-ті класи

Семестри	Класи		10-й		11-й		10-й		11-й	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Рівень стандарту	Академічний				Профільний					
Контрольні роботи у формі: — контрольного класного твору; — виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3
Уроки літератури рідного краю	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки виразного читання (I семестр — поезія) (II семестр — проза)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

лодіння ними сучасними учнями, написання домашнього контрольного твору, який потім має перевірити вчитель, перетворюється на формальність і не дозволяє об'єктивно визначити знання учнів з певної теми.

Якщо такий вид контролю навчальних досягнень учнів, як домашній контрольний твір, залишено вчителем, то необхідно обрати таку форму творчої роботи (наприклад, створення фанфіків тощо), щоб учні самостійно виконували творче домашнє завдання.

* Фанфік (також фенфік; від англ. fan — прихильник та fiction — художня література) — це різновид творчості шанувальників популярних творів мистецтва (так званого фанарту в широкому значенні цього слова), літературний твір, заснований на якому-небудь оригінальному творі (як правило, літературному чи кінематографічному), що використовує його ідеї, сюжет або персонажів. Фанфік може бути продовженням, передісторією, пародією, «альтернативним всесвітом», кросвером («переплетінням» кількох творів) тощо.

* Інше визначення: фанфік — жанр масової літератури, створеної за мотивами художнього твору фанатом цього твору для читання іншими фанатами, який не має при цьому комерційної мети.

Можливі види контрольних робіт:

- тест;
- відповіді на запитання;
- контрольний літературний диктант;
- анкета головного героя;
- комбінована контрольна робота;
- письмові контрольні твори.

Можливі види контрольних робіт з розвитку мовлення:

- складання оповідання (казки) за прислів'ям;
- добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору;

логічних зворотів, що виражають головну ідею твору;

- введення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі;
- усний переказ оповідання, епізоду твору;
- твір-характеристика персонажа;
- написання асоціативного етюд, викликано-го певним художнім образом;
- написання вітального слова на честь літературного героя, автора тощо;
- твір-опис за картиною;
- складання тез літературно-критичної статті (параграфа підручника);
- підготовка проекту (з можливим використанням мультимедійних технологій) — індивідуального чи колективного — з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо;
- складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;

— написання реферату;

— ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору;

— написання листа авторові улюбленої книжки;

— інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору) тощо.

Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови, літератури є поточне оцінювання, тематичний контроль, семестрове, річне оцінювання, державна підсумкова атестація.

Вимоги до виконання письмових і усних робіт з української літератури, визначення видів і кількості контрольних робіт у I й II семестрах, перевірки зошитів з української літератури залишаються без змін.

Зошити для навчальних класних і домашніх робіт з української літератури перевіряються раз на місяць у кожному класі. Оплата за перевірку зошитів для навчальних класних і домашніх робіт з української літератури має здійснюватися відповідно до п. 37 «Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти», що затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 15.04.1993 р. № 102, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 27.05.1993 р. № 56.

Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

Виставляючи оцінку за ведення зошита з літератури, слід враховувати: наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог оформлення орфографічного режиму). Вчитель обов'язково перевіряє кілька робіт з метою виставлення аргументованої, об'єктивної оцінки, але кількість цих робіт визначає на власний розсуд (але не менше двох на місяць).

Перелік головних вимог щодо виконання письмових робіт і перевірки зошитів з української літератури, особливостей проведення уроків виразного читання (Інформаційний збірник, 2010 р. № 22, 23, 24), кількість, призначення та особливості оформлення зошитів з предмета містяться у Методичних рекомендаціях Одеського обласного інституту удосконалення вчителів щодо вивчення української мови та літератури в 2009/2010 н. р., журнал «Наша школа» № 4, 2009 р., с. 73–74; вимог до оцінювання навчальних досягнень учнів з української літератури (Методичні рекомендації Одеського обласного інституту удосконалення вчителів щодо вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах у 2012/2013 н. р.).

Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Відповідно до наказу Міністерства від 01.09.2009 р. № 806 «Про використання навчально-методичної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати

в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства, схвалення відповідною комісією науково-методичної ради з питань освіти Міністерства.

Щодо використання посібників, що містять календарно-тематичний план і конспекти (плани-конспекти) уроків нагадуємо, що вчитель-словесник може використовувати книжку для вчителя й не готувати окремий конспект для кожного уроку, якщо:

— посібник має гриф «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

— від дати надання грифу посібникові минуло не більше п'яти років.

Зауважимо, що вчитель, який має кваліфікаційну категорію «спеціаліст», II категорію, повинен самостійно скласти конспект (план-конспект) уроку з використанням матеріалів методичних посібників з метою вироблення й відпрацювання навичок моделювання уроків різного типу.

Орієнтовне календарно-тематичне планування з української літератури для 5 класу (українська, російська, молдовська мови навчання)

Програму підготували: Р. В. Мовчан, доктор філологічних наук; К. В. Таранік-Ткачук, кандидат педагогічних наук, головний спеціаліст Міністерства освіти і науки України; М. П. Бондар, кандидат філологічних наук (Київ); О. М. Івасюк, кандидат філологічних наук (Чернівці); С. А. Кочерга, доктор філологічних наук (Ялта); Л. І. Кавун, доктор філологічних наук (Черкаси); О. І. Неживий, кандидат педагогічних наук (Луганськ); Н. В. Михайлова, учитель-методист (Київ).

Всього — 70 год. На тиждень — 2 год.

Текстуальне вивчення творів — 51 год.

Повторення та узагальнення — 2 год.

Література рідного краю — 4 год.

Позакласне читання — 4 год.

Розвиток мовлення — 4 год. (у межах годин на текстуальне вивчення).

Виразне читання — 2 год.

Резервний час — 7 год.

Обов'язкова кількість видів контролю

Класи	I семестр	II семестр
Контрольні роботи у формі:	2	3
— контрольного класного твору;	—	1
— виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2
Уроки літератури рідного краю	2	2
Уроки виразного читання (I семестр-поезія)	1	1
(II семестр-проза)		
Перевірка зошитів	4	5

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	К-сть годин	Примітка
1.	ТЕМА № 1. Вступ. Слово в житті людини.		1	
2.	Світ фантазії, мудрості Міфи і легенди українців: «Про зоряний Віз», «Чому пес живе коло людини?», «Дажбог», «Як виникли Карпати», «Чому в морі є перли і мушлі». Первісні уявлення про всесвіт і людину. ТЛ: фольклор, переказ, міф, легенда.		1	
3.	Українські народні легенди: «Берегиня», «Неопалима купина». Добро і зло, їх роль у житті.		1	
4.	Народні перекази: «Білгородський кисіль», «Прийом у запорожців», «Ой морозе — Морозенку». Лицарство та відвага запорозьких козаків.		1	
5.	Народні казки: різновиди казок, їх особливості.		1	

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата прове-дення	К-сть годин	Примітка
6.	Казка «Про правду і кривду». Добро і зло, красиве й потворне, смішне та страшне.		1	
7.	Українська народна казка «Мудра дівчина». Народне уявлення про добро і зло, красиве й потворне, смішне та страшне. Робота над образами дійових осіб.		1	
8.	Фантастичне і реальне, красиве і потворне у народній казці «Ох».		1	
9.	Народна казка «Летючий корабель». <i>ТЛ:</i> народна казка.		1	
10.	РМ № 1. Конкурс на кращого оповідача казки.		1	РМ № 1
11.	ПЧ № 1. Пагутяк Г. «Лялечка і Мацько» або Марина та Сергій Дяченки. Казки.		1	ПЧ № 1
12.	Контрольна робота № 1 за темою «Світ фантазії, мудрості (міфи і легенди українців, народні перекази, народні казки)». Тестові завдання.		1	КР № 1 (тестові завдання)
13.	ТЕМА № 2. Літературні казки. І. Франко «Фарбований Лис». Зміст казки.		1	
14.	Іван Франко. «Фарбований Лис». Головні персонажі, другорядні.		1	
15.	Образ Лиса, риси його характеру. <i>ТЛ:</i> літературна казка. Мова автора і мова персонажів.		1	
16.	Література рідного краю № 1. Світ фантазії, мудрості. Казки в творчості письменників Одещини. І. Плахтін «Казка про душу».		1	ЛРК № 1 Див.: Уроки літератури рідного краю», Одеса, 2008, с. 24—33
17.	Василь Королів-Старий. Казка «Хуха-Моховинка». Про письменника і його фантастичні казки.		1	
18.	В. Королів-Старий. «Хуха-Моховинка». Добро і зло в казці. <i>ТЛ:</i> портрет.		1	
19.	Василь Симоненко. «Цар Плаксіє та Лоскотон». Цікава сторінка з життя митця. Різні життєві позиції царя Плаксія і Лоскотона (песимістична й оптимістична).		1	
20.	Василь Симоненко. «Цар Плаксіє та Лоскотон». Казкова історія і сучасне життя. <i>ТЛ:</i> віршована мова (рима, строфа, ритм).		1	
21.	Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» — повість-казка сучасної дитячої письменниці.		1	
22.	Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Морально-етичні проблеми в казці: добро і зло. Відповідальність за свої вчинки, уміння долати перешкоди на шляху до мети.		1	
23.	Елементи незвичайного в повісті Г. Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Символіка в країні Недоладії та її мешканців. Своєрідність композиції твору. Особливості його мови.		1	
24.	РМ № 2. Написання продовження пригоди Алі та її нових друзів (письмово).		1	РМ № 2 (письмово)
25.	Література рідного краю № 2. Історичне минуле нашого народу. Переосмислення народних легенд та переказів у творчості письменників нашого краю. О. Різників «Іллейко — в Бога Турейко».		1	ЛРК № 2 Див.: Уроки літератури рідного краю», Одеса, 2008, с. 34—40
26.	Із народної мудрості. Загадки. Загадка як вид усної народної творчості. Види загадок. <i>ТЛ:</i> загадка.		1	Напам'ять кілька загадок (на вибір)
27.	Прислів'я та приказки. Народне уявлення про довколишній світ та його оцінка в прислів'ях і приказках. Краса та мудрість цього жанру усної творчості. <i>ТЛ:</i> прислів'я, приказка.		1	Напам'ять 20 прислів'їв і приказок (на вибір)
28.	РМ № 3. Складання усного твору, оповідання, казки за прислів'ям.		1	РМ № 3
29.	Контрольна робота № 2 за темою «Загадки. Приказки. Прислів'я. Творчість І. Франка, Василя Короліва-Старого, В. Симоненка, Г.Малик». Тестові завдання.		1	КР № 2 (тестові завдання)
30.	Виразне читання № 1. Василь Королів-Старий. Казка «Хуха-Моховинка» (в особах).		1	
31.	ПЧ № 2. І. Франко. «Коли ще звірі говорили».		1	
32.	Повторення вивченого за I семестр.			
II семестр				
33.	ТЕМА № 3. Леонід Глібов — відомий український поет і байкар. Віршована загадка «Химерний, маленький».		1	
34.	Леонід Глібов. Акрівірші «Що за птиця?», «Хто вона?», «Хто розмовляє?», «Хто сестра і брат?» <i>ТЛ:</i> акрівірш, порівняння.		1	

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата прове-дення	К-сть годин	Примітка
35.	Історичне минуле нашого народу. Літописні оповіді. «Повість минулих літ» — найдавніший літопис нашого народу. Розповідь про легендарного Нестора Літописця. «Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь», «Святослав укладає мир з греками і повертається до Києва. Смерть Святослава». ТЛ: літопис.		1	
36.	Літописні оповіді «Володимир вибирає віру». «Розгром Ярославом печенігів. Початок великого будівництва в Києві. Похвала книгам». Любов руських (українських) князів до своєї землі, їхня сила духу, воля, сміливість, рішучість, вірність тощо. Значення літописання для нащадків.		1	
37.	Олександр Олесь. Коротка розповідь про письменника. «Ярослав Мудрий» (з книги «Княжа Україна»). Заповіт Ярослава Мудрого, його актуальність сьогодні.		1	
38.	Олександр Олесь. «Ярослав Мудрий» (з книги «Княжа Україна»). Поетична розповідь про минуле нашого народу, князя Ярослава Мудрого, його мудрість, благородство, хоробрість, любов до рідної землі.		1	
39.	Олександр Олесь «Микита Кожум'яка». Драматичний твір на тему народної казки. ТЛ: віршовий ритм, драматичний твір і його побудова, гіпербола.		1	
40.	Література рідного краю № 3. Історичне минуле нашого народу у творах поетів Одещини. В. Друзяка «Українці», «Козаки, де ваша сила». Н. Мовчан-Карпусь «Обніму я поглядом минуле».		1	
41.	РМ № 4. О. Олесь. Микита Кожум'яка — наш нащадок і наш герой.		1	РМ № 4
42.	Контрольна робота № 3 за темою «Історичне минуле нашого народу. Літописні оповіді. Творчість Л. Глібова». Тестові завдання.		1	КР № 3 (тестові завдання)
43.	ТЕМА № 4. Рідна Україна. Світ природи. Т. Шевченко. «За сонцем хмаронько пливе...». Краса навколишнього світу природи в поезіях Т. Шевченка.		1	Напам'ять
44.	Тарас Шевченко. «Садок вишневий коло хати» — перлина пейзажної лірики. Картини давньоколишнього світу природи в поезії. Поетичні засоби мови.		1	Напам'ять
45.	Україна часів Т. Шевченка. Розповідь про поета, його дитинство (на основі повісті С. Васильченка «В бур'янах».) ТЛ: персоніфікація, ліричний твір.		1	
46.	Павло Тичина. Про поета. «Не бував ти у наших краях!». Майстерне відтворення краси природи, вираження патріотичних почуттів засобами художнього слова.		1	
47.	Павло Тичина. «Гаї шумлять», «Блакить мою душу обвіяла». Любов до рідної землі. Мелодійність віршів П. Тичини. ТЛ: метафора, епітети.		1	Напам'ять одну поезію (на вибір)
48.	Євген Гуцало. Основні відомості про письменника. Вічне протистояння добра і зла — наскрізна тема світового мистецтва (за оповіданням «Лось»).		1	
49.	Гармонія людини з природою в оповіданні Є. Гуцала «Лось». Образи хлопчиків, їхня невідступність у захисті гуманних переконань. ТЛ: оповідання.		1	
50.	Дивовижний світ рідної природи в поезіях Євгена Гуцала. «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...». Великий світ природи й людини в ньому.		1	
51.	ПЧ № 3. Євген Гуцало «Сім'я дикої качки».		1	ПЧ № 3
52.	Контрольна робота № 4 за темою «Рідна Україна. Світ природи. Творчість Т. Шевченка, С. Васильченка, П. Тичини, Є. Гуцала». Письмовий твір «Мій улюблений літературний герой».		1	КР № 4 (письмовий твір)
53.	ТЕМА № 5. Максим Рильський. Основні відомості про поета. Його вміння бачити красу рідної природи і створювати цю красу засобами поетичної мови. Аналіз поезії «Дош».		1	
54.	Максим Рильський. «Люби природу не як символ...», «Осінь-малюк із палітрою...». Єдність людини і природи, зв'язок між станом людської душі та довкіллям.		1	Напам'ять одну поезію (на вибір)
55.	РМ № 5 (з резервного часу). Художній етюд про природу (письмово).		1	РМ № 5 (етюд, письмово)
56.	Виразне читання № 2. Конкурс-читання поезій П. Тичини, М. Рильського.		1	
57.	Григорій Тютюнник — молодший з двох українських письменників-братів. Оповідання «Дивак».		1	
58.	Григорій Тютюнник. «Дивак». Паралельність і єдність двох світів — природи й людини. Точність і лаконізм описів природи.		1	
59.	Григорій Тютюнник. «Дивак». Ідея неповторності й багатства внутрішнього світу людини. Образ Олесь.		1	

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата прове-рення	К-сть годин	Примітка
60.	ПЧ № 4. Пчілка Олена «Сосонка» або Валерій Шевчук «Панна квітів».		1	ПЧ № 4
61.	Микола Вінграновський. Розповідь про письменника. «Перша коліскова», Любов до дитини і турбота про неї. «Сама собою річка ця тече...», «Бабунин дощ». Художні описи природи як вияв патріотичних почуттів автора. <i>ТЛ:</i> художній опис.		1	
62.	Микола Вінграновський. «Сіроманець» — захоплююча і драматична історія про хлопчика і вовка як приклад гармонії людини і природи. Гуманізм повісті.		1	
63-64.	Микола Вінграновський. «Сіроманець». Доброта, вигадливість, рішучість Сашка, його здатність на самостійні вчинки, особливо у відстоюванні своєї позиції. <i>ТЛ:</i> ліричний герой.		2	
65.	Контрольна робота № 5 за творчістю Максима Рильського, Григіра Тютюнника, Миколи Вінграновського. Розгорнуті відповіді на запитання (або тестові завдання).		1	КР № 5
66.	Література рідного краю № 4. Рідна Україна і світ природи. Образ природи рідного краю в творах письменників Одещини для дітей.		1	ЛРК № 4. Див.: Уроки літератури рідного краю», Одеса, 2008, с. 41–55
67-69.	Повторення та узагальнення матеріалу за рік.		3	
70.	Урок-підсумок		1	

ЗРАЗОК ЗАПОВНЕННЯ СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
для 5-го класу
I семестр

Число, місяць	03																		
	09	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Прізвище, ім'я учня																			
							Зошит							Зошит	Тематична				

18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	
		Зошит							Напам'ять		Напам'ять				Зошит	Цитацький щоденник	Тематична		І семестр	Скоригована

II семестр

Число, місяць																			
	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51
Прізвище, ім'я учня																			
											Зошит	Тематична		Напам'ять	Напам'ять				

52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
Зошит	Напам'ять					Зошит	Тематична		Напам'ять		Зошит		

66	67	68	68	69	70	71	72	73	74
					Зошит	Цитацький щоденник	Тематична	II семестр	Скоригована
									Річна

**Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови
для 5-го класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням молдовською мовою**

Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови для 5-го класу складено відповідно до Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою.

Українська мова. 5—9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою / уклад.: С. А. Свінтковська, С. В. Дмитрієв, Г. А. Могильницька, О. О. Пасат, О. І. Бойко, М. І. Журавель, Н. О. Маларьова, Ж. О. Кошкіна.

Всього — 122 години, 3,5 години на тиждень.

Мовленнева змістова лінія — 38 годин.

Мовна змістова лінія — 78 годин.

6 годин — резерв для використання на розсуд вчителя.

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт

Форми контролю	I семестр	II семестр
Перевірка мовної теми*	4	5
Письмо:		
— переказ	1	1
— твір	—	1
Правопис:		
— диктант**	1	1
Аудіювання*	—	1
Читання мовчки*	1	—
Читання вголос	—	1
Говоріння:		
— діалог	1	—
— переказ	1	—
— твір	—	1
Перевірка зошитів	4	5

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
-------	-----------------------------	-----------------	----------

I семестр

<ol style="list-style-type: none"> 1. ТЕМА № 1. Вступ. Повторення вивченого в початкових класах Значення мови в житті суспільства. Місце і роль української мови в Українській державі. 2. РМ № 1. Загальне уявлення про спілкування і мовлення. Види мовленнєвої діяльності. 3. Значущі частини слова; спільнокореневі слова. Ненаголошені голосні в коренях слів. 4. РМ № 2. Усне і писемне мовлення. Монолог і діалог. 5. Частини мови, основні способи їх розпізнавання. Іменник. Голосні у відмінкових закінченнях іменників. Велика буква і лапки в іменниках. 6. РМ № 3. Навчальне складання діалогів. 7. Прикметник. Голосні у відмінкових закінченнях прикметників. 8. РМ № 4. Тема й основна думка висловлювання. 9. Числівник. Займенник. Особові займенники. 10. РМ № 5. Ознайомлення з вимогами мовлення. 11. Дієслово. НЕ з дієсловами. Правопис -уся, -твся в коренях дієслів. Голосні в особових закінченнях дієслів. 12. Прийменник. Написання прийменників з іншими частинами мови. 13. Контрольна робота № 1 за темою «Повторення вивченого в початкових класах» (тестові завдання). 14. ТЕМА № 2. Відомості з синтаксису і пунктуації Словосполучення. Головне та залежне слово у словосполученні. 15. Речення, його граматична основа (підмет і присудок). 16. Види речень за метою висловлювання. Окличні речення. Пунктуаційна помилка. 17. Порядок слів у реченні. Логічний наголос. 18. РМ № 6. Текст. Поділ тексту на абзаци. Простий план готового тексту. 19. Другорядні члени речення. Додаток. 20. РМ № 7. Мовні засоби зв'язку речень у тексті. Другорядні члени речення. Означення. 21. Другорядні члени речення. Обставина. 22. РМ № 8. Типи мовлення: розповідь, опис, роздум. 23. Головні та другорядні члени речення. Тренувальні вправи. 24. Контрольна робота № 2 за темою «Відомості з синтаксису і пунктуації». (Словосполучення. Головні та другорядні члени речення). Тестові завдання. 25. ТЕМА № 3. Відомості із синтаксису і пунктуації Речення з однорідними членами. Розділові знаки при однорідних членах речення. 26. РМ № 9. Поняття про стилі мовлення, сфери їх уживання. Звертання. Вставні слова. 27. Звертання. Вставні слова. 28. Складні речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком. 29. РМ № 10. Лист. Адреса. 30. Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові. 			
--	--	--	--

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата прове-дення	Примітка
31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43- 44. 45. 46. 47. 48.	Діалог. Тире при діалозі. РМ № 11. Говоріння. <i>Контрольний діалог</i> (назва). Пряма мова. Діалог. Тренувальні вправи. Контрольна робота № 3 за темою «Відомості з синтаксису і пунктуації». (Однорідні члени речення. Звертання. Вставні слова. Складне речення. Пряма мова. Діалог). Тестові завдання. <i>Контрольне читання мовчки</i> тексту художнього стилю (назва). ТЕМА № 4. Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія Звуки мови і звуки мовлення. Голосні звуки. Приголосні звуки. РМ № 12. Усний твір-розповідь про випадок із життя на основі власного досвіду (назва). Приголосні тверді та м'які, дзвінки й глухі. Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв <i>ї, я, ю, є</i> . Ознайомлення з орфографічним словником. РМ № 13. Особливості побудови опису. Говоріння. Контрольний усний переказ розповідного тексту з елементами опису предмета (назва). Склад. Наголос. Фонетичний розбір слова. Орфоепічний словник і словник наголосів. РМ № 14–15. Контрольний письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису предмета (назва). Ненаголошені та наголошені голосні. Ненаголошені голосні [е], [и], [о] в коренях слів. Орфографічна помилка. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом. Орфоепічна помилка. Контрольна робота № 4 за темою «Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія» (тестові завдання). РМ № 16. Аналіз помилок, допущених у переказі та творі. Контрольний диктант (назва) за I семестр.		

II семестр

49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70- 71. 72. 73. 74. 75.	Тема № 5. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія Вимова приголосних звуків. Вимова звуків, що позначаються буквами <i>г</i> та <i>ґ</i> . Особливості вимови українського звуку [г]. Вимова приголосних звуків і позначення їх на письмі. Уподібнення приголосних звуків. РМ № 17. Контрольне читання вголос тексту художнього стилю (назва). Уподібнення приголосних звуків. Спрошення в групах приголосних. РМ № 18. Усний переказ розповідного тексту з елементами опису тварини (назва). Найпоширеніші випадки чергування голосних звуків. Найпоширеніші випадки чергування голосних звуків. РМ № 19. Письмовий переказ розповідного тексту з елементами опису тварини (назва). Чергування приголосних звуків. Чергування приголосних звуків. Тренувальні вправи. Основні випадки чергування <i>у — в, і — ї</i> . Контрольна робота № 5 за темою «Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія». (Вимова приголосних звуків). Тестові завдання. ТЕМА № 6. Орфографія Правила вживання м'якого знака. Правила вживання м'якого знака. Сполучення ЇО, ЙО. Правила вживання апострофа. Правила вживання апострофа. РМ № 20. Усний переказ розповідного тексту з елементами роздуму (назва). Подвоєння букв на позначення збігу однакових приголосних. Вимова і написання слів із подовженими приголосними. РМ № 21–22. Контрольний письмовий переказ розповідного характеру з елементами роздуму (назва). Написання слів іншомовного походження. Написання слів іншомовного походження. Контрольна робота № 6 за темою «Орфографія» (тестові завдання). РМ № 23. Аналіз помилок, допущених у переказі. ТЕМА № 7. Лексикологія. Фразеологія Лексичне значення слова.		
---	---	--	--

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата прове-дення	Примітка
76.	Однозначні та багатозначні слова.		
77.	Пряме і переносне значення слів. Лексична помилка (практично).		
78.	РМ № 24. Навчальне аудіювання тексту (назва).		
79.	Загальноживані (нейтральні) й стилістично забарвлені слова.		
80.	Синоніми. Ознайомлення із словником синонімів.		
81.	РМ № 25. Особливості побудови наукового й художнього описів. Усний твір-опис предмета в художньому стилі (назва).		
82.	Антоніми. Ознайомлення із словником антонімів.		
83.	РМ № 26. Письмовий твір-опис предмета в художньому стилі (назва).		
84.	Омоніми.		
85.	Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення.		
86.	Джерела українських фразеологізмів.		
87.	Контрольна робота № 7 за темою «Лексикологія. Фразеологія» (тестові завдання). Контрольне аудіювання тексту (назва).		
88.	ТЕМА № 8. Будова слова. Словотвір Корінь, суфікс, префікс і закінчення — значущі частини слова. Основа слова і закінчення змінних слів.		
89.	Корінь, суфікс, префікс і закінчення — значущі частини слова. Основа слова і закінчення змінних слів.		
90.	Розбір слів за будовою.		
91-92.	РМ № 27–28. Говоріння. Контрольний усний твір — опис тварини за власним спостереженням (назва).		
93.	Основні способи словотворення. Ознайомлення із словотвірним словником.		
94.	Основні способи словотворення.		
95.	Зміни приголосних при творенні слів.		
96.	Зміни приголосних при творенні слів.		
97-98.	РМ № 29–30. Контрольний письмовий твір — опис тварини за власним спостереженням (назва).		
99.	Підготовка до контрольної роботи. РМ № 31. Аналіз помилок, допущених у творі.		
100.	Контрольна робота № 8 за темою «Будова слова. Словотвір» (тестові завдання).		
101.	ТЕМА № 9. Орфографія. Орфоепія. Повторення Сполучні голосні <i>о, е</i> в складних словах.		
102.	Написання разом і через дефіс слів з <i>пів-, напів-, полу-</i> .		
103.	Написання складних слів разом і через дефіс.		
104.	РМ № 32. Усний твір-роздум на підставі власного досвіду (назва).		
105.	Написання складних слів разом і через дефіс.		
106.	Написання складних слів разом і через дефіс.		
107-108.	РМ № 33–34. Письмовий твір-роздум на підставі власного досвіду.		
109.	Вимова і написання префіксів <i>з-, с-</i> .		
110.	Вимова і написання префіксів <i>з-, с-</i> .		
111.	Вимова і написання префіксів <i>роз-, без-, через-</i> .		
112.	РМ № 35. Аналіз помилок, допущених у творі.		
113.	Вимова і написання префіксів <i>під-, від-, над-, пре-, при-, прі-</i> .		
114.	Вимова і написання префіксів <i>під-, від-, над-, пре-, при-, прі-</i> .		
115-116.	РМ № 36–37. Переклад з молдовської мови на українську невеликих текстів розповідного характеру з елементами опису (окремих предметів, тварин) та роздуму.		
117.	РМ № 38. Навчальне читання вголос.		
118.	Повторення та узагальнення в кінці року.		
119.	Повторення та узагальнення в кінці року.		
120.	Контрольна робота № 9 за темою «Орфографія. Орфоепія. Повторення» (тестові завдання).		
121.	Контрольний диктант (назва) за II семестр.		
122.	Підсумковий урок.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата прове-дення	Примітка
19-48	<p>РМ № 6. Типи мовлення (різновиди текстів): розповідь, опис, роздум. Особливості побудови розповіді на основі власного досвіду, опису окремих предметів і тварин, елементарного роздуму.</p> <p>РМ № 7. Письмовий твір-опис тварини за власним спостереженням (назва).</p> <p>Речення, його граматична основа (підмет і присудок). Речення з одним головним членом (загальне ознайомлення).</p> <p>Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, окличні, спонукальні (повторення). Розділові знаки в кінці речень (повторення). Пунктуаційна помилка та її практичне позначення (практично).</p> <p>РМ № 8. Письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису тварини.</p> <p>РМ № 9. Ознайомлення з вимогами до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доречність). Помилки в змісті й побудові висловлення (практично). Аналіз переказу.</p> <p>Контрольна робота № 2 за темою «Відомості із синтаксису й пунктуації. Словосполучення і речення» (тестові завдання). Контрольне читання мовчки (назва).</p> <p>ТЕМА № 3. Відомості із синтаксису й пунктуації Другорядні члени речення: додаток, означення, обставина. Способи вираження другорядних членів речення.</p> <p>Другорядні члени речення: додаток, означення, обставина. Тренувальні вправи на визначення другорядних членів речення.</p> <p>РМ № 10–11. Говоріння. Контрольний усний докладний переказ тексту розповідного характеру (назва).</p> <p>Речення з однорідними членами (без сполучників і зі сполучниками <i>а, але, і</i>). Кома між однорідними членами речення. Узагальнювальне слово при однорідних членах речення. Двокрапка й тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами.</p> <p>РМ № 12–13. Контрольний письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису предмета (назва).</p> <p>Звертання. Роль звертання у реченні (практично). Розділові знаки при звертанні.</p> <p>Ознайомлення з найбільш уживаними вставними словами (практично). Виділення вставних слів на письмі. Аналіз контрольного переказу.</p> <p>Контрольна робота № 3 за темою «Відомості із синтаксису й пунктуації. Просте ускладнене речення» (тестові завдання).</p> <p>ТЕМА № 4. Відомості із синтаксису й пунктуації Складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниковими і сполучниковим зв'язком.</p> <p>Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові.</p> <p>Синонімічність речень із прямою і непрямою мовою.</p> <p>Діалог. Розділові знаки при діалозі.</p> <p>Пряма мова. Діалог. Складання текстів, використовуючи речення з прямою мовою, діалогом, із висловленнями відомих людей, крилатими висловами для докладної, точної й виразної передачі почутого й прочитаного.</p> <p>РМ № 14. Відповідь на уроках української мови та інших предметів (за поданим планом або таблицею) у науковому стилі. Відгук про висловлення товариша.</p> <p>Контрольна робота № 4 за темою «Відомості із синтаксису й пунктуації. Складне речення. Пряма мова. Діалог» (тестові завдання).</p> <p>Контрольний диктант (назва) за I семестр.</p> <p>Повторення й узагальнення матеріалу за I семестр.</p>		
II семестр			
49-65	<p>ТЕМА № 5. Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія Звуки мови й звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки. Приголосні дзвінки і глухі, вимова звуків, що позначаються буквами <i>г і ґ</i>.</p> <p>Приголосні тверді і м'які. Удосконалення вміння правильної вимови голосних і приголосних звуків.</p> <p>РМ № 15. Лист рідним, друзям. Адреса.</p> <p>Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт. Співвідношення звуків і букв.</p> <p>Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i>. Фонетична транскрипція.</p> <p>Склад. Основні правила переносу.</p> <p>РМ № 16. Контрольне читання вголос тексту художнього стилю (назва)</p> <p>Наголос. Орфоепічний словник і словник наголосів. Орфоепічна помилка (практично).</p> <p>Використання логічного наголосу для виділення у вимові смислового навантаження.</p> <p>Контрольна робота № 5 за темою «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» (тестові завдання).</p> <p>ТЕМА № 6. Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Ненаголошені голосні <i>[e], [u], [o]</i> в коренях слів.</p> <p>Позначення на письмі ненаголошених голосних <i>[e], [u], [o]</i> перед складом з наголошеним <i>[y]</i> в коренях слів. Орфографічна помилка (практично).</p> <p>Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом. Орфографічний словник.</p> <p>РМ № 17. Усний докладний переказ тексту з елементами роздуму.</p>		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата перевірення	Примітка
66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122	<p>РМ № 18–19. Контрольний письмовий докладний переказ художнього тексту з елементами роздуму розповідного характеру (назва).</p> <p>Фонетичний розбір слова. Удосконалення вмінь записувати слова у фонетичній транскрипції. Тренувальні вправи. Аналіз переказу.</p> <p>Уподібнення приголосних звуків.</p> <p>Спрощення в групах приголосних.</p> <p>РМ № 20. Переклад з російської мови на українську невеликого тексту розповідного характеру з елементами роздуму.</p> <p>Контрольна робота № 6 за темою «Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія» (тестові завдання).</p> <p>ТЕМА № 7. Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія Основні випадки чергування <i>y–в, і–й</i>.</p> <p>Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків (практично).</p> <p>Чергування <i>[o] -[a], [e] -[i], [e] -[u]; [o], [e] з [i]; [e] -[o]</i> після <i>[ж], [ч], [ш]; [u], [i]</i> після <i>[ж], [ч], [ш], [шч]; [з], [к], [х] — [ж], [ч], [ш] -[з'], [ч'], -[ч']</i> у коренях слів.</p> <p>Позначення м'якості приголосних на письмі буквами <i>ь, і, е, ю, я</i>.</p> <p>Сполучення <i>ьо, йо</i>. Правила вживання знака м'якшення.</p> <p>РМ № 21. Замітка в газету (із шкільного життя) інформаційного характеру.</p> <p>Правила вживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом.</p> <p>Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних та збігу однакових приголосних звуків.</p> <p>Написання слів, що увійшли в українську мову з інших мов (слова іншомовного походження): букви <i>и, і</i>; правопис знака м'якшення <i>й</i> апострофа; подвоєння букв у загальних і власних назвах. Словник іншомовних слів.</p> <p>Контрольна робота № 7 за темою «Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія» (тестові завдання). Контрольне аудіювання (назва).</p> <p>ТЕМА № 8. Лексикологія Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова (повторення). Використання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях (повторення). Лексична помилка (практично). Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками.</p> <p>Загальноживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова.</p> <p>Групи слів за значенням. Синоніми. Використання синонімів для уникнення невинуватених повторень слів. Ознайомлення зі словником синонімів.</p> <p>Групи слів за значенням. Антоніми. Ознайомлення зі словником антонімів.</p> <p>Групи слів за значенням. Омоніми. Використання слів відповідно до їх значення.</p> <p>РМ № 22–23. Говоріння. Контрольний діалог до запропонованої ситуації (назва).</p> <p>Фразеологізми, їх лексичне значення. Ознайомлення із фразеологічним словником.</p> <p>Контрольна робота № 8 за темою «Лексикологія» (тестові завдання).</p> <p>ТЕМА № 9. Будова слова. Орфографія Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення — значущі частини слова (повторення і поглиблення відомостей).</p> <p>Спільнокореневі слова й форми слова. Незмінні і змінні слова.</p> <p>Вивчені орфограми у значущих частинах слова (повторення).</p> <p>Написання префіксів <i>з- (зі-, с-)</i>.</p> <p>Вивчені орфограми у значущих частинах слова (повторення).</p> <p>Написання префіксів <i>роз-, без-</i>.</p> <p>РМ № 24. Усний твір-оповідання про випадок із життя.</p> <p>РМ № 25–26. Говоріння. Контрольний усний твір-опис тварини за власним спостереженням (назва).</p> <p>Вимова і написання префіксів <i>пре-, при-, прі-</i>.</p> <p>Вимова і написання префіксів <i>з- (зі-, с-), роз-, без-, пре-, при-, прі-</i>. Практичне застосування.</p> <p>РМ № 27. Робота з книжкою: способи виділення частин змісту в тексті. Зміст книжки, журналу. Словникові статті в словниках різних типів. Виразне читання вголос художніх, науково-популярних текстів різних типів мовлення.</p> <p>РМ № 28–29. Контрольний письмовий твір-опис тварин за власним спостереженням (назва).</p> <p>Повторення. Аналіз твору.</p> <p>Повторення.</p> <p>Повторення.</p> <p>Повторення.</p> <p>Повторення.</p> <p>Контрольна робота № 9 за темою «Будова слова. Орфографія. Повторення» (тестові завдання).</p> <p>Контрольний диктант (назва) за II семестр.</p> <p>Підсумково-узагальнювальний урок. Аналіз контрольної роботи, контрольного диктанту.</p> <p>Підсумковий урок.</p>		

**ЗРАЗОК ЗАПОВНЕННЯ СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
для 5-го класу (українська мова навчання)**

I семестр

Число, місяць	03 09																				
Прізвище, ім'я учня	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			Зошит	Тематична	17

18	19	20	21	22	23	24	25	Читання мовчки	Зошит	Тематична	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36

37	Зошит	Тематична	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	Зошит	Тематична	I семестр	Скоригована				

II семестр

Число, місяць																						
Прізвище, ім'я учня	49	50	51	52	53	54	55	56	Читання вголос	57	58	59		Зошит	Тематична	60	61	62	63	64	65	66

67	68	69	70	71	72	73	74	75	Зошит	Тематична	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	Аудіювання

Зошит	Тематична	88	89	90	91	92	93	94	95	95	Диалог	96	97	Зошит	Тематична	98	99	100	101	102	103	104	105

106	107	Усний твір	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	Зошит	Тематична	II семестр	Скоригована	Річна
-----	-----	------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-------	-----------	------------	-------------	-------

**Орієнтовне календарно-тематичне планування
з української мови
для 5-го класу
(російська мова навчання)**

*Підготувала Т. А. Колеснік,
вчитель української мови та літератури
Каланчацької ЗОШ I–III ступенів Ізмайльського району*

Календарно-тематичне планування з української мови для 5-го класу складено відповідно до Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (www.mon.gov.ua).

Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою / уклад.: Н. В. Бондаренко, С. О. Караман, А. В. Яромлюк, В. Л. Кононенко, О. В. Савченко, Ж. О. Кошкіна.

Всього — 122 години, 3,5 години на тиждень.

Мовленнева змістова лінія — 34 години.

Мовна змістова лінія — 81 година.

7 годин — резерв для використання на розсуд вчителя.

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт

Форми контролю	I семестр	II семестр
Перевірка мовної теми*	4	5
Письмо:		
— переказ	1	1
— твір	—	1
Правопис:		
— диктант**	1	1
Аудіювання*	—	1
Читання мовчки*	1	—
Читання вголос	—	1
Говоріння:		
— діалог	—	1
— переказ	1	—
— твір	—	1
Перевірка зошитів	4	5

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата перевірення	Примітка
-------	-----------------------------	------------------	----------

I семестр

1.	ТЕМА № 1. Повторення вивченого в початкових класах Значення мови в житті людей. Місце і роль української мови в Українській державі.		
2.	РМ № 1. Загальне уявлення про спілкування і мовлення. Види мовленнєвої діяльності.		
3.	Частини мови, основні способи їх розпізнавання; правопис.		
4.	РМ № 2. Текст, його ознаки.		
5.	Іменник. Прикметник.		
6.	РМ № 3. Стилї мовлення.		
7.	Дієслово. Займенник. Особові займенники.		
8.	РМ № 4. Типи мовлення.		
9.	Прислівник, числівник (практично).		
10.	РМ № 5. Особливості побудови розповіді. Усний докладний переказ тексту розповідного характеру (назва).		
11.	Прийменник. Сполучник.		
12.	Контрольна робота № 1 за темою «Повторення вивченого в початкових класах» (тестові завдання).		
13.	ТЕМА № 2. Відомості з синтаксису і пунктуації. Елементи стилістики. Словосполучення. Головне і залежне слово в словосполученні.		
14.	Речення, його граматична основа.		
15.	Порядок слів у реченні.		
16.	Головні члени речення: підмет і присудок. Тире між підметом і присудком, вираженими іменником у називному відмінку.		
17.	Другорядні члени речення: додаток, означення, обставина.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата прове-дення	Примітка
18.	Речення з однорідними членами. Кома між однорідними членами. Узагальнювальне слово перед однорідними членами. Двокрапка після узагальнювального слова.		
19.	Речення із звертанням. Розділові знаки при звертанні (повторення). Вставні слова. Виділення вставних слів на письмі комами.		
20.	РМ № 6. Лист. Адреса.		
21.	Складні речення з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниковим зв'язком, а також перед <i>і, й, та, а, але, щоб, тому що, коли, який</i> .		
22.	Складні речення з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Синонімічність складних речень, складних і простих речень.		
23.	Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові після слів автора і перед словами автора. Синонімічність речень з прямою і непрямою мовою.		
24.	Діалог. Розділові знаки при діалозі.		
25.	Контрольна робота № 2 за темою «Відомості з синтаксису і пунктуації. Елементи стилістики» (тестові завдання). Контрольне читання мовчки (назва).		
26.	ТЕМА № 3. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія Звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки.		
27-28.	РМ № 7—8. Говоріння. Контрольний усний докладний переказ тексту розповідного характеру (назва).		
29.	Приголосні тверді і м'які. Позначення м'якості приголосних на письмі буквами <i>ь, і, є, ю, я</i> .		
30.	Позначення м'якості приголосних на письмі буквами <i>ь, і, є, ю, я</i> . Ознайомлення з орфоепічним словником.		
31.	РМ № 9. Усне складання твору-розповіді на основі власного досвіду (назва).		
32.	Правила вживання букви <i>ь</i> .		
33.	Правила вживання букви <i>ь</i> .		
34-35.	РМ № 10—11. Письмовий твір-розповідь на основі власного досвіду (назва).		
36.	Сполучення <i>йо,ьо</i> .		
37.	Контрольна робота № 3 за темою «Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія» (тестові завдання).		
38.	ТЕМА № 4. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт.		
39.	Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв <i>ї, я, ю, є</i> . Ознайомлення з орфографічним словником.		
40.	РМ № 12. Особливості побудови опису. Усний вибіркового переказу тексту розповідного характеру, що містить опис предмета (назва).		
41.	Правила вживання апострофа.		
42.	Правила вживання апострофа. Вимова та написання слів з апострофом.		
43-44.	РМ № 13—14. Контрольний письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису предмета (назва).		
45.	Склад. Основні правила переносу частин слова.		
46.	Наголос. Ознайомлення із словником наголосів. Фонетичний розбір слова.		
47.	Контрольна робота № 4 за темою «Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія» (тестові завдання).		
48.	Контрольний диктант (назва) за I семестр.		

II семестр

49.	ТЕМА № 5. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Голосні наголошені й ненаголошені, їх вимова і позначення на письмі.		
50.	Написання слів з ненаголошеними голосними, що перевіряються наголосом.		
51.	Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом.		
52.	Вимова приголосних звуків і позначення їх на письмі.		
53.	Уподібнення приголосних.		
54.	Подвоєні букви на позначення збігу однакових приголосних звуків.		
55.	Подвоєні букви на позначення подовжених м'яких приголосних.		
56.	Спрощення в групах приголосних.		
57.	Спрощення в групах приголосних.		
58.	РМ № 15. Контрольне читання вголос тексту художнього стилю (назва).		
59.	Основні випадки чергування <i>у — в, і — й</i> .		
60.	Основні випадки чергування <i>з — зі — із — зо</i> .		
61.	Написання слів іншомовного походження.		
62.	Написання слів іншомовного походження.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата перевірення	Примітка
63.	Контрольна робота № 5 за темою «Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія» (тестові завдання).		
64.	Тема № 6. Лексикологія. Фразеологія. Елементи стилістики Словниковий склад української мови. Походження слів: власне українські й запозичені слова.		
65.	Походження слів: власне українські й запозичені слова. Ознайомлення зі словником іншомовних слів. Доцільне вживання запозичених слів.		
66-67.	РМ № 16–17. Докладний письмовий переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису тварини (назва).		
68.	Використання слів: загальноновживані (нейтральні) та стилістично забарвлені слова.		
69.	Професійні слова і терміни.		
70-71.	РМ № 18–19. Письмовий твір-опис тварини за власним спостереженням (назва).		
72.	Розвиток словникового складу: застарілі слова і нові слова (неологізми).		
73-74.	РМ № 20–21. Говоріння. Контрольний діалог до запропонованої ситуації (назва).		
75.	Лексичне значення слова. Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками.		
76.	Однозначні й багатозначні слова.		
77.	Контрольна робота № 6 за темою «Лексикологія. Фразеологія. Елементи стилістики» (тестові завдання). Контрольне аудіювання (назва).		
78.	ТЕМА № 7. Лексикологія. Фразеологія. Елементи стилістики Пряме і переносне значення слів.		
79.	Пряме і переносне значення слів. Доцільне використання слів у переносному значенні.		
80-81.	РМ № 22–23. Письмовий твір-опис предмета за картиною (назва).		
82.	Групи слів за значенням. Омоніми.		
83.	Синоніми. Ознайомлення із словником синонімів.		
84.	Синоніми. Використання синонімів для уникнення невинуватих повторень слів.		
85.	Антоніми. Ознайомлення із словником антонімів.		
86-87.	РМ № 24–25. Говоріння. Контрольний усний твір-опис предмета за власним спостереженням (назва).		
88.	Фразеологізми, їх лексичне значення. Вживання фразеологізмів.		
89-90.	РМ № 26–27. Письмовий твір-оповідання про випадок із життя (назва).		
91.	Фразеологізми, їх лексичне значення. Вживання фразеологізмів. Ознайомлення із фразеологічним словником.		
92.	Контрольна робота № 7 за темою «Лексикологія. Фразеологія. Елементи стилістики» (тестові завдання).		
93.	ТЕМА № 8. Будова слова. Словотвір. Орфографія. Елементи стилістики. Спільнокореневі слова і форми слова. Основа слова і закінчення змінних слів.		
94.	Корінь, суфікс, префікс, закінчення — значущі частини слова. Розбір слів за будовою.		
95-96.	РМ № 28–29. Особливості побудови роздуму. Усний твір-роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом (назва).		
97.	Вимова і написання префіксів <i>з-, с-</i> .		
98.	Вимова і написання префіксів <i>роз-, без-</i> .		
99-100.	РМ № 30–31. Контрольний письмовий твір-роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом (назва).		
101.	Змінювання і творення слів. Основні способи словотворення.		
102.	Змінювання і творення слів. Основні способи словотворення. Ознайомлення з етимологічним словником.		
103.	РМ № 32. Переклад з російської мови на українську невеликого тексту розповідного характеру з елементами роздуму (назва).		
104.	Вимова і правопис префіксів <i>пре-, при-, при-</i> .		
105.	Написання слів з <i>нів-</i> разом, через дефіс, з апострофом.		
106.	Контрольна робота № 8 за темою «Будова слова. Словотвір. Орфографія. Елементи стилістики» (тестові завдання).		
107.	ТЕМА № 9. Будова слова. Словотвір. Орфографія. Елементи стилістики. Найпоширеніші випадки чергування голосних звуків у коренях слів.		
108.	Найпоширеніші випадки чергування голосних звуків у коренях слів.		
109.	Чергування приголосних звуків.		
110.	Зміни приголосних при творенні слів.		
111.	Зміни приголосних при творенні слів.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата прове-дення	Примітка
112-113.	РМ № 33–34. Контрольний письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами роздуму (назва).		
114.	Сполучні е, о в складних словах.		
115.	Дефіс у складних словах.		
116.	Творення і правопис складноскорочених слів.		
117.	Контрольна робота № 9 за темою «Будова слова. Словотвір. Орфографія. Елементи стилістики» (тестові завдання).		
118.	Контрольний диктант (назва) за II семестр.		
119.	Повторення вивченого матеріалу.		
120.	Повторення вивченого матеріалу.		
121.	Повторення вивченого матеріалу.		
122.	Підсумковий урок.		

**ЗРАЗОК ЗАПОВНЕННЯ СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
для 5-го класу (російська мова навчання)**

I семестр

Число, місяць	03	09																		
Прізвище, ім'я учня	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		Зошит	Тематична	13	14	15	16	17

18	19	20	21	22	23	24	25																
							Читання мовчки						26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
								Зошит	Тематична														

37			38	39	40	41	42	42	43	44	45	46	47	48									
	Зошит	Тематична													Зошит	Тематична	I семестр	Скоригована					

II семестр

Число, місяць																								
Прізвище, ім'я учня	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58														
											Читання вголос	59	60	61	62	63						64	65	66
																					Зошит	Тематична		

цію навчально-виховного процесу у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі» в соответствии с постановлением Кабинета Министров Украины от 23.11.2011 г. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти»). Приводим ниже перечень данных программ для школ с русским и украинским языком обучения.

— Русский язык: программа для 5–9 классов общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения / сост.: Е. П. Голобородько, Н. Г. Озерова, Г. А. Михайловская, В. И. Стативка, Л. В. Давидюк, Е. И. Быкова).

— Русский язык: программа для 5–9 классов общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения (начало изучения с 1 класса) / сост.: Н. Ф. Баландина, И. А. Симица, Т. Я. Фролова, Л. А. Бойченко).

— Русский язык: программа для 5–9 классов общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения (начало изучения с 5 класса) / сост.: Л. И. Курач, В. А. Корсаков).

Изучение курса «Литература» в 5-х классах будет осуществляться по программе:

— Литература (русская и мировая) для 5–9 классов общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения / сост.: Е. А. Исаева, Ж. В. Клименко, А. О. Мельник).

Для удобства составления календарно-тематического планирования приводим возможное распределение часов на изучение школьного курса русского языка 5-го класса и проведение контроля уровня учебных достижений школьников.

Школа с русским языком обучения

Тематический блок программы	Количество часов
I семестр	
Введение	1
Повторение	2
Синтаксис и пунктуация	11
Понятие о синтаксисе и пунктуации. Слово-сочетание...	1
Предложение...	2
Главные и второстепенные члены предложения...	2
Контрольная работа по темам «Повторение. Синтаксис и пунктуация»	1
Предложения с однородными членами	1
Предложения с обращениями, вводными словами...	2
Сложное предложение	2
Прямая и косвенная речь	1
Рр. Общее представление об общении и речи...	1
Контрольная работа по теме «Синтаксис и пунктуация»	1
Фонетика. Графика. Орфоэпия. Орфография	8

Тематический блок программы	Количество часов
Понятие о фонетике, графике, орфографии, орфоэпии...	5
Рр. Монологическая и диалогическая речь...	1
Рр. Качества хорошей речи. Недочеты...	1
Контрольная работа по теме «Фонетика. Графика. Орфоэпия. Орфография».	1
Контрольное аудирование*	1
Слог. Ударение...	3
Контрольное списывание	1
Рр. Чтение вслух	1
Рр. Речевой этикет...	1
Рр. Устный пересказ художественного текста повествовательного характера с элементами описания предмета	1
Контрольная работа по теме «Фонетика. Графика. Орфоэпия. Орфография».	1
Контрольное чтение молча*	1
Повторение в конце полугодия	1
II семестр	
Лексикология, фразеология	7
Понятие о лексикологии...	1
Однозначные и многозначные слова...	2
Группы слов по значению...	2
Понятие о фразеологии...	2
Рр. Текст, его основные признаки...	1
Рр. Устный подробный пересказ художественного текста с элементами описания животного по плану, данному учителем*	1
Контрольная работа по теме «Лексикология, фразеология»	1
Состав слова. Словообразование. Орфография	13
Понятие о составе слова...	1
Понятие о морфеме...	1
Чередование гласных и согласных звуков в корнях слов	4
Рр. Простой план готового текста	1
Рр. Средства связи предложений в тексте	1
Контрольная работа по теме «Состав слова. Орфография»	1
Буквы <i>о, ё</i> после шипящих в корне слова	1
Гласные и согласные в префиксах	2
Буквы <i>и, ы</i> после <i>ц</i> в разных частях слова	1
Рр. Типы речи...	1
Рр. Подробное изложение художественного текста повествовательного характера с элементами рассуждения и описания животного	1
Рр. Диалог (по заданной ситуации с элементами описания животного)	1
Контрольная работа по теме «Состав слова. Орфография»	1
Контрольное аудирование*	1
Понятие о словообразовании...	1
Сложные и сложносокращенные слова...	2
Контрольный слуховой диктант	1
Рр. Общее представление о стилях речи...	2
Рр. Письмо и адрес, правила электронной переписки*	1
Рр. Понятие о разговорном, научном и художественном стиле речи	1
Рр. Устное сочинение-описание животного по картине	1
Рр. Сочинение-рассуждение на тему, связанную с жизненным опытом учащихся*	1
Контрольная работа по теме «Состав слова. Словообразование. Орфография»	1
Контрольное чтение молча*	1
Повторение в конце года	1

Знаком (*) — обозначены виды деятельности, для которых не предусматриваются отдельные уроки.

**Школа с украинским языком обучения
(5 класс — 5 год обучения)**

Тематический блок программы	Количество часов
I семестр	
Общие сведения о языке	1
Фонетика, графика, орфоэпия, орфография	15
Звуки и буквы	2
Понятие о слоге. Деление слова на слоги	2
Гласные звуки в сильных и слабых позициях	3
Рр. Речь и общение. Виды и формы речевой деятельности	1
Рр. Чтение вслух	1
Рр. Глобальное аудирование*	
Контрольная работа по теме «Фонетика, графика, орфоэпия, орфография»	1
Согласные звуки	4
Произношение и написание отдельных сочетаний звуков	4
Рр. Основные правила общения	1
Рр. Составление диалогов по опорным репликам*	
Рр. Текст. Тема и основная мысль текста	1
Рр. Ознакомительное чтение*	
Рр. Составление вопросов и ответы на вопросы по содержанию текста*	
Контрольная работа по теме «Фонетика, графика, орфоэпия, орфография»	1
Контрольное аудирование*	
Лексикология, лексикография	6
Слово — основная единица языка	2
Группы слов по значению	4
Контрольное списывание	1
Рр. Стили речи. Разговорный и художественный стиль	2
Рр. Прогнозирование продолжения текста*	1
Рр. Типы речи. Описание предмета	
Контрольная работа по теме «Лексикология, лексикография»	1
Контрольное чтение молча*	
Повторение в конце полугодия	1
II семестр	
Состав слова	2
Морфология	17
Общее понятие о частях речи	1
Имя существительное	3
Имя прилагательное	3
Имя числительное	1
Рр. Перевод небольших по объему текстов*	
Рр. Восстановление целостности небольшого текста*	1
Рр. Составление этикетных и информационных диалогов-расспросов	
Контрольная работа по теме «Состав слова. Морфология»	1
Местоимение	2
Глагол	3
Наречие	1
Предлоги, союзы, частицы	3
Зрительно-слуховой диктант	1
Рр. Устное изложение художественного текста с элементами описания животного	1
Рр. Устное рисование*	
Рр. Составление простого плана*	
Контрольная работа по теме «Морфология»	1
Контрольное аудирование*	
Синтаксис, пунктуация	8
Словосочетание	1
Предложение	4
Предложения с однородными членами	3

Тематический блок программы	Количество часов
Рр. Письменное изложение художественного текста с элементами описания животного	1
Рр. Устное сочинение-описание человека	
Рр. Сочинение-миниатюра по опорным словам*	1
Рр. Устное рассуждение о событии*	
Контрольная работа по теме «Синтаксис, пунктуация»	1
Контрольное чтение молча*	
Повторение за год	1

**Школа с украинским языком обучения
(5 класс — 1 год обучения)**

Тематический блок программы	Количество часов
I семестр	
Введение.	
Аудирование. Диалог по рисункам и опорным словам. Воспроизведение прослушанных диалогов.	
Деление текста на части. Создание рисунка по тексту. Составление продолжения незавершенного текста.	2
Начальное обучение чтению и письму	14
Чтение и письмо слов с буквами, которые не различаются в русской и украинской графике	
Диалог по рисункам к тексту, по предложенной ситуации, на основе личного опыта, по данному началу*	6
Тема, основная мысль текста*	
Сведения о диалогической речи. Качества хорошей диалогической речи. Типы начальных реплик	1
Чтение и написание слов с буквами, различающимися в русской и украинской графике	
Сопоставление текстов*	8
Устное изложение*	
Чтение молча*	
Устное высказывание*	
Диалог по данному началу*	
Вопросы к тексту*	
Речевой этикет	1
Контрольная работа по теме «Начальное обучение чтению и письму»	1
Чтение вслух по ролям	
Чтение молча. Составление вопросов к тексту	2
Списывание с проговариванием	1
Звуки и буквы. Слог. Ударение. Правописание	7
Диалог по образцу, по заданной ситуации*	
Аудирование с последующим обсуждением*	
Деление текста на части*	1
Словарный диктант	
Устное высказывание по данному началу*	
Письменное высказывание*	
Контрольное аудирование	1
Контрольное списывание	1
Контрольная работа по теме «Звуки. Буквы. Слог. Ударение. Правописание»	1
Повторение в конце полугодия	1
II семестр	
Текст. Коммуникативная направленность текста. Тема и основная мысль текста	
Устное высказывание*	2
Устное изложение по опорным словам, словосочетаниям*	

Тематический блок программы	Количество часов
Предложение. По цели высказывания, по интонации Чтение вслух по ролям* Устное высказывание по опорным словам* Письменное высказывание по данному началу*	3
Текст. Средства связи между предложениями в тексте Тема, основная мысль текста* Чтение вслух диалога по ролям* Диалог по опорным предложениям*	2
Предложение. Связь слов в предложении. Чтение молча* Письменное изложение по опорным словосочетаниям, предложениям*	2
Словосочетание. Главное и зависимое слово. Словосочетания в русском и украинском языках Устное высказывание* Устное изложение* Письменное изложение по опорным словосочетаниям, предложениям*	3
Лексикология Аудирование* Тема, основная мысль текста* Устное изложение* Письменное высказывание* Чтение вслух*	5
Контрольная работа по темам «Лексикология», «Синтаксис»	1
Текст. Структура текста. Членение текста на абзацы Тема, подтема, основная мысль текста* Устное изложение по данному плану* Качества хорошей монологической речи Письменное изложение*	3
Предложение. Главные и второстепенные члены предложения. Тире между подлежащим и сказуемым Чтение молча* Устное изложение по плану* Устное высказывание о прочитанном в тексте* Диалог-обсуждение по описанной ситуации*	1
Предложение. Обращение. Знаки препинания при обращении Аудирование* Чтение молча* Чтение вслух*	4
Проверочный диктант	2
Слова-предложения Разыгрывание диалогов*	1
Фразеология Аудирование* Редактирование текста* Письменное высказывание по данному началу и концу*	1
Контрольное аудирование	2
Контрольное списывание	1
Контрольная работа по темам «Фразеология», «Синтаксис»	1
Повторение в конце года	1

Знаком (*) — обозначены виды деятельности, для которых не отводятся отдельные уроки.

Обучение русскому языку в 6–11-х классах продолжается по действующим программам.

Новые программы для учащихся 5-х классов и действующие программы для 6–11-х классов

по русскому языку и литературе для основной и старшей профильной школы размещены на сайте Министерства образования и науки (www.mon.gov.ua).

В школах с украинским языком обучения, где не предусмотрено изучение русского языка как базового предмета, возможно введение факультативного курса или курса по выбору на основе соответствующего программного обеспечения (из расчёта 1 час в неделю вариативной части рабочего учебного плана общеобразовательного учреждения):

— 5-й класс — «Русский язык. Факультативный курс» (под ред. Е. Ю. Крюченковой).

— 6–11-е классы — «Русский язык. Факультативный курс» (авт. Л. В. Давидюк), «Русский язык. Курс по выбору» (авт. Т. Я. Фролова).

Курсы по выбору в старшей профильной школе углубляют и расширяют содержание профильных предметов, обеспечивают межпредметные связи и дают возможность изучать русский язык как предмет, смежный с профильными курсами, на профильном уровне. В качестве таких курсов, подготовленных кафедрой методики преподавания иностранных языков и языков и литературы национальных меньшинств ООИУУ, можем назвать следующие:

— «Толковые словари: от древнейших до электронных. Курс по выбору для 10 классов школ с русским и украинским языком обучения (филологическое и общественно-гуманитарное направление)» (сост. С. М. Кривич) (Протокол № 3 от 20.04.2010 г.).

— «Музеи-усадьбы Украины и России. Курс по выбору для 10-11 классов школ с русским и украинским языком обучения (филологическое и художественно-эстетическое направление)» (сост. Е. Ю. Крюченкова) (Протокол № 3 от 20.04.2010 г.).

Основной целью школьного литературного образования является формирование мировоззрения учащихся, их национального сознания, морали и гражданской позиции.

Литературное образование включает 3 этапа: 5–7-е классы (формирование основ читательской компетентности: представлений о литературе как виде искусства, литературном образе, родах и жанрах литературы, творчестве писателя), 8–9-е классы (развитие читательской компетентности, формирование представлений о литературном процессе как культурном явлении, связь творчества писателя с историческими условиями), 10–11-е классы (изучение историко-литературного курса).

Обращаем внимание на то, что кафедрой методики преподавания иностранных языков, языков и литератур национальных меньшинств с целью обеспечения эффективного взаимодействия методических служб области и непрерывного профессионального развития педагогов был разработан сайт (адрес сайта: nmlnacion.wix.com/kafedra), на котором в помощь методистам

и учителям размещена информация по вопросам повышения квалификации, проводимых кафедрой научно-методических мероприятий, мероприятий для учащихся, материалы перспективного педагогического опыта, школы юного олимпийца, методические рекомендации.

Сайт структурирован таким образом, чтобы методист, учитель, любой желающий могли получить необходимую информацию, вступить в непосредственный контакт с сотрудниками кафедры (в разделе «Онлайн-консультации»). Сайт предоставляет учителю возможность определиться в направлениях и проблематике самообразования, проектной деятельности, ознакомившись с ориентировочной тематикой педагогических проектов (рубрика «Повышение квалификации»). В разделе «Методическая школа» размещены разработанные сотрудниками кафедры материалы по отдельным направлениям методической работы и вопросам теории и практики филологического образования. Данные материалы могут быть использованы в деятельности методических служб и отдельных педагогов.

Для повышения профессиональной грамотности учителей, развития их творческого потенциала, расширения сферы профессиональных контактов рекомендуем также использовать ресурсы сети Интернет, перечень которых приводим ниже.

Справочные порталы, поисковые системы:

<http://edu.km.ru>
<http://www.gramota.ru>
www.inter-pedagogika.ru
<http://www.school.holm.ru>
<http://humanities.edu.ru>
<http://www.brama.com/ukr.html>
<http://lingvist.ucoz.ru>

Электронные библиотеки

<http://elibrary.ru>
<http://pedlib.ru>
<http://www.lib.ru>
<http://bibl.tikva.ru>
<http://www.gramota.ru>

Электронные словари

<http://www.gramota.ru>
<http://webslovar.ru>

Периодические издания

<http://ruthenia.ru>
<http://www.ug.ru>
www.pereplet.ru

Форумы

<http://pedsovet.org>

Конкурсы

<http://edu.km.ru>

Отметим, что в деле повышения квалификации педагогов и уровня их профессиональной конкурентоспособности, систематизации подготовленных учителем материалов и создания условий для достойной презентации своего труда важную роль играет электронное портфолио педагога (на сайте кафедры в разделе «Методическая школа» размещена информация о создании ресурса веб-портфолио). Также обращаем внимание на русскоязычный информационный Интернет-ресурс (сайт), разработанный учителем русского языка и литературы общеобразовательной школы № 81 г. Одессы Ковалёвой Лилией Владимировной с целью привлечения внимания учащихся к изучаемому предмету, формирования позитивного мировоззрения и ценностных ориентаций. В 2010 году оргкомитет Национальной премии (Россия) за вклад в развитие российского сегмента сети Интернет (Премия Рунета) включил сайт Л. В. Ковалёвой в число соискателей Премии в номинации «Интернет-проект учителя».

УДК 371.315:82

О. В. РИБА,

зав. НМЛ мов та літератур національних меншин

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИКЛАДАННЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Відповідно до Концепції літературної освіти основною метою викладання предмета «Світова література» у 2013/2014 навчальному році є виховання творчого читача з критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості.

Слід зазначити, що вивчення світової літератури у 6–9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів в 2013/2014 навчальному році, як

і в минулих роках, буде здійснюватися за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / авт.: Ю. І. Ковбасенко, Г. М. Гребницький, Н. О. Півнюк, К. Н. Баліна, Г. В. Бітківська; кер. авт. кол. Ю. І. Ковбасенко; за заг. ред. Д. С. Наливайка. — К.; Ірпінь: Перун, 2005. — 112 с.

Вивчення світової літератури у 10–11-х

класах старшої профільної школи здійснюватиметься відповідно до рівня навчання (стандарту, академічного, рівня профільної підготовки) за скоригованими та доопрацьованими програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (наказ МОН України від 28.10.2010 р. № 1021):

Світова література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями. Рівень стандарту / уклад.: Ю. І. Ковбасенко (кер. авт. кол.), Г. М. Гребницький, Т. Б. Недайнова, К. Н. Баліна, Г. В. Бітківська, І. А. Тригуб, О. О. Покатілова. — К. : Грамота, 2011.

Світова література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями. Академічний рівень / уклад.: Ю. І. Ковбасенко (кер. авт. кол.), Г. М. Гребницький, Т. Б. Недайнова, К. Н. Баліна, Г. В. Бітківська, І. А. Тригуб, О. О. Покатілова. — К. : Грамота, 2011.

Світова література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям. Профільний рівень / уклад.: Ю. І. Ковбасенко (кер. авт. кол.), Г. М. Гребницький, Т. Б. Недайнова, К. Н. Баліна, Г. В. Бітківська, І. А. Тригуб, О. О. Покатілова. — К. : Грамота, 2011.

Одним із компонентів допрофільної та профільної підготовки є курси за вибором і факультативи. Ще раз звертаємо особливу увагу вчителів, що в організації навчально-виховного процесу використовуються лише навчальні програми, які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Міністерство освіти і науки рекомендує Збірник програм курсів за вибором та факультативів зі світової літератури. 8–11 класи. Кн. 1 / за заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук, І. П. Дворницької. — Тернопіль : Мандрівець, 2011. — 336 с.

Враховуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9-ті класи) та профільної (10–11-ті класи) освіти має свої особливості, важливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією.

Звертаємо увагу, що кількість видів контролю в процесі вивчення світової літератури у кожному класі не змінювалася з минулого року. Таблицю рекомендованого розподілу годин можна знайти в журналі «Наша школа», № 4, 2012 р. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу.

Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів залишаються поточна й під-

сумкова (тематична, семестрова, річна), державна підсумкова атестація.

Орієнтовні вимоги щодо основних видів оцінювання навчальних досягнень учнів зі світової літератури, оцінювання контрольних творів дивіться на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) на початок навчального року.

Інформацію щодо виконання письмових робіт і перевірки зошитів зі світової літератури, особливостей проведення уроків виразного читання, призначення та оформлення зошитів з предмета, їх перевірки й критеріїв оцінювання можна знайти у відповідному методичному листі Міністерства освіти і науки від 21.08.2010 № 1/9-580 (www.mon.gov.ua). Там же подано зразок заповнення сторінки журналу зі світової літератури.

Особливості організації навчально-виховного процесу в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі викладені в листі МОН України від 24.05.2013 р. № 1/9-368.

Звертаємо увагу вчителів на деякі аспекти викладання світової літератури в 5-му класі. Саме з 5-го класу за новою навчальною програмою розпочинається новий етап літературної освіти — залучення до читання. Вивчення літератури в 5-му класі є логічним і закономірним продовженням використання тематично-жанрового, художньо-естетичного, літературознавчого принципів програми «Літературне читання» в початковій школі, що дає змогу дотримуватися послідовності, наступності і безперервності змісту літературної освіти. У початковій школі формувалося усвідомлення учнями того, що різні види мистецтв тісно пов'язані між собою, і знання одного з них допомагає більш глибоко сприймати і розуміти інший вид, закладалися першооснови самостійної читацької діяльності. Тому набутий в початковій школі літературний досвід дає змогу ґрунтовно і поглиблено узагальнювати уявлення учнів, їх знання та естетичні враження, щоб підвести в 5-му класі до відчуття стилю того чи іншого твору, формувати вміння визначати характери художніх образів, виражених словом.

У 2013/2014 навчальному році вивчення світової літератури в 5-му класі здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства від 06.06.2012 р. № 664.

У програмі чітко визначено, що на першому етапі (5–7-ті класи), де йде процес залучення учнів до читання, головними завданнями вивчення літератури є:

— формувати мотивацію до читання художньої літератури, до вивчення світової літератури як скарбниці духовних цінностей людства;

— сформувати в учнів стійкий інтерес до літератури, залучити їх до читання;

— сприяти формуванню моральних якостей школярів засобами літератури, їх національній самоідентифікації, розумінню значення української та іноземних мов в опануванні здобутків світової культури;

— дати уявлення про зміст і форму художнього твору, їх складники;

— сформувати в учнів уміння аналізувати художній твір; характеризувати літературних персонажів, виявляти засоби виразності;

— дати основні уявлення про оригінал і художній переклад, розвинути елементарні уміння та навички порівняння художніх творів в оригіналах і перекладах (з використанням іноземних мов, якими володіють учні);

— розвивати уміння і навички зв'язного мовлення (усного і писемного) в процесі підготовки різних видів робіт (висловлення власної думки щодо прочитаного, характеристика образу, складання плану твору, написання твору на літературну тему тощо).

Вивчення світової літератури в 5-му класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки:

— Ніколенко О. М. Світова література : підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Ніколенко, Т. М. Колева, О. В. Орлова, М. О. Зуенко, О. І. Кобзар. — К. : Грамота, 2013.

— Волощук Є. В. Світова література : підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Є. В. Волощук. — К. : Генеза, 2013.

Звертаємо увагу на збільшення варіативного компонента на 14 годин з 70 на рік:

Клас	Всього годин	Текстуальне вивчення творів	Розвиток мовлення	Позакласне читання	Резервний час
5	70	56	4	4	6

Які це дає можливості вчителю? По-перше, забезпечує можливість обрати твір з переліку додаткової літератури, розподілити додаткові години в межах розділу або теми, врахувавши свої уподобання, інтереси учнів, особливості й рівень підготовки класу.

Для полегшення укладання календарно-тематичного планування пропонуємо можливий варіант розподілу годин на вивчення художніх творів, розвиток зв'язного мовлення, позакласне читання:

Тема за програмою	Уроки розвитку зв'язного мовлення	Уроки позакласного читання	Всього годин
56	7	7	70
I семестр			
28	2	2	32
Вступ (2 години)		-	2
Казки народів світу (16 годин)	Усний переказ вибраних епізодів з казки з творчим завданням (1 година)	Російські народні казки. «Василиса Прекрасная» та ін. (1–2 за вибором) (1 година)	18
Природа і людина (10 годин)	Опис одного з героїв твору за самостійно складеним простим планом (письмово) (1 година)	Єсенін С. О. «Біла береза», «Пісня про собаку» та інші вірші про природу (1–2 за вибором) (1 година)	12
II семестр			
28	6	4	38
Світ дитинства (10 годин)	Переказ фрагмента твору зі зміною особи оповідача (1 година) Усна характеристика основних персонажів твору з висловленням власного ставлення до них (1 година)	Ліндгрєн А. «Пеппі Довгапанчоха» (1 година)	13
Світ творчої уяви (8 годин)	Письмовий переказ фрагмента твору (1 година)	Керролл Л. «Аліса в Зазеркаллі» (1 година)	10
Сучасна література У колі добрих героїв (8 годин)	Складання розповіді про улюблену книжку (1 година)	Буличов К. Цикл «Аліса» (1–2 твори за вибором), «Навколо світу за три години» (1 година) Стронг Дж. «Кімнатні пірати», «Розшукується ракета на чотирьох лапах», «Гармидер у школі» (1–2 за вибором) (1 година)	11
Підсумки Узагальнення та систематизація матеріалу, вивченого протягом року (2 години)	Підготовка до написання контрольного твору-характеристики героя літературного твору (1 година) Контрольний твір-характеристика героя літературного твору (1 година)		4

При укладанні календарно-тематичного планування необхідно враховувати чотири змістові лінії літературного компонента Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: емоційно-ціннісну, літературознавчу, культурологічну, компаративну.

Як вже зазначалося, одним із головних завдань щодо вивчення світової літератури в 5-му класі є формування в учнів стійкого інтересу до літератури, до читання, поваги до книги. Тому бажано, щоб учні читали твори у повному обсязі, на що орієнтує вчителя і Концепція літературної освіти. Саме тому в програмі зменшено кількість і обсяг творів.

У зв'язку з підготовкою учнів до входження в сучасний світ і життя в умовах інформаційного суспільства необхідно застосовувати сучасні інформаційні технології для формування творчого читача (Інтернет-портали бібліотек, сайти письменників і т. ін.). Доцільно активно використовувати на уроках світової літератури та у позаурочній діяльності інформацію, розміщену на відповідних тематичних сайтах:

Бібліотека світової літератури (оригінали та переклади): ae.lib.narod.ru

Літературна Інтернет-бібліотека школяра: <http://litbook.by.ru>

Антична література: <http://pergam.chat.ru>

Електронна бібліотека «Джерело»: ukrlib.com

Електронна бібліотека класичної літератури: <http://www.klassika.ru>

«Літературна газета»: <http://www.lgz.ru>

Сучасна і класична поезія: <http://sttichi.net.ru>

Електронна поетична бібліотека: <http://article.da.ru> тощо.

Більш повний перелік сайтів електронних бібліотек, перелік монографій, посібників, словників, довідників та періодичних фахових видань вчитель світової літератури може знайти у додатку № 2 до Програми «Сучасна науково-методична література для вчителя», яка розміщена на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Уроки необхідно будувати на основі системно-діяльнісного підходу. Вчитель світової літератури повинен так будувати урок, щоб навчити дітей самостійно:

- визначати мету та завдання;
- планувати читацьку діяльність;
- вирішувати навчальні та навчально-практичні завдання;
- контролювати та оцінювати свою діяльність.

Діти повинні вміти ставити питання до тексту аналітичного характеру, відбудовувати контекст, зв'язуючи всі елементи інформації, співвідносити прочитане із знаннями з інших областей та особистим досвідом, критично осмислювати текст.

Як зазначають автори програм, основним результатом вивчення в школі предмета «Світова література» повинно стати досягнення належного рівня сформованості умінь учнів в усіх видах читацької діяльності, якостей творчого читача, опанування сучасного світу через здобутки художньої літератури, українську та іноземні мови, культуру різних країн і народів. Тому саме на це і повинна бути спрямована професійна діяльність вчителя світової літератури у 2013/2014 навчальному році.

УДК 371.315+372.893

О. М. ЛЕВЧИШЕНА,

зав. кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти, канд. істор. наук,

О. М. КОТЕНКО,

зав. науково-методичної лабораторії суспільно-гуманітарної освіти

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Кожен навчальний рік є певним етапом розвитку як у професійній долі вчителя, так і траєкторії розвитку дитини. Для вчителів історії 2013/2014 н. р. — початок чергового «перезавантаження» у навчанні історії.

Так, починаючи вивчення предметів за новими програмами для учнів основної школи передбачено:

— значна розвантаженість змісту (відмова від деталізації, посилення загальноосвітньої, загальнокультурної спрямованості навчання);

— компонування навчального матеріалу за проблемно-тематичними блоками (однорідність змісту фактів і понять, що в хронологічній послідовності характеризують тенденції суспільного життя);

— поєднання тематично-поглибленого і оглядового вивчення та синхронного викладання світової й вітчизняної історії [2].

Змістовими лініями курсів «Історія України» та «Всесвітня історія» є:

— людина-людина;

- людина-влада;
- людина-світ уявлень та ідей;
- людина-простір;
- людина-природа;
- людина-світ речей.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011 р.) в галузі «Суспільствознавство» визначає, що метою навчання історії в загальноосвітній школі є формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності в результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України у контексті історичного процесу [1].

Знайомство з історією розпочинається з вивчення пропедевтичного курсу «Вступ до історії». Характерними особливостями його є початковість та елементарність змісту і вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Вивчення історії в 5-му класі спрямоване на реалізацію наступних завдань:

- формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження;

- розвиток у школярів інтересу до навчання та мотивації щодо вивчення історії.

Концептуальні зміни у відборі змісту порівняно з попередніми варіантами програми для 5-го класу «Історія України» відбулися не в ущільненні матеріалу, а в іншому підході до відбору змісту, зменшенні чисто фактологічного матеріалу (кількість історичних явищ, фактів, подій), оскільки систематичне вивчення історії України передбачається у наступних класах [3].

«Вступ до історії» складається з трьох розділів. I розділ «Звідки і як історики довідуються про минуле» розширено до 9 уроків, де подається матеріал про історію як науку, передбачається первинне ознайомлення учнів з різними видами історичних джерел, практичні роботи щодо аналізу фотографій, сімейних архівів та географічних назв рідного краю. Зміст у програмі сформульовано так: «Історія як наука. Історичні дослідження. Історія і час. Історичний простір. Історична карта. Речові історичні джерела. Музеї. Писемні джерела. Архіви. Географічні назви в історичній науці. Мова як джерело знань про минуле. Фольклор». Для висвітлення цих питань вчитель може використовувати як приклади з історії України, так і приклади європейської та світової історії, що розвиватиме інтерес і допитливість учнів, вміння відображати історію України в контексті паралельних процесів у світі. І все це — враховуючи можливості учнів 10–11-річного віку.

Розділ II «Про що і про кого розповідає історія» на прикладі конкретних історичних подій та явищ передбачає надання учням можливості зрозуміти, з чого складаються сюжети предмета «Вступ до історії». Зміст вивчається протягом 10 уроків: «Людина в історії: історичні ді-

ячі, групи людей і народи. Події та явища в історії: відкриття, битви, подорожі, господарське та повсякденне життя тощо».

Одним із важливих пріоритетів у вивченні предмета є погляд на людину як суб'єкта і творця історії. Історичні персонажі, які вивчатимуться на уроках і подані в підручнику, не є вичерпними і можуть доповнюватися вчителем прикладами з національної та регіональної історії. Гнучкість у розкритті кожної теми дає змогу обрати саме тих історичних діячів, які найкраще ілюструють ті чи інші історичні події та явища української історії.

Поширенню знань про культурну спадщину і поєднанню національного контексту із загальноєвропейським сприяє зміст III розділу програми «Що історичні пам'ятки розповідають про минуле». П'ятикласникам вперше пропонується цілий спектр історико-культурних пам'яток України: «Храми та ікони. Софійський собор і Києво-Печерська лавра. Книги і мініатюри. Остромирове Євангеліє та «Апостол» Івана Федорова. Замки і палаци тощо», що має на меті виховання любові до Батьківщини, шанобливого і відповідального ставлення до минулого та розуміння цінності історії, яка є частиною світу. Вивчаючи даний розділ програми варто звернути увагу на формування національної самосвідомості юних громадян України.

Перелік пам'яток архітектури і образотворчого мистецтва з історії України та всесвітньої історії обов'язкові для розпізнавання учнями, ухвалено комісією з історії Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України (перелік подано на сайті МОН).

Враховуючи вимоги, викладені в листі МОН України від 24.05.2013 р. № 1/9-368, звертаємо увагу на такі особливості організації навчально-виховного процесу при вивченні історії для п'ятикласників.

По-перше, це форми і методи навчання історії. Зміст історичної освіти, що подаватиметься вчителем, обов'язково має узгоджуватися з віковими особливостями учнів. А тому на уроці варто уникати лекцій, конспектувань, рефератів та фронтальних зрізів знань, а надавати перевагу інтерактивним розвивальним прийомам роботи.

По-друге, типологізація уроків. Окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки — практичні заняття. Практичні заняття з історії відрізняються від практичних та лабораторних робіт з природничих предметів. Такі заняття в курсі історії мають подвійну мету: є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів. Кожне з запропонованих практичних занять присвячується певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів над окремими питаннями теми з використанням різноманітних джерел знань (підручники, де вміщено тематичні іс-

торичні джерела — як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, Інтернет-ресурси, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, оглянуті учнями).

Відповідно до вікових можливостей учнів та історичного контексту практичні заняття мають сприяти напрацюванню школярами навичок аналізу різних історичних джерел, розумінню ними важливості таких категорій, як час і простір, зміни та безперервність, причини і наслідки, значущість подій та процесів, культурна різноманітність, важливість доказів і можливість різних інтерпретацій.

Під час практичного заняття вчитель є консультантом у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу залежно від віку та пізнавальних можливостей. Матеріали до практичних занять і методичні рекомендації щодо організації пізнавальної діяльності учнів подані в підручнику. Порядок проведення практичних занять та оцінювання їх результатів зазначається в компетенції вчителя.

Програмою передбачено також уроки узагальнення, на яких учні за допомогою вчителя мають можливість систематизувати вивчене, відрефлексувати процес навчання і повернутись до найскладніших моментів теми чи курсу, усвідомлено вийти на новий рівень розуміння навчального матеріалу, використати міжкурсові та міжпредметні зв'язки.

Елементарність, початковість курсу зумовлює певні труднощі у проведенні уроків узагальнення. Варто пам'ятати, що від п'ятикласників не вимагається тлумачення історичних понять, вивчення яких передбачено в старших класах, відповідати на запитання, що вимагають системних знань і більшого життєвого досвіду. Тому під час таких уроків акцент має бути перенесений на вміння учнів, і кожна наступна тема має відзначатися вищим рівнем сформованості вмінь.

Звертаємо увагу, що регламентована навчальною програмою година тематичного оцінювання використовується для проведення уроку контролю і корекції навчальних досягнень учнів. Серед прийомів навчальної роботи з контролю і корекції знань учнів можуть бути уроки-аукціони, історичні диктанти чи тестування, складання синхроністичної чи порівняльної таблиці, заповнення контурної карти. Вчитель застосовує такі методи контролю, щоб встановити, чи пам'ятають учні вивчений матеріал, якою є їхня здатність сприймати й утримувати в пам'яті отриману інформацію. Контроль і корекція знань та умінь учнів може проводитися і в комп'ютерному класі.

На правій сторінці журналу робиться запис «Урок контролю і корекції навчальних досягнень учнів з теми “Звідки і як історики доводуються про минуле”». На такому уроці оцінюється пізнавальна діяльність всіх присутніх п'ятикласників. Оцінка за урок контролю враховується під час виставлення балу за тему.

По-третє, оцінювання навчальних досягнень учнів. Звертаємо увагу на наступні функції перевірки та оцінювання результатів навчання історії:

- діагностична;
- прогностична;
- коригуюча;
- навчальна;
- розвивальна;
- виховна;
- стимулюючо-мотиваційна.

Однак варто зауважити, що кожна з цих функцій має бути спрямована на підвищення якостей знань та вмінь школяра, розвитку пізнавального інтересу, баченню перспектив для успіху, мотивації до навчання, формування самоконтролю, самокоригування та адекватної самооцінки [4].

Вчителю необхідно створювати на уроках такі ситуації, які б максимально сприяли досягненню учнями очікуваних результатів навчання (як очікувань учня, так і очікувань вчителя), адже елементарний рівень курсу передбачає можливість його успішного засвоєння кожним учнем.

Діяльність вчителя не буде в повній мірі якісною і виправданою, якщо його учні не зможуть через деякий час використовувати ті засоби, якими користувався вчитель. Отже основне завдання вчителя — навчати учнів власній мисленнево-дослідницькій діяльності, а не передаванню готових думок чи то з підручника, чи зі слів педагога. Важливо, щоб учні в майбутньому могли існувати без вчителя, а вчитель виступатиме в якості консультанта, і позиції учасників навчально-виховного процесу будуть урівнюватися при збереженні взаємоповаги [5]. На підсумок, це і є ще одна складова «перезавантаження» вчителя, що змінює його роль у співпраці з учнями та його професійну долю.

На допомогу вчителю, який працюватиме з п'ятикласниками, підготовлено посібники, які схвалені МОН України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, а саме:

— Методика викладання курсу «Історія України (Вступ до історії) 5 клас» (методичні рекомендації, календарне планування, розробки уроків до підручника О. Пометун, І. Костюк, Ю. Малієнко);

— Методика викладання курсу «Історія України (Вступ до історії) 5 клас» (методичні рекомендації, календарне планування, розробки уроків до підручника В. Власова).

У 2013/2014 навчальному році викладання шкільних історичних курсів у 5–11-х класах буде здійснюватись за наступними програмами:

5-й клас — «Вступ до історії». Нова редакція навчальної програми з історії України для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів (35 год.), впроваджена за наказом МОН України 2012 року. Програма розміщена на сайті МОН України.

6–9-ті класи навчатимуться за навчальною програмою «Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи», затвердженою МОН України 23 грудня 2004 року зі змінами та доповненнями від 5 травня 2010 року, розміщеною на сайті Міністерства освіти і опублікованою в газеті «Історія України».

Для 10–11-х класів академічного рівня та рівня стандарту чинними є програми «Історія України. 10–11 класи», автори О. І. Пометун, Н. М. Гупан, Г. О. Фрейман (52 год.)

Для класів історичного профілю чинною є програма «Історія України 10–11 класи», автори С. В. Кульчицький, Ю. Г. Лебедева.

Вивчення всесвітньої історії в 10–11-х класах рівня стандарту та академічного здійснюватиметься за програмою «Всесвітня історія. 10–11 класи», автор Т. В. Ладиченко та ін. Програма розрахована на 35 год.

Для класів історичного профілю чинною є програма із всесвітньої історії для 10–11 класів, автори Т. В. Ладиченко, О. С. Черевко, Я. М. Камбалова, яка розрахована на 105 год.

Всі вищезазначені програми для 10–11-х класів, запроваджені у 2010 році, розміщені на офіційному сайті Міністерства (www.mon.gov.ua) та надруковані в газеті «Історія України» (видавництво «Шкільний світ»).

Навчальні програми курсів за вибором для суспільно-гуманітарного напрямку допрофільної підготовки та профільного навчання, рекомендовані Міністерством освіти і науки України (лист від 12.03.2010 р. № 1/11-1652), опубліковані у фаховому науково-методичному журналі «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання», № 7, 8 за 2011 р. та газеті «Історія України». Однак зауважуємо, що мають бути враховані і корективи, внесені

Міністерством освіти до навчальних планів та пояснювальної записки до них [2].

Години варіативної частини, що надаються для поглибленого вивчення предмета, можуть бути використані:

— на поглиблене вивчення програмного матеріалу; тоді вчитель не відводить в журналі окремих сторінок і на власний розсуд розподіляє додаткові години по темах;

— на ведення спецкурсів за вибором; тоді в журналі відводяться окремі сторінки для фіксації результатів навчання. Радимо оцінювати результати навчальних досягнень учнів при вивченні спецкурсів. Уточнюємо, що курс за вибором вивчають всі учні;

— на факультативи, які фіксуються в окремих журналах, результати не оцінюються, заняття відвідують бажуючі.

Рекомендуємо додатковий час виділяти на вивчення тих суспільствознавчих курсів, з яких проводяться ЗНО та різні види інтелектуальних змагань (олімпіади, турніри, конкурси тощо).

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011 року.
2. Навчальна програма з історії для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. — К., 2012.
3. Костюк І. Нова програма для 5 класу: розвиток допитливості та цікавості до предмета // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. — 2013. — № 5. — С. 3–6.
4. Пометун О. Методика навчання історії в школах / О. Пометун, Г. Фрейман. — К.: Генеза, 2006. — С. 251–253.
5. Ямщикова Л. Уча — учимся / Л. Ямщикова, О. Левчишена // Методические рекомендации. — О., 2003. — С. 9–10.

УДК 371.321:811.111-112-133.1-2

Т. В. ЮРЧЕНКО,
завідувачка НМЦ іноземних мов,

Л. Я. РУСІНОВА, В. А. УЛЬЯНОВА, Г. Г. БАБИЧ,
методисти НМЦ іноземних мов

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКЛАДАННЯ В 5-Х КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України тому, що це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу

нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. «Особисте процвітання та колективний добробут майже безпосередньо залежать від освіти, яка стає стратегічною площиною діяльності і вирішальним фактором не тільки для сьогодення, але й для майбутнього», — підкреслив Гозден Флего, го-

лова комітету з культури, науки і освіти Парламентської асамблеї Ради Європи у доповіді «Стратегічний план «Європа-2020»».

Однією із складових якісної освіти для виховання конкурентоздатної особистості, яка готується до самостійного життя, є оволодіння декількома іноземними мовами, що значно розширює можливості для самореалізації.

У контексті розвитку освітніх систем XXI ст. в Європі, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти», з 2013/2014 навчального року і в основній школі розпочнеться впровадження нового стандарту та навчальних програм з базових дисциплін.

Важливими змінами Державного стандарту початкової, базової і повної загальної середньої освіти є забезпечення наступності змісту дошкільної, початкової та базової загальної освіти, а також дотримання принципів особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі.

Перехід 5-х класів на навчання за новими програмами здійснюватиметься відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затверджених наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 р. № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 17.05.2013 р. № 551.

Учні п'ятих класів вивчатимуть дві іноземні мови, тобто впроваджується обов'язкове вивчення другої іноземної мови, яке буде реалізуватися через навчально-методичне забезпечення вивчення предмета. Вивчення мов здійснюватиметься за програмами:

— Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. 1—4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012;

— Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. 1—11 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012;

— Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5—9 класи (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088

— Програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови. Іноземні мови. 5—9 класи. — К., 2010;

— Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5—9 класи. — К.; Ірпінь: Перун, 2005;

— Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова. 5—11 класи. — К.; Ірпінь: Перун, 2005;

— Навчальні програми з іноземних мов для

загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. 10—11 класи. — К., 2010.

Навчання іноземних мов у 5-му класі в цьому навчальному році буде здійснюватись за наступними підручниками:

Англійська мова

— Англійська мова, 5 клас / авт. О. Д. Карп'юк (вид-во «Лібра Терра», 2013);

— Англійська мова, 5 клас / авт. А. М. Невсвіт (вид-во «Генеца», 2013);

Німецька мова

— Німецька мова, 5 клас / авт.: Л. В. Горбач, Л. П. Савченко, М. М. Сидоренко (вид-во «Грамота», 2013);

— Німецька мова, 5 клас / авт.: С. І. Сотнікова, Г. В. Гоголева (вид-во «Ранок», 2013);

Французька мова

— Французька мова, 5 клас / авт. Ю. М. Клименко (вид-во «Генеца», 2013);

Іспанська мова

— Іспанська мова, 5 клас / авт. В. Г. Редько (вид-во «Генеца», 2013).

Середня школа є тим навчальним закладом, де формуються базові механізми іншомовного спілкування, які випускники зможуть у майбутньому розвивати і удосконалювати відповідно до власних потреб. Тому навчальний матеріал, передбачений програмою, і процес навчання мають підпорядковуватися досягненню практичних, освітніх, виховних і розвивальних цілей в їх єдності. Необхідно забезпечувати не лише оволодіння знаннями, навичками і вміннями з предмета, але й розвивати увагу, пам'ять, мислення учнів, формувати в них уміння робити висновки і узагальнення, розширювати світогляд, підвищувати культурний рівень, сприяти розвитку особистісних якостей, в тому числі доброзичливості, співпереживання, колективної взаємодопомоги тощо.

Цілі і методи навчання мають бути спрямовані на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння (діалогічного і монологічного мовлення), читання, письма.

Головна мета навчання іноземної мови полягає у формуванні в учнів комунікативної компетенції, яка дозволяє їм здійснювати спілкування в усній та писемній формі у межах сфер і тем, визначених програмою.

Організація навчального процесу за принципом комунікативної спрямованості навчання забезпечує належний рівень практичного володіння іноземною мовою в усній і писемній формі. Робота учнів в парах, трійках та ланцюжком збільшить час говоріння на кожного учня на уроці. Учням бажано давати «завдання контрольованого говоріння», в яких вони навчаються починати розмову, використовуючи ініціативну репліку, правильно і швидко реагувати на ініціативну репліку співрозмовника та підтримувати бесіду.

З метою створення умов для адекватної реалізації комунікативного навчання доцільно до-

тримуватися принципу ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу. Основною формою організації спілкування вважається мовленнєва ситуація.

Цілеспрямоване оволодіння мовленнєвими діями з метою їх подальшого використання для вирішення певних комунікативних завдань базується на принципі діяльнісного характеру навчання, яке таким чином передбачає забезпечення мовленнєвої взаємодії учнів, що характерно для комунікативного підходу до навчання.

Навчальний процес має бути соціокультурно спрямованим, що забезпечується відповідними автентичними матеріалами (текстами, ілюстраціями тощо). У зміст навчання в 5-му класі входять також лінгвокраїнознавчі знання, навички й уміння, необхідні для спілкування з носіями мови, а також для розуміння автентичних текстів.

Належний рівень сформованості навичок і вмінь досягається шляхом організації інтенсивної тренувальної діяльності (принцип домінуючої ролі вправ і завдань). Відповідно до комунікативно орієнтованого підходу щодо навчання іноземних мов пріоритет надається комунікативно спрямованим завданням і вправам, які забезпечують оволодіння мовою як засобом спілкування. Однак це не означає, що в навчальному процесі ігноруються мовні вправи, які сприяють засвоєнню нормативного мовлення у фонетичному, лексичному і граматичному аспектах. Відповідно до чинних умов навчання такі вправи мають бути комунікативно спрямованими, відігравати допоміжну роль і, зазвичай, використовуватись у контексті з комунікативними завданнями та бути підпорядкованими їм.

Іншомовна граматики повинна бути проілюстрована спочатку в усному мовленні на основі мовних зразків. Введення граматичних структур слід починати з показу форми, значення та її вживання. Тренування бажано проводити спочатку усно в тренувальних вправах, що включають відтворення готового зразка, підстановку у ньому нових елементів, трансформацію і репродукцію. Доцільно враховувати інтереси учнів при виборі вправ, які мають носити комунікативний характер.

Враховання спільних психологічних механізмів керується принципом взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності і спирається на використання максимуму відповідних аналізаторів для досягнення належного рівня сформованості навичок і вмінь.

З 1 вересня 2013 року вводиться обов'язкове вивчення другої іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах України, що має ряд психологічних особливостей.

Учні у п'ятому класі переживають, з одного боку, зміни у внутрішньому світі, які притаманні 10–11-річному віку, а з іншого, складний період адаптації до нових умов навчання, що пред'являють більш високі вимоги до ін-

телектуального і особистісного розвитку, до ступеня сформованості у дітей певних знань, навичок, збільшення обсягу й різноманітності змісту освіти.

Протягом адаптаційного періоду (I півріччя) важливо забезпечити дитині спокійну і лагідну атмосферу, чіткий режим, тобто зробити так, щоб вона постійно відчувала підтримку і допомогу з боку вчителів і батьків.

Організація навчання другої іноземної мови в 5-му класі здійснюватиметься за програмами «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5–9 класи (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти)» та підручниками:

— *англійська мова*

«Англійська мова. 5 (1) клас», авт. Т. Г. Пахомова (вид-во «Методика», 2013);

— *німецька мова*

«Німецька мова. 5 (1)», авт.: С. І. Сотнікова, Т. Ф. Білоусова (вид-во «Ранок», 2013);

«Німецька мова. 5 (1)», авт.: М. М. Сидоренко, О. А. Палій (вид-во «Ранок», 2013);

— *французька мова*

«Французька мова. 5 (1)», авт. Ю. М. Клименко (вид-во «Методика», 2013).

На вивчення другої іноземної мови (ІМ2) відводиться менше годин, тому рівень володіння нею буде дещо нижчим за рівень володіння ІМ1. На кінець навчання він має відповідати рівню В1 згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти.

Мета вчителів, які викладають другу іноземну мову, полягає не тільки в наданні знань мови, яка вивчається, але й у формуванні в учнів навичок самоосвіти, які б дали їм можливість у майбутньому самостійно удосконалювати набуті в школі знання відповідно до власних професійних потреб.

Процес навчання повинен також забезпечувати розвиток розумових здібностей учнів, особистісних якостей (колективної взаємодопомоги, доброзичливості, співчуття, уваги...), розширення їх світогляду.

Навчання учнів ІМ2 у 5-х класах пов'язано, по-перше, з певними психологічними труднощами, зумовленими переходом до нового навчального предмета «Друга іноземна мова»; по-друге, з труднощами, обумовленими впливом рідної та ІМ1; різницею у фонетиці, орфографії, граматиці першої та другої іноземної мови.

Робота вчителя буде ефективною при тісних професійних стосунках між вчителями, які викладають першу іноземну мову (ІМ1), ІМ2 та українську (рідну) мову (відвідування уроків, виховних заходів учнів-четверокласників, при цьому слід звернути увагу на рівень підготовленості та самостійності учнів); при використанні міжпредметних зв'язків між ІМ2 та іншими предметами (історією, географією, літературою...), а також при міжкультурному спілкуванні наших учнів із зарубіжними однокласниками, наприклад, при листуванні з метою

розвитку мовленнєвої активності. Загальні методичні рекомендації щодо вивчення іноземних мов у цих класах надані в листі МОН України від 24.05.2013 р. № 1/9-368.

На першому етапі організації ефективного навчання в 5-х класах бажано враховувати навчальний досвід учнів, отриманий при вивченні ІМ1 та рідної мови; визначати спільне в ІМ1 і рідній, ІМ2 в усіх видах мовленнєвої діяльності з метою оптимізації навчального процесу.

Головне завдання вчителя другої іноземної мови — сформувати у п'ятикласників навчально-пізнавальну мотивацію до оволодіння ІМ2, сталий інтерес до мови і культури країни, мова якої вивчається, бажання її вивчати, мати друзів за кордоном, знайомитись з їх життям, використовуючи для цього ІМ2, тобто досягнення певної комунікативної мети.

Успішність навчання п'ятикласників залежить від мікроклімату на уроці. Важливо, щоб вчителі, які викладають ІМ2, створювали такі ситуації, які б активізували ініціативу учнів, їх мовленнєву діяльність, вимагали самостійності та дозволяли брати участь у спільній діяльності (парні, групові форми роботи); бажано ширше використовувати умовно комунікативні вправи, що наближають до умов природного іншомовного спілкування; опори на вербальну та зорову наочність.

У навчанні ІМ2 учні 5-х класів вчать оволодівати чотирма видами мовленнєвої діяльності одночасно і взаємопов'язано. Починаючи з перших уроків, рекомендується формувати в учнів навички і вміння сприймати на слух усне мовлення з певної теми (напр., «Привітання», «Знайомство»), робити невеликі повідомлення, спілкуватись.

Таким чином, навчання аудіювання є пріоритетним і відбувається протягом усього курсу навчання ІМ2. Фонетика засвоюється під час оволодіння мовленнєвих зразків з лексико-граматичним матеріалом. На кінець 5-го класу учні мають оволодіти такими вміннями в аудіюванні: розуміти партнерів при спілкуванні та належним чином реагувати на їх висловлювання; розуміти вирази класного вжитку, пов'язані з навчальними та ігровими ситуаціями; розуміти загальний зміст навчальних і автентичних тек-

стів; повністю розуміти короткі повідомлення із знайомим лексико-граматичним матеріалом.

Навчання читання проводиться на засвоєному в усному мовленні лексико-граматичному матеріалі, який спочатку подається вчителем усно у певному контексті, а потім активізується в усному і писемному мовленні при виконанні комунікативно спрямованих вправ і завдань. Інформаційно-сюжетні тексти рекомендується інсценувати.

У 5-му класі учні мають оволодіти вміннями виразно читати вголос та читати про себе з метою: а) розуміння основного змісту навчальних і автентичних текстів; б) повного і точного розуміння змісту навчальних і автентичних текстів, які містять незнайому лексику, про значення якої можна здогадатися; в) пошуку цікавого матеріалу (пошукове читання).

Навчання усного і писемного спілкування відбувається у межах програмних сфер і тем (див. «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5–9 класи (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти)» (5 клас, друга іноземна мова, 1-й рік навчання)).

На кінець 5-го класу учні мають:

— оволодіти вміннями спілкуватись з дорослими та однолітками (також з носіями мови) (діалогічне спілкування);

— зв'язно висловлюватись відповідно до ситуацій спілкування (робити опис, повідомлення, надавати характеристику) (монологічне мовлення);

— оволодіти вміннями написати особистого листа, підписати конверт відповідно до норм країни, мова якої вивчається;

— скласти план тексту, короткий план виступу; заповнити анкету.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством освіти до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua), Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua), науково-методичного центру іноземних мов ООІУВ (<http://odinstlangues.wix.com/nmcinozmov>).

І. М. ВЕТРОВА,

канд. пед. наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
кафедра теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ВЧИТЕЛЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлюється педагогічний аспект проблеми формування професійної компетентності майбутніх вчителів, розглядаються способи реалізації професійної спрямованості на практичних заняттях з англійської мови.

Ключові слова: професійна спрямованість, професійна компетенція, майбутній вчитель іноземної мови, професійно орієнтоване навчання.

Фундаментальні зміни в сучасному житті нашої країни вимагають принципово нових підходів у вихованні та навчанні молодого покоління, відповідно — професійної компетентності вчителя, який є ключовою фігурою в процесі розвитку та формування нового суспільства. Зміст Рекомендацій Ради Європи щодо мовної освітньої політики висуває нові вимоги до майбутнього вчителя іноземної мови в контексті демонстрації високого рівня професійно-педагогічної компетентності, готовності до забезпечення європейської якості освіти, переходу до нових форм і методів організації навчального процесу, сприяння мобільності студентів у межах європейського освітнього простору.

Відповідно одним з актуальних завдань вищої школи України є освіта майбутніх вчителів у контексті зміни пріоритетів суспільства й необхідності виховання громадян свідомих, активних, самостійних і здатних творчо мислити.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема формування професійної компетентності майбутніх вчителів англійської мови і літератури досліджувалася вченими в різних напрямках: формування професійно-фонетичної компетентності студентів педагогічного вузу (Ю. В. Головач), професійно-методичної компетентності (А. Л. Бердичівський, О. Б. Бігич, Л. Г. Таланова, Н. В. Язикова), професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов у викладанні інтегрованих курсів (Ю. С. Стиркіна), підготовка студентів до управлінської діяльності в навчальному процесі (О. М. Трубіцина). Проблеми формування професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов як інтегративного утворення особистості фахівця присвячено роботи Е. Г. Азімова, В. В. Баркасі, Г. І. Вороніна, Т. А. Долгової, Т. М. Комарницької, С. Ю. Ніколаєвої, Т. Ощепкової.

Проблема формування професійної компетенції майбутніх вчителів на практичних заняттях з іноземної мови була об'єктом дослідження у працях С. В. Роман (методика проведення практичних занять з англійської мови з використанням навчально-професійних завдань), О. Б. Репп (методика формування професійних умінь навчання лексичної сторони іншомовного мовлення), Т. О. Стеченко (формування професійно орієнтованої англомовної граматичної

компетенції майбутніх вчителів), О. В. Пінської (писемна комунікація), Т. П. Камаєвої (професіоналізація занять іноземної мови через формування професійно-методичних умінь мовленнєвої взаємодії).

Метою статті є висвітлення проблеми формування професійної компетентності вчителя та можливості розвитку професійно-педагогічної спрямованості на практичних заняттях з англійської мови.

Виклад основного матеріалу. До кваліфікаційних характеристик вчителя іноземної мови висуваються нові вимоги, оскільки цього потребують «кардинальні зміни, що відбуваються в суспільно-політичному, економічному та культурному житті, інтеграція філологічної науки в широкий культурологічний контекст, потенції мас-медіа для навчального процесу, демократизація системи освіти» [8, 162]. Компетентнісний підхід, згідно з яким здійснюється підготовка вчителя на сучасному етапі, вимагає в процесі викладання навчальних дисциплін формування системи компетенцій: спеціальних професійних, а саме лінгвістичної, соціолінгвістичної, лінгвокраїнознавчої, комунікативної, навчально-пізнавальної, лінгвометодичної, соціальної, дискурсивної, предметної, професійної (Т. Н. Астафурова, Е. М. Верещагін, Ю. В. Ерьомін, В. Г. Костомаров, В. П. Фурманова, Е. Г. Тен, С. Ф. Шатілов, А. Н. Щукін і др.). Професійна компетенція набувається в процесі навчання у вищих навчальних закладах і містить: знання дидактики, методики, психології та інших наук, важливих для професійної діяльності педагога; уміння організовувати навчальну діяльність учнів і керувати нею; володіння максимальною наближеною до носіїв мови комунікативною компетенцією; особистісні якості, які необхідні для педагога. Особливо виділяємо професійно орієнтовану комунікативну компетенцію як найбільш значущу для майбутнього вчителя іноземної мови. Враховуючи специфіку фахової дисципліни «Іноземна мова», яка полягає в тому, що вагомим компонентом змісту навчання вважають не основи наук, а способи діяльності (навчання різних її видів: говоріння, аудіювання, читання, письмо), важливо також пам'ятати про професійно-педагогічну спрямованість курсу іноземної мови. О. Г. Поляков

зазначає, що будь-яке профільно-орієнтоване навчання іноземної мови здійснюється з урахуванням двох цілей: 1) академічної; 2) професійної. Основна відмінність між ними полягає в тому, що в першій увага більше звертається на формування у студентів комунікативних навичок взагалі, а друга відрізняється більшою прагматичністю [9, 6].

Практика доводить, що високий рівень оволодіння студентами мовою не забезпечує в подальшому якісного викладання даного предмета в школі, хоча в цьому і є основне призначення випускника педагогічного вузу. Часто цьому заважає репродуктивний характер навчання та неготовність самих студентів усвідомлювати професійну значущість навчальної діяльності. Тому в процесі підготовки майбутніх вчителів важливо розвивати творчу індивідуальність, формувати схильність до педагогічних інновацій, здатність адаптуватися у динамічному педагогічному середовищі. Можливості у викладанні іноземної мови (опора на діалоги, полілоги, використання проблемних запитань чи актуалізація змісту навчальних текстів, організація творчих проектів іноземною мовою, умови роботи у невеликих групах, використання методів стимулювання творчої діяльності на основі мовних засобів) визначають значний потенціал англійської мови для формування такої спрямованості. У зв'язку з цим в процесі викладання не тільки теоретичних, але й практичних курсів, доцільно постійно акцентувати увагу студентів на майбутній професійній діяльності. Якщо спеціально організувати та продумувати «наскрізну» професіоналізацію навчальних матеріалів [2, 5], це сприятиме актуалізації педагогічних цінностей і стимулюватиме усвідомлення студентами суті та специфіки професійної діяльності, формуватиме індивідуальну стратегію кожного з потенційних вчителів [4, 18].

Визначимо проблеми та перешкоди, що виникають в процесі підготовки вчителя іноземної мови у виші. По-перше, — це різні рівні мовної підготовки студентів, характер мотиваційних установок на отримання професійних знань і багато інших факторів. Часто спостерігаємо, що не всі випускники вишу впевнені у рівні сформованості своєї лінгвістичної компетенції, а це призводить до сумніву та невпевненості у виборі фаху. Вирішувати таку проблему можна чітко визначаючи лінгвістичні вміння студентів і формуючи завдання, необхідні в майбутньому для організації й управління навчальної діяльності в класі (уміти поділити на групи, надавати інструкції щодо виконання завдань, скеровувати увагу учнів на задіяну дошку, сторінку підручника чи певний додатковий матеріал). Крім цього, у майбутніх фахівців важливо формувати навички переосмислення та перебудови інформації, а саме — занотовування, перефразування, синтез та узагальнення навчального матеріалу. Натомість часто спосте-

рігаємо, що під час навчання у педагогічному виші така форма роботи обмежується написанням декількох курсових чи підготовкою презентацій. Безперечно, вчитель іноземної мови повинен знати методику не тільки як набір відомих традиційних або інноваційних підходів, але й усвідомлювати, що практичне володіння ними є необхідною умовою успішної фахової діяльності у майбутньому. Тому студенту необхідно допомогти знайти можливість випробувати себе й емпірично довести ефективність того чи іншого методу викладання. Для цього потрібно забезпечувати залучення студентів до процесу отримання самих знань через завдання та проекти, які передбачають тісну співпрацю з однокласниками. Однак типовий текстовий підручник не дає змоги заглибитися в тему так, як, наприклад, задіяння всіх учасників навчального процесу до збору інформації та опрацювання джерел, пошуку стратегій роботи, формулювання висновків. Така співпраця часто надихає студентів на творче, особистісне бачення проблеми, спонукає до створення візуального супроводу чи графічних додатків для кращого висвітлення авторської позиції. Важливо навчити студентів педвишу чітко усвідомлювати розмаїття способів навчання та вміння розрізняти індивідуальні особливості учня з метою мотивації кожного з них. Відповідно майбутньому вчителю іноземної мови необхідно самому бути розробником навчального матеріалу, мати навички адаптації автентичної інформації або зуміти сконструювати тематичні завдання. Не повинно залишатися поза увагою й уміння оцінювати результати роботи своїх підопічних. Стандартні тести та завдання (e. g. grammar or vocabulary gap fills, multiple-choice reading comprehension questions) не завжди свідчать про рівень сформованості комунікативних навичок. Майбутнім вчителям потрібно враховувати рівень особистісного прогресу учня у вивченні мови, вміння оцінювати знання цілісно, забезпечувати учням належну підтримку та заохочення у подальшому вдосконаленні. Важливо нагадати, що сучасні технології значно покращують процес навчання та викладання, хоча сьогодні ще не всі викладачі готові скористатися такими перевагами. Безперечним фактом є те, що сучасні студенти випереджають своїх наставників у способах застосування технічних досягнень. Це значно змінює шляхи пошуку іншомовної інформації та її застосування, що, в свою чергу, актуалізує питання набуття майбутніми вчителями технологічних навичок, адже їм доведеться працювати з наступним «комп'ютерним» поколінням. Інтернет користується популярністю як джерело інформації, він дає змогу слухати носіїв мови, бачити використання різноманітних підходів у вивченні іноземної мови, спілкуватися з однолітками. При таких перевагах необхідно навчити критично оцінювати джерела інформації, не поклатися лише на вивчення мови такими

засобами. Педагог повинен уміти побудувати урок так, щоб навчальні завдання раціонально поєднувалися із застосуванням новітніх технологій. Тож акцентувати увагу потрібно не на тому, щоб їх застосовувати, а на тому, як і з якою метою це робити. Безперечно, майбутнім вчителям англійської мови необхідно володіти лінгвістичною, професійною, соціальною компетенцією для формування широкого спектру професійних знань і навичок, для уміння змінювати підходи до навчання та до підготовки кожного уроку. Щоб адекватно реагувати на ті зміни, які постійно відбуваються в суспільстві, вчителю іноземної мови необхідно активізувати свій творчий потенціал, розвивати в собі креативність. Коли змістове наповнення уроку англійської мови у виші виходить за межі формування лінгвістичних навичок і стає засобом розширення знань не лише про мову, яка вивчається, а й про світ та професію, яка опановується, то студент усвідомлює глибинний зв'язок навчання з власними фаховими цілями. Так формується професійна мотивація вчителя. Доречним є ствердження А. В. Задорожної, що структуру професійної компетентності викладача-лінгвіста складає взаємозв'язок комунікативної, лінгводидактичної та рефлексивної (особистісної) компетенції [7, 18].

Актуальною сьогодні є проблема спеціальної підготовки вчителя іноземної мови та формування у нього здатності до іншомовного професійно орієнтованого спілкування. В. В. Черниш акцентує увагу на нагальній необхідності створення програм навчання майбутніх вчителів англійської мови професійно орієнтованого говоріння, оскільки у них вірогідно з'являтимуться можливості спілкування із зарубіжними колегами під час участі у фахових міжнародних конференціях, семінарах, стажування за кордоном, на спеціально організованих курсах підвищення кваліфікації, на зустрічах з авторами підручників і посібників різних закордонних видавництв, у роботі міжнародних проектів, програмах культурних обмінів шкіл тощо. Така взаємодія вчителів в умовах міжкультурного спілкування вимагає володіння професійно значущими концептами культури професійно-ділового, соціально-професійного педагогічного спілкування, з одного боку, та взаємодії вчителя з учнями на уроках та позакласних і позашкільних заходах, з іншого [10]. Ми поділяємо думку тих, хто вважає, що культурно-освітній потенціал іноземної мови в процесі навчання майбутніх вчителів реалізовано неповно. Одним із важливих засобів формування професійно-педагогічної спрямованості студентів для досягнення високого освітнього рівня є застосування на практичних заняттях з англійської мови текстів педагогічного змісту.

Враховуючи вищесказане, пропонуємо посібник для усного мовлення з орієнтацією на професійну діяльність майбутнього вчителя англійської мови. Пріоритетного значення у відбо-

рі матеріалів для нього ми надавали принципу професійно-педагогічної спрямованості. Збірник орієнтований на інтеграцію знань, умінь і навичок, отриманих в процесі вивчення базових дисциплін філологічного, країнознавчого, психолого-педагогічного циклу і формування умінь професійно орієнтованого монологічного та професійно орієнтованого діалогічного мовлення.

Тематичний зміст відібраних автентичних текстів вміщує основні питання в галузі нетрадиційних педагогічних знахідок, а саме: різноманітні освітні підходи, альтернативні можливості вибору навчання, характеристики американських шкіл різного типу; шляхи і способи адаптації вчителя до роботи з різною категорією дітей та батьків, особливості різних прийомів навчання, актуальність і важливість реалізації свободи вибору у навчанні. Він має забезпечити розуміння напрямів реформ освітнього простору США, відповідних особливостей роботи вчителів у нетрадиційній, протилежній масовій освітній системі, навчити аналізувати та порівнювати національну і американську систему освіти, сформувані розуміння вмотивованої професійної діяльності, охарактеризувати шляхи подальшого професійного розвитку фахівців. Робота з посібником передбачає вміння студентів аналізувати освітні альтернативи, працювати з пошуковими програмами в мережі Інтернет, знаходити інформацію про педагогічні напрямки у навчанні дітей, пояснювати причини появи та необхідності розмаїття освітніх закладів, готуватися та виступати з повідомленнями щодо тематики курсу. Відносно змісту ми пропонуємо таку тематику: «The Contribution of Alternative Education», «History of Comer Schools», «Holistic Schools», «Religious Education», «Waldorf Education», «Alternative Schools Models». У процесі виконання завдань індивідуального пошукового навчання студенти більш детально досліджують особливості роботи американського вчителя, нагальні проблеми та способи їх подолання в американській освіті (право вибору в освіті, стандартизація американської освіти, відповідальність батьків і громади, демократизація управління в освіті та ін.). Цікаві передтекстові та післятекстові завдання формують у студентів ціннісне ставлення до професійно-педагогічного спілкування, створюють ситуацію новизни в навчанні, сприяють стимулюванню мотивації. Так, вивчаючи альтернативні школи, що застосовують теорію множинного інтелекту, спочатку пропонуємо проблемні запитання про традиційне сприйняття поняття «інтелект», спроби його визначення та які з пропонованих Х. Гарднером типів інтелекту найбільш оцінені в школі, суспільстві. Студентам цікаво описувати можливості застосування теорії в школі: як це врахувати при викладанні свого предмета, при підборі навчального матеріалу, побудові структури уроку, перевірці вивченого. На завершення пройденого розробляється проект школи мно-

жинного інтелекту з пропозиціями щодо того, як формувати класи, які навчальні предмети вводити в план роботи, якими професійними якостями обов'язково повинен володіти вчитель такої школи. Таким чином, у межах роботи із запропонованим збірником діяльність викладача і студентів здійснюється відповідно до використання проблемно-активних методів навчання, які характеризуються комплексністю, аналітико-синтетичними процесами, спеціалізацією змісту навчальної діяльності, що сприяють створенню та організації професійно спрямованих комунікативних ситуацій, поєднуючи при цьому знання мови та базову теоретичну і практичну підготовку студентів з дисциплін психолого-педагогічного циклу. Знання про різноманітні підходи у вихованні та навчанні забезпечують формування у студентів комплексу гуманістичних особистісних якостей і цінностей, які визначатимуть гуманістичну спрямованість майбутніх вчителів. Вважаємо, що професійно спрямовані комунікативні можливості курсу є додатковим педагогічним ресурсом, який розкриває потенціал професійної підготовки вчителя іноземної мови, сприяє формуванню його професійно орієнтованої компетенції та готує до роботи в нових інформаційних умовах.

Підсумовуючи досліджений матеріал, стверджуємо, що формування глибоко осмисленої активної комунікативної позиції майбутнього вчителя іноземної мови залишається одним із найважливіших завдань в процесі навчання у виші. Зміни у змісті сучасної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови визначають нові шляхи підвищення професійного рівня випускників, серед яких — професіоналізація практичних занять з іноземної мови, фіксація професійного компонента в підручниках і програмах. Ефективність розвитку професійної комунікативної компетенції майбутнього педагога у виші забезпечується завдяки безперервності підготовки до професійного спілкування на всіх етапах навчання, взаємозв'язку комунікативної тематики різних навчальних дисциплін, диференційованого підходу до навчання студентів.

Література

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: КІС, 2004. — С. 47–48.

2. Бориско Н. Ф. Формирование профессионально ориентированной коммуникативной компетенции на практических занятиях по иностранному языку, или Сколько методики нужно будущему учителю? // Иноземні мови. — 2010. — № 2. — С. 3–10.

3. Васильева Ю. А. Обучение студентов старших курсов педагогических вузов профессиональной речи на английском языке с использованием деловых игр : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. А. Васильева. — СПб., 2002. — 17 с.

4. Волкова Н. П. Особистісно орієнтовані технології навчання професійно-педагогічної комунікації // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). — Бердянськ, 2005. — № 4.

5. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н. П. Волкова. — К.: ВЦ «Академія», 2006. — 256 с.

6. Гайдукова Л. В. Формування професійно орієнтованої компетенції в діалогічному мовленні у майбутніх учителів англійської мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. В. Гайдукова. — К., 2008. — 24 с.

7. Задорожная А. В. Формирование профессиональной компетентности будущих учителей-лингвистов в условиях современного вузовского образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. В. Задорожная. — Ставрополь, 2004. — 24 с.

8. Комарницька Т. М. Кваліфікаційна характеристика вчителів іноземної мови в контексті сучасних наукових, психолого-педагогічних теорій, методів та технологій навчання // Міжнародне співробітництво та університетська освіта : матеріали міжнар. наук. конф. — К.: Вид-во МФ НаУКМА, 2000. — С. 161–165.

9. Поляков О. Г. Профільно-орієнтоване обучение иностранному языку // ИЯШ. — 2004. — № 2. — С. 6–11.

10. Черниш В. В. Теоретичні передумови створення спецкурсу «Навчання майбутніх учителів англійської мови професійно орієнтованого говоріння» // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Педагогіка та Психологія». — 2012. — Вип. 21. — С. 127–138.

Аннотация

В статье освещается педагогический аспект проблемы формирования профессиональной компетентности будущих учителей, рассматриваются способы реализации профессиональной направленности на практических занятиях по английскому языку.

Ключевые слова: профессиональная направленность, профессиональная компетентность, будущий учитель английского языка, профессионально ориентированное обучение.

Summary

The pedagogical aspect of professional orientation formation of prosperous teachers is lighted in the article; the ways of professional orientation in practical English are examined.

Keywords: professional orientation, professional competence, prosperous foreign language teacher, professional oriented learning.

Н. С. БУЗИЯН,

методист в научно-методическата лаборатория на езиците и литературите на националните малцинства в катедра «Методика на обучението на чуждестранни езици и езиците на националните малцинства» в ООИУУ

МЕТОДИЧЕСКИ ПРЕПОРЪКИ ЗА УЧИТЕЛИТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Резултати и перспективи на изучаването на българския език и литература

Обичам те, българска реч,
Звук сладък, най-мил в звуковете,
Ту арфа звънлива, ту меч
На майстор художник в ръцете!
Иван Вазов

2013 година е юбилейна година на видни български дейци, исторически дати, на просветни и духовни огнища, изиграли важна роля за запазването на националната идентичност на българската диаспора в Украйна. Навършват се 1150 години от Великоморавската мисия на Кирил и Методий, 165 години от рождението на видния български поет и революционер Христо Ботев (учил в бившата Втора Одеска гимназия, живял и работил в българското бесарабско село Задунаевка); 135 години от Освобождението на България от османско иго (в освободителната война стотици бесарабски българи се записват в българското опълчение и отдават живота си за свободата на отечеството); 155 години от основаването на Болградската гимназия (първото средно общообразователно българско учебно заведение, което през своя 20-годишен период на съществуване във втората половина на 19 век дава цяла плеяда видни политици, военни дейци и учени, взели активно участие в строителството на Следосвобожденска България); 175 години от освещаването на Болградската катедрала «Свето Преображение Господне» (построена със средства на бесарабските българи).

Изпълнявайки Конституцията на Украйна (член 10), Закона на Украйна «Про мови в Українській РСР», Закона на Украйна «Про освіту», Закона на Украйна «Про загальну середню освіту», Департаментът на образованието и науката при Одеската областна държавна администрация и Одеският областен институт за усъвършенстване на учителите извършват систематична работа за осигуряването на конституционните права на гражданите по изучаването на майчиния език и литература, използването на родния език като средство за общуване, съхраняване и развитие на родната култура.

Проблемите и перспективите в развитието и изучаването на българския език в училищата с български състав ученици са главни теми в дейността на Лабораторията на езиците на националните малцинства при Одеския институт за усъвършенстване на учителите, насочена за развитието на родния език, в случая — на българския.

Учебната дейност през 2013\2014 учебна година в началния курс по български език в училищата с български състав ученици ще се осъществява по Програма по български език за 1–4 клас (авт.: В. М. Терзи, Т. Г. Бучацка) утвърдена от МОН на Украйна, 2005; в 5 клас ще се работи по новата Програма по български език (5–9 клас), утвърдена от МОН на Украйна, 2012 г. (авт.: Н. С. Бузиян, Н. В. Кара, В. Д. Пеева, Н. А. Арнаутова), в 6–9 клас ще се работи по Програма по български език (5–12 клас), утвърдена от МОН на Украйна, 2005 г. (авт.: Л. Я. Романова, М. А. Матев). Обучението по българска литература в 10–11 клас ще се осъществява по Програма по българска литература за 10–11 клас (авт.: Н. С. Бузиян, Н. В. Кара, В. Д. Пеева), утвърдена от МОН на Украйна, 2011 г.

Преди да започнем новата учебна година, трябва да си спомним за основните методически и организационни проблеми. Учителите по български език знаят, че целта на обучението по български език се определя от основната функция на езика като средство за общуване. Необходимото условие, за да се постигнат резултати в развитието на книжовно-комуникативните навици на учениците, е работата по преодоляването на диалектните отклонения в речевата им практика.

Предлагам в статията примерно тематично разпределение по български език за 5 клас (Програма по български език в 5–9 клас, утвърдена от МОН на Украйна, 2012 г., авт.: Н. С. Бузиян, Н. В. Кара, В. Д. Пеева, Н. А. Арнаутова, и тематично разпределение по български език за 2 клас (Програма по български език за 1–4 клас, авт.: В. М. Терзи, Т. Г. Бучацка), 2005 г. съставен от учителката Наталия Анатолиевна Арнаутова — учител първа категория в Болградската гимназия.

Тематично планиране по български език в 2 клас

2 часа седмично, 70 часа годишно

От тях: за обобщение и преговор — 6, за нови знания — 24, за контрол — 1, за писмени работи — 1, за развитие на свързаната реч — 31, за упражнения — 8

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
I. Българска азбука. Звукове и букви			
12			
1	Повторение на изученото от миналата година	2	повт.
2			
3	Запознаване с българската азбука. Сравняване на българската и украинската азбука.	1	н/з
4	Формиране на елементарните навици за преразказване на съдържанието на текст (с помощта на навеждащи въпроси). Поздравяване. В класната стая.	1	РСП
5	Разбиране на прочетеното с помощта на езиковия материал. «Майката година и нейните деца». Месеци.	1	РСП
6	Четене с разбиране на думи, словосъчетания и кратки текстове. «Магьосникът и птиците».	2	РСП
7			
8	Звукове и букви. Правоговор и правопис.	1	РСП
9	Гласни и съгласни звукове (правоговор и правопис).	2	н/з
10			
11	Ударение. Делене на думата на срички. Правила за пренасяне на думата от ред. на ред.	1	н/з
12	<i>Тематична атестация по 1 тема.</i>	1	обобщ.
II. Текст. Изречение			
10			
13	Формиране на навиците за четене на глас. Есен.	2	н/з упр
14	Изречение (повторение и разширение). Съобщителни и въпросителни изречения.	1	РСП
15			
16	Научаване наизуст на стихотворението «Идва есента богата»	1	РСП
17	«Сиромашко лято». Развитие на навиците за аудирание. Аудирание на текст.		
18	Развитие на монологичните речеви навици. Моето семейство.	2	РСП
19			
20	Как четем и изговаряме съобщителните и въпросителните изречения.	1	н/з
21	Преписване на текст.	1	РСП
22	<i>Тематична атестация по 2 тема.</i> Проверка на езиковите умения и навици.	1	обобщ.
III. Гласни и съгласни звукове.			
12			
23	Водене на устен диалог по схема «въпрос-отговор». Моята къща.	2	РСП
24			
25	Защо грешим при правописа на гласите звукове. Как да правим проверка.	2	н/з
26			
27	Звучни и беззвучни съгласни.	1	н/з
28	Преразказ на прочетения текст с използване на допълнителни въпроси. Зимата дойде.	1	РСП
29	Как се изговарят и как се пишат съгласните в края на думата. Как да проверим правописа им.	1	н/з
30	Съставяне на свързано монологично изказване. «Къщичка под снега».	1	РСП
31	Формиране на навиците за четене на глас. «Срещу нова година»	1	РСП

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
32	Изговор и правопис на звучите съгласни пред беззвучните.	1	н/з
33	Развитие на навиците за свързано написване на печатни и ръкописни букви. Съставяне на новогодишни честитки.	1	РСП
34	<i>Тематична атестация по 3 тема.</i> Проверка на езиковите умения и навици.	1	обобщ.
IV. Състав на думата. Морфология 1 част			
12			
35	Обща представа за части на думата: корен, представка, наставка, окончание, определителен член. Делене на думата на морфемите.	2	н/з упр
36			
37	Формиране на навиците за четене наум (със скорост 25–30 думи на минута). «Зимни радости».	1	РСП
38	Що е съществително, прилагателно, глагол? Как да ги различаваме?	2	н/з
38			
40	Как да правим преразказ. Преразказ на прочетения текст.	1	РСП
41	Развитие на монологичните речеви навици. «За да имаш приятели».	1	РСП
42	Четене с разбиране на думи, словосъчетания и кратки текстове. «Най- хубавото».	1	РСП
43	Съществително. Единствено и множествено число.	1	н/з
44	Род на съществителните.	1	н/з
45	Собствени и нарицателни съществителни.	1	н/з
46	<i>Тематична атестация по 4 тема.</i> Проверка на езиковите умения и навици.	1	обобщ.
V. Морфология 2 част			
12			
47	Развитие на навиците за самопроверка. Аудирание.	1	РСП
48	Как да съставим разказ по картини.	1	РСП
49	Прилагателно. Какви признаци означава? Как прилагателното се съгласува със съществителното?	2	н/з упр
50			
51	Глагол. Единствено и множествено число. Правопис на глаголите.	2	н/з упр
52	Спомагателен глагол съм.		
53	Поправяне на грешките в писмената речева практика. Писане на диктовки. (35–40 думи).	1	РСП
54	Развитие на навиците за осъзнаване на разликата между книжовния език и родния говор. «Честита пролет». «Първото кокиче».	1	РСП
55	Научаване на стихотворение наизуст. (Да изберем стихотворение за мама).	1	РСП
56	Формиране на навиците за четене наум. «Пролет иде».	1	РСП
57	<i>Тематична атестация по 5 тема.</i> Проверка на езиковите умения и навици.	1	обобщ.
VI. Морфология. 3 част. Лексика			
12			
58	Устен кратък преразказ на прослушания или прочетения текст. «Лисица и щъркел».	1	РСП
59	Водене на диалог по схемата «въпрос-отговор». Дребосъчето и Карлосон, който живее на покрива.	1	РСП

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
60 61	Формиране на елементарните навици за преразказване на съдържанието на текст (с помощта на наведени въпроси). 24 май — празник на славянската азбука.	2	РСП
62	Обща представа за местоименията (повторение и разширение): лични, притежателни местоимения.	1	н/з
63 64	Обща представа за числителното — бройно и редно. Числителни от 1 до 50.	2	н/з
65 66	Употреба на предлозите (<i>в, до, на, от, с</i> и др.) Общ представа за частиците (<i>не, ли, да</i>).	2	н/з упр
67	Начални сведения за видове речници. Обща представа за правописен и двуезичен речници.	1	н/з
68	Зрително-слухова диктовка.	1	н/з
69	<i>Тематична атестация по 6 тема.</i>	1	обобщ.
70	Повторение на изученото през учебната година	1	повт.

Тематично планиране по български език в 5 клас

2 часа седмично, 70 часа годишно

От тях: за обобщение и преговор — 6, за нови знания — 27, за контрол — 2, за писмени работи — 1, за развитие на свързаната реч — 26, за упражнения — 8

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
I. Повтаряне		12	
1	Съществително. Род и число на съществителните.	1	упр
2	Членуване на съществителните.	1	упр
3 4	Монолог. Общи сведения за монолога. Български народни празници.	2	РСП
5	Изразително и правилно четене на глас. Формиране на читателския интерес. България — европейска държава.	1	упр
6 7	Прилагателно. Граматически категории на прилагателното.	2	РСП
8	Българският фолклор и литература. Гатанки, пословици, поговорки, приказки, стихотворения.	1	РСП
9 10	Глагол. Граматически категории на глагола.	2	упр
11	Речева ситуация. Обща характеристика на устното и писменото общуване. Основни правила на общуването. Отношенията в обществото. Етика, етикет, задължителни норми, култура на поведение.	1	РСП
12	<i>Тематична атестация по 1 тема.</i>	1	обобщ. и прег.
II. Фонетика. 1 част		11	
13 14	Разширяване на речниковия запас на учениците. България в миналото и днес. Търново — старата българска столица; София — столицата на днешна България.	2	РСП
15 16	Българският език и българската азбука. Гласни и съгласни звукове. Основни фонетични закони.	2	н/з
17 18	Особености на произнасяне на гласните под ударение и без ударение. Звукови промени.	2	н/з

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
19 20	Изговор и правопис на думи с променливо Я, с подвижно и непостоянно Ъ.	2	н/з
21	Преписване на текст.	1	контр
22	Училище и училищни занимания. Особенности на слушането като вид речева дейност. Слушане и разбиране на текст. Аудиране.	1	РСП
23	<i>Тематична атестация по 2 тема.</i>	1	обобщ. и прег.
III. Фонетика. 2 част.		12	
24 25 26	Обеззвучаване на съгласните. Изговор на думи със съчетания на две и повече съгласни. Правоговор и правопис.	3	н/з
27	Сричка. Ударение Отстраняване на диалектни навици, правописни грешки, които се дължат на диалектни отклонения.	1	н/з
28 29	Използване на правописен и двуезичен речник. Своеобразие на фонетичната система. Фонетичен разбор на думите.	2	н/з
30 31	Сведения за диалога: сфери и ситуации на общуване, структура на диалога. Типове начални реплики (съобщение, въпрос, подсещане). Род, родина, дом.	2	РСП
32 33	Създаване на разказ, описание с опорни думи, словосъчетания и картини. Семейни традиции. Нова година у дома.	2	РСП
34	Зрително-слухова диктовка.	1	контр.
35	<i>Тематична атестация по 3 тема.</i>	1	обобщ. и прег.
IV. Лексикология Фразеология. Текст.		12	
36	Сродни думи. Сложни думи.	1	н/з
37 38	Многозначност на думите. Синоними и антоними.	2	н/з
39	Фразеологизми.	1	н/з
40	Писмен сбит преразказ на художествен текст с елементи на описание.	1	писм. раб.
41 42	Текст. Тема и подтема на текста Абзац. Свързване на изреченията в текст с помощта на съюзи, местоимения.	2	н/з
43	Текст-описание, повествование и разсъждение.	1	н/з
44	Превод на текстове с елементи на описание, разсъждение. Здравословен начин на живот. Моят любим спорт.	1	РСП
45	Устен преразказ на повествователен текст с използване на опорни думи, план.	1	РСП
46	Работа с книга. Съдържание на книга, вестник, списание. Речникови статии от правописен и двуезичен речник.	1	РСП
47	<i>Тематична атестация по 4 тема.</i>	1	обобщ. и прег.
V. Синтаксис. 1 част		11	
48	Словосъчетание. Видове словосъчетания.	1	н/з
49	Изречение. Интонация и словоред на изречението.	1	н/з

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
50 51	Просто и сложно изречение.	2	н/з, упр
52	Строеж на простото изречение (съпоставяне с украинския език). Група на подлога и група на сказуемото.	1	н/з
53 54	Работа. Интересни професии.	2	РСП
55	Устно съчинение «Какъв мечтая да стана?»	1	РСП
56	Четене наум (скорост, разбиране, запомняне), разбиране на текстове от художествен и разговорен стил.	1	РСП
57	Съставяне на диалог по опорни думи и дадено начало.	1	РСП
58	Тематична атестация по 5 тема.	1	обобщ. и прег.
V. Синтаксис. 11 част		12	
59 60	Главни и второстепенни части на изречението.	2	н/з, упр
61	Еднородни части на изречението.	1	н/з
62	Преинателни знаци при еднородните части.	1	н/з
63	Видове прости изречения по състав.	1	н/з
64 65	Пътуване и транспорт. Как да се държим в автобуса, в обществен транспорт?	2	РСП
66	Определяне на темата и основната мисъл на текста. Определяне на фактическото съдържание и причинно-следствените връзки в текста. Правила за движение на пешеходците по улицата.	1	РСП
67 68	Бележити дати в българската история. 3 март — Денят на Освобождението на България. Българите в годините на робството.	2	РСП
69	Формиране на зрителни представи, възприемане на емоционалния тон и образния език на художествен и научно-популярен текст.	1	РСП
70	Тематична атестация по 5 тема.	1	обобщ. и прег.

Резултатите от областната олимпиада по български език и литература

Тази година Откритата олимпиада по български език и литература се проведе на 13 април 2013 г. В нея взеха участие 53 ученици от Одеска област, Запорожка област и АР Крим — победители в районните олимпиади по български език. Общо 17 участници са наградени с Дипломи I, II, III степен.

Победители сред 11 класове са:

- 1 място — Альона Вишнеvsка (гр. Измаил)
- 2 място — Юлия Радулова (гр. Измаил)
- 3 място — Елена Станева (с. Ореховка, Болградско),
— Дария Чевдар (Болградска гимназия),
— Анна Штирбулова (с. Чийший, Болградско),
— Алина Бучакчийска (гр. Бердянск, Запорожка област)

Победители сред 10 класове са :

- 1 място — Валерия Паслар (Болградска гимназия),
  - 2 място — Полина Чумакова (с. Криничное, Болградско),
  - 3 място — Тетяна Димова (с. Криничное, Болградско),
Анна Гайдут (с. Главаны, Арцизско),
Домникия Карагуца (Болградска гимназия),
Анна Плачкова (с. Криничное, Болградско).
- #### Победители сред 9 класове са :
- 1 място — Тетяна Гачик (с. Задунаевка, Арцизско)
  - 2 място — Светлана Киса (с. Главаны, Арцизско)
  - 3 място — Надя Кравченко (с. Новотроянско, Болградско),
Виолетта Димитрова (Болградска гимназия),
Анастасия Радулова (Болградска гимназия)

Полезни интернет сайтове

МОН на Украйна — www.mon.ua
 Департаментът на образованието и науката — www.osvita.odessa.gov.ua
 Одески областен институт за усъвършенстване на учителите — www.osvitaodessa.org
 Катедра на научно-методическа лаборатория на националните малцинства — www.nm-lnacion.wix.com
 МОМН на България — www.mon.bg
 Асоциация на българите в Украйна — www.abuodes.org.ua
 Държавна агенция за българите в чужбина — www.aba.government.bg

Повишаване квалификацията на учителите по български език и литература

Систематично се извършва работа по повишаване квалификацията на учителите по български език и литература. На базата на Одеския институт и в преквалификационните институти на България всяка година преминават квалификация повече от 50 учители по български език.

През 2014 г. ще се провеждат двуседмични курсове. Заявките се подават през септември 2013 г.. Задължително е заявката да се дублира в Лабораторията от самите учители (писмено или устно на телефон 729-41-12).

Пожелавам на всички учители по български език и литература успех в благородната им дейност! Нека и за бъдещите поколения родната реч да остане нещо мило и обичано, нещо с което се гордеем и което ни обединява с всичките българи по света, където и да се намираме!

На добър час на учениците и учителите в новата 2013/2014 учебна година!

L. I. FETESCU,
metodistă, laboratorul științifico-metodic al limbilor și literaturilor naționale

INDICAȚII METODICE REFERITOR LA PREDAREA LIMBII MOLDOVENEȘTI, LITERATURII MOLDOVENEȘTI ȘI UNIVERSALE ÎN ANUL DE ÎNVĂȚĂMÎNT 2013/2014

LIMBA MOLDOVENEASCĂ

Scopul învățămîntului contemporan constă în formarea omului nou, a cetățeanului conștient cu poziție activă de viață, gata să muncească și să gîndescă în mod creator.

În anul de învățămînt 2013/2014 studierea limbii moldovenești în clasa a 5-a se va desfășura în baza programei noi pentru clasele 5–9 a instituțiilor de învățămînt general, alcătuită în baza Standardelor de Stat ale școlii de bază și ale celei medii complete (hotărîrea Cabinetului de Miniștri al Ucrainei de la 23.11.2011 № 1392) întărită prin ordinul Ministerului din 06.06.2012 № 664.

Cursul contemporan al limbii moldovenești în clasele 5–9 presupune studierea limbii materne ca mijloc de comunicare și cunoaștere. Reieșind din faptul că limba moldovenească este nu numai obiect de studiu, dar constituie disciplina de bază care asigură înainte de toate succesul școlar al elevului, în condițiile contemporane apare necesitatea de a reorienta procesul de însușire de către elevi a cunoștințelor de limbă și formarea capacităților și deprinderilor despre limbă și comunicare prin însușirea deplină a liniilor de conținut indicate de *Standardele de stat* — comunicativă, lingvistică, socioculturală și de activitate (strategică).

Obiectivul principal al studierii limbii moldovenești este pregătirea generației noi care va cunoaște limba avînd un nivel înalt de competență comunicativă, care se bazează pe sistemul de cunoștințe despre limbă, structura ei gramaticală și are un vocabular bogat, a însușit normele principale ale limbii literare, este capabil să-și exprime părerile personale, oral și scris, în orice stil și gen literar, deoarece limba maternă formează nivelul spiritual și intelectual al personalității.

În conformitate cu obiectivul înaintat, problemele principale ale studierii și învățării limbii moldovenești sînt:

- educarea tendinței conștiente de studiere a limbii moldovenești;
- formarea deprinderilor de utilizare în comunicare, în diverse situații, a mijloacelor lingvistice;
- crearea deprinderilor ortografice, ortoepice, stilistice, lexice;
- formarea lumii spirituale a elevilor, a concepțiilor generale despre lume, familiarizarea, prin

intermediul limbii, cu patrimoniul cultural al poporului moldovenesc.

Dezvoltarea priceperilor și deprinderilor de comunicare rămîne una din problemele primordiale ale Programei de limba moldovenească. Principiul comunicativ poate fi realizat doar printr-un proces de perfecționare reciprocă și bine definită a celor patru forme ale activității comunicative a elevilor.

Fiecare profesor trebuie să organizeze procesul de învățămînt în așa mod, încît activitatea comunicativă (AC) (audierea, vorbirea, scrierea și citirea) să fie în relații strînse cu asimilarea temeinică a cunoștințelor despre diversele compartimente ale limbii, conform *Criteriilor de apreciere a cunoștințelor*.

Este necesar ca în decursul anului școlar să se sistematizeze lucrul ce se referă la studierea faptelor de limbă, a noțiunilor, temelor; să se formeze priceperi și deprinderi de ortografie, punctuație, comunicare, care vor înlesni gîndirea logică, vor perfecționa cunoașterea normelor literare ale limbii și construcțiilor gramaticale, vor contribui la formarea capacităților de exprimare coerentă a gîndurilor și ideilor scrise și orale, vor dezvolta deprinderile de citire conștientă și expresivă.

Expunerea, reproducerea materiei de studiu, familiarizarea elevilor cu noțiunile științifice, teoretice de comunicare, utilizarea lor practică, relațiile interdisciplinare alcătuiesc baza programei și a manualului de limba moldovenească.

Orientarea principală a programei și a manualului e cea de comunicare și lingvistică. Orientarea de comunicare prevede formarea, aprofundarea și perfecționarea priceperilor și deprinderilor de comunicare (audiere, citire, comunicare orală și scrisă), care alcătuiesc competența comunicativă a elevului. Perspectiva lingvistică asigură obținerea, sistematică, a cunoștințelor despre limbă, crearea capacităților de vorbire, de cunoaștere, de autoexprimare, care, de fapt, constituie competența lingvistică a elevului.

Conținutul orientării lingvistice permite însușirea, asimilarea de către elevi a mijloacelor de îmbogățire a lexicului: *frazeologice, gramaticale, stilistice care perfecționează, la rîndul lor, priceperile de comunicare*.

Conținutul orientării comunicative a manualului e construit după principiul sistematizării, care prevede complicarea și aprofundarea treptată a noțiunilor de limbă și formarea deprinderilor și priceperilor de co-

municare. Manualul conține texte ce țin de cele 4 tipuri de comunicare. Elevii au posibilitatea de a-și forma deprinderile, priceperile de analiză a comunicării (noțiuni de text, temă, idee, alineat, plan), de analiză stilistică (stilurile limbii, particularitățile lor), de analiză tipologică (tipuri de comunicare, structura comunicării).

Orientarea comunicativă și cea lingvistică constituie principalul, fundamentalul Programei de limba moldovenească și a manualului. Aceste 2 orientări sînt într-o relație strînsă. Studiarea, învățarea noțiunilor, a normelor, a fenomenelor de limbă se face lucrînd asupra textelor. Regulile ortografice, de punctuație se învață în timpul comunicării orale și scrise prin intermediul expunerii textelor, însușirii definițiilor, lucrînd cu opere diverse ca gen și tip.

Orientarea socioculturală se realizează cu ajutorul textelor, sarcinilor pe care le realizează manualul. Folosirea textelor, expunerilor orale este una din căile importante de familiarizare a tinerei generații cu cultura moldovenilor și are drept scop crearea unei personalități spirituale patriotice și intelectuale. Textele conțin informații despre istoria, obiceiurile, tradițiile, cultura spirituală, tezaurul artistic, oamenii celebri ai poporului moldovenesc. Textele formează o sistemă întreagă, iar conținutul lor trebuie să devină pilonul exprimării personale a elevilor și vor contribui la îmbogățirea vocabularului, la formarea convingerilor personale despre lume. De aceea principiul sociocultural de instruire, în cadrul orelor de limbă maternă, trebuie să se practice sistematic, nu numai în timpul comunicării (scrise, orale).

Profesorii de limba moldovenească, elevii nu se vor mărgini doar la acele texte pe care le oferă manualul. Ei vor consulta, în scopul de a-și îmbogăți cunoștințele, și alte izvoare, din care vor afla noi date importante, legate de istoria și geografia patriei, de arta moldovenească ș.a.

Programa de limba moldovenească, care prevede 70 ore, se compune din 2 compartimente: "Conținutul materiei de studiu" și "Cerințele actuale față de nivelul instruirii elevilor în școala medie generală".

"Introducerea" deschide numărul capitolelor — componente ale "Conținutului materiei de studiu". Din introducere elevii sesizează importanța cunoașterii limbii materne în procesul comunicării.

Urmează apoi "Recapitularea materiei studiate în clasele 1-4", "Noțiuni elementare de sintaxă și punctuație", "Noțiuni de fonetică, grafie și ortoepie", "Lexicul", "Structura cuvîntului", "Formarea cuvintelor și ortografia lor", părțile de vorbire: "Articolul", "Substantivul", "Verbul" și capitolul "Comunicarea". Încheie această enumerare "Tematica socioculturală". Pentru fiecare capitol în parte sînt rezervate ore. Nu lipsesc "Relațiile interdisciplinare", utilizarea cărora este liberă, dar folositoare și benefică, și orele disponibile care se vor întrebuiți la realizarea atestărilor tematice, lucrărilor de control sau la studiarea materiei teoretice.

Manualul de limba moldovenească este alcătuit în conformitate cu cerințele Programei de limba moldovenească și se compune din aceleași compartimente și capitole, pe care le înainteașă Programa.

Manualul conține, în cantitatea necesară, texte; propune exerciții diverse: de comunicare orală și scrisă, instructiv-educative, de vocabular, de autoevaluare, de repetare etc.

Textele selectate conțin numărul de cuvinte și ortograme prevăzute de "Cerințele de apreciere a cunoștințelor elevilor la limba moldovenească și literatură", sarcinile didactice corespunzătoare sînt accesibile și au un caracter educativ. Tematica textelor cuprinde diverse aspecte ale realității, iar cele cu caracter informativ alternează cu cele artistice.

Textele sînt însoțite de indicații, sarcini, teme și întrebări. Indicațiile justifică scopul textului, iar întrebările, temele orientează atenția elevilor asupra unor realități din text. În corespundere cu caracterul lucrării, au fost introduse elemente de repetare a materiei studiate. Dictările comentate, creatoare, exercițiile practice de aplicare a regulilor ortografice contribuie la aprofundarea cunoștințelor elevilor.

Exercițiile propuse sînt grupate pe niveluri. Unele sînt menite pentru lucrul în grup sau individual. Exercițiile instructive se vor efectua nu numai sub supravegherea profesorului, dar și prin explicațiile, intervențiile acestuia.

Efectuarea unei analize gramaticale corecte și conștiente, ca activitate practică de abordare a faptelor de limbă, nu este posibilă fără asigurarea bazei teoretice a fenomenelor lingvistice. În manual, acestei baze i s-a atras atenția cuvenită.

Nu pentru toate textele rezervate expunerilor (compunerilor) este indicat, în manual, modul de realizare a lor: *oral* sau *scris*? Alegerea a fost lăsată pe seama profesorilor care vor reieși din posibilitățile clasei, planuirea calendaristico-tematică etc.

Metoda didactică modernă care va sta la baza *învățării* în clasa a 5-a este cea a descoperirii.

Învățarea prin descoperire este "o modalitate de a intra în posesia adevărului prin demersuri proprii, în contact cu realitățile de conținut". Elevul, în procesul didactic, observă, acționează și meditează asupra existenței, dobîndește noi informații și desprinde noi semnificații despre aceasta. Comparativ cu cunoașterea prin transmitere, învățarea riguros dirijată, bazată pe intervențiile altor persoane, *cunoașterea prin descoperire* se bazează pe *forța personală de cunoaștere*, pe instrumentele pe care le posedă fiecare elev, pe *auto-dirijare*. Descoperirile de tip didactic sînt de fapt niște redescoperiri, pentru că elevii descoperă, în general, adevăruri deja cunoscute.

În procesul însușirii limbii moldovenești, mai frecvent folosită este descoperirea inductivă. Să exemplificăm, printr-o secvență didactică de cunoaștere prin descoperire a regulilor de despărțire a cuvintelor (tema "Despărțirea cuvintelor în silabe"):

* Se adoptă lucrul în grupe omogene.

* Se dau cîteva exemple:

a) *Cine* s-a ars cu ciorbă *sufală* și-n iaurt.

b) *Cine* se-aseamănă se-adună.

c) *Cine*-și păzește *limba* își păzește capul sau funcția.

d) *Cine* orice-nvață

Nu uită de viață.

e) Se cultivă multe *cereale* în țara noastră.

* Se dau următoarele sarcini de lucru:

1. Comparați definiția silabei, pe care o cunoașteți din clasele anterioare, cu situațiile de mai sus. Notați-vă observațiile rezultate.

2. În fiecare exemplu, se aplică o regulă de ortografie legată de alcătuirea silabei. Scrieți-o.

3. Regula se întrebuițează în mai multe cazuri, diferite după modul de alcătuire a silabei. Descoperiți-le și descrieți-le.

4. Găsiți cite încă trei exemple de aplicare a regulii pentru fiecare caz pe care l-ați descoperit.

– Constatarea rezultatelor obținute prin acest demers.

Prin *conversație*, se află cum au parcurs elevii descoperirea unor reguli de despărțire a cuvintelor în silabe:

– dacă o vocală e urmată de o consoană, aceasta trece în silaba următoare: *ci-ne*;

– dintre două vocale succesive care nu formează diftong, prima aparține silabei dinainte, a doua-celei următoare: (*ce-re-a-le*);

– dacă vocala e urmată de două sau mai multe consoane, prima trece la silaba dinainte, cealaltă — sau celelalte — la silaba următoare (*su-flă*, *lim-bă*, *pășeș-te*); excepție: grupurile *ct*, *cf*, *pt*, *pt* precedate de consoane se despart (*func-ți-e*).

Metoda învățării prin descoperire se combină, în lecție, cu alte metode, în funcție de natura problemei de învățat și de obiectivele operaționale fixate în procesul însușirii temei lecției, de exemplu, *problematizarea*, *demonstrația*, *învățarea prin exercițiu* ș.a.

În anul de învățământ 2013/2014 profesorii care vor preda limba moldovenească în clasele cu limba moldovenească de instruire în clasa a 5-a și în clasele cu limba ucraineană sau rusă de predare vor lucra în baza următoarelor programe și manuale, aprobate de Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina:

Programa de limba moldovenească pentru clasele 5–9 (2012) a instituțiilor de învățământ general cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu;

Programa de limba moldovenească pentru clasele 5–9 (2012) a instituțiilor de învățământ general cu limba ucraineană sau rusă de predare — autori L. Fetescu, L. P. Strat.

Limba moldovenească, manual pentru clasa a 5-a (2013) a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu.

Acest manual va fi folosit și în clasele cu limba ucraineană sau rusă de predare în care limba moldovenească se predă ca obiect, ținând cont de programa sus-numită.

Profesorii care vor preda în clasele 6–9 în anul de învățământ 2013/2014 vor lucra în baza următoarelor programe și manuale, aprobate de Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina:

Programa de limba moldovenească pentru clasele 5–9 a instituțiilor de învățământ general cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu, Cernăuți, “Bucrek”, 2005;

Limba moldovenească, manual pentru clasa a

6-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu, Odesa, “Astroprint”, 2006;

Limba moldovenească, manual pentru clasa a 7-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu, Odesa, “Astroprint”, 2007;

Limba moldovenească, manual pentru clasa a 8-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu, Odesa, “Astroprint”, 2008;

Limba moldovenească, manual pentru clasa a 8-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu, Odesa, “Astroprint”, 2008;

Limba moldovenească, manual pentru clasa a 9-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu, Odesa, “Astroprint”, 2009.

Aceste manuale vor fi folosite și în clasele cu limba ucraineană sau rusă de predare în care limba moldovenească se predă ca obiect.

Limba moldovenească în clasele cu limba ucraineană sau rusă de predare va fi studiată după aceeași programă ca și în școlile cu limba de predare moldovenească, luându-se în considerare că profesorul va pătrunde în mod creator în conținutul programei și va adapta-o în așa mod, încât să corespundă cerințelor și metodicii de studiere a limbii moldovenești ca obiect, menținând conținutul care se află la baza programei sus-numite. Lucrul asupra teoriei de limbă, formarea cunoștințelor despre limbă se subordonează intereselor dezvoltării comunicării elevilor.

În clasele 10–11 limba moldovenească în anul de învățământ 2013/2014 se va preda în baza următoarelor programe și manuale, aprobate de Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina:

Programa de limba moldovenească pentru clasele 10–11 a instituțiilor de învățământ general cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu (revista “Nașa șkola № 4”, 2011);

Limba moldovenească, manual pentru clasa a 10-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu, Odesa, “Astroprint”, 2010;

Limba moldovenească, manual pentru clasa a 11 a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu, Odesa, “Astroprint”, 2011.

Aceste manuale vor fi folosite și în clasele cu limba ucraineană sau rusă de predare în care limba moldovenească se predă ca obiect.

Limba moldovenească în clasele cu limba ucraineană sau rusă de predare va fi studiată după aceeași programă ca și în școlile cu limba de predare moldovenească, luându-se în considerare că profesorul va pătrunde în mod creator în conținutul programei și va adapta-o în așa mod, încât să corespundă cerințelor și metodicii de studiere a limbii moldovenești ca obiect, menținând conținutul care se află la baza programei sus-numite. Lucrul asupra teoriei de limbă, formarea cunoștințelor despre limbă se subordonează intereselor dezvoltării comunicării elevilor.

Conform Planurilor-tip pentru instruirea în instituțiile de învățământ general pe un termen de studiu de 11 ani (Zbirnik N 2, 2013), pentru studierea limbii moldovenești în clasele cu limba de predare ucraineană sau rusă se prevăd 2 ore.

Odată cu introducerea noului sistem de evaluare a cunoștințelor elevilor la diferite obiecte — testarea externă individuală — învățătorii de limba moldovenească și literatură trebuie să formeze la elevi capacitatea de a lucra cu astfel de teste. E de dorit ca testele să aibă un grad de dificultate diferit. Testarea externă individuală asigură aprecierea obiectivă a cunoștințelor, capacităților și deprinderilor elevilor în procesul învățării cursului de limbă moldovenească.

Testele, ca formă de evaluare, pot fi folosite în timpul controlului curent cât și al celui de la sfârșitul temei. Avînd un nivel variat de dificultate și greutate, ele sînt propuse elevilor care, la rîndul lor, au diferite capacități de acumulare a cunoștințelor.

Completarea registrelor școlare pentru clasele 5–11 (12) ale instituțiilor de învățământ general. (Indicații aprobate prin ordinul MÎȘ al Ucrainei de la 03.06.2008 № 496).

Data petrecerii lecției se scrie sub formă de fracție: numărătorul este data, iar numitorul — luna anului curent (09/10).

Toate înscrierile din registru, care se referă la aprecierea diferitor tipuri de activitate sau control se scriu în felul următor: “caiet”; “I semestru”; “tematică” ș.a.

Aprecierea cunoștințelor elevilor se înfăptuiește după sistemul de evaluare de 12 puncte, iar rezultatele se înseamnă cu cifre de la 1 pînă la 12.

Dacă elevul nu este atestat, se scrie: n/a (neatestat (ă)).

În rubrica “Conținutul lecției”, conform p_lanuirii calendaristice, se scrie pe scurt tema lecției, lucrării de control, de dezvoltare a vorbii, dictării (denumirea ei).

În rubrica “Temă pentru acasă”, pe scurt, se scrie conținutul ei (să citească, să învețe pe de rost, să repete ș.a), paragraful, pagina din manual, exercițiile №№ ș.a.

Aprecierea de bază a cunoștințelor elevilor o constituie notele curente, notele de totalizare (tematice, semestriale, anuale) și cele obținute în timpul atestării de stat.

Nota curentă se înscrie în registru, în coloană cu dată; aceasta argumentează că lecția a fost petrecută și elevii au fost apreciați cu note. La aprecierea fiecărui tip de activitate comunicativă notele obținute se consideră note curente.

Nota tematică se notează în coloniță aparte, cu consemnarea “Tematică”, fără dată.

Cînd se calculează nota tematică, se iau în considerare toate tipurile activității de instruire (răspunsurile orale, DV, caiet, AC, lucrările de control ș.a.)

Deci, nota tematică se pune în baza notelor curente și a celor obținute la lucrările de control, petrecute sub formă de test la tema de limbă studiată.

În timpul lucrărilor de control, pentru realizarea testelor se acordă 15–20 minute din lecție (reieșind din caracterul materialului studiat). Timpul rămas din

lecție poate fi folosit la înfăptuirea AC, cum ar fi, de exemplu, audierea, citirea în gînd ș.a.

Nota tematică nu se corectează.

Nota semestrială se scrie fără dată, în coloniță, cu denumirea “semestrii I”, “semestrii II”. Nota pe semestru se pune în baza notelor tematice. În afară de aceasta, se ia în considerare dinamica ajunșurilor personale ale elevului (ei) la învățătură la limba moldovenească și literatură (moldovenească și universală) pe parcursul semestrii, importanța temei, durata studierii ei, complexitatea conținutului ș.a.

Nota anuală se înregistrează în coloniță *Anuală*, fără dată, nu mai devreme, de 3 zile după ce s-a pus nota pentru semestru II.

Nota anuală se pune în baza notelor semestriale sau notelor semestriale corectate.

Nota anuală nu se corectează.

Nota pentru atestarea de stat totală se înscrie în coloniță AST, fără dată.

Absolvenții, care sînt eliberați de AST obțin certificatul “eliberat (ă)”.

Pentru elevi, nota cărora la AST se revede de către comisia de apelare, în rezultatul evaluării, nota se pune în coloniță *Apelare*, fără dată.

Numărul lucrărilor de control indicate în tăblița de mai jos diferă de cel de la sfârșitul programei de limba moldovenească pentru clasele 5-12/Autori V. Chiosea, L. Fetescu, Cernăuți, “Bucrek”, 2005.

În tăblițele următoare se dau parametrii, după care se vor înfăptui lucrările de control în școlile cu următoarele limbi de predare: moldovenească și ucraineană, rusă.

Numărul lucrărilor de control obligatorii pentru școlile cu limba de predare moldovenească

Clasele	cl. 5		cl. 6		cl. 7		cl. 8		cl. 9		cl. 10		cl. 11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Parametrii controlului														
Cunoștințele și abilitățile de limbă	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	1	1
Audiere	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1
Vorbirea:														
– dialog	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	1	1*	–	–	–	–
– expunere orală	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*
– compunere orală	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*
Citirea:														
– în gînd	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1
– cu voce	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	–	1*	–	–	–	–
Scrierea:														
– dictare auditivă	–	1	–	1	–	1	–	1	1	1	1	1	1	1
– dictare vizual-auditivă	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Copiere	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
expunere scrisă	–	1	–	1	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–
Compunere scrisă	–	–	–	–	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1
Numărul total al indicilor, în baza cărora se scoate punctajul total														
	5	12	4	11	5	11	5	11	6	11	3	7	3	7

**Numărul lucrărilor de control obligatorii pentru școlile
cu limba de predare ucraineană, rusă cu contingentul
de elevi moldoveni (începutul studierii limbii moldovenești
din clasa 1)**

Clasele	cl. 5		cl. 6		cl. 7		cl. 8		cl. 9		cl. 10		cl. 11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Parametrii controlului														
Cunoștințele și abilitățile de limbă	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Audiere	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Vorbirea: - dialog	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	-	-	-
- expunere orală	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
- compunere orală	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
Citirea: - în gând	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
- cu voce	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	-	-	-
Scrierea: - dictare auditivă	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
- dictare vizual-auditivă	-	1	-	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
Copiere	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
expunere scrisă	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-
Compunere scrisă	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Numărul total al indicilor, în baza cărora se scoate punctajul total														
	3	10	3	10	3	10	3	10	3	10	2	7	2	7

• Tipurile de activitate care se desfășoară individual pe parcursul anului; pentru ele nu se rezervă ore aparte.

• În tabelă este indicat numărul minim al tipurilor de lucrări de control. Reieșind din propria experiență de muncă și din posibilitățile elevilor, profesorul poate mări numărul lucrărilor de control, dar să nu supraîncăreze elevul.

LITERATURA

Începând cu primul an de școală, elevii se familiarizează cu expresivitatea cuvântului artistic. Apoi, din an în an, ei își vor perfecționa și îmbogăți vocabularul. Și, deoarece sînt elevi, aceasta se face în cadrul orelor de literatură și limba moldovenească.

Conform "Normelor de stat...", conținutul învățămîntului prevede crearea, educarea și instruirea cetățeanului patriot, avînd drept fond valorile general-umane și naționale, prin intermediul sistematizării, regularizării cunoștințelor acumulate și printr-un învățămînt democrat și uman.

Literaturii îi revine rolul primordial în educarea și instruirea elevilor. Cu ajutorul cuvîntului artistic, literatura face realizabilă formarea și dezvoltarea intelectuală, spirituală a copilului; cuvîntul artistic are o influență pozitivă asupra conștiinței și subconștiinței lui, călăuzește potențialul moral-etic. Prin mijlocirea literaturii este posibilă dezvoltarea intelectului,

inteligenței elevului, a capacităților lui de creație, a gustului estetic.

Ori o lecție de literatură poate fi petrecută, predată doar de un profesor bine instruit, un patriot pînă în măduva oaselor, competent, chibzuit, bun cunoscător al metodologiei, al literaturii, capabil, frumos la suflet, un profesor care va vorbi despre literatură într-un limbaj nou, lipsit de fraze academice. Tot el, profesorul, va fi un dirijor corect și binevoitor în timpul dialogării cu elevul sau într-un dialog cu textul artistic.

Studierea literaturii, ca obiect, începe în clasa a 5-a și v-a dura pînă la finele studiilor în școală. E un proces unic, de lungă durată, bine determinat: an după an, tînărul/tînăra trebuie să cucerească o nouă treaptă, superioară, a cunoașterii, priceperii și intuirii artei cuvîntului artistic.

Rezultatul instruirii literare curente constă în următoarele: a-l obișnui pe elev să utilizeze cunoștințele dobîndite, să formeze și să dezvolte capacitățile, însușirile și valorile etico-morale, care mai apoi, la maturizare, îi vor fi de folos. Studiarea fiecărei opere literare v-a contribui la realizarea cu succes a obiectivelor și la obținerea rezultatelor foarte bune.

Obiectivele principale, pe care ar trebui să le realizeze orice profesor, începînd cu prima lecție de literatură în clasa a 5-a, sînt: a trezi interesul copilului față de cărțile în limba moldovenească; a-i dezvălui acea cheiță fermecată care deschide porțile înțelegerii expresivității cuvîntului artistic, iar sub influența acestuia — interpretarea corectă (de către elev) a concepțiilor despre lume, a valorilor etico-morale și naționale; a-l deprinde pe elev cu citirea conștientă.

Pentru îndeplinirea acestor obiective, Programa de literatură prevede 70 de ore. Repartizarea orelor este următoarea: 57 ore pentru studiul operelor (din care 8 ore disponibile); 2 ore — pentru lucrările de control (1 oră pentru literatura universală); comunicării orale și scrise i-au fost rezervate 5 ore, iar lecturii individuale — 4 ore (2 ore pentru literatura universală). La sfîrșit de an sînt prevăzute 2 ore pentru repetare.

Orele disponibile pot fi utilizate la realizarea atestărilor tematiche, lucrărilor de control, la studiul materiei sau petrecerea orelor de lectură individuală.

Programa însumează în sine competenții definitorii, care vor contribui la evoluția elevilor ca personalitate și la autorealizarea, autoafirmarea lor în societate. Studiul literaturii, ca obiect în școală, asigură realizarea următoarelor capacități, priceperi:

- *sociale* (participarea activă în viața obștească; posibilitatea de a se descoperi, dezvolta, ocroti și afirma ca personalitate; dezvoltarea calităților de comunicare; capacitatea de a rezolva diverse probleme; formarea reperelor general-umane și a concepțiilor despre lume);

- *motivaționale* (dezvoltarea capacităților de creație, posibilitatea de a studia, învăța, de a gândi de sine stătător);

- *funcționale*: estetică, comunicativă, culturologică (priceperea de a opera cu cunoștințele căpătate și a deprinderilor create; utilizarea lor parțială).

Rezultatul final al Programei de literatură se referă la:

- *elev* (o persoană instruită și cultă, care e în stare să se afirme pe deplin în viață);

• *profesor* (pentru care se prevede sporirea cerințelor profesionale);

• *literatura moldovenească* (se vor schimba părerile vechi și greșite despre ea; va crește prestigiul ei).

Conținutul și structura prevăd: opere ce țin de literatura națională și cea universală; relații interdisciplinare; traducerea în viață a competențelor; posibilitățile de vîrstă ale elevilor; psihologia interpretării (de către copil) a operelor artistice; particularitățile procesului de instruire; posibilitatea alegerii (pentru elev și profesor) ș. a.

La selectarea operelor literare ce urmează a fi studiate s-a luat în considerare faptul că Programul de literatură este un crez, o lege școlară, un component al unei sisteme diverse de apreciere critico-literară a unei sau altei opere, a scriitorului ca personalitate, a contribuției acestuia la făurirea unei comori spirituale naționale și universale.

Literatura moldovenească îndeplinește cîteva funcții, printre care se evidențiază cea estetică, cognitivă și educativă. Aceasta înseamnă că fiecare operă propusă oglindește nu numai adevărul istorico-artistic, ci și educă prin mijlocirea cuvîntului artistic. De aceea accentul s-a pus pe acele opere care dau naștere, în conștiința și subconștiința elevului, calităților care sînt exponenții unei energii pozitive, vitale. Căci, în condițiile afirmării naționale, actuale rămîn: prioritatea omului-umanist; omului-patriot; pozițiile optimiste ale societății, ale contemporanului — posesorul unor înalte calități morale, sufletești. Aceste opere oferă cititorului satisfacții morale (optimism, confirmare, învingerea greutăților, voința de a ieși învingător, atingerea scopurilor, dragostea de patrie, popor, limbă ș. a.). Nu e cazul, însă, să se ajungă la absolut. Doar textul literar este o artă, un organism viu, și, prin influența sa asupra omului, este întotdeauna neprevăzut.

Programul de literatură se compune din 2 părți: “Conținutul materiei de studiu” și “Cerințe actuale față de nivelul înstruirii elevilor în școala medie generală”.

“Conținutul materiei de studiu” cuprinde numărul operelor menite pentru a fi studiate, noțiunile de teorie literară, accesibile pentru elevul de clasa a 5-a. Atenție deosebită solicită anotațiile. Ele corespund posibilităților copiilor și obiectivelor lecției. Aceasta, însă, nu e o dogmă, ci mici indicații pentru profesor pe care le folosește după cum consideră dumealui, la momentul potrivit. Anotațiile conțin principalul la care trebuie să atragă atenție profesorul în timpul studierii unei sau altei opere. În timpul lecțiilor, cînd are loc comentarea colectivă a operei, se pot isca alte interpretări ale textului artistic. În aceasta și constă specificul democratic al programei.

“Conținutul materiei de studiu” permite alegerea liberă de către profesor și elevi a unor opere; propune texte pentru memorizare, teme pentru orele de comunicare orală și scrisă.

Despărțiturile “Lectură individuală”, “Paralelism literar”, “Analogii în artă. Muzică. Artă plastică” sînt un supliment auxiliar. Alegerea operelor literare, muzicale sau picturilor este liberă, în dependență de nivelul pregătirii elevilor, competenței profesorului sau

prezența operelor, colecțiilor, literaturii de specialitate în biblioteci școlare, publice sau personale.

“Cerințe actuale față de nivelul înstruirii elevilor în școala medie generală” formulează concret cerințele, sarcinile și obiectivele pentru fiecare temă în parte. Profesorul le poate nota, liber, în planurile zilnice ca obiective, sarcini, cerințe personale. Sînt cerințe diferențiate, care sporesc prin dificultate de la o temă la alta, în dependență de nivelul pregătirii elevilor.

Nivelul prim de dificultate: elevul înțelege conținutul materialului învățat și, sub conducerea profesorului, răspunde sub forma unei exprimări.

Nivelul secund de dificultate: elevii înțeleg conținutul operelor; memorizează poeziile, proverbele, zicătorile, fragmentele pe care și le aleg sub conducerea profesorului, definițiile noțiunilor teoretice, termenii literari. Citesc expresiv, sesizînd, textele artistice; expun conținutul lor, unele episoade; povestesc despre eroii literari.

Noua programă propune utilizarea diferențiată, în cadrul lecțiilor, a datelor biografice despre autor, activitatea lui literară. Atenția elevilor este orientată asupra episoadelor mai interesante și mai importante din viața și activitatea scriitorului.

Nivelul trei de dificultate: constă, în primul rînd, în sesizarea mai profundă a celor citite, învățate pe de rost sau povestite; în înțelegerea corectă a termenilor literari, a noțiunilor, a particularităților de gen ale operelor; identifică și evidențiază, în texte, aceste particularități. Elevii pot comenta, explica, analiza textele, pot caracteriza eroii literari.

Nivelul patru de dificultate: este treapta superioară de inițiere, de pîrindere în lumea operei literare ca artă a cuvîntului, care, în același timp, oferă cunoștințe, educă, dezvoltă; îl îndeamnă pe elev să gîndească, să compătăimească, să compare cele aflate cu viața de toate zilele. Aceste sarcini prevăd: formarea deprinderilor și capacităților de creație; formularea propriilor păreri despre cele citite, despre viață, despre caracterul, faptele și comportările oamenilor; posibilitatea elevilor de a medita independent, a discuta și a prețui o operă ș. a. Aceste cerințe preconizează diverse exerciții de creație.

Afară de “Introducere”, Programul de literatură conține încă 5 blocuri tematice: “Din comoara artistică a poporului moldovenesc”, “Povești culte”, “Literatura sec. XIX”, “Literatura sec. XX”, “Literatura universală”.

Din “Introducere” elevii află că literatura moldovenească este comoara națională cea mai scumpă.

Despărțitura “Din comoara artistică a poporului moldovenesc” propune pentru studiere o poveste populară, proverbe, zicători și ghicitori.

Analizînd povestea, e necesar să se atragă atenție nu numai conținutului. Să se vorbească despre poveste ca specie a genului folcloric, despre felurile ei, despre ideea victoriei binelui asupra răului, a frumosului asupra urîtului ș.a.

Structura logică a ghicitorilor, laconismul, unitatea sensului propriu a proverbelor și zicătorilor contribuie: la dezvoltarea facultăților de a înțelege subtextul; la formarea concepțiilor etico-morale; la dezvoltarea

posibilităților de a se comporta prudent, chibzuit și cumpătat în diverse situații de viață.

“Poveștile culte” sînt produsul fanteziei scriitorilor. Cele două povești ale acestui bloc, “Făt-Frumos din lacrimă” (M. Eminescu) și “Fata babei și fata moșneagului” (I. Creangă) îmbină fantezia și înțelepciunea, care impun deduceri filozofice despre viața omului, soarta lui, menirea lui pe acest pămînt. Despre toate acestea, elevii clasei a 5-a trebuie să gîndească, să chibzuiască, să discute, să dezbată în cadrul orelor de literatură.

“Literatura sec. XIX” propune pentru studiere opere din creația lui M. Eminescu, I. Creangă. Împreună cu eroul elevii vor regreta după anii de copilărie, vor completa natura, vor trăi, împreună cu eroii lui I. Creangă, emoțiile acestora.

“Literatura plaiului natal” deschide capitolul “Literatura sec. XX”. Timp de 2 ore elevii vor afla date despre activitatea pămînteanului P. Boțu. Studiarea poeziei “Baștina” îi va învăța pe elevi să-și iubească plaiul natal, să se mîndrească și să se bucure de succesele altora, să fie respectuoși. Opera remarcabilului I. Druță permite elevilor să descopere valorile etice ale personajelor; momentele dramatice din viața lui Trofimaș le oferă elevilor clipe de meditații despre importanța păcii pe pămînt, despre grozăviile și urmările războiului. Tema păcii este continuată de V. Romanciuc. Împreună cu profesorul, elevii stabilesc semnificația titlului poeziei “În limba păcii”.

“Literatura universală” are drept scop familiarizarea elevilor clasei a 5-a cu capodoperele literaturii universale.

Formarea interesului față de operele autorilor universali și educarea culturii de comunicare cu cartea — iată obiectivele principale ale muncii profesorului în clasa a 5-a. Profesorul trebuie să afle metode eficiente de studiere a interesului față de operele propuse de programă. Lucrînd cu operele din literatura universală, e cazul să se ia în considerație interpretarea copilărească a textului citit, aspectul comunicativ, să se practice inițierea elevilor în munca în comun.

Noua programă și manualul permit realizarea principiului fundamental al școlii contemporane — a-l învăța pe elev să obțină cunoștințe de sine stătător, individual, după un aranjament, o organizare a profesorului.

În anul de învățămînt 2013/2014 profesorii care vor preda literatura moldovenească și universală în clasa a 5-a, vor lucra în baza următoarei programe și manualului, aprobate de Ministerul Învățămîntului și Științei din Ucraina:

Programa de literatura moldovenească și universală (2012) a instituțiilor de învățămînt general cu limba moldovenească de predare — autori V. Silan tievna, V. Chiosea, L. Fetescu;

Literatura moldovenească și universală, manual pentru clasa a 5-a (2013) a instituțiilor de învățămînt general cu limba moldovenească de predare — autori L. Fetescu, V. Chiosea.

• În tăblița următoare se dau parametrii, după care se vor înfăptui lucrările de control în procesul studierii literaturii moldovenești și universale în fiecare clasă. În tăbliță este indicat numărul minim și obligatoriu

al lucrărilor de control în fiecare semestru. Reieșind din propria experiență de muncă și din posibilitățile elevilor, profesorul poate mări numărul lucrărilor de control, dar să nu supraîncarce elevul.

Numărul lucrărilor de control obligatoriu pentru clasele 5–9

Clasele	cl. 5		cl. 6		cl. 7		cl. 8		cl. 9	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Semestrele										
Cunoștințele și abilitățile de literatură	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Controlul lucrărilor în formă de: • lucrări de control în clasă; • înfăptuirea altor însăcînări (teste răspunsuri la întrebări ș.a.)	–	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Leții de dezvoltare a vorbirii* (DV)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)
Lectură individuală (LI)	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Controlul caietelor	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

clasele 10–11

Clasele	10		11		10		11		10		11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Semestrele												
Niveluri	STANDARD				ACADEMIC				PROFIL			
Cunoștințele și abilitățile de literatură	2	2	2	2	3	3	3	3	4	4	4	4
Controlul lucrărilor în formă de: – lucrări de control în clasă; – înfăptuirea altor însăcînări (teste răspunsuri la întrebări ș.a.)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Leții de dezvoltarea vorbirii (DV)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	2 (0+5)	3 (10+2s)	3 (20+1s)	3 (10+2s)	3 (20+1s)
Lectură individuală (LI)	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	2
Controlul caietelor	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

Obligatoriu în fiecare semestru se vor petrece două lecții de dezvoltare a vorbirii (oral și scris).

Tipurile lucrărilor de control posibile pot fi:

- testul;
- răspunsuri la întrebări;
- dictarea de control literară;
- ancheta eroului principal;
- lucrare de control combinată;
- lucrări de control scrise.

În anul de învățămînt 2013/2014 în clasele 1–2 învățătorii vor preda limba moldovenească în clasele cu limba moldovenească de instruire și în clasele cu limba ucraineană sau rusă de predare în baza

următoarelor programe și manuale noi, aprobate de Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina:

Programa de limba moldovenească pentru clasele 1–4 (2011) a instituțiilor de învățământ general cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu;

Programa de limba moldovenească pentru clasele 1–4 (2011) a instituțiilor de învățământ general cu limba ucraineană sau rusă de predare — autori L. Fetescu, V. Chiosea, L. Culava;

Abecedar, manual pentru clasa 1 (2012) a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori L. Fetescu, V. Chiosea — “Osvita Ucraini”, 2012;

Limba moldovenească, manual pentru clasa a 2-a (2013) a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori L. Fetescu, A. Nacu, M. Garaga;

În anul de învățământ 2013/2014 în clasa a 2-a învățătorii vor preda Citirea literară în clasele cu limba moldovenească de instruire în baza următoarelor

programe și manuale noi, aprobate de Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina:

Programa de Citire literară pentru clasele 1-4 (2011) a instituțiilor de învățământ general cu limba moldovenească de predare — autori V. Chiosea, L. Fetescu;

Citirea literară, **manual pentru clasa a 2-a** (2013) a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare — autori L. Fetescu, L. Culava, A. Argint.

Învățătorii care vor preda în clasele 3-4 în anul de învățământ 2013/2014 limba moldovenească și citirea vor lucra în baza în baza programelor autoarei S. Crigan, editura “Bukrek”, Cernăuți, 2003 și a manualelor aceleiași autoare. Ore pentru studierea limbii moldovenești în clasele 1–4 în școlile cu limba de predare ucraineană sînt rezervate în partea invariativă a Planului de învățământ, iar în școlile cu limba de predare rusă — în partea variativă a Planului de învățământ.

Дисципліни природничо-математичного циклу

УДК 378.046.4:5

О. І. ПАПАЧ,

кандидат педагогічних наук, завідувачка кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін ООІУВ

ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття розкриває шляхи модернізації науково-методичного супроводу діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін. Зокрема, аналізується стан викладання природничо-математичних дисциплін в області та розглядаються перспективи розроблення сучасних моделей науково-методичного супроводу.

Ключові слова: науково-методичний супровід, принцип наступності, моніторинг стану викладання природничо-математичних дисциплін, модель науково-методичного супроводу діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін в обласній системі післядипломної педагогічної освіти, пропедевтика математики.

Постановка проблеми. Досягнення освітою України рівня освіти розвинених країн світу можливе шляхом реформування її концептуальних, структурних і організаційних засад, систематичного аналізу результатів діяльності, визначення пріоритетів щодо наступних кроків її трансформації у ринкових умовах на найближчий час і перспективу.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, схвалена Всеукраїнським з'їздом працівників освіти, Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» надають вирішального значення питанням інноваційного розвитку післядипломної освіти як ді-

євого чинника формування вітчизняної системи безперервної професійної освіти педагогічних кадрів, систематичного удосконалення їх фахової підготовки і кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття науково-методичного супроводу є відносно новим, воно вперше введено в науковий обіг у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті. Нині науково-методичний супровід — провідна технологія професійного розвитку педагогічних працівників в системі післядипломної педагогічної освіти.

Незважаючи на те, що фундаментальна природничо-математична освіта є одним з основних

факторів розвитку особистості, опитування випускників, аналіз результатів державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання показують, що учні старших класів щорічно стають менш зацікавленими у вивченні природничо-математичних дисциплін, отримують більш низькі результати. Так, в одному з районів області контрольний замір знань з географії показав, що лише 56 % учнів володіють програмним матеріалом та зацікавлені у вивченні предмета, а 8 % учнів мають початковий рівень знань, не можуть дати визначення термінів, робити висновки, співвідносити дані та аналізувати їх.

Саме тому протягом останніх років кафедра методики викладання природничо-математичних дисциплін досліджує різні аспекти викладання дисциплін природничо-математичного циклу. Незважаючи на те, що рівень знань, умінь і практичних навичок учнів в цілому відповідає вимогам державних стандартів загальної середньої освіти, а в окремих закладах області створено певну систему роботи з обдарованими дітьми та творчо працюючими вчителями, мають місце негативні фактори, які впливають на якість викладання природничо-математичних дисциплін і рівень знань учнів. Серед них, зокрема, слід зазначити:

1. Значний відсоток вчителів області додатково до фахових дисциплін викладають окремі предмети природничо-математичного циклу без відповідної освіти. Наприклад, кількість вчителів, які мають певну фахову освіту та додатково викладають фізику, в районах області становить від 47 до 87 %. Аналогічна ситуація склалась щодо викладання хімії та біології.

2. Певна частина вчителів, які викладають природничі дисципліни як основні, не мають відповідної фахової та педагогічної освіти. Такіх серед вчителів фізики в районах області від 10 до 53 %. У цілому ж по області не мають природничо-математичної освіти 23 % вчителів, які викладають фізику.

3. Неповна реалізація принципу наступності між початковою та середньою школою щодо викладання математики та природознавства.

Трирічний моніторинг рівня якості знань учнів 5 класів області з математики показав, що вона недостатньо висока і коливається від 47,7 до 56,5 %, хоча вивчення математики в 5–6-х класах базується на математичній підготовці, яку учні отримали у початковій школі. Також у початковій школі недостатньо проводиться пропедевтика геометрії.

Аналогічна ситуація склалась щодо викладання природознавства у початковій школі. Опитування вчителів початкової школи показують, що певна їх частина мало обізнана щодо принципів системності та інтегративності побудови курсу природознавства; недостатньо розуміє змістові лінії нового Державного стандарту освітньої галузі «Природознавство». Особливо це стосується «методів пізнання природи», які

згодом переростають у «методи наукового пізнання».

4. Постійна ротація кадрового складу вчителів природознавства та вчителів предмета «Основи здоров'я». Наприклад, у 5–6-х класах частина вчителів, які вперше приступили до викладання природознавства або мають стаж викладання курсу не більше 2–3 років, складає близько 40 %, приблизно 16 % вчителів викладають природознавство без будь-якої фахової природничої освіти.

5. Недостатній фаховий та дидактичний рівень знань частини вчителів природничо-математичних дисциплін.

Колегія управління освіти і науки облдержадміністрації, проаналізувавши стан викладання природничо-математичних дисциплін в області, відзначає:

— послаблення контролю органів управління і адміністрацій навчальних закладів освіти за станом викладання природничо-математичних дисциплін;

— формальне вивчення стану викладання природничо-математичних дисциплін районними методичними службами (переважно під час атестації шкіл);

— плінність методичних кадрів у районах області;

— недостатню спільну спрямованість методкабінетів, районних і шкільних методичних об'єднань та вчителів природничо-математичних дисциплін на розвиток творчої продуктивної діяльності учнів.

Мета статті — висвітлити висхідні положення педагогічного експерименту щодо створення експериментальної моделі науково-методичного супроводу діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін в обласній системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Потреба в ефективному науково-методичному забезпеченні процесів підвищення кваліфікації і професійної перепідготовки вчителів природничо-математичних дисциплін області та необхідність розроблення сучасних моделей супроводу професіоналізації педагогічних і управлінських кадрів в умовах інноваційного розвитку національної освіти і науки стали поштовхом для створення на базі кафедри експериментального майданчика за темою «Модернізація науково-методичного супроводу діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін в системі післядипломної педагогічної освіти».

Результатом роботи майданчика має стати розробка, теоретичне обґрунтування та апробація експериментальної моделі науково-методичного супроводу діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін в обласній системі післядипломної педагогічної освіти на підставі особистісно орієнтованого, компетентнісного, системно-структурного, андрагогічного та діяльнісного підходів.

Зараз на кафедрі проводиться серйозна під-

готовоча робота щодо розробки моніторингу вивчення результативності підвищення фахової майстерності вчителів природничо-математичних дисциплін, розробляється і підбирається інструментарій для його проведення та аналізу. Наступним кроком стане створення системи виявлення недоліків у професійному розвитку вчителів і як результат — розробка та впровадження індивідуалізованих програм професійної корекції та розвитку.

Така діяльність потребує інноваційних змін в організації роботи кафедри, системного використання оцінювання та самооцінювання в процесі науково-методичного супроводу; перетворення педагогічного колективу кафедри в єдину команду зі сформованою установкою на лідерство у професійній діяльності.

Кафедрою також заплановано роботу щодо удосконалення змісту та урізноманітнення механізмів, що забезпечують ефективне функціонування і взаємодію структурних елементів науково-методичного супроводу. Значна увага надається оптимізації супроводу діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін методичними службами області, що має забезпечити функціонування моделі як цілісної педагогічної системи.

Впровадження нових педагогічних технологій дозволить більш ефективно розв'язувати освітні завдання, визначені Державною цільовою соціальною програмою підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти та Державним стандартом базової і повної за-

гальної середньої освіти, метою яких є створення механізму стійкого інноваційного розвитку природничо-математичної освіти та його використання у шкільній практиці.

Література

1. Баумгартнер М. Самооцінювання в школі / М. Баумгартнер, Е. Бруднік, А. Фіалковська, Е. Кендрацька-Фельдман, Б. Овчарська, М. Зелінська, Р. Шиян ; за ред. Е. Толвінської-Круліковської. — Л. : Літопис, 2011. — 186 с.
2. Белотелова Л. Н. Методическое сопровождение преподавателя колледжа как одно из условий обеспечения качества среднего профессионального образования // Среднее профессиональное образование. — 2009. — № 7.
3. Вульф В. З. Педагогическое сопровождение: явление и процесс // Мир образования — образование в мире. — 2006. — № 2.
4. Певзнер М. Н. Научно-методическое сопровождение персонала школы: педагогическое консультирование и супервизия : монография / М. Н. Певзнер, О. М. Зайченко, В. О. Букетов, С. Н. Горычева, А. В. Петров, А. Г. Ширин ; под ред. М. Н. Певзнера, О. М. Зайченко. — Великий Новгород : НовГУ им. Ярослава Мудрого : Ин-т образовательного маркетинга и кадровых ресурсов, 2002. — 316 с.
5. Певзнер М. Н. Развитие креативности в педагогической среде и создание условий для адресного научно-методического сопровождения педагогов в системе ПКРО / М. Н. Певзнер, Е. Е. Шестернинов // Завуч. — 2004. — № 5.
6. Теоретические основы непрерывного образования / под ред. В. Онушкина. — М. : Педагогика, 1987. — 208 с.
7. Шарко В. Д. Андрагогічний підхід до організації навчання вчителів в системі післядипломної освіти : метод. посіб. для організаторів, викладачів, працівників системи післядипломної освіти. — Херсон : Олді-Плюс, 2003. — 96 с.

УДК 37.013.2:53

Л. І ЯТВЕЦЬКА,

завідувачка науково-методичної лабораторії природничих дисциплін ООІУВ

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Модернізація змісту освіти, зумовлена трансформаційними процесами у суспільстві, вимагає від вчителів усвідомлення необхідності пошуку ефективної системи своїх педагогічних дій відповідно до цілей та завдань, що висуває гуманістична парадигма навчання. Компетентнісно орієнтований підхід, який вважається ключовою інноваційною ідеєю сучасної освіти, вимагає від вчителя вміння реалізувати себе в педагогічній діяльності як особистість, яка активно сприяє позитивному особистісному розвитку кожного учня. Важливу роль у досягненні цих результатів відіграє фахова підготовка, професійна самосвідомість, професійно значущі властивості та сформованість індивідуального стилю діяльності педагога.

У 2012/2013 навчальному році в номінації «Фізика» Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» взяла участь 14 вчителів, які працюють у навчальних закладах міста Одеси, Ізмаїла, Южного, Арцизького, Балтського, Болградського, Великомихайлівського, Ізмаїльського, Кілійського, Котовського, Любашівського районів та Рішельєвському лицейі. Учасниками конкурсу були і досвідчені вчителі, і ті, хто тільки розпочав свою педагогічну діяльність. Вік наймолодших учасників — 28–29 років, а найстаршого учасника — 51 рік. Педагогічний стаж курсантів — від 4 до 28 років. Серед учасників конкурсу — 4 вчителі вищої категорії, з них 2 мають звання «вчитель-методист» та 2 — звання «старший вчитель».

5 учасників — вчителі I категорії, 1 спеціаліст, решта — вчителі II категорії.

Учасники конкурсу, які стали переможцями, показали наявність власної системи діяльності, в якій поєднуються індивідуальні якості та нормативні вимоги. Більшість учасників виявила мотиваційну готовність до інноваційної діяльності, такі ознаки сучасного стилю мислення, як креативність, гнучкість, динамізм, перспективність, прагнення до неперервного саморозвитку.

Переможцями конкурсу стали:

Володимир Євгенович Степушин — диплом I ступеня (Рішельєвський лицей),

Трифон Дмитрович Македонський — диплом II ступеня (загальноосвітній політехнічний лицей м. Ізмаїла),

Леонід Іванович Тодоров — диплом III ступеня (ЗОШ I—III ст. с. Нова Іванівка Арцизького району).

Уроки значної частини конкурсантів були проведені на високому професійному рівні. Їх відрізняла атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння та творчої співпраці вчителя і учнів. Результативність кращих конкурсних уроків була забезпечена єдністю змістового та діяльнісного компонентів, досконалою організацією таких структурних елементів уроку, як мотивація навчальної діяльності, постановка мети і завдань, окреслення кінцевого результату, рефлексія. Крім уроків переможців, високу оцінку журі отримали уроки вчительки Авторської М. П. Гузика експериментальної спеціалізованої школи-комплексу I—III ступенів м. Южного Алли Іванівни Бульби та вчительки ОНВК № 49 «Спеціалізована школа — ЗОШ I—III ступенів» м. Одеси Людмили Павлівни Леонової.

Разом з тим, зазначимо, що в ході конкурсу окреслилася проблема, яка виявляється і під час відвідування уроків фізики, і при аналізі деяких матеріалів, які надходять до інституту для експертної оцінки, і при проведенні занять із слухачами курсів підвищення кваліфікації. Вона пов'язана з повільною переорієнтацією вчителів зі знанецентричної, предметно-галузевої парадигми змісту освіти на парадигму змісту освіти, сформованого на компетентнісних засадах.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» з 1 вересня 2013 року в основній школі розпочнеться поступове впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. У Державному стандарті зазначено, що він ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходу, які реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти. За період дії чинного Держстандарту,

в якому ідеї переходу до компетентісно спрямованого навчання також були зазначені серед засад шкільної освіти, з вчителями фізики постійно проводилась системна робота щодо опанування поняття «компетентність особистості», внутрішньої структури компетентності, ієрархії компетентностей та відтворення цих дефініцій у чинних програмах з фізики.

З 1 вересня 2015 року вчителі фізики почнуть працювати за новими програмами, створеними на основі нового Держстандарту. Протягом наступних двох років методичні об'єднання вчителів фізики мають опрацювати питання, що стосуються змін у педагогічній діяльності вчителя в рамках компетентнісного підходу до уроку.

До параметрів педагогічної діяльності вчителя при компетентнісному підході до уроку відносять:

— розуміння сутності компетентності, як сукупності знань, умінь, навичок, досвіду діяльності учня, взаємопов'язаних орієнтацій, необхідних для реалізації особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності (тобто внутрішньої структури компетентності);

— знання елементів загальнопредметних, міжпредметних компетенцій, органічно пов'язаних зі специфікою фізики як навчального предмета та темою, що вивчається на уроці;

— використання ситуаційно-моделювальних технологій реалізації компетенцій відповідно до змісту дидактичного матеріалу, що вивчається на уроці;

— раціональність способів організації дослідницької чи практико-перетворювальної діяльності учнів на уроці, орієнтованої на формування окреслених компетенцій;

— забезпечення комфортних умов співпраці та співтворчості вчителя і учнів на уроці.

У новому Державному стандарті дається чітке тлумачення понять «компетенції» і «компетентності», їх співвідношення та підпорядкування. Протягом останніх років працівниками лабораторії природничих дисциплін ООІУВ на допомогу вчителям фізики було проведено низку семінарів для керівників методичних об'єднань вчителів фізики та методистів РМК з природничих дисциплін щодо проблем компетентісно спрямованої освіти, а також опубліковано серію статей в журналі «Наша школа» (№№ 4, 2007—2012 рр.), а також у журналі «Фізика в школах України» за цей самий період, зміст яких буде корисним.

Нагадаємо, що чинні «Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» зорієнтовані саме на оцінювання рівня освітніх компетентностей, якими є:

— ціннісно-сміслова (здатність бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, уміти визначити свою роль і місце в соціумі);

— загальнокультурна (обізнаність у питан-

нях національної та загальнолюдської культури, досвід культурологічного розуміння світу);

— навчально-пізнавальна (знання і уміння постановки мети і завдань, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності);

— інформаційна (наявність умінь самостійно проводити пошукову роботу, накопичувати необхідну інформацію, поширювати її);

— комунікативна (знання мов, способів взаємодії з людьми та подіями, уміння працювати в колективі);

— соціально-трудова (знання і досвід учнів у сфері громадської діяльності, трудової, сімейних стосунків, економіки і права, професійного визначення);

— особистого самовдосконалення (опанування способів фізичного та інтелектуального саморозвитку).

Важливою проблемою сьогодення є проблема психологічної готовності вчителів до трансформації власної особистості в процесі засвоєння ефективних стратегій і технологій удосконалення навчально-виховного процесу. Розвиток особистості вчителя в умовах зміни моделі навчання на особистісно орієнтовану має бути спрямований на усвідомлення гуманістичної сутності такої моделі, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, творча співпраця. Отже, у вчителя мають бути сформовані вміння організувати навчальний процес як взаємодію, залучення учня до співтворства у процес навчання, розробки спонукальних стимулів для співробітництва.

Подолання основних проблем сучасного уроку пов'язують із запровадженням педагогічних інновацій, використанням сучасних технологій навчання. Протягом останнього часу пошуки вчителів фізики у цьому напрямку зосереджувались переважно на можливостях використання на уроках фізики інформаційно-комунікаційних технологій, про що свідчить тематика розробок, які були представлені до лабораторії в рамках різного рівня заходів. Значно рідше презентується досвід використання інтерактивного навчання, яке сьогодні розглядається як засіб створення максимально сприятливих умов для реалізації компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів.

Організація інтерактивного навчання, в якому вчитель і учень є рівнозначними суб'єктами, передбачає залучення до навчання у співпраці, досягнення спільної мети, здійснення постійної рефлексії стосовно того, що знають, уміють і здійснюють учасники навчального процесу. Мета є для учнів спільною, якщо під час навчання група учнів навчає кожного свого члена. Це передбачає систематичну участь кожного в навчанні всіх. Організувати заняття в режимі співробітництва можна лише розуміючи, які компоненти супроводжують механізм співробітництва. Підготовчим етапом до роботи в групах, який допомагає розвинути в учнів ко-

Метод навчання	Характер завдань
репродуктивний	завдання учням на індивідуальне мовленнєве проговорювання відомих правил, визначень за необхідності їх використання в процесі навчання
	завдання учням на проговорювання в парах відомих правил, визначень за необхідності їх використання
	завдання на складання коротких пояснень до виконуваного завдання
	завдання на заповнення таблиць, схем слідом за вчителем
	завдання на розкодування алгоритму
	організація засвоєння учнями стандартних способів дій за допомогою ситуації вибору
	завдання на опис будь-якого об'єкта за зразком
частково-пошуковий	завдання на наведення власних прикладів, вочевидь підтверджуючих правило, визначення, властивості тощо
	включення учнів в аргументацію висунутої вчителем гіпотези
	завдання на пошук прихованих вузлових ланок міркувань, які запропоновані вчителем
	завдання на розв'язання декількох підзадач, які виокремлені із складної вихідної, після чого учні повертаються до вихідної
	допоміжні запитання учням, які сприяють вибору правильного шляху виконання завдання
	завдання на пошук помилок у міркуваннях, які потребують оригінальної думки
	організація конкретних спостережень учнів, які сприяють формулюванню проблеми
	демонстрація об'єкта, явища, яка спонукає учня до виокремлення сутності
	завдання на узагальнення фактів, викладених вчителем у спеціальній послідовності
	виокремлення кольором частини малюнка, схеми, запису тощо, яке спрямовує учня на висунування проблеми
дослідницький	завдання учням на самостійне складання нестандартних задач
	завдання з неформульованим запитанням
	завдання на самостійне узагальнення на основі власних спостережень
	завдання на сутнісний опис будь-якого об'єкта без використання інструкцій
	завдання на пошук меж застосування отриманих результатів
завдання на прогнозування механізму перебігу явища	

мунікативні вміння, може виступати робота в парах.

В інтерактивному навчанні важливу роль відіграють уміння вчителя організувати кооперованого навчання, створити ефективні малі групи, в яких кожен член групи усвідомить важливість спільної роботи і взаємодії через взаємодопомогу. Дослідники кооперованого навчання відзначають необхідність впровадження у роботу малих груп 5 базових елементів. Це позитивна взаємозалежність, взаємодія підтримки «пліч-о-пліч», індивідуальна

відповідальність, вміння працювати спільно, колективно опрацьовувати результати.

Групи можуть бути гомогенними, тобто об'єднувати учнів за певними ознаками (рівнем знань, спільними інтересами, рівнем поза навчальною інформацією з предмета), або гетерогенними, для яких характерним є стимуляція творчого мислення та інтенсивний обмін ідеями. Склад малої групи змінюється залежно від змісту і характеру навчальних завдань.

Використання групової навчальної діяльності як різновиду інтерактивного навчання вимагає від вчителя досконалого володіння педагогічною технікою, тобто сукупністю вмінь керувати собою, вмінь керувати іншими та вмінь співпрацювати, а також прийомами і методами, які використовує вчитель для досягнення визначеної мети.

Фізика, як і будь-який навчальний предмет, який вивчає учень, є не об'єктом, а матеріалом навчальної діяльності. Засобами регулювання навчальної діяльності є навчальні завдання, які входять у зміст діяльності і є предметом засвоєння через здійснення певних навчальних дій.

Саме тому, конструюючи кожний урок, вчителю необхідно передбачити повний цикл пізнавальних дій учнів від первинного сприйняття об'єктів пізнання, логічного осмислення знань про них до закріплення знань та вмінь, їх застосування, встановлення зв'язків з раніше засвоєними знаннями з різних предметів. У ході інтерактивного навчання використовують різні методи навчання, яким відповідає певний характер навчальних завдань (див. табл.).

Особливість педагогічної діяльності полягає в тому, що вона є діяльністю спільною, що відбувається за законами спілкування, в якому па-

сивність хоча б одного з суб'єктів призводить до порушення контакту й зрештою до зниження ефективності педагогічної діяльності.

«Не навчайте дітей так, як навчали вас — вони народилися в інші часи», — говорить відоме прислів'я. В ході суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі навчання зміни відбуваються як в особистості школяра, так і в особистості вчителя. Зростає педагогічна майстерність вчителя та його професійна самосвідомість, виникає потреба пошуку нових можливостей самореалізації у професійній діяльності, соціальної зрілості. Натхнення Вам, колеги, на цьому шляху!

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затверджений постановою КМ України 23.11.2011 р. № 1392.
2. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за ред. О. М. Пехоти. — К. : А.С.К., 2001. — 225 с.
3. Малафійк І. В. Урок в сучасній школі: питання теорії і практики / І. В. Малафійк. — Рівне, 1997. — 176 с.
4. Новиков А. М. Методология учебной деятельности / А. М. Новиков. — М. : Эгвес, 2005. — 176 с.
5. Шарко В. Д. Сучасний урок фізики. Технологічний аспект / В. Д. Шарко. — К., 2005. — 220 с.
6. Ковальчук В. Інноваційні підходи до організації навчального процесу / В. Ковальчук. — К. : Шкільний світ, 2011. — 127 с.
7. Вчитель: Самооцінювання / упоряд. Н. Мурашко. — К. : Шкільний світ, 2007. — 128 с.
8. Басюк А. Конструктор уроків: фізика, біологія / А. Басюк, О. Кулініч. — К. : Шкільний світ, 2012. — 128 с.
9. Ятвецька Л. І. Психолого-педагогічні засади сучасної фізичної освіти // Наша школа. — 2010. — № 4. — С. 125–130.
10. Ятвецька Л. І. Вчителям фізики та астрономії до нового навчального року // Наша школа. — 2012. — № 4. — С. 98–100.

УДК 371.315:5

Л. І. ЯТВЕЦЬКА,

завідувачка науково-методичної лабораторії природничих дисциплін ООІУВ,

Н. П. ШАПІРОВА,

старший викладач ООІУВ

ПРОПЕДЕВТИЧНИЙ ЕТАП ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ: ЗМІНИ ЯК ВИКЛИК ЧАСУ

Соціокультурна роль знань з природничих наук є загально визнаною у світовому масштабі. Про увагу до якості природничої освіти у світі свідчить регулярне проведення міжнародних моніторингових досліджень для учнів початкової та основної школи. В Україні протягом останнього часу відбувся процес модернізації шкільної природничої освіти, урегульований

Державним стандартом початкової освіти та Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти.

Динаміка змін у сьогоденному житті потребує оперативного реагування освіти на виклики часу. Отже вже з 1 вересня 2013 року учні 5-х класів будуть вивчати курс «Природознавство» за новими програмами, створеними на основі

нової редакції Державного стандарту (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392).

Зберігаючи свій пропедевтичний та інтегрований характер, цей курс має певні відмінності від попереднього. Орієнтуючись на концептуальні засади нового Держстандарту, якими є особистісно орієнтований, діяльнісний та компетентнісний підходи, цей курс поєднує емпіричну спрямованість вивчення природи та практико-орієнтовану діяльність учнів з оволодіння науковими методами пізнання. Відповідно до цього в навчальній програмі, поперше, зазнала трансформації змістова складова курсу, а по-друге, значно посилена практична та діяльнісна складова.

Так, у змісті курсу суттєво збільшено обсяг розділів з основ астрономічних знань, зміст біологічної складової, переглянутий відповідно до зміненої концепції сучасної біологічної освіти в основній школі. Змістові лінії Держстандарту «Екологічні основи ставлення до природокористування» та «Екологічна етика» набули вигляду змістової лінії програми «Людина і природа. Природне середовище і життя людини. Охорона і збереження природи».

До складової курсу поряд з практичними роботами введено практичні заняття, які мають суто діяльнісну спрямованість.

Як організаційна форма здобуття і формування практичних і загальнонавчальних умінь та навичок, які є складовими компетентностей різних рівнів, практичне заняття фактично відповідає уроку формування умінь та навичок. Оцінювання навчальної діяльності учнів на практичних заняттях здійснюється як на звичайному уроці. Обов'язкове оформлення практичного заняття в зошитах учнів у вигляді звіту не передбачено.

Натомість, практичні роботи, зазначені в програмі, оформляються в зошитах та оцінюються відповідно до чинних критеріїв.

У новій програмі з природознавства серед обов'язкових видів діяльності передбачено міні-проекти та дослідницький практикум.

Нагадаємо, що проектна діяльність вважається інструментом створення передумов для розвитку ключових компетенцій та складається з певних етапів в роботі вчителя щодо здійснення проекту:

- визначення виду проекту (індивідуальний, парний, груповий, колективний);
- визначення характеру проекту за змістовою галуззю знань (монопроект — у межах однієї галузі, міжпредметний);
- визначення форми представлення результату;
- визначення ресурсного забезпечення.

Образно кажучи, проект складається з 5 «П»: проблема — проектування (планування) — пошук інформації — продукт — представлення (презентація).

Звертаємо увагу, що тільки через 3 роки у 5-й клас прийдуть діти, які будуть мати досвід

проектної діяльності, сформований в початковій школі. Поки що п'ятикласники 2013/2014 навчального року такого системного досвіду не мають. Тому вчитель має спрямовувати свою діяльність на формування в учнів наступних умінь:

— визначати мету діяльності (вчитель допомагає учневі в цьому);

— відкривати нові знання (вчитель рекомендує джерела знань);

— експериментувати (вчитель розкриває можливі форми і методи експерименту, допомагає організувати пізнавально-трудова діяльність);

— прогнозувати результат (вчитель сприяє прогнозуванню результату вибору);

— відповідати за результати своєї діяльності (вчитель допомагає оцінити отримані результати і виявити способи удосконалення діяльності).

Вчитель повинен враховувати відсутність в учнів умінь і навичок, необхідних при навчанні за методом проектів: рефлексивних, пошуково-дослідницьких умінь, навичок оцінної самостійності, умінь та навичок співробітництва, комунікативних умінь, презентаційних умінь та навичок тощо.

В Інструктивно-методичному листі МОН України від 24.05.2013 р. № 1/9-368 «Про організацію навчально-виховного процесу в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі» наведено рекомендації щодо оцінювання проектної діяльності, до яких додаємо, що оцінювання проекту не може бути зведено тільки до оцінювання його презентації. Вчитель має уникнути небезпеки переоцінити результат проекту і недооцінити сам процес.

Дослідницький практикум, на нашу думку, можна розглядати як індивідуальний або парний монопроект, розрахований на виконання у позаурочний час.

Посилення ролі групової діяльності при вивченні природознавства вимагає від вчителя усвідомлення психолого-педагогічних і організаційних засад, на яких ґрунтується робота в малих групах і парах, в тому числі вікових особливостей учнів 5-х класів.

Особливістю дітей 11-річного віку є розвиток самосвідомості, посилення незалежності від дорослих, що характеризується певним негативізмом, бажанням протистояти їх впливу. Учні цього віку переходять на внутрішньогрупові норми поведінки, які встановлюються ними самими та ровесниками. Відповідно відбувається поступова заміна ведучої навчальної діяльності на ведучу діяльність спілкування. Недостатня пізнавальна активність у поєднанні зі швидкою стомлюваністю є серйозною перешкодою у забезпеченні ефективності навчання. Вчитель має враховувати неуважність та низьку зосередженість уваги, переважання короткочасної пам'яті, неорганізованість та імпуль-

сивність навчальної діяльності, які пов'язані з нервово-психічним станом дітей цього вікового етапу. Характерною рисою у цьому віці є критичне ставлення до себе та нестійка самооцінка, що залежить від позитивної або негативної оцінки власних шкільних здібностей, від того, як налагоджені міжособистісні відносини з однокласниками, в родині, а також з педагогами.

В той же час розвиток самосвідомості, інтересу до самопізнання викликає у дітей зацікавленість завданнями та іграми, які дозволяють їм подивитись на самих себе. Створення нестандартних ситуацій призводить до розвитку інтересу та відчуття задоволення від процесу подолання труднощів і підвищення працездатності.

В Інструктивно-методичному листі МОН України щодо організації навчально-виховного процесу в 5-х класах звертається увага на неприпустимість перевантаження учнів. Для запобігання цього явища пропонуємо звернути увагу на можливості, які пов'язані з використанням інтегративних підходів в навчанні 5-класників. Ці підходи реалізуються через аналіз всіх навчальних програм 5-го класу з метою виявлення видів інтеграції, як-то змістова, об'єктна, діяльнісна, проблемна. Прикладом такої інтеграції може бути поєднання певних змістових ліній навчальних предметів «Природознавство» та «Російська мова», результатом чого буде створення міжпредметних проектів «Пори року», «Особливості природи рідного краю» тощо.

У цій статті ми мали на меті зосередити увагу на певних аспектах педагогічної та методичної діяльності, які окреслено в навчальній програмі з природознавства та методичних рекомендаціях МОН щодо його викладання і мають бути опрацьовані як вчителями, так і міжпредметними комісіями у навчальних закладах, представниками адміністрації навчального закладу, які відповідають за керівництво методичною роботою, а також працівниками методичних служб. Серед нагальних проблем, які виявилися в ході семінарів, проведених науково-методичною лабораторією природничих дисциплін у червні цього року з проблеми «Діяльнісний та компетентнісний підходи як основа змісту компонентів галузі «Природо-

знавство» Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» і потребують невідкладного опрацювання, першочерговими є планомірне і послідовне формування у вчителів умінь здійснювати проектну діяльність в рамках уроку, діагностику рівня сформованості проектних умінь, організацію моніторингу їх рівня. Доречним буде створення творчих груп вчителів як з питань проектного навчання, так і питань опанування психолого-дидактичних засад організації роботи малих груп. Позитивне розв'язання цих проблем, а отже ефективна реалізація завдань пропедевтичного етапу природничої освіти, можливе за наявності сталої складу вчителів, які викладають курс «Природознавство». У цьому напрямку необхідно забезпечити налагодження тісної взаємодії між адміністрацією загальноосвітніх закладів та місцевою методичною службою. Взаєморозуміння, взаємодія, взаємонавчання, співпраця — запорука майбутнього успіху!

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затверджений постановою КМ України 23.11.2011 р. № 1392.
2. Програма «Природознавство. 5 клас» : затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 06.06.2012 р. 664.
3. Про організацію навчально-виховного процесу в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі : лист МОН України від 24.05.2013 р. № 1/9-368.
4. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за ред. О. М. Пехоти. — К. : А.С.К., 2001. — 225 с.
5. Малафійк І. В. Урок в сучасній школі: питання теорії і практики / І. В. Малафійк. — Рівне, 1997. — 176 с.
6. Новиков А. М. Методология учебной деятельности / А. М. Новиков. — М. : Эгвес, 2005. — 176 с.
7. Шарко В. Д. Сучасний урок. Технологічний аспект / В. Д. Шарко. — К., 2006. — 220 с.
8. Ковальчук В. Інноваційні підходи до організації навчального процесу / В. Ковальчук. — К. : Шкільний світ, 2011. — 127 с.
9. Проектна діяльність у школі / упоряд. М. Голубенко. — К. : Шкільний світ, 2007. — 128 с.
10. Косогова О. О. Метод проектів у практиці сучасної школи / О. О. Косогова. — Х. : Ранок, 2010. — 144 с. — Нові педагогічні технології.
11. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / под ред. Е. С. Полат. — М., 2000.
12. Метод проектов в технологическом образовании школьников. — СПб., 2001.

М. А. ГЛАЗУНОВА,
методист лабораторії природничих дисциплін ООІУВ

ОСНОВНІ ПІДСУМКИ РОБОТИ ЗА 2012/2013 НАВЧАЛЬНИЙ РІК ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У минулому навчальному році науково-методична лабораторія природничих дисциплін пріоритетним напрямком визначила забезпечення діяльнісного підходу до учнів в умовах особистісно орієнтованого навчання. У січні 2013 року згідно з положенням про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, на базі хімічного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова проведено III етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії. Теоретичний тур олімпіади включав тести та розрахункові задачі. Практичний тур був представлений уявним експериментом.

Олімпіада пройшла на належному організаційно-методичному рівні. В обласній олімпіаді з хімії взяли участь 100 учнів 8–11-х класів загальноосвітніх закладів області, з них учнів міських шкіл — 36, сільських шкіл — 35, спеціалізованих — 29. Переможцями, які отримали дипломи I ступеня, стали 4 учні, з них 1 — учень міської загальноосвітньої школи, 1 — учень міської спеціалізованої школи, 2 — учні Рішельєвського ліцею. Переможцями, які отримали дипломи II ступеня, стали 8 учнів: 3 учня міських шкіл та 5 учнів Рішельєвського ліцею. Дипломи III ступеня отримав 21 учень, з них: 9 учнів міських шкіл, 5 учнів сільських шкіл та 7 учнів Рішельєвського ліцею. До роботи у складі журі були залучені викладачі Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, вчителі хімії навчальних закладів області, а також викладачі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доцент кафедри аналітичної хімії Н. М. Малахова, доценти кафедри фізичної хімії Л. М. Солдаткіна та О. В. Перлова, доцент кафедри органічної хімії В. В. Ведута. Вони також працювали з командою учнів, які взяли участь у IV етапі Всеукраїнської олімпіади з хімії. У кожній паралелі класів команда учнів Одеської області отримала дипломи переможців.

Навчання хімії в 2013/2014 навчальному році в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66

«Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004, № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня»).

У 2013/2014 навчальному році навчання хімії в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

7–9-ті класи — Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7–11 класи. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005;

8–9-ті класи з поглибленим вивченням хімії — Програма для 8–9 класів з поглибленим вивченням хімії // Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. — К. : Вікторія, 2009.

10–11-ті класи — Хімія. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10–11 класи. — Тернопіль : Мандрівець, 2011.

Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години. Вчитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми.

Програми факультативів та курсів за вибором з хімії, які рекомендовані Міністерством освіти для використання в загальноосвітніх навчальних закладах:

Навчальні програми курсів за вибором та факультативів. Хімія. — Тернопіль : Мандрівець, 2010.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів, як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Вчитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, враховуючи кількість годин, виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи.

Нагадуємо, що під час проведення занять в кабінеті хімії особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Правила безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечно проведення занять в кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту від 01.02.2012 № 1/9-72).

Навчання хімії потребує раціонального застосування різних методів й організаційних форм навчання, як тих, що вже міцно закріпилися в шкільній практиці (проблемне навчання, групова робота, дидактичні ігри тощо), так і нових, зокрема інтерактивних методів, інформаційних технологій та комп'ютеризації процесу навчання. З точки зору забезпечення діяльнісного підходу до навчання та підвищення інтересу учнів до вивчення предмета особливу увагу треба звернути на виконання практичної частини програми. Доцільно для проведення практичних робіт використовувати групові форми роботи, звертаючи увагу на здобуття учнями в процесі роботи таких когнітивних навичок, як визначення мети роботи, складання плану роботи, уміння спочатку здійснювати спостереження, а потім на їх підставі — висновки про результати кожного експерименту. Використання в навчально-виховному процесі реактивів може бути оптимізовано за рахунок проведення лабораторних дослідів та практичних робіт з використанням тих реактивів, які можна знайти в господарчих магазинах та аптеках.

З переліку прекурсорів (постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. «Про

затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»), використання яких потребує ліцензування, в процесі навчання хімії у 7–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів використовуються наступні: калій перманганат, сульфатна кислота, хлоридна кислота, толуен (в 11-х класах з поглибленим вивченням хімії).

З огляду на вищесказане, рекомендуємо зберігати сульфатну та хлоридну кислоту у вигляді їх водних розчинів з масовими частками менше 45 % і 15 % відповідно та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду.

Диверсифікація мотивації учнів до навчання, а саме — до вивчення хімії, потребує використання сучасних освітніх технологій, насамперед таких, які спонукають учня до пошуку необхідної інформації, її аналізу та відбору відповідно до мети пошуку. Пропонуємо для використання учнями та вчителями корисні сайти, на яких можна знайти як наукові, так і просто цікаві матеріали:

http://chemturnir.org.ua/html/results_r.htm

<http://www.ftchemistry.dsmu.edu.ua>

<http://www.liveinternet.ru/profile>

<http://chemistry-chemists.com>

<http://chemistry-chemists.com>

<http://elementy.ru>

<http://www.xumuk.ru>

<http://www.alhimik.ru>

<http://www-chemo.univer.kharkov.ua>

УДК 373.5.016:57

Л. М. КОНОНЕНКО,

методист науково-методичної лабораторії природничих дисциплін ООІУВ

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ОСНОВНИХ БІОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ ПРО РІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЖИВОЇ ПРИРОДИ

У статті розглянуто використання системного підходу до формування в учнів основних біологічних понять про рівні організації живої природи.

Ключові слова: учні, біологічні поняття, рівні організації живої природи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Біологія як шкільний навчальний предмет є фундаментальною компонентою освітньої галузі «Природознавство», зміст якої зорієнтований на забезпечення засвоєння учнями знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок з неживою природою, формування уявлень про наукову картину живого світу. Реалізація мети та завдань шкільної біології відбувається через формування в учнів системи основних біологічних понять, що розвиваються в логічній

послідовності та знаходяться у тісному взаємозв'язку.

Розвиток понять та їх систематизація — основна рушійна сила всього процесу навчання й виховання учнів на уроках біології.

Стрімкий розвиток інформаційного простору, насиченість шкільних предметів, зокрема біології, складною термінологією та фактами вимагає від сучасного вчителя уміння систематизувати біологічні поняття на основі внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, бачити основні поняття в кожному курсі біології, повертаючись

до них під час вивчення закономірностей функціонування різноманітних живих систем.

Сучасні науковці, педагоги та методисти вважають, що «сьогодні мають значення не максимальна кількість знань, а їх мобільність та можливість застосування в різних життєвих ситуаціях» [6, 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На думку видатного французького дослідника П. Шеффера, «у сучасному інформаційному суспільстві ми не маємо часу на те, щоб ретельно вкладати в голови учнів знання, які...», стрімко оновлюються та «...хибно співвідносяться із оточуючим середовищем» [8].

Отже, сучасний процес навчання відходить від простого накопичення швидкозамінних фактів та певного обсягу знань. Пріоритетом є формування основних систематизованих біологічних понять, набуття навичок, умінь та досвіду щодо самостійного пошуку, відбору і застосування шойно отриманої нової інформації. Поняття викристалізуються поступово, розвиваючись й усвідомлюючись учнями в процесі навчання. Саме «розвиток понять має особливе освітнє й виховне значення» [2] на уроках біології для формування в учнів цілісної картини світу.

Багато сучасних українських науковців обґрунтовують проблеми формування основних біологічних понять як інструментарій для розуміння цілісної наукової картини світу. Так, в своїх роботах Надія Юріївна Матяш зазначає необхідність «формування системних знань про людину в учнів 9-х класів з урахуванням біосоціального підходу», що, на думку автора, «має світоглядне значення» [4, 14].

Методичні основи формування тієї чи іншої групи біологічних понять стали предметом дисертаційних досліджень багатьох науковців. Євгенія Олексіївна Неведомська [5] досліджувала застосування комплексу методичних прийомів роботи з біологічними термінами та використання системи різнорівневих навчальних завдань на різних етапах чуттєвого і логічного пізнання, що сприяє формуванню в учнів біологічних понять, вміння оперувати ними і забезпечує підвищення навчальних досягнень.

Зважаючи на цілісність і системність живої природи, в чинній програмі з біології навчальний матеріал вибудовується за лінійно-концентричним принципом і генерується навколо змістових ліній, в основі яких закладено рівні організації живого:

- молекулярно-клітинний рівень;
- організменний рівень;
- надорганізменні рівні;
- різноманітність органічного світу; історичний розвиток;
- методи наукового пізнання [1].

Отже в дослідженнях багатьох науковців розкриваються методичні аспекти формування основних біологічних понять про рівні організації живої природи.

Так, Ольга Анатоліївна Цуруль [7] обґрунтувала концептуальні положення моделі процесу формування в учнів 6–7-х класів біологічних понять про надорганізмові рівні організації живої природи. Автором визначено методичний засіб організації пізнавальної діяльності учнів, а саме — систему пізнавальних завдань. Тетяною Валеріївною Коршевною [3] розроблено концептуальний підхід до формування у старшокласників понять про молекулярний рівень організації життя, який полягає у комплексному використанні засобів візуалізації, науково-пізнавальної інформації, навчального спілкування та факультативного навчання.

Мета даної статті — висвітлити деякі аспекти системного підходу до формування в учнів основних біологічних понять про рівні організації живої природи.

Виклад основного матеріалу. На уроках біології учні оперують новими поняттями не відразу: на розуміння та бачення ролі і місця даного поняття в системі на основі структурно-функціонального підходу потрібен час, і у цьому процесі ні в якому разі не може бути штучного «прискорення», тому що воно обов'язково приведе до формалізму. Вивести поняття як невід'ємний структурний елемент системи із ряду факту значно довше й, головне, складніше, ніж повідомити про нього й подбати, щоб учні запам'ятали формулювання.

Недоцільно розпочинати вивчення нового поняття з його визначення, а потім підсилувати прикладами, ілюстраціями тощо. «Готові» поняття без діяльності учнів досить швидко запам'ятовуються, але так само легко й забуваються. Причина не в складності матеріалу, а в існуючій, на жаль, схоластичності викладання біології в школі. Правильна організація вчителем на уроці біології мисленнєвої діяльності учнів є вирішальною умовою процесу учіння, в результаті якого формується система понять, що розкривають те чи інше явище.

Розуміння понять — вища форма людського мислення, під час якого відбувається аналіз, синтез, порівняння істотних ознак живих систем у взаємозв'язку від молекулярного рівня організації до надорганізмового. Сформувані поняття — значить зрозуміти його істотні ознаки та функцію.

У шкільному курсі біології формуються поняття про структуру та функціонування таких систем, як клітина, тканина, орган. Поняття про орган поступово перетворюється на більш складне анатомо-фізіологічне поняття — систему органів (наприклад, кровоносна система). При подальшому вивченні організму з'ясовуються взаємозв'язки систем органів на рівні функціональних надсистем (наприклад, кровоносна система — дихальна система).

Під час вивчення в школі біології формуються спеціальні та загальнобіологічні поняття. Спеціальні поняття можна об'єднати в групи понять про об'єкти (одноклітинний організм),

процеси (фагоцитоз) та їх взаємозв'язки (яким живим системам притаманний фагоцитоз: що є спільного і відмінного?).

Загальнобіологічними поняттями вважають поняття про біологічні закономірності функціонування всіх живих організмів: клітина як одиниця живого; організм як саморегулююча система; обмін речовин і енергії в живій системі; рівні організації живої матерії. Загальнобіологічні поняття утворюються зі спеціальних і розвиваються в усіх курсах шкільної біології.

Для ефективного формування та розвитку біологічних понять вчителем має бути створена система завдань (проблемні питання, біологічні задачі, ситуаційні вправи тощо), а також — передбачено забезпечення організації та проведення спостережень, експериментів, моделювань, які вимагають від учнів певних практичних умінь і навичок.

Причина несформованості понять нами вбачається в тому, що утворені на одному уроці або при вивченні однієї теми поняття надалі не розвиваються за лінійно-концентричним принципом і не утворюють системи взаємозв'язку з іншими поняттями. Вчителю слід докласти багато зусиль і майстерності для того, щоб забезпечити системний та цілеспрямований розвиток понять. Для цього необхідно знати, як відбувається рух понять з теми в тему, з курсу в курс. Важливо заздалегідь чітко з'ясувати, де поняття зв'язуються й узагальнюються та переходять з одного порядку в інший.

Розуміння значущості розвитку понять допомагає вчителю осмислити весь хід викладання біології, розкриває чітку перспективу навчання, забезпечує керування процесом засвоєння знань учнями. Користуючись теорією розвитку понять, вчитель правильно підбирає матеріал для уроку, визначає поняття і відповідно їм вибирає та застосовує методи і методичні прийоми, ставить питання, здійснює повторення, більш ефективно використовує наочність.

Невід'ємною ознакою оволодіння особистістю науковими поняттями є їх використання у нестандартних ситуаціях. Тільки систематизація біологічних понять забезпечує розуміння закономірностей існування живої природи, глибоке усвідомлення ролі і місця в ній людини.

Яким чином залучати учнів як суб'єктів навчання до діяльності на уроці, утримувати їх увагу, забезпечувати мотивацію до пізнання? Неодмінні умови цього — активність і самостійність учня у вивченні матеріалу, прийняття рішень з допомогою вчителя та однокласників, якщо це необхідно. Це означає, що учень здатний аналізувати проблему, ставити запитання, планувати хід рішення, перевіряти і оцінювати отримані результати. Він може також використовувати свій досвід і знання в різних умовах. Крім того, він здатен усвідомлювати хід своїх розумових дій, виявляти моменти, що викликають труднощі.

З метою реалізації змісту біологічної компоненти, закладеного у чинній програмі, вчитель має передбачати різні види завдань і вправ, за допомогою яких школярі вчать виділяти однорідні явища та їх ознаки, розпізнавати загальне в його різних проявах, порівнювати й класифікувати, встановлювати причини і наслідки, обґрунтовувати свої результати.

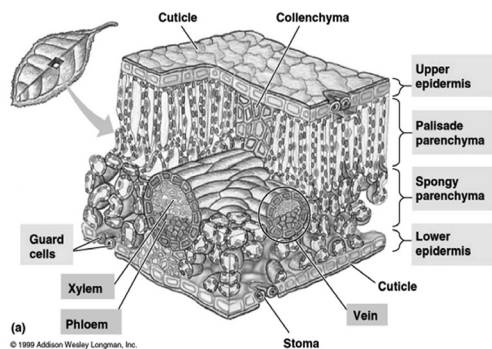
У таблиці наведемо приклади основних біологічних понять про рівні організації живого та орієнтовні завдання, що сприятимуть їх систематизації.

Дані завдання передбачають відкриті відповіді, роздуми, спонукають до дискусій, але їх можливо інтерпретувати в іншу форму, відповідно до державних вимог щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Пропонуємо таку метаморфозу на прикладі одного питання.

Встановіть взаємозв'язок між поняттями: вода → елементи: Магній та Ферум → хлорофіл → крохмаль та целюлоза.

Учень

- *називає:* У якому процесі життєдіяльності рослини бере участь хлорофіл:
  - А) транспорт речовин;
  - Б) фотосинтез;
  - В) розмноження;
  - Г) дихання.
- *наводить приклади:* Без участі яких елементів неможливий фотосинтез:
  - А) Магній та Силіцій;
  - Б) Магній та Ферум;
  - В) Ферум та Силіцій;
  - Г) Оксиген та Силіцій.
- *характеризує:* Розгляньте модель будови листка та дайте характеристику його ролі у забезпеченні процесу фотосинтезу, газообміну та випаровування:

- *порівнює:* Порівняйте процеси фотосинтезу та дихання за твердженнями. Які з тверджень правильні:
  - А) під час фотосинтезу виділяється вуглекислий газ, а поглинається кисень;
  - Б) під час фотосинтезу виділяється кисень, а поглинається вуглекислий газ;
  - А) під час дихання виділяється вуглекислий газ, а поглинається кисень;
  - Б) під час дихання виділяється кисень, а поглинається вуглекислий газ.

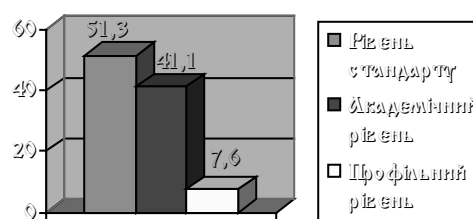
Рівні організації живого	Курс	Приклади основних біологічних понять	Орієнтовні завдання для систематизації понять
Молекулярний	Біологія 7. Біологія 8. Біологія 9. Біологія 10.	Елементний склад рослинного організму, хлорофіл, целюлоза, крохмаль, фітонциди... Елементний склад тваринного організму, хітин, глікоген, гемоглобін... Елементний склад організму людини, гемоглобін, адреналін, пепсин, колаген... Елементний склад організмів, білки, вуглеводи, ліпіди, нуклеїнові кислоти, біологічно активні речовини...	1. Встановіть взаємозв'язок між поняттями: вода → елементи: Магній та Ферум → хлорофіл → крохмаль та целюлоза. 2. Порівняйте будову і функції хлорофілу та гемоглобіну. 3. Які види РНК є у клітині? Опишіть особливості їх будови та визначте, які функції вони виконують. 4. Наведіть приклади пар гормонів-антагоністів (таких, що мають протилежну дію). Де вони виробляються? На які процеси впливають?
Клітинний	Біологія 7. Біологія 8. Біологія 9. Біологія 10.	Клітини рослин, грибів, бактерій Клітини тварин Клітини людини Клітини різноманітних організмів	1. Відомо, що клітини шкірки цибулі прозорі. Чи можна на цій підставі стверджувати, що клітини шкірки цибулі не містять пластид? Чому? 2. Що є спільного у структурі та функціонуванні двох типів органел обміну: хлоропластів та мітохондрій? 3. Наведіть приклади клітин організму людини, які: а) не розмножуються протягом життя людини; б) розмножуються протягом всього життя людини; в) містять багато ядер; г) не містять ядер. Які функції виконують ці клітини? Чи зумовлені ці функції таким походженням та будовою даних клітин?
Організмовий	Біологія 7. Біологія 8. Біологія 9. Біологія 10. Біологія 11.	Диференціація клітин → тканини → органи → системи органів → організм як саморегулююча система	1. У яких рослин (болотних, лучних або пустельних) коренева система заглиблюється найбільше? Чому ви так думаєте? 2. Що називають порожниною тіла у тварин? Які функції вона виконує? Які види порожнини тіла зустрічаються у тварин різних систематичних груп? 3. В яких тканинах та органах організму людини кількість капілярів більша, а в яких — менша? Чому? Які структури тіла людини не мають кровоносних судин? Чому?
Надорганізмовий	Біологія 7. Біологія 8. Біологія 11.	Екологічні фактори, екосистеми, біогеоценози, симбіоз...	Біомаса сухого сіна з 1 м ² луку становить 200 г за рік, а вико-вівсяного поля — 500 г. Використавши правило екологічної піраміди, визначте, скільки гектарів луку потрібно, щоб нагодувати протягом року одного школяра масою 52 кг (з них 63 % становить вода) при ланцюжку живлення «трава — корова — людина», і скільки потрібно для цього гектарів вико-вівсяного поля?

- *спостерігає та описує*: Опишіть дослід, що підтверджує процес фотосинтезу у рослин.
- *робить висновок*: Розкрийте значення крохмалю та целюлози для рослини і життя людини.

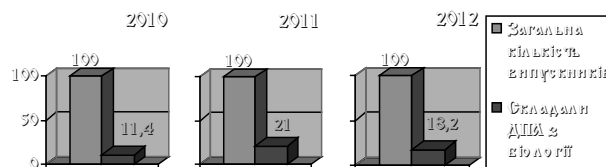
Про сформованість в учнів понять з біології свідчать рівні навчальних досягнень, яким відповідають певні критерії оцінювання. Для аналізу навчальних досягнень учнів загальноосвітніх навчальних закладів Одеської області нами були вивчені результати ДПА в 11-х класах за три роки (2010, 2011, 2012 рр.).

Насамперед, узагальнено інформацію щодо вивчення біології в старшій профільній школі на різних рівнях освіти, що відображено в діаграмі 1:

ДПА з біології в 11-му класі випускники обирають за вибором. Наведені показники у діаграмі 2 відображають співвідношення випускників, які склали ДПА з біології, до загальної кількості випускників за роками:

Діаграма 1

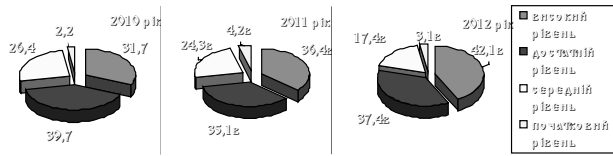
Діаграма 2

Виходячи з показників, ДПА з біології в 11-му класі складають учні, які навчаються в

старшій профільній школі на різних рівнях освіти.

Також проаналізовано результати ДПА з біології в 11-х класах, відсотковий розподіл яких зазначено в діаграмі 3:

Діаграма 3

Для порівняння пропонуємо дані Українського центру оцінювання якості освіти щодо результатів ЗНО з біології у 2012 році: із загальної кількості абітурієнтів Одеської області 28,2 % знаходяться у рейтинговій шкалі від 162 до 200 балів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отримані дані, зазначені в діаграмах, ілюструють результативність навчання з біології в закладах освіти Одеської області, що є відображенням формування в учнів системи основних біологічних понять. У перспективі подальших досліджень запланований аналіз результатів ДПА з біології в основній школі (9-ті класи), психометричний аналіз тестових завдань, виявлення проблем щодо формування певних категорій біологічних понять про рівні організації живого. Також перспективним вважаємо запровадження методики ТРВЗ (теорії рішення винахідницьких задач) на уроках біології, основною ідеєю якої є системний підхід до формування біологічних понять.

Література

1. Біологія. 7–11 кл. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: Перун; Ірпінь, 2005.
2. Верзилин Н. М. Общая методика преподавания биологии: учебник / Н. М. Верзилин, В. М. Корсунська. — М.: Просвещение, 1983. — 384 с.
3. Коршевнюк Т. В. Формування знань старшокласників про молекулярні основи життя в процесі навчання біології: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. В. Коршевнюк. — К., 2007. — 21 с.
4. Матяш Н. Ю. Біосоціальний підхід до формування системних знань про людину в учнів основної школи // Біологія і хімія в школі. — 2012. — № 5. — С. 12–15.
5. Неведомська Є. О. Формування біологічних понять в учнів 6–9 класів у шкільному курсі біології: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Є. О. Неведомська. — К., 2005. — 21 с.
6. Пономарева И. Н. Методика обучения биологии: учеб. для студ. учреждений высш. проф. образования / И. Н. Пономарева, О. Г. Роговая, В. П. Соломин; под ред. И. Н. Пономаревой. — М.: Изд. центр «Академия», 2012. — 368 с.
7. Цуруль О. А. Формування в учнів 6–7 класів біологічних понять про надорганізмові рівні організації: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. А. Цуруль. — К., 2003. — 23 с.
8. Шеффер П. П. Профессиональное образование в информационном обществе / П. П. Шеффер. — М.: Прогресс, 1991. — 232 с.

Аннотация

В статье рассмотрено использование системного подхода к формированию у учащихся школы основных биологических понятий об уровнях организации живой природы.

Ключевые слова: ученики школы, биологические понятия, уровни организации живой природы.

Summary

The article considers the use of a systematic approach to the development of students of the school of basic biological concepts about the levels of organization of living organisms.

Keywords: students of the school, biological concepts, levels of organization of living nature.

УДК 371.315:5

І. П. ТЕРТИЧНА,

зав. науково-методичної лабораторії географії та економічних знань ООІУВ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОНОВЛЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Мета та завдання шкільної географічної освіти визначаються передусім потребами суспільства. Однією з таких потреб є становлення всебічно розвиненої особистості учня, географічна культура якого формується в результаті пізнання довкілля. Зважаючи на це, пріоритетними напрямками викладання шкільної географічної освіти у 2013/2014 навчальному році визначено: — впровадження особистісно орієнтованого та діяльнісного навчання; — компетентісний підхід до викладання пред-

- варіативність навчання;
- наближення географічної освіти до сучасних потреб країни, практичної діяльності та повсякденного життя;
- посилення у змісті картографічних та геоінформаційних технологій;
- використання екологічного та краєзнавчого принципів навчання.

Людство ввійшло в інформаційний етап свого розвитку. Інформаційні технології все активніше охоплюють різноманітні сфери людської діяльності, у зв'язку з чим все більша

кількість фахівців з різних галузей наукової та виробничої діяльності використовує їх у своїй професійній діяльності.

Впровадження в навчально-виховний процес інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу якісно змінити цей процес та по-новому підійти до методики викладання навчальних предметів, зокрема географії. Українські вчені вважають, що майбутнє — за електронними посібниками та інтерактивними картами. З цікавими зразками комп'ютерно орієнтованих засобів навчання вчителі географії Одещини ознайомились на обласному семінарі «Використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні географії», який відбувся 6 червня на базі геолого-географічного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова. Найбільшу зацікавленість вчителі виявили до посібника «Інтерактивна карта. Фізична карта України». Цей електронний картографічний твір призначений для вивчення географії України у 8-му класі. В ньому представлена серія карт України з можливістю маніпулювання різними шарами тематичної інформації та редагування змісту. Інтерактивна карта представлена 16 темами. Демонстраційні можливості інтерактивної карти збагачено довідковою інформацією у вигляді графіків, діаграм, словника термінів, слайдів, анімацій. Значна увага була приділена електронним посібникам з різних курсів шкільної фізичної географії, а саме: «Загальна географія. 6 клас», «Географія материків та океанів. 7 клас», «Фізична географія України. 8 клас». Дані матеріали пройшли науково-методичну експертизу предметної комісії і комісії із засобів навчання та шкільного обладнання і отримали гриф «Рекомендовано МОН України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах».

Впровадження сучасних інформаційних технологій забезпечує можливість підвищувати позитивну мотивацію до навчання, активізувати пізнавальну діяльність, розвивати мислення і творчі здібності людини, формувати активну життєву позицію. Зважаючи на це, вчителі Одещини плідно працюють над створенням інформаційних засобів навчання. Так, наприклад, Орловська Тетяна Іллівна, вчителька географії загальноосвітньої вечірньої школи м. Ізмаїла, посіла III місце на Всеукраїнському конкурсі на кращу електронну презентацію, який проводився у минулому навчальному році газетою «Краєзнавство. Географія. Туризм» разом з Асоціацією географів України. Це не перше творче досягнення вчительки. З її досвідом можна ознайомитись в науково-методичній лабораторії географії та економіки ООІУВ.

Вміння користуватися інформаційними технологіями в наш час стає необхідною умовою. Для географів особливий інтерес представляють географічні інформаційні системи (ГІС), які поєднують теорію, методи, а також традиції класичної картографії та географії з можливостями і апаратом прикладної математики,

інформатики і комп'ютерної техніки. Основна відмінність ГІС від інших типів інформаційних систем полягає в можливості маніпулювати та здійснювати аналіз просторових даних.

У даний час ГІС — це багатомільйонна індустрія, до якої залучено сотні тисяч людей в усьому світі. Функції просторового аналізу застосовуються в більш ніж 100 дисциплінах, які охоплюють більшість напрямків наукових і прикладних досліджень. ГІС фактично є універсальним інструментом дослідника. Навчальні курси щодо вивчення ГІС і пов'язаних з нею технологій користуються високою популярністю в усіх розвинених країнах. Їх вивчають в школах, коледжах і університетах. Наприклад, в Індії ГІС-освіта вводиться у межах комплексної програми в середній, вищій і фундаментальній науковій освіті.

Певна робота з використання ГІС-технологій в освіті проводиться і в Україні. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова був одним з перших вищих навчальних закладів в Україні, де ще у 1992 році на геолого-географічному факультеті почали вивчати основи геоінформатики. Перші кроки зроблено і в рамках шкільної освіти. Викладачі Київського національного університету імені Тараса Шевченка (канд. геогр. наук Л. М. Даценко, канд. геогр. наук В. І. Остроух) спільно з редакцією навчальної тематики ДНВП «Картографія» створили навчально-методичний комплекс, який складається з програми «Основи геоінформаційних систем і технологій. 10–11 клас» та навчального посібника. Даний курс розрахований на вивчення основ геоінформаційних систем і технологій у 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів природничо-математичного і технологічного профілів. Цей матеріал допоможе учням сформувати теоретичну базу знань з основ геоінформатики, уміння і навички ефективного використання у своїй діяльності сучасних геоінформаційних систем і технологій.

На жаль, поки що рівень викладання ГІС-технологій в загальноосвітніх навчальних закладах України недостатній. На підставі спостереження за результатами Всеукраїнської Інтернет-олімпіади 2012 року можна зробити висновок, що часто уявлення учнів перебувають на початковому рівні. Такий стан справ суперечить сучасним вимогам до освіти. ГІС допомагає сформувати новий погляд на світ, що забезпечує його комплексне сприйняття і краще розуміння взаємозв'язків між його складовими. І, що теж важливо, фахівці в цій області затребувані суспільством і мають чудові перспективи отримання цікавої, досить престижної і добре оплачуваної роботи.

Використання сучасних інноваційних технологій навчання не повинно обмежувати застосування традиційних засобів навчання. Необхідною складовою успішного навчання географії є картографічна грамотність. Перед вчителем географії стоїть досить складне за-

вдання — формування специфічної і не завжди зрозумілої для учнів географічної компетенції — картографічної.

З метою активізації пізнавальної зацікавленості учнів пропонуємо звернути увагу на таку дату. У 2013 році відзначається 500-річчя карт Пірі-Рейса. На відзначення цього ювілею 24 травня на базі Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова відбулась міжнародна конференція «Картографія Чорного моря: 500-річчя карт Пірі-Рейса». Значна увага учасників конференції була присвячена картографії часів великих географічних відкриттів. Також було наголошено на тому, що, крім найбільших досягнень в галузі картографії, ця епоха відрізняється безліччю загадок. Серед них чільне місце займає загадка карти турецького адмірала Пірі-Рейса. У 1929 році в одному із стародавніх константинопольських палаців була виявлена карта, датована 1513 роком. Карта, можливо, не викликала б великого інтересу, якби не зображення на ній обох Америки (одне з найбільш ранніх в історії) і підпис турецького адмірала Пірі-Рейса. Тільки в 1956 році, коли турецький морський офіцер передав карти в дар американському морському гідрографічному управлінню, американські військові картографи провели дослідження, щоб підтвердити або спростувати, здавалося б, неможливе: на карті була зображена берегова лінія Антарктиди — за 300 років до її відкриття! У своєму висновку вони підтвердили, що географічні подробиці, які було зображено в нижній частині карти, чудово узгоджуються з даними сейсморозвідки, виконаної кризь товщу крижаної шапки шведсько-британською антарктичною експедицією в 1949 році. Це означає, що берегова лінія була нанесена на карту до того, як була покрита льодом. Лід на цій території має товщину приблизно 1,5 км. Як ці дані могли бути отримані при рівні географічних знань 1513 року — незрозуміло» (за Ю. Д. Шуйським).

Зважаючи на те, що посиленню навчальної мотивації сприяє систематична робота з різноманітними джерелами географічних знань, використання подібних матеріалів не тільки активізує пізнавальний інтерес, але й є вихідною інформацією в дослідницькій діяльності учнів.

На успішну мотивацію навчально-пізнавальної діяльності школярів також впливає ознайомлення їх з практичним і суспільним значенням географічних знань та умінь. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід вчителя географії Ларжанського НВК Ізмаїльського району Арешкіна Олександра Сергійовича «Роль шкільного географічного майданчика у формуванні практичних дослідницьких умінь та навичок учнів». У 2006 році на базі даної школи за сприянням Дунайської гідрометеорологічної обсерваторії була створена шкільна метеорологічна станція та організовано метеорологічний гурток. На географічному майданчику, у відповідності до ви-

мог, розміщено 25 різноманітних приладів, серед яких метеорологічна будка, барографічна будка, опадомір, флюгер, гномон, екліметр, нівелір, нефоскоп, планшет для ведення азимутальної зйомки місцевості. Головним завданням метеорологічного гуртка є вимірювання, порівняння та аналіз змін основних метеорологічних показників. Дані одного з метеоданих, опадів, вимірюються два рази на добу та передаються у Дунайську гідрометеорологічну обсерваторію, де аналізується кількість опадів, що випадають на території регіону.

Традиційно вчителі Одещини значної уваги надають використанню еколого-краєзнавчого принципу навчання. Пропонуємо до уваги найбільш цікаві розробки 2012/2013 н. р.:

- Використання краєзнавчого матеріалу при викладанні шкільних курсів географії. Методичний посібник. Авт. Пападюк Любов Василівна, вчитель географії Кодимського НВК.

- Використання краєзнавчого матеріалу в різних курсах шкільної географії. Авт. Муртузалієва Лідія Тимофіївна, вчитель географії Великодальницької ЗОШ № 2 Біляївського району.

- Формування екологічної культури у сільських учнів. Посібник з екологічного виховання. Авт. Узунова Марія Іванівна, вчитель географії Оксамитненської ЗОШ Болградського району.

Дані матеріали також зберігаються в науково-методичній лабораторії географії та економічних знань ООІУВ.

Часто краєзнавчий принцип навчання стає не тільки вихідним у педагогічній діяльності вчителів, але й підсилює інші методи, в тому числі інноваційні. Прикладом цього став обласний семінар, який відбувся 21.11.2012 року на базі навчальних закладів Комінтернівського району. Учасники семінару ознайомились з досвідом роботи вчителів Комінтернівського району щодо підвищення мотивації навчання через проекту діяльність, в тому числі і туристсько-краєзнавчу роботу.

Суттєвою складовою шкільного курсу географії є ідея взаємодії суспільства (людини) і природи. Вивчення географії в усіх класах потребує більш ретельного аналізу ситуації з охороною природи та посилення екологічної складової в навчальному і виховному процесі.

З метою підвищення екологічної грамотності школярів і реалізації концепції сталого розвитку та за сприяння МОН України і Координатора проектів Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Україні з 2009 року започатковано проект «Зелений пакет — Україна». Щорічно у межах міжнародного освітнього проекту вчителі та учні всіх регіонів України на безоплатній основі отримують навчальні матеріали з екологічного виховання. У цьому навчальному році були створені наступні матеріали:

— Пустовіт Н. А. Навчально-методичний комплект «Зелений пакет» для 8 (9) класів за-

гальноосвітніх навчальних закладів / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова. — К. : ВАІТЕ, 2012. — 112 с.

— Санковська І. М. Навчально-методичний комплект «Зелений пакет для дітей» для учнів 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів / І. М. Санковська. — К. : ВАІТЕ, 2012. — 114 с.

Дані матеріали спрямовані на системне і більш повне впровадження в навчально-виховний процес посібника для вчителя «Зелений пакет» і відеоматеріалів, які були отримані вчителями у попередні роки. Навчально-методичні комплекси мають гриф МОН України та рекомендовані для використання в основній і молодшій школі (за рахунок варіативної складової). Вони складаються з програми курсу за вибором, методичних рекомендацій, прикладів уроків, сценаріїв тощо. Навчальні посібники передано в методичні кабінети всіх районів області, і кожен вчитель може ознайомитись з ними та використовувати в роботі.

Вивчення географії у 2013/2014 навчальному році буде здійснюватись за наступними збірниками програм:

— Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. 6—11 клас. — К. : Перун, 2005, 2006.

— Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. — К. : Навч. кн., 2005.

— Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. Географія України. — Вид-во «Вікторія», 2008.

— Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10—11 класи. Географія. Економіка. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. — К., 2010.

— Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладах. — К. : Пед. преса, 2005.

Географічні курси основної школи вивчатимуться у традиційному порядку:

6-й клас — «Загальна географія» — 70 год.;

7-й клас — «Географія материків і океанів» — 70 год.;

8-й клас — «Фізична географія України» — 52 год.;

9-й клас — «Економічна і соціальна географія України» — 52 год.

Як і у попередніх роках, МОН України рекомендує завершувати вивчення географії України у 8-му та 9-му класах викладанням 17-годинних курсів (за рахунок годин варіативної складової навчального плану) «Фізична географія своєї області» і «Економічна та соціальна географія своєї області».

Вивчення географії в старшій школі на рівні стандарту та академічному рівні забезпечується в процесі вивчення курсу «Соціально-економічна

географія світу» — 52 год. Профільне навчання географії здійснюється за навчальною програмою «Географія. Профільний рівень» (авт.: Т. Г. Гільберг, Л. Б. Паламарчук, В. В. Безуглий).

У 2012/2013 н. р. навчальні заклади Одещини брали участь в апробації та моніторингу профільних підручників з географії: «Географія. Підручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень» (авт.: Л. Б. Паламарчук, Т. Г. Гільберг, В. В. Безуглий), Генеза, 2010, та «Географія. Підручник для 11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень» (авт.: Л. Б. Паламарчук, Т. Г. Гільберг, А. І. Довгань), Генеза, 2011. Висловлюємо подяку за якісну та кваліфіковану роботу навчальним закладам, на базі яких проводилась апробація. Це: Станіславська ЗОШ I—III ступенів Котовського району, Кіровська ЗОШ I—III ступенів Комінтернівського району, Красноокнянський НВК Красноокнянського району, Маріїнська гімназія м. Одеси, ЗОШ I—III ступенів № 40 та № 27, Іванівська ЗОШ I—III ступенів Іванівського району, ЗОШ I—III ступенів № 4 Роздільнянського району. На жаль, до моніторингового дослідження не всі райони віднесли відповідально. Формально підійшли до виконання завдання Арцизький, Любашівський та Роздільнянський райони.

Всі попередні методичні рекомендації щодо викладання географії є чинними і в 2013/2014 навчальному році. Акцентуємо увагу вчителів на тому, що в своїй педагогічній діяльності вони можуть використовувати тільки підручники та посібники, які мають гриф МОН України. Перелік навчальних посібників постійно оновлюється і друкується у щорічному інформаційному збірнику МОН України та розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Література

1. Даценко Л. Основи геоінформаційних систем і технологій у шкільній освіті країн світу / Л. Даценко, К. Подкаленко // Географія та основи економіки в школі. — 2010. — № 6. — С. 3—7.

2. Де Мерс. Географические информационные системы. Основы : пер. с англ. / Де Мерс, Майкл Н. — М. : Дата+, 1999. — 491 с.

3. Концепція географічної освіти в профільній школі // Географія та основи економіки в школі. — 2009. — № 7, 8. — С. 15—17.

4. Лис Ю. Географічний майданчик у школі // Географія та основи економіки. — 2007. — № 1. — С. 4—10.

5. Топузов О. М. Загальна методика навчання географії : підручник / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. — К. : ДНВП «Картографія», 2012. — 512 с.

6. Шуйський Ю. Д. Походження та історія розвитку Світового океану : навч. посіб. / Ю. Д. Шуйський. — О. : Астропринт, 1999. — 200 с.

7. Інструктивно-методичні рекомендації. Географія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/metodichni-rekomendatsiji>.

8. Зелений пакет [Електронний ресурс]. — Режим доступу : greepak.in.ua.

Л. В. ХОЛОСТЕНКО,

методист кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін ООІУВ

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ КОМПЕТЕНЦІЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ТА ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ЗАСОБАМИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ

Є тільки один освітній предмет,
і це — життя в усіх його проявах.
Альфред Норт Вайтхед, 1929 рік.

Ключові слова: викладання економіки в школі, економічна компетенція, фінансова грамотність, підприємницькі компетенції.

Питання економічної грамотності населення з року в рік стає все більш актуальним. Така ситуація пов'язана з тим, що існуючий економічний механізм включає в себе всіх людей як окремо взятої країни або регіону, так і світу в цілому. У сучасному світі людина не може перебувати поза економічних відносин, і тому, навіть не займаючись господарською, тобто підприємницькою, діяльністю або не працюючи у фінансовій сфері, вона все одно постійно включена в економічну активність. Глобалізація посилила потребу економічних систем підвищувати конкурентоспроможність і вводити інновації, а для того, щоб відповісти на виклики глобалізації і використовувати в своїх інтересах нові можливості, потрібні творчі та підприємливі люди, відкриті до інновацій. Крім того, підприємці створюють робочі місця і підвищують рівень добробуту, тим самим відіграючи важливу роль в економічному і соціальному розвитку. Сучасний економічний спад тільки підкреслив потребу у створенні широкомасштабної стійкої основи у вигляді українських підприємців.

Компетенція підприємливості визначається як здатність людини перетворювати ідеї на дії. Сюди входить творчий потенціал, інновації та готовність взяти на себе ризик, а також здатність планувати і керувати проектами для досягнення поставленої мети. Все це допомагає людині у щоденному житті вдома і в суспільстві зрозуміти суть своєї роботи і не втратити представлені можливості, а також є фундаментом для оволодіння більш конкретними навичками і знаннями, які так потрібні тим, хто займається соціальною або комерційною діяльністю.

Не слід плутати навчання підприємливості із загальним навчанням бізнесу та економіці, його мета полягає в тому, щоб просувати творчий потенціал, новаторство та самозайнятість. Тому вдосконалення економічної освіти сьогодні стає не тільки потребою, але і найпотужнішим чинником суспільного прогресу. Сьогодні всі випускники шкіл потрапляють у світ ринкових відносин. Від рівня сформованості їх економічної компетенції, незалежно від роду діяльності, багато в чому залежатимуть вирішення проблем економічної стабільності суспільства, їх

успішна соціалізація та адаптація, що незмінно призведе і до політичної стабільності в нашій країні.

Економічну компетенцію української спільноти доцільно формувати починаючи ще з дошкільного віку дітей. Саме у цьому віці діти поступово знайомляться з економічними поняттями, явищами. Програма «Економічне виховання дітей старшого дошкільного віку» авторів Р. Жадан та Г. Григоренко допоможе зробити крок до формування економічно до-свідченого громадянина.

Продовжити виховання економічно грамотного члена суспільства необхідно й у загально-освітніх навчальних закладах, будуючи при цьому систему економічного навчання і виховання. Незмінним з минулого 2012/2013 навчального року залишається перелік рекомендованих програм з економіки як базового курсу, так і факультативних курсів і курсів за вибором. Формуючи систему економічної освіти в кожному загальноосвітньому закладі, слід враховувати як потреби учнів та їх батьків, так і потреби сьогодишнього та майбутнього суспільства в його членах, які володіють соціальними, правовими, поведінковими компетенціями підприємливої людини, мають сучасні знання й навички у побудові та розвитку власного бізнесу, освоюють бізнес-технології, навчаються тактиці конкуренції, співробітництва, управління, комерції. Тому кожна школа повинна включати у свої робочі програми, крім базового курсу з економіки, відповідні курси за вибором та факультативи, здатні розвивати у молодого покоління управлінські й підприємницькі здібності і навички, формувати ділову активність.

Компетенцію підприємливості та ініціативності учнів варто формувати не тільки на уроках економіки, а й у позаурочний час. Однією з найефективніших форм є формат клубу. Одеський обласний інститут удосконалення вчителів у 2012/2013 рр. долучився до роботи міжнародного україно-польського проекту «Шкільна академія підприємництва», метою якого є сприяння формуванню компетенції ініціативності та підприємливості в учнів шляхом залучення їх до роботи у шкільних клубах підприємництва. У загальноосвітніх закладах області було ство-

рено 10 пілотних клубів зі своїми статутами, планами розвитку. Крім того, кожен клуб має свою Інтернет-сторінку на спеціально створеному сайті *sae-ukraine.org.ua*. Координатори клубів, вчителі економіки та психологи, пройшли тренінг-навчання в ООІУВ під керівництвом українських і польських тренерів, під час яких отримали методичний інструментарій для роботи. Члени клубів самостійно вибирають напрямки своєї роботи та проводять різноманітні заходи, спрямовані на розвиток особистісних якостей і навичок, які формують основу підприємницького мислення і поведінки (творчий потенціал, ініціативність, уміння ризикувати, самостійність, впевненість в собі, лідерські якості, вміння працювати в команді і таке інше), працюють над конкретними бізнес-проектами, підвищують рівень економічних знань. Така форма роботи допоможе у підвищенні підприємницької грамотності в суспільстві.

Ефективний розвиток суспільства передбачає також й підвищення фінансової грамотності як для створення фінансової незалежності кожного громадянина, так і української спільноти в цілому. Тому Міністерство освіти і науки України у співпраці з Агентством США з міжнародного розвитку «Розвиток фінансового сектору», Національним банком України та Університетом банківської справи Національного банку України впроваджують дослідно-експериментальний освітній проект «Фінансова грамотність». У рамках проекту МОН України планує низку заходів щодо впровадження факультативного курсу «Фінансова грамотність» в загальноосвітніх навчальних закладах на 2012-2019 роки. Навчально-методичний комплекс містить програму факультативного курсу «Фінансова грамотність» для учнів 10-х класів

загальноосвітніх навчальних закладів, навчальний посібник, робочий зошит для учнів та методичний посібник для вчителя. Кожний навчальний заклад може обрати даний курс у варіативній частині навчального плану, а вчителі — інтегрувати елементи курсу до інших навчальних дисциплін [1].

«Випадок» і «доля» — це лише порожні слова: завзята розсудливість — ось доля людини». Слова шотландського філософа-емпіриста, історика та економіста Девіда Г'юма якнайкраще відображають необхідність і можливість виховання економічних та підприємницьких компетенцій протягом усього життя людини, починаючи з самого раннього дитинства. І завдання школи — якнайшвидше відповісти на виклики суспільства позитивними змінами, які дозволять запобігти формуванню у школярів відчуття страху провалу, страху негативної соціальної оцінки підприємливості, тому що успішне і підприємливе суспільство починається з успішної й підприємливої школи та успішних і підприємливих педагогів.

Література

1. Гладковський Р. В. Заходи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з упровадження курсу «Фінансова грамотність» / Р. В. Гладковський, Н. І. Забуга // Економіка в школах України. — Х. : Вид. група «Основа», 2013.
2. Алипханова Д. Ю. Формирование экономической компетентности школьников // Педагогика. — 2008. — № 1. — С. 119–121.
3. Хедер Э. Обучение предпринимчивости как ключевой компетенции / Э. Хедер, М. Любич, Л. Нола ; Юго-Восточноевропейский центр обучения предпринимчивости. Селска цеста 217/IV. Хорватия. — Загреб, 2000.
4. Інструктивно-методичні рекомендації. Економіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/metodichni-rekomendatsiji>.

УДК 371.315:016:004

О. Ю. ГАПОНОВА,

зав. науково-методичної лабораторії методики викладання інформатики,

Н. О. ЧЕБАНЕНКО,

методист науково-методичної лабораторії методики викладання інформатики

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАТИКИ В 5-Х КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2013/2014 навчальному році 5-ті класи загальноосвітніх навчальних закладів перейдуть на навчання за новими програмами.

У 2013/2014 навчальному році Інформатика в 5-му класі вивчатиметься за програмою «Інфор-

матика. Навчальна програма для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (авт.: М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко, Й. Я. Ривкінд, В. В. Шакотько) із розрахунку 1 година на тиждень. Програма розрахована на учнів, які до 5-го класу інформатику не вивчали.

Основна мета курсу інформатики — формування і розвиток предметної ІКТ-компетентнос-

ті і ключових компетентностей для реалізації творчого потенціалу учнів та їх соціалізації в суспільстві.

Досягнення цієї мети передбачає формування в учнів уміння:

— проводити основні операції з інформаційними об'єктами, зокрема створювати та опрацювати інформаційні об'єкти в різних програмних середовищах;

— здійснювати пошуки необхідних інформаційних матеріалів (відомостей) з використанням пошукових систем, зокрема в Інтернеті;

— алгоритмічно, логічно та критично мислити;

— висувати нескладні гіпотези навчально-пізнавального характеру і перевіряти їх при розв'язуванні практичних завдань з використанням ІКТ;

— використовувати засоби ІКТ для обміну повідомленнями та організації співпраці при розв'язуванні навчальних завдань, в тому числі таких, які виникають при вивченні інших предметів, проведенні дослідницької діяльності;

— планувати, організовувати та здійснювати індивідуальну і колективну діяльність в інформаційному середовищі;

— безпечно працювати з інформаційними системами.

Цей курс розглядається як необхідний інструмент, який в сучасному інформаційному суспільстві сприятиме більш успішному навчанню учнів, формуванню предметних і ключових компетентностей, всебічному розвитку дитини шкільного віку. ІКТ розглядаються в курсі як об'єкт вивчення і як засоби навчання.

Назва розділу	Кількість годин
Інформація, інформаційні процеси, системи, технології	4
Комп'ютер як універсальний пристрій для опрацювання даних	10
Створення та опрацювання графічних зображень	9
Створення та опрацювання мультимедійних презентацій	9
Резерв	3
Всього	35

Навчальний час, який відводиться на вивчення курсу інформатики, рекомендується розподіляти таким чином:

— 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань;

— 70% навчального часу — на формування практичних навичок роботи з сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

Комісією з інформатики науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України була схвалена для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу навчальна програма «Інформатика. 5—9 класи загальноосвітніх навчальних закладів з

поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу» (за ред. академіків НАПН України А. М. Гуржія і В. Ю. Бикова). Її опубліковано в журналі «Комп'ютер в школі та сім'ї», № 6 за 2012 рік. Враховуючи спеціалізацію навчального закладу, вчитель може обрати для роботи цю програму. При цьому слід врахувати, що школи не будуть забезпечуватись підручниками, що відповідають даній програмі.

Підручник «Інформатика. 5 клас» (авт.: Й. Я. Ривкінд, Т. І. Лисенко, Л. А. Чернікова, В. В. Шакоцько)

В основу викладання навчального матеріалу в підручнику покладено об'єктний і алгоритмічний підходи. Об'єктний підхід полягає в тому, що в кожній темі визначено основні об'єкти, вивчення яких передбачає:

— наведення означення або опису об'єкта;

— перелік його властивостей та їх стисла характеристика;

— опис множини можливих значень властивостей об'єкта;

— розгляд операцій над об'єктами, які потрібно виконати, щоб змінити значення властивостей;

— наведення класифікацій об'єктів, вивчення яких передбачено програмою, з визначенням ознак їх класифікації.

Алгоритмічний підхід полягає у представленні способів виконання операцій над об'єктами у вигляді алгоритмів. Це сприятиме розвитку в учнів алгоритмічного мислення, що виражатиметься в умінні поділяти задачі на підзадачі, чітко формулювати правила виконання окремих операцій, враховуючи можливості їх виконавців. Це є також пропедевтикою вивчення теми «Алгоритмізація» у наступних класах. Оскільки поняття алгоритму учні вивчатимуть тільки в 6-му класі, то в підручнику для 5-го класу використовується аналог — поняття «послідовність дій, які потрібно виконати, щоб досягти поставленої мети». Опис цих послідовностей дій у змістовій частині і подальше їх застосування в системі вправ дає учням можливість самостійного опанувати та закріпити діяльну складову навчального матеріалу.

Названі підходи роблять можливим використання підручника в навчальних закладах з різними типами апаратних та програмних засобів. Платформонезалежний огляд об'єктів та їх властивостей розвиває цілісне уявлення про предмет вивчення. Структура алгоритмів діяльності залишається схожою для різних версій програмного забезпечення, відрізняється лише у незначних деталях, і це дає можливість сформувати певну логіку у підходах до опанування різними версіями програмних засобів.

У підручнику виділено такі структурні елементи, як вступ, розділи, пункти, ілюстративний матеріал, наочні схеми, таблиці, алгоритми способів діяльності, запитання для самоконтролю

лю та тренувальні завдання, обов'язкові практичні роботи, узагальнення обов'язкового навчального матеріалу, словник термінів.

Кожен розділ підручника відповідає одному розділу програми. Розділи складаються з пунктів, які, в свою чергу, містять підпункти. Подання матеріалу кожного пункту побудовано за єдиною схемою відповідно до технології діяльнісного підходу: мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та оцінно-результативний компоненти.

Кожний розділ розпочинається анонсом, в якому в стислій формі з ілюстраціями подається його зміст. На початку кожного пункту наведені запитання для актуалізації знань, на яких базується подання нового матеріалу. Вчитель може обговорити з учнями відповіді на ці запитання на уроці безпосередньо перед вивченням нового матеріалу, а може запропонувати як домашнє завдання на повторення.

Викладення практичного матеріалу базується на використанні операційної системи Windows XP та програм пакета Microsoft Office 2007. Окремі види програмних засобів, що описані у підручнику, є авторськими або вільно розповсюджуваними, для них можливе налаштування україномовного інтерфейсу.

Для підвищення інтересу до вивчення предмету у підручнику, крім основного матеріалу, передбачено рубрики: «Для тих, хто хоче знати більше», «Це цікаво знати». Для забезпечення можливостей роботи з підручником в навчальних закладах з різною матеріальною базою та для самостійного виконання завдань на домашніх комп'ютерах введено рубрики «Для тих, хто працює з Windows 7».

Наприкінці кожного пункту розміщено рубрику «Найважливіше у пункті» з узагальненням навчального матеріалу, наведено запитання для самоконтролю, які розподілені за рівнями навчальних досягнень, та практичні завдання для формування основних складових предметної ІКТ-компетентності. Вчитель може використовувати їх безпосередньо на уроці або як домашнє завдання.

Завдання, наведені після кожного пункту, диференційовані за рівнем складності. Їх кількість дещо перевищує потрібну для використання на уроках та вдома. Це дає вчителю змогу реалізувати індивідуальний підхід та здійснювати диференціацію в навчанні, добирати для виконання ті завдання, які найкраще сприятимуть досягненню навчальних цілей уроку. Окремо виділено завдання, які автори рекомендують для роботи вдома, завдання, що відносяться до додаткового матеріалу або передбачені для опрацювання у парах чи невеликих групах.

Для методичної підтримки викладання інформатики за даним підручником авторами створено веб-сайт «Інформатика для всіх» за адресою <http://allinf.at.ua>, на якому викладатимуться різноманітні методичні та дидактичні матеріали:

календарне планування, файли-заготовки для виконання тренувальних вправ і практичних робіт, корисні посилання, інші матеріали.

Підручник «Інформатика. 5 клас»
(авт.: Н. В. Морзе, О. В. Барна, В. П. Вембер,
О. Г. Кузьмінська, Н. А. Саражинська)

Навчальний матеріал підручника структуровано згідно з базовою навчальною програмою. Загальна кількість тем підручника відповідає кількості годин, передбачених програмою на вивчення курсу протягом року, теми згруповані відповідно до розділів чинної навчальної програми. У межах кожної теми (уроку) передбачено різні види діяльності учнів, для кожного з яких виділена окрема рубрика.

Рубрика *Обговорюємо* містить запитання на перевірку та самоконтроль навичок мислення базових рівнів: знання та розуміння. Завдання рубрики *Міркуємо* мають на меті перевірити в учнів вміння застосовувати знання та сприяють формуванню в них навичок мислення вищих рівнів: аналіз, синтез, оцінювання. Для реалізації особистісно орієнтованого навчання зміст навчальних завдань диференційовано за рівнем складності з відповідними позначками. Деякі завдання передбачають використання вчителем різних прийомів і форм організації діяльності дітей для здійснення диференціації за рівнем креативності та за обсягом, коли зміст завдання для всіх учнів є однаковим, а робота диференціюється за ступенем самостійності учнів, за характером навчальних дій, за обсягом пропонованого матеріалу відповідно до часових меж.

Рубрики *Обговорюємо* та *Працюємо в парах* забезпечують формування у дітей вміння спілкуватися та аргументувати свою думку. Робота в парах передбачає обговорення запитань, які не носять репродуктивний характер, а демонструють вміння учнів застосовувати нові поняття, використовуючи в усному мовленні нові терміни, знаходити та доводити причинно-наслідкові зв'язки, встановлювати відповідності з міжпредметними, вербальними, схематичними і символічними моделями, дозволяють мати різні погляди на одне явище, об'єкт, процес, приклад тощо.

У рубриці *Діємо* містяться інструкції щодо виконання завдань при роботі з файлами, в середовищі графічного редактора та редактора презентацій, які дозволяють кожній дитині в індивідуальному темпі опанувати основні вміння та навички. Вправи цієї рубрики диференційовані: покрокові інструкції для виконання завдань; детальні вказівки для виконання нових операцій, запитання-нагадування сформованих навичок; виконання завдань за планом, зразком чи створення такого плану. Завдання рубрики *Досліджуємо* забезпечують формування навичок дослідницької діяльності. Завдання, наведені в рубриці *Головоломки*, сприятимуть розвитку логічного мислення учнів та доповнять творчу компоненту при навчанні інформатики.

На матеріалі підручника в учнів поступово формується вміння виявляти рівень обізнаності з теми вивчення та власні навчальні потреби, ставити пізнавальні запитання на початку уроку чи вивчення теми, реалізовувати заплановане та здійснювати саморефлексію. На початку кожної теми пропонується карта знань *Ти дізнаєшся*, а для узагальнення та рефлексії наприкінці теми передбачена рубрика *Повторюємо*, в якій наочно подано основний матеріал теми. Рубрика *Словничок* містить перелік нових термінів, які вводились в цій темі; в рубриці *Оцінюємо* учням пропонуються твердження про знання і вміння, яких вони мали набути протягом вивчення теми, та пропонується оцінити свої знання і вміння. Твердження повністю відповідають вимогам навчальної програми. Узагальнення матеріалу здійснюється за допомогою узагальнюючої оцінки знань у вмінь в рубриці *Узагальнюємо*.

Особливістю уроків-практичних робіт (згідно з програмою їх шість) є наявність двох частин: теоретичної та практичної, які забезпечують для учнів 5-го класу дотримання санітарно-гігієнічних умов використання комп'ютерів. У теоретичній частині пропонуються завдання, кожне з яких має два варіанти. Кількість балів, що відповідають конкретному завданню, є індикатором його рівня складності. Різномірні завдання містить і практична складова такого типу уроків.

У підручнику наведено *Алфавітний покажчик* та *Глосарій основних термінів і понять*.

Організація навчального процесу з інформатики та використання НКК

Зміст навчального предмета «Інформатика» має прикладну спрямованість, що реалізується під час виконання запланованих тематично відповідних практичних робіт, розв'язання компетентнісних задач, виконання індивідуальних і групових навчальних проектів та застосування різних форм (індивідуальної, парної, групової й колективної) організації діяльності учнів та інноваційних методів навчання.

Виконання учнями практичних завдань на комп'ютері є важливою складовою уроку інформатики. Їх мета може бути різною: формування позитивної мотивації та актуалізація знань; формування умінь, навичок і здібностей; поточне оцінювання навчальних досягнень учнів тощо. Зміст таких завдань треба добирати так, щоб тривалість їх виконання не перевищувала 25 хвилин (згідно з санітарними нормами щодо

тривалості безперервної роботи за комп'ютером учнів цієї вікової категорії).

Практичні роботи, зазначені в програмі, є обов'язковими для оцінювання всіх учнів класу. Вчитель може самостійно визначати форму проведення цих робіт (лабораторні роботи, практикуми, навчальні проекти, колективна робота в Інтернеті тощо).

При викладанні інформатики в усіх класах вчитель самостійно добирає засоби і методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, проектні роботи тощо).

Використовувати в процесі навчання інформатики можна тільки те навчальне програмне забезпечення і навчально-методичну літературу, що рекомендовано Міністерством освіти і науки України. Щодо іншого програмного забезпечення (операційна система, офісні програми, графічні редактори, програми опрацювання аудіо та відео тощо), то дозволяється використовувати таке, яке гарантує виконання навчальної програми й еквівалентне тому, що перелічено в орієнтовних переліках навчальних програм. Наприклад, Linux (Ubuntu чи Mint) + Libre Office + Gimp + Inkscape у поєднанні з іншим поширюваним Linux-сумісним ПЗ за вибором вчителя.

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики програма передбачає проведення занять з доступом учнів до комп'ютерної техніки на кожному уроці, що потребує поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОН від 20.02.2002 № 128).

Хоча програма, за якою відбуватиметься вивчення інформатики в 5-му класі, розрахована на учнів, які раніше не вивчали інформатику, сьогодні в Україні існує багато класів і шкіл, в яких у початкових класах вивчався пропедевтичний курс інформатики, наприклад, за київською програмою «Сходинки до інформатики».

Міністерство освіти і науки України (лист від 24.05.2013 № 1/9-368 «Про організацію навчально-виховного процесу в 5 класах загальноосвітніх навчальних закладів») рекомендує для таких класів не додавати до Державної програми нових тем. Час, що може звільнитися при вивченні окремих тем програми 5-го класу завдяки кращій підготовленості учнів, доцільно використати для розширеного і поглибленого вивчення цих та інших тем, для виконання додаткових практичних робіт, творчих завдань, для проектної діяльності тощо.

О. Ю. ГАПОНОВА,

зав. науково-методичної лабораторії методики викладання інформатики,

Н. О. ЧЕБАНЕНКО,

методист науково-методичної лабораторії методики викладання інформатики

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАТИКИ У 2-Х КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти у 2013/2014 навчальному році другокласники розпочнуть вивчати новий навчальний предмет «Сходинки до інформатики». Методичні рекомендації щодо його вивчення викладено у листі МОН України від 30.05.2013 р. № 1/9-383 «Про організацію навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році».

При вивченні курсу передбачено декілька напрямків навчальної та розвиваючої діяльності учнів.

Перший напрямок — пізнавальний. Учні засвоюють відомості про призначення комп'ютера, можливості його використання, про його складові частини, основні принципи роботи.

Другий напрямок — прикладний. Учні здобувають навички роботи з клавіатурою, пошуку та запуску потрібних програм, підготовки та редагування текстів у текстовому редакторі, створення малюнків у графічному редакторі та ін.

Третій напрямок — алгоритмічний. Учні знайомляться з поняттям алгоритму, розрізняють основні види, вчать скласти і записувати прості алгоритми для виконавців.

Четвертий напрямок — розвиваючий. Учні розвивають свої творчі здібності та логічне мислення шляхом виконання різноманітних творчих завдань.

П'ятий напрямок — підтримка, корекція і пропедевтика знань, умінь і навичок з інших предметів.

Кожний урок при вивченні «Сходинок до інформатики» проводиться з використанням комп'ютерів, тому клас ділиться на підгрупи, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним робочим місцем за комп'ютером, але у підгрупі має бути не менше 8 учнів відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 6 березня 2002 р. за № 229/6517.

При використанні комп'ютерної техніки на уроках безперервна тривалість занять повинна відповідати вимогам ДСанПіН 5.5.6.008-98 «Улаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах».

Час роботи молодших школярів за комп'ютером на уроці не повинен сумарно перевищувати 15 хвилин. Весь інший час уроку вчитель знайомить учнів з теоретичним навчальним матеріалом. Теоретична частина уроку може проводитись у формі бесіди, гри, обговорення ситуацій або повторення і закріплення вивченого матеріалу.

Після роботи за комп'ютером необхідно проводити гімнастику для очей, яка виконується учнями на робочому місці.

Курс «Сходинки до інформатики» розрахований на 35 годин з розрахунку 1 година на тиждень.

Особливості роботи за новими підручниками для учнів 2-х класів

Для реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти створені нові підручники для 2-го класу з усіх предметів інваріантної складової.

Навчальний предмет «Сходинки до інформатики» визначений як пропедевтичний. Основну увагу вчитель приділяє саме ознайомленню учнів з визначеним програмою набором понять і термінів, не формулює чітких означень, часто звертається до життєвого досвіду учнів початкової школи, але не відступає від принципу науковості.

«Сходинки до інформатики»

(авт.: Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко,
Ф. М. Ривкінд, Й. Я. Ривкінд)

У змісті програми з предмета «Сходинки до інформатики» визначається вибір, акцентування і послідовність усього навчального матеріалу.

Формуванню системи знань сприяє використання авторами підручника визначених типів завдань, які зустрічаються не одноразово, а при вивченні різних розділів. Такими, наприклад, є завдання на встановлення відповідностей, на кодування і декодування повідомлень та інші.

Особливу увагу авторський колектив приділяє підтримці, корекції і пропедевтиці знань

з основних предметів. Це досягається шляхом роботи з різноманітними навчальними, навчально-контролюючими та пропедевтичними програмами з української, російської, англійської мови, математики та ін.

**«Сходинки до інформатики, 2 клас»
(авт. О. В. Коршунова)**

Матеріал підручника забезпечує формування початкових уявлень про базові поняття інформатики та навички роботи з комп'ютерними програмами, розвиток алгоритмічного, логічного та критичного мислення.

Первинне сприйняття навчального матеріалу зумовлюється такими особливостями дітей молодшого шкільного віку, як образність, конкретність та емоційність сприймання. Успішна реалізація цього процесу передбачена поданням у підручнику більшої частини матеріалу в намальованих історіях-коміксах та значною кількістю ілюстрацій. «Краще один раз побачити, ніж сто разів почути» — такий принцип був закладений в ідею подання в підручнику навчального матеріалу.

Реалізація особистісно орієнтованої моделі навчання здійснюється завдяки наявності у підручнику завдань з позначкою «Поміркуй», «Працюємо удвох», «Розв'яжи», «Виконай вдома». Передбачається, що завдання з позначкою «Поміркуй» будуть запропоновані учням, які потребують на уроці додаткового навантаження. Більшість завдань цієї категорії мають декілька розв'язків або потребують

від учня креативного мислення, спонукають до творчого виконання завдань. Також вчитель може запропонувати таким учням додаткове домашнє завдання, яке позначене значком «Виконай вдома».

Завдання для роботи в парах позначено значком «Працюємо удвох». Більшість завдань, що розміщені в цій категорії, — це навчальні ігри.

**«Сходинки до інформатики»
для 2-го класу
(авт.: М. М. Корнієнко, С. М. Крамаровська,
І. Т. Зарецька)**

Підручник складається з 6 розділів. Кожний розділ охоплює декілька тем, які розглядаються на окремих уроках. Кожний урок розміщений на 4 сторінках і включає: вступну частину, в якій визначено тему й мету уроку, основні знання та навички, яких набувають учні на уроці; теоретичну частину, поділену на декілька змістових блоків, що надає дитині можливість засвоювати певний обсяг систематизованих знань поступово; практичне завдання з описом порядку його виконання та очікуваними висновками; запитання і завдання для контролю і самоконтролю знань, творче завдання та логічну задачу. Подання нового матеріалу супроводжують пропедевтичні та контролюючі запитання і завдання.

До кожного уроку також включено рубрики «Комп'ютерний словничок», що містить нові слова, засвоені на уроці, та «Цікавинки», в якій подано пізнавальну інформацію.

УДК 371.214:372

В. В. ГРІНЧУК,
зав. науково-методичної лабораторії математики ООІУВ

ПРО ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011 р. «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2013/2014 навчальному році 5-ті класи загальноосвітніх навчальних закладів переходять на навчання за новою програмою «Математика. Навчальна програма для учнів 5—9 класів загальноосвітніх навчальних закладів», розміщеною на сайті Міністерства освіти і науки України за адресою: www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/

Навчання математики в 6—9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році буде здійснюватися за програмами, надрукованими у збірнику «Програми

для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5—12 класи», видавництво «Перун», Київ, 2005 р., у науково-методичному журналі «Математика в школі» (№ 2, 2006 р.).

Методичні рекомендації щодо вивчення математики в 6—9-х класах подано в Інформаційних збірниках МОН № 13—14, 2006—2009 рр., журналі «Математика в школі» (№ 6, 2006—2009 рр.) та журналі Одеського обласного інституту удосконалення вчителів «Наша школа», № 4 за 2006, 2007, 2008, 2009 роки. У методичних рекомендаціях подається розподіл годин на вивчення всіх тем курсів (математики, алгебри, геометрії) включно з тематичним плануванням, орієнтовними текстами контрольних робіт за рівнями складності. Завдання низького та середнього рівня складено в тестовій фор-

мі з вибором однієї вірної відповіді, завдання достатнього рівня складено у вигляді завдань з короткою відповіддю, завдання високого рівня складності передбачає розгорнуту відповідь. Також методичні рекомендації містять діагностичні матеріали, які дозволяють виявити прогалини в знаннях учнів та спланувати усунення недоліків протягом певного часу.

Шкільний курс математики у 2013/2014 навчальному році в 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів вивчатиметься за програмами, надрукованими у посібнику «Збірник програм з математики допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах)», видавництво «Ранок», Харків, 2011 р. та розміщених на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1352202396/.

У старшій школі вивчення математики здійснюється за чотирма програмами: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення.

Таблиця розподілу годин на вивчення математики за різними рівнями змісту освіти

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	Рівень стандарту		Академічний рівень		Профільний рівень		Поглиблене вивчення	
	10	11	10	11	10	11	10	11
Математика	3	3	—	—	—	—	—	—
Алгебра	—	—	2	3	5	5	5	5
Геометрія	—	—	2	2	4	4	4	4

Розподіл годин на вивчення окремих розділів, кількість тематичних оцінювань, передбачених навчальними програмами для 10-х класів, та методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів надруковані в Інформаційному збірнику МОН, № 25, 26, 27 за 2010 р., журналі «Математика в школі» (№ 6, 2011 р.); для 11-го класу в Інформаційному збірнику МОН, № 22, 23, 24 за 2011 р. З критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів можна ознайомитись в Інформаційному збірнику МОН, № 14, 15 за 2011 р.

Викладання математики в 5-му класі

На виконання наказу МОНмолодьспорту від 02.08.2012 № 876 було проведено Всеукраїнський конкурс рукописів підручників для учнів 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів. Переможцями було визнано 3 підручника з математики: «Математика. 5 клас» (авт.: А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір), «Математика. 5 клас» (авт.: Н. А. Тарасенкова, І. М. Богатирьова, О. П. Бочко, О. М. Коломієць, З. О. Сердюк), «Математика. 5 клас» (авт. О. С. Істер).

ОРІЄНТОВНЕ ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ з математики в 5-му класі

Номер уроку	Тема уроку	Кількість годин
4 год. на тиждень у I семестрі — 64 год.; 4 год. на тиждень у II семестрі — 76 год.; всього 140 год.		
Узагальнення і систематизація знань учнів за початкову школу (10 год.)		
1	Додавання і віднімання багатоцифрових чисел	1
2	Множення і ділення багатоцифрових чисел	1
3	Діагностичне тестування базового рівня знань учнів за курс початкової школи	1
4	Дроби. Вирази. Рівняння і нерівності	1
5–6	Розв'язування текстових задач	2
7–8	Величини. Геометричні фігури та величини	2
9	Підсумкова контрольна робота за курс початкової школи	1
10	Аналіз контрольної роботи та корекція знань учнів	1
Натуральні числа і дії з ними. Геометричні фігури і величини (60 год.)		
11	Натуральні числа. Число нуль. Цифри	1
12–14	Десятковий запис натуральних чисел	3
15–16	Порівняння натуральних чисел	2
17–18	Додавання і віднімання натуральних чисел. Властивості додавання. Самостійна робота	2
19–21	Множення натуральних чисел. Властивості множення	3
22–23	Степінь натурального числа з натуральним показником	2
24	Контрольна робота № 1	1
25	Аналіз контрольної роботи та корекція знань учнів	1
26–29	Ділення натуральних чисел. Ділення з остачею. Самостійна робота	4
30–32	Числові вирази. Буквені вирази та їх значення. Формули	3
33–36	Рівняння. Текстові задачі. Самостійна робота	4
37–39	Комбінаторні задачі	3
40	Контрольна робота № 2	1
41	Аналіз контрольної роботи та корекція знань учнів	1
42–45	Відрізок та його довжина. Площина, пряма, промінь. Шкала. Координатний промінь. Самостійна робота	4
46–49	Кут та його величина. Види кутів. Многокутник та його периметр. Рівні фігури. Самостійна робота	4
50–51	Трикутник. Види трикутників	2
52	Контрольна робота № 3	1
53	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	1
54–55	Прямокутник. Квадрат. Площа прямокутника і квадрата	2
56–58	Прямокутний паралелепіпед. Куб. Піраміда	3
59–61	Об'єм прямокутного паралелепіпеда і куба	3

Номер уроку	Тема уроку	Кількість годин
62	Контрольна робота № 4	1
63	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	1
64–68	Узагальнення та систематизація знань учнів з теми	5
69	Контрольна робота № 5	1
70	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	1
Дробові числа (60 год.)		
71–73	Дробові числа. Звичайні дроби	3
74–76	Правильні і неправильні дроби. Мішані дроби. Самостійна робота	3
77–78	Порівняння звичайних дробів з однаковими знаменниками	2
79–81	Додавання і віднімання звичайних дробів з однаковими знаменниками	3
82	Контрольна робота № 6	1
83	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	1
84–86	Десятковий дріб. Запис і читання десяткових дробів	3
87–90	Порівняння і округлення десяткових дробів. Самостійна робота	4
91–93	Додавання, віднімання десяткових дробів	3
94	Контрольна робота № 7	1
95	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	1
96–100	Множення десяткових дробів. Самостійна робота	5

Номер уроку	Тема уроку	Кількість годин
101–106	Ділення десяткових дробів	6
107	Контрольна робота № 8	1
108	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	1
109–112	Відсотки. Знаходження відсотків від даного числа. Самостійна робота	4
113–116	Знаходження числа за його відсотками	4
117	Контрольна робота № 9	1
118	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	1
119–122	Середнє арифметичне, його використання для розв'язування задач практичного змісту. Середнє значення величини. Самостійна робота	4
123–128	Узагальнення та систематизація знань учнів з теми	6
129	Контрольна робота № 10	1
130	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	1
Повторення і систематизація навчального матеріалу (10 год.)		
131–132	Натуральні числа і дії над ними	2
133–134	Геометричні фігури і величини	2
135–137	Дробові числа	3
138	Підсумкова контрольна робота	1
139–140	Аналіз контрольної роботи. Корекція знань учнів	2

УДК 371.3:51

В. Ю. ПОТЬОМКІНА,
методист лабораторії математики ООІУВ

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ БАЗОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ТЕКСТОВИХ ЗАДАЧ

Лабораторія математики щорічно, починаючи з 2005/2006 навчального року, відповідно до планів Одеського обласного інституту удосконалення вчителів і наказів управління освіти та науки Одеської обласної державної адміністрації проводила моніторинг якості знань, умінь та навичок учнів Одеської області з математики.

Моніторингові дослідження проводилися з постійним складом учнів 5–9-х класів протягом п'яти навчальних років.

Відповідно до діючої програми з математики був розроблений і опрацьований методично-дидактичний та методично-діагностичний супровід. Одним з обов'язкових завдань моніторингу було розв'язування текстової задачі.

Щорічний аналіз моніторингових досліджень показав:

— відсоток належного (достатній рівень) виконання цього завдання в кожному класі навчання варіюється у межах 13,1–17,5 %, початкового та середнього — майже 83 %, що свідчить про недостатній рівень підготовки учнів до виконання текстових задач.

Головна причина недоліків: неправильна початкова підготовка учнів до сприймання умов задачі та її аналізу, що проводиться без належного уявлення життєвої ситуації, яка відображена в умові задачі, без її попереднього предметного або графічного моделювання;

— учні не розуміють відношення між ве-

личинами, залежностями між тим, що дано, та що треба знайти;

— не бачать неявної інформації в умові задачі (що конкретно не повідомляється, але мається на увазі);

— механічно маніпулюють числами та величинами, які дано в умові.

Одним із шляхів вирішення вищезначених проблем є формування в учнів компетентнісного підходу до навчання математики в цілому та розв'язування текстових задач, зокрема.

При компетентнісному підході навчальна діяльність набуває дослідницького характеру. Дитина діє не за схемою: знаю — не знаю, вмюю — не вмюю, володію — не володію, а за принципом: шукаю — та знаходжу, думаю — та пізнаю, тренуюся — та роблю.

Основна ідея організації навчання розв'язування математичних текстових задач полягає не в простому засвоєнні готових знань, поданих вчителем, а у «винаході» нових знань в процесі власної діяльності. Необхідне «навчання, яке забезпечує включення дітей в навчально-пізнавальну діяльність» — тобто діяльнісний підхід. Одночасно компетентнісний підхід потребує етапного підходу за допомогою систематичного використання алгоритму розв'язування текстових задач. Алгоритм — це система точно означених і однозначно здійснюваних вказівок щодо способів реалізації процесу навчання, які забезпечують досягнення поставленої мети або конкретних навчальних завдань у межах мети, яка запланована.

Працюючи в системі за алгоритмом, учні уявляють життєву ситуацію, яку відображено в задачі, набувають практичного досвіду, уміння діяти в ситуації невизначеності. Вони усвідомлюють відношення між величинами, а не просто маніпулюють ними. Це означає, що діти вчать розуміти задачу, уявляти її і за умови достатньої кількості часу можуть знайти вірний спосіб її розв'язку, тобто відбувається формування математичної компетентності.

Така робота сприяє розвитку навчальної мотивації, логічного мислення, формуванню навичок самоконтролю. У процесі роботи розвивається пізнавальна, комунікативна та особистісна активність учнів.

Наведемо приклад моделі роботи над задачею за системою Л. В. Занкова:

1. Знайомство з задачею. Це етап мотивації та міркувань. Учні знайомляться зі змістом задачі шляхом читання «про себе», а потім вголос, що сприяє кращому осмисленню тексту, налаштовує на розв'язування задачі.

2. Осмислення тексту. На цьому етапі учні навчаються бачити в тексті задачу, виділяти її елементи, усвідомлювати взаємозв'язок між даними та шуканим, за необхідністю перетворювати текст в задачу, тобто починається дослідження задачі. Учні відповідають на питання: про що йдеться в задачі, що відомо, що треба знайти. Для цього використовуються

діалог, обговорення. Пропонуються наступні види задач:

А) Питання-відповідь.

Б) Умова-питання-умова.

В) Умова, нема питання.

Г) Питання, нема умови.

Д) Задача із зайвими даними.

Е) Задача із даними, яких не вистачає.

Якщо учні встановлюють, що даний текст не є задачею, вони перетворюють його у задачу виду «умова-відповідь».

3. Моделювання задачі. («Математичне моделювання» як самостійна тема вивчається учнями в курсі алгебри 9-го класу, але це є узагальненням знань, які учні отримують протягом попередніх (5–9 клас) років роботи над текстовою задачею). Моделювання допомагає розвивати здібності абстрагувати, узагальнювати, тобто поєднувати властивості явища, що вивчається, і переносити на інші явища (предмети); робить навчальну діяльність більш зрозумілою та продуктивною.

Різноманітність моделей дозволяє здійснювати перетворення однієї моделі в іншу, забезпечувати глибоке занурення учня в зміст задачі та підведення його до рівня змістовного узагальнення.

При моделюванні використовуються реальні предмети, схеми, рисунки, креслення, таблиці, короткий запис, при цьому треба пам'ятати, що короткий запис не є самоціллю, а тільки засобом, що допомагає розв'язати задачу, і кожен з учнів може використовувати те, що йому дійсно допомагає досягти кінцевого результату, а не те, що йому в цьому заважає.

4. Пошук плану розв'язування задачі. На цьому етапі учень підшукує таку послідовність дій, яка допоможе зрозуміти, що потрібно в задачі, а саме — її відповідь. Пошук плану розв'язку починається із самостійних міркувань, колективного обговорення досягнутих результатів, аналізу та виправлення помилок. Учні, у яких виникають труднощі, можна запропонувати картки з алгоритмом щодо розв'язування задачі.

Алгоритм розв'язування задачі для учня.

1) Читаю задачу...

2) У задачі мова йдеться про...

3) Мені відомо...

4) Треба знайти...

5) Читаю частинами, складаю короткий запис.

6) Розповідаю за коротким записом.

7) Складаю план розв'язування задачі...

8) Розв'язую...

9) Пишу відповідь...

10) Перевіряю...

11) Шукаю інший спосіб розв'язування задачі (якщо необхідно)...

5. Виконання плану розв'язку задачі. Метою даного етапу є послідовне виконання дій за розробленим планом, в результаті чого отримується відповідь. Спосіб оформлення розв'яз-

ку пропонує вчитель, або учень вибирає са-
мостійно, що активізує його діяльність.

Вчитель може запропонувати (або це пе-
редбачено умовою задачі) наступні форми за-
пису розв'язування задачі: по діях з пояснен-
ням, скласти вираз, скласти рівняння. Вміння
записувати і виконувати розв'язування задачі
різними способами особливо допомагає при рі-
шенні нестандартних задач.

6. Перевірка правильності розв'язування за-
дачі. Цей етап є необхідним при розв'язуванні
задач за допомогою рівнянь. Мета цього ета-
пу — визначити правильність розуміння умо-
ви задачі, чи не суперечить отримана відповідь
умові задачі, наявність зайвих коренів в рів-
нянні. Така робота учнів над задачею навчає
їх здійснювати самоконтроль.

7. Дослідження задачі. Цей етап корисний
при роботі з текстом задачі, його моделю-
ванням. Дослідницька робота допомагає уріз-
номанітнювати діяльність учнів на уроці, під-
тримує інтерес до математики, допомагає кра-
ще зрозуміти та засвоїти взаємозв'язок між
величинами, тобто сприяє формуванню ком-
петентнісного підходу.

Такий спосіб дуже корисний та добре спра-
цьовує при навчанні розв'язування текстових
задач у початкових класах, але є актуальним
і в 5-6 класах, де продовжується формування
умінь та навичок учнів щодо роботи з тексто-
вими задачами. Даний спосіб потребує від вчи-
теля значних витрат навчального часу, однак
буде виправдано умінням учнів розв'язувати
будь-які задачі та значно полегшить роботу над
будь-якими задачами в наступних класах.

Починаючи з 2013/2014 навчального року
учні 5-х класів будуть навчатися за новими про-
грамами та підручниками. Тема «Розв'язування
текстових задач» є актуальною, тому при пла-
нуванні уроків за темою 3 «Повторення і сис-
тематизація навчального матеріалу» (за новою
програмою навчання) пропонуємо один урок при-
святити узагальненню та систематизації знань
учнів щодо розв'язування текстових задач, орі-
єнтовну розробку якого наведено нижче.

Тип уроку. Урок узагальнення і системати-
зації знань.

Методи навчання. Проблемний, тестова пе-
ревірка рівня знань, самоперевірка, самостійна
робота.

Форма організації уроку. Індивідуальна,
фронтальна, групова.

Цілі уроку:

- навчальна: повторити, систематизувати та поглибити знання учнів з теми «Розв'язування текстових задач»; продовжити роботу над роз-
витком обчислювальних навичок;

- розвиваюча: розвиток мислення, мови, піз-
навального інтересу, активності, самостійності,
вміння робити висновки, порівнювати, узагаль-
нювати;

- виховна: виховання наполегливості, пра-
цьовитості, чесності.

Хід уроку

Організаційний момент

Французький математик Блез Паскаль під-
креслював: «Велич людини — в її здатності
мислити». Це і буде епіграфом нашого уроку.

Пропонується обговорення наступних цілей
роботи на уроці:

А) повторити використання властивостей
дій над числами;

Б) вчитися працювати самостійно;

В) чесно оцінювати свою роботу;

Г) формувати грамотну математичну мову.

Кожний учень отримує аркуш з планом ро-
боти на уроці:

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Усна робота.

3. Розв'язування задач.

4. Тест.

5. Розв'язування задач підвищеної склад-
ності. Самооцінка.

6. Самостійна робота.

Оцінка вчителя

На аркуші за кожний етап уроку учень ви-
ставляє собі оцінку (виконано вірно — 2 бали,
невірно — 0 балів).

I. Перевірка домашнього завдання (учні
розповідають розв'язки вправ, правильні роз-
в'язки проєктуються на екран)

II. Актуалізація опорних знань учнів

Усно (тексти виведено на екран або видано
кожному учню на парту)

1. Мишко задав Іванкові задачу: ми з то-
бою разом купили 20 зошитів, причому ти ку-
пив на 3 зошита більше за мене. Скільки зо-
шитів ти купив? Іванко подумав і сказав, що
такого в житті бути не може. Чи згодні ви з
Іванком?

2. 19 кг печива треба розфасувати в коробки
по 500 г у кожну. Чи вистачить для цього 37
коробок? Відповідь обґрунтуйте.

3. Морозиво складається на 50% з води,
30% цукру та 20% молочного жиру. Скільки
треба цукру для виготовлення 1кг морозива?

4. Відстань в 600 метрів між своєю домів-
кою і школою Марічка долає за 15 хвилин.
З якою швидкістю йде Марічка до школи?
Ваша думка.

III. Узагальнення та систематизація знань

1. Виконання тестів (завдання проєкту-
ються на екран, або написані на дошці, або
роздаються на картках кожному учню)

1) Яке з чисел 1, 3, 5, 7 є коренем рівняння
 $x \cdot 7 + 8 = 57$?

А) 1; Б) 3; В) 5; Д) 7.

2) Знайдіть суму коренів рівнянь: $6 - x = 6$;

$x : 6 = 6$; $x \cdot 6 = 6$; $\frac{1}{6} + x = 1$.

Т) 6; У) $37\frac{5}{6}$; Ф) 36.

3) Петрик шукає середнє арифметичне чисел 6,
7, 13, 10. Виберіть правильне твердження:

К) Сума цих чисел дорівнює 35.

Л) Середнє арифметичне цих чисел дорівнює $\frac{6+7+10+13}{5}$.

М) Середнє арифметичне цих чисел дорівнює 9.

4) Бабуся підсмажила 35 пиріжків. $\frac{1}{7}$ всіх пиріжків з'їла онучка. Чи вірно, що:

Е) онучка з'їла (35 - 7) пиріжків.

К) Після того, як онучка з'їла пиріжки, їх залишилося (35 - 35 : 7).

Л) Пиріжків залишилося менше, ніж з'їла онучка.

5) Маса одного з кавунів 8 кг, а маса іншого становить 25 % від маси першого кавуна. Чому дорівнює загальна маса цих кавунів?

А) 10 кг. Б) 14 кг.

В) 15 кг. Г) Визначити неможливо.

Вчитель: ключове слово ДУМКА.

Фізкультхвилинка (на розсуд вчителя)

2. Розв'язування задач підвищеної складності.

1. За весну Карлсон схуднув на 25 %, потім за літо погладшав на 20 %, за осінь — схуднув на 10 %, а за зиму погладшав на 20 %. Як ви гадаєте, схуднув чи погладшав Карлсон за рік? (схуд)

2. На галявині пасуться гуси та кози. Вони мають 18 голів та 52 лапи. Скільки кіз та скільки гусей пасуться на галявині? (відповідь: 8 кіз та 10 гусей)

(самооцінка на аркуші)

3. Самостійна робота (текст на картках, виконання на окремих аркушах або в зошиті)

Варіант 1.

1. Розв'язати рівняння: $x + 3,24 = 6,1$

2. Швидкість течії 2,1 км/год., а швидкість катера проти течії — 10,7 км/год. Яка швидкість катера за течією?

Варіант 2.

1. Розв'язати рівняння: $2,7 - x = 8,13$.

2. Швидкість теплохода за течією річки 34,3 км/год., швидкість течії — 2,7 км/год. Знайдіть швидкість теплохода проти течії.

Самоперевірка роботи (розв'язки та відповіді зпроектовано на дошку).

IV. Домашнє завдання (запис номерів вправ на дощі з обов'язковим усним коментарем та поясненням вчителя до кожного завдання. Додатково можна запропонувати наступну задачу, але обов'язково спочатку її прокоментувати:

Заць приніс додому качан капусти. Сусідка Сова говорить: «Приніс 90 % води». Капуста усохла. Сова визначила 40 % вологи та зменшення маси на 0,6 кг. Якою вагою капуста була спочатку? (відповідь: 0,720 кг)

V. Підведення підсумків уроку.

Рефлексія своєї діяльності (тема уроку..., мета уроку..., що нового було на уроці, чому навчилися? самооцінка за урок, побажання вчителю...)

Аркуші із самооцінками здаються вчителю,

також збираються аркуші з виконаною самостійною роботою.

Даний урок проводиться під девізом: «Формування ключових компетенцій учнів в процесі навчання». В ході роботи на уроці відбувалося формування ключових компетенцій знань учнів, а саме:

1. Організаційний момент. Формування навчально-пізнавальної та цілісно-змістовної компетенції (*вчити визначати мету своєї діяльності*).

2. Робота над обчислювальними навичками. Формування соціально-трудової та навчально-пізнавальної компетенції (*формування вміння швидко лічити, обчислювальних навичок*).

3. Перевірка домашнього завдання. Формування навчально-пізнавальної та соціально-трудової компетенції (*розвиток самостійності, гнучкості і точності мислення*).

4. Усна робота. Колективна робота. Формування навчально-пізнавальної, комунікативної компетенції; формування компетенції особистісного самовдосконалення (*вчити використовувати здобуті знання на практиці, грамотно пояснювати своє розв'язування; виховання культури мислення*).

5. Робота з тестами. Формування компетенції особистісного самовдосконалення (*активізація розумової діяльності, розвиток гнучкості і точності мислення*).

6. Розв'язування нестандартних задач, задач підвищеної складності. Формування компетенції особистісного самовдосконалення (*активізація розумової діяльності, розвиток гнучкості і точності мислення*).

7. Самостійна робота і самоперевірка. Формування соціально-трудової та навчально-пізнавальної компетенції (*вчити учнів використовувати здобуті знання при виконанні самостійної роботи*).

8. Рефлексія. Формування навчально-пізнавальної та соціально-трудової компетенції (*навчання самооцінювання своєї навчальної діяльності, самоусвідомлення*).

Література

1. Бут А. П. Тест-контроль. Математика, 5 клас. Зошит для поточного та тематичного оцінювання / А. П. Бут. — Х. : ФОР СПІВАК Т. К., 2009. — 96 с.

2. Занков Л. В. Беседы с учителями. Вопросы обучения в начальных классах / Л. В. Занков. — М. : Просвещение, 1970. — 200 с.

3. Слєпкань З. І. Методика навчання математики : підруч. для студ. математичних спеціальностей пед. вузів / З. І. Слєпкань. — К. : Зодіак-ЕКО, 2000. — 512 с.

4. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». — 2002. — 23 апр. — Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.

5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58–64.

6. Хуторской А. В. Ключевые компетенции. Технология конструирования // Народное образование. — 2003. — № 5. — С. 55–61.

7. Янченко Г. Математика, 5 клас / Г. Янченко, В. Кравчук. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2005.

О. М. ЗАДОРІНА,

старший викладач кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін, канд. пед. наук

НАВЧАННЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ КОМБІНАТОРНИХ ЗАДАЧ У КУРСІ МАТЕМАТИКИ 5-ГО КЛАСУ ВІДПОВІДНО ДО НОВОЇ ПРОГРАМИ

Один з найбільш цікавих і складних розділів математики, який досить часто «зневажають» в школі, — комбінаторика.

Вивчення цього розділу забезпечує розвиток логічного мислення, уваги та кмітливості, формування вміння моделювати різноманітні варіанти розв'язування задач, підвищує інтерес до математики.

Відповідно до нового Державного стандарту вивчення математики в 5-му класі відводиться 4 години на знайомство з найпростішими комбінаторними задачами, на вивчення методів їхнього розв'язку. Включення цього розділу в програму 5-го класу пов'язано, насамперед, з тим, що комбінаторні задачі мають широкі можливості не лише для розвитку мислення учнів, але й для підготовки їх до вирішення проблем, що виникають у повсякденному житті. Крім того, в процесі навчання уміння розв'язувати комбінаторні задачі можна розширювати знання учнів про саму задачу, знайомити їх з новим способом розв'язування задач, навчати приймати в конкретній ситуації оптимальне рішення, організовувати елементарну дослідницьку та творчу діяльність учнів. На основі досвіду, набутого при розв'язуванні комбінаторних задач, можна навчати дітей організації систематичного перебору.

Крім того, дослідження психологів (Ж. Піаже, Є. Фішбейн) доводять, що людина априорі погано пристосована до усвідомлення та вірної інтерпретації ймовірно-статистичної інформації, основою якої є комбінаторика. І найбільш сприятливим віком для формування таких уявлень є 10–13 років (тобто 5–7-ті класи). Зазвичай в цей період помітно знижується інтерес до навчання в цілому та до математики, зокрема. А такий розділ, як комбінаторика, допомагає підтримувати інтерес до вивчення математики, показувати значення математики у пізнанні навколишнього світу.

Вивчення комбінаторики в 5-му класі передбачає розгляд конкретних задач і прикладів, на основі яких аналізується розв'язування комбінаторних задач методом перебору відповідних варіантів, що ілюструється за допомогою побудови дерева можливих варіантів. Приклади і задачі — прості та такі, що дозволяють на етапі знайомства з комбінаторними задачами засвоїти принцип простого, упорядкованого перебору можливих варіантів.

При навчанні школярів розв'язування комбінаторних задач необхідно дотримуватися етапності.

Перший етап — підготовчий. На цьому етапі учні набувають досвіду щодо створення об'єктів з окремих елементів. Нові об'єкти учні складають, здійснюючи хаотичний перебір, від них не вимагається знайти всі можливі варіанти розв'язування даної задачі.

Приклад задачі. Скласти з трьох однакових за розмірами кубиків червоного, жовтого та синього кольору декілька будівель, що відрізняються одна від одної.

Спосіб розв'язування задач на даному етапі: в процесі розв'язку задачі учні перебирають всі можливі варіанти розв'язку та фіксують їх у вигляді рисунка.

Другий етап. Навчання школярів розв'язування задач з використанням систематичного перебору. За складністю здійснення перебору задачі поділяються на наступні групи:

1. Задачі, в яких необхідно здійснити повний перебір всіх можливих варіантів.

2. Задачі, в яких відбувається скорочений перебір варіантів через недоцільність повного перебору.

3. Задачі, в яких операція перебору відбувається декілька разів, але відносно різного роду об'єктів.

При відборі комбінаторних задач необхідно враховувати наступні умови:

1. Сукупність задач повинна задовольняти принцип повноти.

З цієї точки зору необхідно використовувати основні види комбінаторних задач:

- на упорядкування елементів множини;
- на вибір підмножин та їх упорядкування;
- на вибір підмножин.

2. Необхідно враховувати характер вимог, що містяться в цих задачах.

З цієї точки зору можна визначити наступні групи задач:

— задачі, в яких необхідно знайти та підрахувати, скільки всього можна скласти різноманітних варіантів (приклад: намалюйте, які різні кільця можна утворити з 5 однакових маленьких кульок та 2 однакових великих кульок);

— задачі, в яких необхідно з'ясувати, чи існує певна конфігурація, яка відповідає висунутим вимогам (приклад: запишіть всі двозначні числа, які можна скласти з цифр 2, 4, 7 так, щоб число десятків було більшим за число одиниць);

— задачі, в яких необхідно знайти та вибрати найкращий варіант за встановленими критеріями (приклад: у трьохзначному непарному

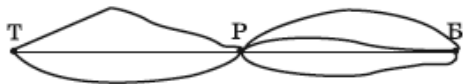
числі сума цифр дорівнює 3. Відомо, що всі цифри різні. Знайти це число).

На цьому етапі розв'язуються задачі з невеликою кількістю можливих варіантів. Основна мета цього етапу — навчання школярів розв'язування комбінаторних задач з використанням всіх можливих варіантів.

Розгляд комбінаторних задач та різних можливостей їх розв'язку забезпечує учням вибір шляхів і засобів їхнього розв'язування відповідно до індивідуальних особливостей.

Після того, як учні будуть впевнені у перевазі систематичного перебору, їм слід показати, що є й такі задачі, в яких не слід шукати якусь систему перебору. Це завдання комбінаторної геометрії.

Третій етап. Навчання школярів розв'язування задач з використанням засобів систематичного перебору. До таких засобів слід віднести таблиці та графи. Робота з графічними засобами віднесена до третього етапу, оскільки, по-перше, при розв'язуванні задач з невеликою кількістю елементів немає необхідності їх використовувати, по-друге, «мова» графів та таблиць не зовсім проста та зрозуміла дітям, внаслідок чого необхідне спеціальне ознайомлення з ними (приклад: з села Тернівка у село Рушничок ведуть три дороги, а з села Рушничок у село Барабольки — чотири дороги. Скількома способами можна потрапити з села Тернівка у село Барабольки через село Рушничок? Розв'язок: $3 \cdot 4 = 12$ способів).

Прийом графічного та предметного моделювання є важливим засобом розв'язування задач підвищеної складності. Предметне та графічне моделювання математичної ситуації при розв'язуванні задач давно застосовується у шкільній практиці. Значення наочності як засобу розвитку більш складних форм конкретного мислення та формування математичних понять

полягає в тому, що, як відзначає Л. Ш. Левенберг, «рисунок, схеми та креслення не лише допомагають учням у свідомому виявленні закритих залежностей між величинами, але й спонукають активно мислити, шукати більш раціональні шляхи розв'язування задач, допомагають не лише засвоїти знання, але й оволодіти вмінням застосовувати їх».

Таблиця — це теж модель задачі, але більш абстрактна, ніж схематичний рисунок або креслення.

Навчання моделювання умов задачі включає ряд етапів:

1. Першочергово текст задачі підвищеної складності виписується на дошці та колективно аналізується. Кожне висловлення дітей обговорюється і доводиться. В результаті одержують графічне зображення задачі.

2. Використання моделювання умов задачі при роботі з текстами задач різного виду спочатку колективно, а потім індивідуально.

3. Ознайомлення учнів з різними способами моделювання, надання права вибору способу.

4. Навчання розв'язку задачі на основі способу, який самостійно обраний дитиною.

Специфіка комбінаторних задач і методів їхнього розв'язку вимагає від вчителя певного рівня математичної підготовки. Насамперед, вчитель повинен, розв'язуючи нескладні комбінаторні задачі, вміти грамотно здійснювати перебір можливих варіантів і при цьому бути впевненим у тому, що цей перебір здійснений правильно.

Література

1. Бунимович Е. А. Вероятностно-статистическая линия в базовом школьном курсе математики // Математика в школе. — 2002. — № 4. — С. 52–58.
2. Левенберг Л. Ш. Рисунки, схемы и чертежи в начальном курсе математики. Из опыта работы / Л. Ш. Левенберг; под ред. М. И. Моро. — М.: Просвещение, 1978. — 126 с.
3. Макарычев Ю. Н. Элементы комбинаторики / Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк // Математика в школе. — 2004. — № 6.
4. Фресс П. Экспериментальная психология. Вып. 5 / П. Фресс, Ж. Пиаже. — М., 1975.

І. М. ТОПОР,

зав. НМЛ безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу та основ здоров'я,

Л. В. ПОЛЕЩУК,

методист НМЛ безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу та основ здоров'я

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ В 5-Х КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРЕДМЕТА «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я»

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2013/2014 навчальному році 5-ті класи загальноосвітніх навчальних закладів перейдуть на навчання за новими програмами для учнів 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України за адресою: www.mon.gov.ua.

Для учнів 6–11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться в листі Міністерства від 01.06.2012 року № 1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій з базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 17–22, 2012 р.).

Що стосується викладання предмета «Основи здоров'я», то на його вивчення в 5-х класах усіх загальноосвітніх навчальних закладів, відповідно до зазначених Типових навчальних планів, передбачена 1 година на тиждень.

Державний стандарт визначає здоров'язбережувальну компетентність як ключову, що формується на міжпредметному рівні шляхом інтеграції у зміст всіх предметів інваріантної та варіативної складових Типових навчальних планів, і як предметну, що формується в результаті засвоєння змісту предметів освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура».

Компетентнісний підхід до вивчення предмета «Основи здоров'я» вимагає продовження формування в учнів навичок здорового і безпечного способу життя, здатності передбачати ризики небезпеки та зменшувати їх вплив.

Змістову лінію «Основи здоров'я», підпорядковану загальній меті — формування і розвиток здоров'язбережувальної компетентності учнів, структуровано за чотирма розділами: «Здоров'я людини», «Фізична складова здоров'я», «Соціальна складова здоров'я», «Психічна і духовна складові здоров'я». Зазначені розділи є наскрізними для початкової і основної школи, що забезпечує наступність вивчення предмета. Водночас концентричний спосіб систематизації змісту дозволяє змінювати і ускладнювати навчальний матеріал, змінювати порядок його вивчення відповідно до конкретних пізнавальних ситуацій.

З метою формування ціннісного компонента здоров'язбережувальної компетентності необхідно активізувати мотиваційну і виховну функцію навчання, задіювати емоційність навчального матеріалу, що дозволяє формувати позитивний світогляд дитини у ставленні до самого себе й до інших людей. Мотивування і виховання учнів необхідно базувати на позитивних мотивах навчання, активізації їхніх пізнавальних потреб та інтересів. Цьому сприятиме використання завдань на розвиток мотивації: ігрові ситуації та рухливі паузи, персоналіфікація запитань, виконання творчих завдань, ілюстрації, цікаві факти, гуморески. Особливої уваги заслуговує включення в навчальний процес опори на життєвий досвід учнів.

Діяльнісний підхід до вивчення предмета «Основи здоров'я» забезпечується відпрацюванням практичних дій при вивченні кожної навчальної теми. Нова навчальна програма з предмета складається з двох частин (понятійної і діяльнісної) і передбачає вправи для відпрацювання ключових умінь і навичок щодо збереження життя і зміцнення здоров'я (наприклад, виконання вправ для розвитку життєвих навичок, відпрацювання алгоритму дій, моделювання поведінки, розробка пам'яток тощо). Виконання зазначених вправ є обов'язковим елементом навчальних занять відповідної тематики. Знаком * позначено вправи, які потрібно виконувати учням не лише в класі, а й вдома з допомогою дорослих.

Для реалізації особистісно орієнтованого підходу до вивчення предмета «Основи здоров'я» доцільно використовувати навчальні тексти, відеофрагменти, які передбачають рефлексію — встановлення зворотнього зв'язку між зовнішнім світом і внутрішнім станом учня, спеціально дібраними завданнями (наприклад: Як ти поведишся в такій ситуації? Що тобі подобається або не подобається в запропонованих порадах? тощо), що потребують осмислення дій, колективної комунікації, де кожен учень має змогу реалізувати власний потенціал.

Особливість методики проведення уроків з предмета «Основи здоров'я» полягає в тому, що оволодіння сприятливими для здоров'я і розвитку особистості життєвими навичками потребує багаторазового вправління, насамперед в процесі групової взаємодії.

Ефективним на уроках є впровадження сучасних педагогічних технологій, що ґрунтуються на використанні методів інтерактивного навчання, у тому числі й системи завдань і вправ, зорієнтованих на діалогові форми навчальної взаємодії, використання елементів тренінгових форм, проектної діяльності, ведення індивідуальних і колективних портфоліо.

З числа методів інтерактивного навчання, які є найефективнішими на уроках з «Основ здоров'я», пропонуємо такі.

Обговорення. Забезпечує кожному учаснику навчального процесу можливість висловити власні думки і погляди щодо конкретного питання. Невеликі групи, 5–7 учнів, найоптимальніші для обговорення, оскільки кожен член групи має нагоду висловитися, хоча це можна здійснити і фронтально.

Показ/демонстрація. Забезпечує зв'язок між «знати про» і «бути спроможним зробити». Демонстрацію можна вважати ефективною, якщо учні можуть чітко бачити і розуміти те, що відбувається, та коли мають місце короткі пояснення вчителя і групові обговорення протягом показу.

Аналіз окремої життєвої ситуації. Стосується заздалегідь визначених сценаріїв, випадків, що ґрунтуються на ситуаціях з реального життя, які учні спостерігають, аналізують, роблять висновки, дають рекомендації.

Концептуальна карта (опорна схема). Складання концептуальних карт часто застосовується для того, щоб можна було побачити зв'язок між новою і відомою інформацією. Також цей метод використовується для того, щоб визначити основні поняття або показати зв'язки між поняттями, схематично відобразити структурні компоненти інформації.

Коло знання. Цей метод допомагає залучати кожного учасника до обговорення наданих вчителем фактів з товаришами в групі, а потім — до обміну думками спочатку в іншій групі (кожний учасник переходить в іншу групу як носій частини нової інформації). Насамкінець, члени кожної групи в оновленому складі представляють перед своєю або всіма групами отримані в результаті обговорення знання. Для використання цього методу потрібно заготувати картки з інформацією, яка має бути раціонально викладеною, добре оформленою; найчастіше надається така інформація, яку можна швидко запам'ятати та легко викласти її членам групи.

«Павутиння». Метод зорової репрезентації зв'язків між фактами, поняттями, наслідками чи подіями. Його застосування дозволяє досліджувати й упорядковувати інформацію в певній послідовності за ієрархічним змістом. «Павутиння» зручно будувати на основі будь-якої концептуальної карти.

Уявний образ. Метод спрямований на формування навичок створення уявного (віртуального) образу предмета чи об'єкта, події або ситуації. Це розвиває уяву та творче мислення.

Підручники з «Основ здоров'я» для 5-х класів

На конкурсній основі відібрано два підручника з «Основ здоров'я» для 5 класів загальноосвітніх навчальних закладів:

— «Основи здоров'я. 5 клас», авт.: Т. Є. Бойченко, С. В. Василенко, Н. Г. Гуштіна, І. П. Василашко, Н. С. Коваль, О. К. Гурська, вид-во «Генеза»;

— «Основи здоров'я. 5 клас», авт.: І. Д. Бех, Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, С. В. Страшко, вид-во «Алатон».

Зміст, структура, методичний апарат підручників підпорядковані загальній меті — формуванню і розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів.

15 навчальних закладів Одеської області братимуть участь в проектах «Європейські стандарти якісної превентивної освіти».

Проект Євросоюзу, що реалізується через громадську організацію «Дитячий фонд «Здоров'я через освіту»», передбачає запровадження європейських стандартів якісної превентивної освіти, запобігання стигмі і дискримінації, інтеграції ВІЛ-інфікованих дітей до шкільного середовища, розбудову партнерства з батьками, учнями, державними установами і громадськими організаціями.

Дитячий фонд «Здоров'я через освіту» за фінансування Глобального Фонду для боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією реалізує також проект «Посилення спроможності педагогів у забезпеченні дієвої профілактики ВІЛ/СНІДу, протидії стигмі і дискримінації». Цей проект передбачає підготовку фахівців післядипломної і додипломної освіти для подальшого навчання педагогів навчальних закладів, а також забезпечення навчальних закладів комплектами сучасних видань для педагогів і учнів.

Обидва проекти спрямовані на виконання заходів Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки. Їх реалізація забезпечить зростання індикатора UNGASS № 11 на 19 %, підвищить рівень толерантності серед педагогів на 15 %, рівень обізнаності підлітків 15–17 років з питань ВІЛ/СНІДу на 30 %, збільшить на 15 % кількість навчальних закладів, які мають підготовлених педагогів з питань інтеграції ВІЛ-інфікованих дітей до шкільного середовища.

С. В. НАЗАРАТІЙ,

вчитель математики Одеського приватного навчально-виховного комплексу
«Дошкільний навчальний заклад — спеціалізована загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів “Хабар”»

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У зв'язку з реалізацією нової редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти») у 2013/2014 навчальному році основною метою освітньої галузі «Математика» є формування в учнів математичної компетентності на рівні, достатньому для забезпечення життєдіяльності у сучасному світі, успішного оволодіння знаннями з інших освітніх галузей в процесі шкільного навчання, забезпечення інтелектуального розвитку учнів, розвитку їх уваги, пам'яті, культури мислення та інтуїції.

Компетентнісний підхід у навчанні сприятиме подоланню прірви між освітою й потребами життя. Поняття «компетентність» розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності.

Які ж основні складові компетентності?

По-перше, знання, але не просто інформація, а швидко змінювана, динамічна, різноманітна, яку треба вміти знайти, відокремити від непотрібної, перевести у досвід власної діяльності.

По-друге, вміння використовувати знання в конкретній ситуації; розуміти, яким чином добути це знання, для якого знання який метод потрібний.

По-третє, адекватне оцінювання себе, світу, свого місця в світі, конкретного знання, необхідності чи зайвості його для своєї діяльності, а також методу його здобування чи використання.

На підставі міжнародних і національних досліджень вчені Національної академії педагогічних наук України виокремили кілька наскрізних для всіх рівнів шкільної освіти ключових компетентностей: ціннісно-сміслова, навчально-пізнавальна, загальнокультурна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, компетенція особистісного самовдосконалення.

Вже кілька років вчителі колективу, серед яких і я, працюють над проблемою «Створення оптимальних психолого-педагогічних умов для здійснення компетентнісного підходу в процесі навчання та виховання».

Основні завдання, які мають вирішувати педагоги:

1. Виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до народу України, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки.

2. Розвиток ключових компетенцій учнів, досягнення високого рівня соціальної зрілості.

3. Впровадження компетентнісного підходу до організації навчального процесу і системи оцінювання та контролю рівня навчальних досягнень учнів.

4. Сприяння формуванню комунікативної компетенції учнів та вихованців, розвитку високої мовної культури, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

5. Створення оптимальних умов для формування життєвих компетентностей дітей шкільного віку.

6. Вивчення та втілення оптимальних форм і методів навчання та виховання.

7. Створення здоров'язберігаючого середовища, формування навичок здорового способу життя.

3 точки зору компетентнісно зорієнтованого підходу до організації навчально-виховного процесу зміст математичної освіти має бути спрямований на досягнення таких цілей:

— інтелектуальний розвиток учнів, формування видів мислення, характерних для математичної діяльності і необхідних людині для повноцінного життя у суспільстві;

— оволодіння прийомами математичної діяльності, які необхідні при вивченні суміжних предметів для продовження навчання та в практичній діяльності;

— формування уявлень про математику як форму опису і метод пізнання дійсності;

— виховання учнів у процесі навчання математики;

— формування позитивного ставлення та інтересу до математики.

Математичні компетентності складають основу для формування ключових компетентностей. У вітчизняних та закордонних педагогічних дослідженнях представлені різні підходи й відповідно різні класифікації компетентностей, зокрема математичних, якими має володіти випускник загальноосвітнього закладу.

Математична компетентність — це вміння працювати з числовою інформацією, володіння математичними вміннями.

Відомий сучасний науковець С. А. Раков поняття «математична компетентність» трактує як спроможність особистості бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і метод математичного моделювання, будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень. До математичних компетентностей відносять ме-

тодологічну, процедурну, логічну, дослідницьку та технологічну компетентності.

Предметні компетенції формуються в процесі засвоєння учнями змісту навчального предмета, зокрема, математики, тобто вони розглядаються як соціально закріплений результат навчання.

Далекими від математичної компетентності є просте запам'ятовування формул, вміння застосовувати лише готові схеми розв'язання формальних задач й описування математичних понять за допомогою побутових термінів. Математична компетентність означає, різною мірою, здатність і бажання використовувати математичні способи мислення (логічне та просторове) та викладу (формули, моделі, конструкції, графіки, діаграми). Математична компетентність будь-якого спеціаліста розглядається як обов'язковий елемент його загальної культури. На відміну від наукових знань, компетентності можна набути тільки через діяльність та ситуацію.

Розглянемо складові математичної компетентності особистості, їх сутність, напрями набуття та приклади, що сприяють формуванню.

I. Методологічна компетентність (уміння оцінювати доцільність використання математичних методів для розв'язування практичних та прикладних задач):

- а) дослідження задач;
- б) моделювання;
- в) аналіз розв'язування задач;
- г) формулювання задачі за проблемою;
- д) подолання перешкод з метою постійного удосконалення.

Буквально з перших кроків вивчення математики учні вчать створювати (будувати) математичні моделі, тобто (мовою математики) робити описи деяких реальних процесів чи об'єктів. Тут не обійтися без числових та буквених виразів, рівнянь та нерівностей (а також їх систем), функцій і графіків, геометричних фігур і залежностей між геометричними величинами тощо.

Наприклад, у 7-му класі при вивченні теми з алгебри «Лінійна функція» пропонується виконати такі завдання: «Записати формулу для обчислення вартості телеграми, що складена з n слів, якщо вартість визначається так: кожне слово коштує 5 коп., додають ще 5 коп. і одержану суму збільшують на 20 % від доданої вартості» або подібне: «Абонентська плата за телефон складає 7 грн 34 коп. Вартість 1 хвилини місцевих розмов 2 коп., при цьому вартість 100 хв. розмов входить до абонплати. Запишіть формулу для знаходження місячної плати за телефон, якщо протягом місяця абонент здійснював лише місцеві розмови загальною тривалістю $n \times b$, де $n > 100$ ».

Без математичного апарату не можуть існувати фізика, технічні науки, архітектура, економічні науки. Однак більшість учнів шкільні

предмети сприймає по-різному, далеко не всі учні вбачають зв'язок між математичними дисциплінами. Мотивувати вивчення в школі деяких важливих тем (векторів, тригонометричних функцій, інтегралів, похідних, комплексних чисел тощо) лише тим, що цей матеріал знадобиться у майбутньому, недоцільно — така мотивація дуже слабка. Краще показати, що набуті знання застосовуються для розв'язання практичних задач та задач з іншого предмета.

При вивченні лінійної функції (прямої пропорційності), оберненої пропорційності, можна використовувати залежність: між відстанню, швидкістю та часом при рівномірному русі; масою, густиною та об'ємом; силою, прискоренням і масою тіла.

Учням 8-го класу можна запропонувати таке завдання: «Для визначення глибини підземного колодязя спелеолог кинув на дно колодязя камінь і через 4 сек. почув звук від його падіння. Зважаючи на те, що швидкість звуку рівна 340 км/год., а камінь при падінні за перші t сек. пролітає $5t^2$ м, знайти глибину колодязя».

II. Процедурна компетентність (уміння розв'язувати типові математичні задачі):

- а) алгоритми розв'язування задач;
- б) відтворення тексту задач;
- в) уміння систематизувати і розв'язувати типові задачі або зводити до відомої;
- г) використання інформаційних джерел.

Всі математичні компетентності є взаємопов'язаними. У процесі вивчення рівнянь та нерівностей, як і будь-якої іншої змістової лінії курсу алгебри та початків аналізу, в учнів формуються практично всі математичні компетентності. При організації навчання на кожному уроці слід акцентувати увагу на формуванні тієї компетентності, на яку першочергово спрямована відповідна навчальна діяльність.

Для прикладу зупинимося на вивченні тригонометричних рівнянь (10-й клас). Вивчаючи тригонометричні рівняння, що безпосередньо не зводяться до найпростіших, доцільно навести для учнів такі орієнтири:

— спробуємо звести всі тригонометричні функції, що містяться у рівнянні, до одного аргументу;

— якщо вдалося звести до одного аргументу, то спробуємо всі тригонометричні вирази звести до однієї функції;

— якщо до одного аргументу вдалося звести, а до однієї функції — ні, то спробуємо звести рівняння до однорідного;

— в інших випадках переносимо всі члени в один бік і спробуємо одержати добуток або використовуємо спеціальні прийоми розв'язування.

Також доцільно навести учням орієнтир для відбору коренів тригонометричних рівнянь:

— знайти спільний період (бажано найменший) усіх тригонометричних функцій, що входять у запис рівняння (якщо він існує);

— на цьому періоді відбирати корені, відхиляючи сторонні.

У класах, що навчаються за програмою академічного рівня на розв'язування рівнянь, відмінних від найпростіших, виділяється 4–5 годин. Плануючи систему уроків щодо розв'язування тригонометричних рівнянь, вчитель повинен враховувати процедурну математичну компетентність учнів, яку потрібно формувати:

— розв'язування тригонометричних рівнянь за допомогою безпосередньої заміни змінних та зведення тригонометричних функцій, що входять до рівняння, до одного аргументу, а потім усіх тригонометричних виразів до однієї функції;

— розв'язування тригонометричних рівнянь, що зводяться до однорідних;

— розв'язування тригонометричних рівнянь виду $f(x) = 0$ за допомогою розкладу функції $f(x)$ на множники;

— відбір коренів тригонометричних рівнянь;

— систематизація прийомів розв'язування тригонометричних рівнянь та розв'язування систем тригонометричних рівнянь.

Під час проведення вищезазначених уроків доцільно поєднувати фронтальну, групову та індивідуальну форми роботи, пропонувати учням самостійні роботи навчального характеру.

III. Логічна компетентність (володіння дедуктивним методом доведення та спростування тверджень):

а) володіння й використання апарата дедуктивних теорій;

б) удосконалення власних математичних уявлень;

в) дедуктивне доведення й обґрунтування розв'язування задач;

г) математична та логічна символіка на практиці.

Учні (навіть тих, хто з математикою на «Ви») захоплюють завдання на знаходження помилки, а також математичні софізми, логічні задачі. І саме такі завдання стимулюють процес мислення й логічні міркування. Крім знань тут необхідні спостережливість, вміння аналізувати й порівнювати, проводити аналогії та узагальнення, робити висновки.

Гра «Знайди помилку» часто доцільна при перевірці правильності розв'язання домашніх завдань (на дошці допускаються помилки, діти повинні їх знайти та виправити).

Математичні софізми. 5-й клас: Беремо правильну рівність: $35 + 10 - 45 = 42 + 12 - 54$. В обох частинах рівності винесемо спільний множник за дужки:

$$5 \cdot (7 + 2 - 9) = 6 \cdot (7 + 2 - 9).$$

Поділимо обидві частини на однаковий множник і отримаємо: $5 = 6$. Завдання: пояснити у чому помилка.

Подібні завдання є надзвичайно корисними

ще й тому, що показують учням, на скільки важливо не допускати порушень математичної чіткості, неточності висловлювань, неохайності у кресленнях, інтуїтивних відповідей. Адже часто, упускаючи певний аспект (який дітям, можливо, здається несуттєвим і його виправлення вчителем вони сприймають як зайву прискіпливість), ми порушуємо логіку і приходимо до хибних висновків.

Наприклад, в означенні паралельних прямих суттєвим є зауваження, що прямі розміщені на одній площині. Інакше прямі можуть бути не лише паралельними, але й мимобіжними.

У випадку формулювання невірною твердження варто відразу проаналізувати з учнями, чи можливо замінити «зразок» наведеним формулюванням, чи не змінює воно суті. І за допомогою контрприкладів домагатися, щоб учні усвідомили, в чому саме сутність допущеної помилки. Треба привчати учнів ставити собі запитання: «чому?», «на якій підставі?».

Корисними є завдання на складання формулювань, відмінних від тих, що подано у підручнику, але які правильно передають зміст тверджень. Можна влаштовувати конкурси на краще твердження, адже елементи гри є незамінними в роботі з дітьми. Показовим є означення квадрата на уроці геометрії у 8-му класі: учні можуть спиратися на поняття паралелограма, ромба чи прямокутника.

На етапі перевірки виконання домашнього завдання проводиться доведення теорем, лем чи наслідків з них. Цінними є альтернативні доведення (або лише фрагменти доведень) тих чи інших тверджень. Вивчаючи відому теорему Піфагора, варто познайомити учнів з кількома способами її доведення, звичайно за участю дітей. Безсумнівним є той факт, що краще розв'язати одну задачу кількома способами, ніж кілька задач одним способом.

Виконання завдання «Закінчіть речення» в ході актуалізації знань. На прикладі до теми «Відношення та пропорції» в 6-му класі:

— Відношенням двох чисел називають...

— Відношення не зміниться, якщо його члени...

— Швидкість — це відношення...

— Масштаб карти — це відношення...

— Пропорцією називають...

— У правильній пропорції добуток...

— Щоб знайти крайній член пропорції, потрібно...

— Щоб знайти середній член пропорції, потрібно...

Здійснення порівняльних характеристик математичних об'єктів є ефективним засобом узагальнення та систематизації знань. Наприклад, арифметична і геометрична прогресії (9-й клас), властивості функцій $y = \sin x$ та $y = \cos x$ (10-й клас). Результати порівняння варто занести до таблиці.

Створення математичного словника, написання математичного диктанту, виконання за-

вданий, спрямованих на грамотне написання, говоріння та вживання числівників, математичних термінів і математичної символіки сприяють формуванню грамотного, логічно правильного мовлення.

IV. Дослідницька компетентність (володіння методами дослідження практичних та прикладних задач математичними методами):

а) формування задач на основі ідеалізації, узагальнення, специфікації;

б) побудова комп'ютерної моделі задачі;

в) перевірка гіпотез за відомими методами і власним досвідом;

г) систематизація збудованих результатів.

Можна запропонувати учням практико орієнтовані задачі, тобто завдання з практичним змістом, що орієнтують учнів на математичне дослідження реального світу.

5-й клас (в ході вивчення теми «Масштаб»): За картою визначити відстань від Рені до Одеси та розрахувати кількість пального, що необхідно для поїздки в обидва кінці, коли на 100 кілометрів витрачається 8 літрів пального. Визначити вартість поїздки, враховуючи ціну пального — 10 гривень 50 копійок за 1 літр.

При вивченні початкового геометричного матеріалу у 5–6-х класах, як приклад, можна запропонувати такі завдання:

Задача на знаходження периметра. Необхідно огородити садову ділянку прямокутної форми. Скільки метрів огорожі необхідно виготовити, якщо довжина ділянки 50 метрів, а ширина — 20 метрів?

Завдання-дослідження на визначення залежності між величинами. Експериментально за допомогою доступних предметів, що мають круглу форму, нитки, лінійки та нескладних обчислень встановити залежність між довжиною кола та його діаметром. Результати дослідження занести в таблицю, самостійно зробити висновок.

V. Технологічна компетентність (володіння сучасними математичними пакетами):

а) використання основних типів програмного забезпечення, електронних таблиць;

б) оцінювання похибки під час обчислення;

в) побудова комп'ютерної моделі задачі.

У сучасному житті велику роль відіграє вміння працювати на комп'ютері. Учням він допомагає оволодіти навичками самостійного пошуку та опрацювання інформації. Технологічна компетентність передбачає володіння сучасними математичними пакетами (пакети символічних перетворень, динамічної геометрії — Gran-2Д(3Д), електронні таблиці Excel); вміння орієнтуватися в різноманітних програмних середовищах, знати можливості апаратних засобів (наприклад, працювати з програмами створення презентацій, використовувати апаратні засоби: сканер, принтер, веб-камеру тощо); застосовувати технічні засоби автоматизації досліджень (наприклад, опрацьовувати матеріали до дослідницьких проектів).

На уроках математики комп'ютер також стане у нагоді: зручно проводити тестування, будувати графіки, діаграми, демонструвати навчальний матеріал з окремих тем. Учні старших класів можуть створювати навчальні програми в межах створення презентації з викладанням певної теми.

Не залишаються осторонь проекти. Для проектної діяльності важливим етапом є презентація отриманих результатів. Сьогодні найпоширенішими є мультимедійні презентації, що створюються за допомогою програми Microsoft Office PowerPoint. Метод проектів дозволяє перевірити та закріпити теоретичні знання, забезпечує учням можливість набути цінного досвіду для розвитку та функціонування окремих компетентностей і життєвої компетентності, в цілому. Використання комп'ютерних технологій дає можливість привчати учнів до самостійної дослідницької діяльності під час розв'язання завдань практичної спрямованості.

Завдання вчителів природничо-математичного циклу (у першу чергу, вчителів інформатики) — сформувати в учнів чітке усвідомлення, що в сучасних реаліях комп'ютер — це універсальне автоматизоване робоче місце для будь-якої професії, універсальний виконавець алгоритмів та засіб для їх конструювання, інформаційного моделювання, універсальний технічний засіб для автоматизації навчальних досліджень, основа для інтелектуального технологічного середовища.

Формування математичної компетентності учня є системним і включає різні аспекти навчально-виховного процесу: урок як основна форма навчальної діяльності, факультативи, самоосвіта, позакласна робота з математики, яка ґрунтується на індивідуальних особливостях учнів. Звичайно, в системі діяльності кожного вчителя найголовніше місце належить уроку. Адже саме на уроках учні отримують важливі теоретичні знання та вчать практично їх застосовувати.

Література

1. Кравчук В. Алгебра : підручник для 7 класу / В. Кравчук, Г. Янченко. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2007.
2. Кравчук В. Алгебра : підручник для 7 класу / В. Кравчук, М. Підручна, Г. Янченко. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2009.
3. Наволокова Н. П. Практична педагогіка для вчителя. 99 схем і таблиць / Н. П. Наволокова, В. М. Андреева. — Х. : Основа, 2008.
4. Раков С. А. Формування математичних компетентностей випускника школи як місія математичної освіти // Математика в школі. — 2007. — № 5.
5. Чернишова Р. Мета сучасної школи — компетентність / Р. Чернишова, В. Андрюханова // Директор школи. — 2001.

УДК 372.874:7

Л. В. ВОВК,

ст. викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти ООІУВ,

Н. В. ШАТАЙЛО,

методист НМЛ творчого розвитку особистості ООІУВ

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «МИСТЕЦТВО» У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Школа повинна бути не коморою знань, а середовищем думки. Тоді предмет, що його викладає вчитель, стає не кінцевою метою його діяльності, а засобом розвитку.

В. Сухомлинський

Головною ознакою 2013/2014 навчального року є запровадження з 5-го класу нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти у відповідності до якого розроблено і нові навчальні програми, що «ґрунтуються на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та інтегративного підходів» [9].

Для педагогічних працівників, які забезпечують художньо-естетичну освіту, майже всі означені засадничі основи у визначенні змісту навчання та організації навчально-виховного процесу є звичними: викладені в Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004 р.), методичних посібниках, розтлумачені у методичних рекомендаціях ООІУВ, на сторінках фахового журналу «Мистецтво та освіта» протягом останніх 10 років. Новим є те, що із затвердженням останньої редакції освітнього стандарту запровадження компетентісно спрямованого, діяльнісного і розвивального навчання стає обов'язком кожного вчителя. Тож, готуючись до нового навчального року, необхідно почати з перегляду вже існуючих нормативних і науково-методичних матеріалів щодо художньо-естетичного виховання та мистецької освіти. Зазначені джерела¹ підготують до сприй-

мання модернізаційних ідей, що закладені у стандартах і програмах нового покоління. Відновивши в пам'яті основоположні науково-методичні рекомендації щодо мистецької освіти в загальноосвітніх навчальних закладах, слід перейти до вдумливого вивчення як загальних положень нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, так і положень освітньої галузі «Мистецтво». Перш за все, звернімо увагу на те, що в основній школі змінилась назва галузі, до якої входять мистецькі предмети. Назва «Мистецтво» більш точно віддзеркалює змістове наповнення шкільної художньо-естетичної освіти. Варто зазначити, що суттєвою ознакою нового освітнього стандарту і нових програм є ущільнення змісту, максимальна його конкретизація, спрямованість на кінцевий результат.

Наступне, на що слід звернути увагу, — це базування і стандарту, і нових програм на засадах компетентісної парадигми. На цьому аспекті інновацій доцільно зупинитися окремо. Невипадково ж відомий вчений-педагог, філософ С. Клепко до своєї публікації, пов'язаної з компетенізацією освіти, додав епіграф: «Визначте значення слів, і ви позбавите людство половини його помилок» (Рене Декарт) [5]. Якщо розуміти поняття «компетентність у звичному значенні як сукупність знань, умінь і навичок у певній сфері діяльності, то не буде зрозумілою сутність змін: начебто відбувається проста зміна термінів «знає, уміє» на «компетентний». До того ж, і терміни «парадигма», «освітня парадигма», які сьогодні досить часто зустрі-

¹ Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2004. — № 10; Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. Масол. — Х.: Веста; Ранок, 2006; Масол Л. Зрозуміти гармонію світу // Коментар до інформаційного збірника. — 2009. — № 10; Масол Л. Методика навчання мистецтва в основній школі: метод. посіб. для вчителів / Л. Масол. — К.: Шкільний світ, 2012; Вчителям музики та образотворчого мистецтва // Наша школа. — 1998. — № 4. — С. 62–65; Мистецька освіта — шлях до розвитку ключових компетентностей учнів // Наша школа. — 2009. — № 4. — С. 185–188; Організаційно-методичні засади впровадження курсу «Художня культура в 10 класі» та його роль у формуванні світогляду старшокласників // Наша школа. — 2010. — № 4.

— С. 153–162; Методичні рекомендації щодо реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво» Державного стандарту початкової загальної освіти у 2012/2013 навчальному році // Наша школа. — 2012. — № 4. — С. 37–39; Діяльнісний підхід до навчання художньо-естетичних дисциплін — ключ до реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.osvitaodessa.org/?mod=metod>.

чаються в педагогічній літературі, багатьом нічого не пояснюють.

«Парадигма» (від грецького — «приклад», «зразок», «модель»). На підставі узагальнення доступної інформації, «педагогічну парадигму» будемо трактувати як основну ідею, базову модель або стратегію освіти, що передбачає переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу, квінтесенцію педагогічних поглядів або теорій на певному етапі суспільного розвитку [4; 5; 7; 8].

У межах старої освітньої парадигми, яку називають раціонально-технократичною або парадигмою відчуження [11], формується людина, яка знає й уміє — людина-виконавець. У координатах цієї парадигми «учень орієнтований на отримання об'єктивних, точних знань, на точне їх відтворення. Таке навчання формує одномірний раціональний тип мислення. Проте сучасна культура з її неоднозначністю оперує не лише логічними поняттями й усталеними категоріями, вона сповнена феноменами невизначеності, непередбаченості, тому потребує гнучкої, рухливої свідомості... Недостатньо мати доступ до світових інформаційних ресурсів, треба бути готовим до адекватного їх розуміння і тлумачення, критичного осмислення і конструктивного застосування знань на благо, а не на шкоду людині, тобто мати духовний імунітет проти можливих руйнівних впливів техногенного соціуму» [7].

Нова освітня парадигма розглядає знання, уміння та навички учнів не як мету і основу змісту освіти, «а як засіб, матеріал моделювання знання, необхідного завтра. Знання, уміння та навички стають допоміжним компонентом змісту освіти, інструментом» виховного впливу та розвитку особистості, засобом формування ціннісних орієнтацій [8]. У координатах компетентнісної освітньої парадигми фізично здорова й психічно розвинена особистість розглядається як «основний ресурс, що визначає поступальний рух суспільства» [1].

Оскільки в основній школі «зміст освітньої галузі спрямований на розширення в процесі опанування творів мистецтва і художньо-практичної діяльності набутих у початковій школі ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей» [2] зосередимо нашу увагу саме на них. Почнемо з ключових.

За визначенням освітнього стандарту «ключова компетентність — це спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів» [2], тобто формується на міжпредметній основі і є інтегрованим результатом. Відтак, доцільно виявити можливості впливу шкільних мистецьких предметів на формування такого базового показника результативної характеристики навчально-виховного процесу, як володіння учня-

ми ключовими компетентностями. А можливості ці унікальні, оскільки мистецтво, віддзеркалюючи навколишній світ зі всіма його проявами, є універсальним інтегратором. До того ж «інтеграція знань і вмінь учнів визначається як один із перспективних напрямів модернізації сучасної школи» [5]. Звідси — важливе завдання вчителів мистецьких дисциплін: знаходження точок перетину змісту програм предметів освітньої галузі «Мистецтво» зі змістовим наповненням усіх інших галузей освітнього стандарту. На тлі ознайомлення з програмами предметів, які вивчаються в 5-му класі, спілкування і консолідації зусиль з колегами, слід шукати спільні категорії, поняття, схожі процеси, явища, що викликають «суголосні почуття» і сприяють, на цій основі, міцності та багатовекторності знань.

Скажімо, багато спільного у програмах з мистецтва та української літератури, наприклад, образна природа мистецтва. У програмі 5-го класу з літератури йдеться про образне слово як першоелемент літератури, а в об'язковому та музичному мистецтві про колір-образ, ритм-образ як засоби образного втілення задуму художника і композитора.

Умови для поєднання зусиль вчителів літератури та мистецьких предметів, які працюватимуть у 5-му класі, виникають також при вивченні першоджерел мистецтва: фольклору, народного декоративного мистецтва та обрядовості.

Таке поєднання педагогічних зусиль гарантовано дозволить учням досягти результату, а саме: розуміти специфіку художнього образу, розрізняти і називати види мистецтва, вміти відрізнити художню творчість від інших видів діяльності людини, що і є спільною вимогою результативної частини обраних для прикладу програм. Крім того, спільні зусилля педагогів сприятимуть формуванню таких ключових компетентностей, які в програмі з української літератури пов'язані з умінням учнів «висловлювати власні міркування про зміст казок (читай — творів мистецтва), виражати особисте ставлення до зображуваного, проводити аналогії із сучасним життям».

Більш глибокому проникненню в сутність музичного та візуального художнього образу, появі емпатійних переживань сприятиме і різне читання літературних творів, основане на відтворенні емоцій та почуттів персонажів, що, в свою чергу, створить підґрунтя для розуміння сутності засобів вираження у такому виді мистецтва як театр, сприятиме емоційно-ціннісному розвитку особистості.

Ще один аспект спільної діяльності педагогів різних освітніх галузей — це реалізація змісту програм предметів на прикладах місцевого матеріалу: зокрема, творчості митців-земляків — співців рідної землі, історичних пам'яток рідного краю (міста, села), етнорегіональних традицій, рослинного і тваринного світу та його збереження.

У 5-му класі діти вперше опиняються в ситуації самостійного планування власної навчальної діяльності, тому продовжити один з пріоритетних напрямків розвитку учнів початкової школи (набуття загальнонавчальної компетенції) стає обов'язком і вчителів образотворчого та музичного мистецтва. Практична діяльність учнів на уроках мистецтва створює невичерпний резерв можливостей впливу на формування навчально-організаційних, загальнонавчальних, загальнопізнавальних і контрольно-оцінних компетентностей учнів. Скажімо, практично на кожному уроці образотворчого мистецтва є можливість сформувати навички учнів: відповідально і свідомо добирати необхідне навчальне обладнання, підтримувати порядок на робочому місці, орієнтуватися в тривалості практичної роботи, визначати її кінцеву мету, приступати до роботи після обдумування її послідовності, працювати самостійно, у парі, групі, колективі, що є основою навчально-організаційних діяльнісних навичок.

Зображення тісно пов'язані зі спостереженнями, а ті — з аналізом форми, переливів кольору, світла. У композиціях об'єкти зображення групуються певним чином, за певними ознаками в контексті визначеного творчого завдання. Звідси — можливість предмета впливати на загальнопізнавальний розвиток учнів.

Малюючи чи створюючи аплікацію, в процесі ліплення чи то в процесі будь-якої іншої творчої діяльності учні говорять, але мовчки, «про себе». А за умови, коли йдеться про власну інтерпретацію творів мистецтва, на що націлює програма «Мистецтво», виникає величезний резерв для розвитку зв'язного мовлення, висловлення власних суджень з приводу твору мистецтва чи з приводу аналізу і оцінки власних творчих робіт, власного співу, музикування. Тут варто нагадати про «технологію фасилітованої дискусії», яка активно рекомендується вчителям художньої культури авторами-розробниками навчально-методичного комплексу з художньої культури і яка в країнах Європи виникла саме як технологія розвитку мовлення підлітків у процесі сприймання творів мистецтва. Важливою ознакою технології є відсутність додаткової інформації про авторів творів, час їх створення, художні засоби. Увага «спрямовується на розвиток навичок пильно спостерігати картини, занурюватися у музичний твір і уявляти художній образ, відчувати епоху, в яку його написано. Наявність назви твору — вже «підказка», що не спонукає до глибокого «вдивляння чи вслуховування, вичерпування змісту твору із самого твору». Враховуючи високу результативність фасилітованих дискусій, нагадаємо ключові моменти в її організації. Отже, необхідно «дати учням подивитись картину чи прослухати музичний твір. Не повідомляти жодної інформації щодо даного твору. Ставити лише такі запитання: «Що відбувається на цій картині?»»,

«Що ще відбувається на цій картині?». Або: «Що ви уявили під час слухання даного твору?», «Які ще образи виникли при слуханні даного музичного твору?». Як правило, дати відповідь не складно, знання не потрібні, бо достатньо лише подивитись на картину або уважно послухати музику. Учні все активніше починають включатися у розмову. Завдання вчителя — продумати запитання й уміло вводити учнів все глибше і глибше у зміст твору. Відповіді можуть бути вірними по суті, але мати мовні хиби. Реакція вчителя завжди однакова: «Молодець» чи «Правильно», «Так» і т. п.; а далі вчитель перефразовує, правильно і чітко проговорює, слідом за похвалою, висловлену учнем думку. «Важливо не критикувати жодної думки. Дати висловитись кожному. Не приймати чийось сторону. Можна пов'язувати коментарі, схожі думки (І Максим, і Наталка, і Сергій думають, що...). Можна спростовувати думки (Схоже, дехто змінив свою думку...)). У такій розмові «немає місця шаблонам, немає вказівок вчителя, як інтерпретувати твір». Учні потроху привчаються «здобувати знання, а не отримувати їх» [10].

Збагаченню мови і, разом з тим, проникненню в образну сутність зображення сприяє підбір прикметників, які характеризують стан героя, його настрої, характер. Наприклад, до запитання «Чи цей птах радісний?» можна добрати цілу низку синонімічних означень, які відповідають образу: птах нещасний, скривджений, знедолений, покинутий, сумний, похнюплений тощо. Подальше запитання: «А чому ви так вирішили?» спрямує думку дітей від підсвідомого відгуку на побачене до усвідомленого аналізу зображення і виокремлення елементів, які і створюють саме такий образ: крила, голівка опущені, тулуб нахилений, він ледь не падає. В ході інтерпретації, наприклад, життєрадісного музичного твору, спонукати учнів до пошуку відповідних епітетів, порівнянь, характеристик: музика стрімка, сяюча, промениста, переможна тощо. Так непомітно засвоюються засоби творення образу, а слідом за цим і мова учнів збагачується, стає образною.

Розмір статті не дозволяє детально зупинитися на тому, якого значення уроки мистецтва набувають у формуванні в учнів такої ключової компетентності, як інформаційно-комунікаційна. Звернемо лише увагу на те, що у стандарті вона окремо виділена як така, що потребує колективних зусиль усіх вчителів [2]. Уроки музичного й образотворчого мистецтва можуть допомогти учням в опануванні і такою ключовою компетенцією, якою є загальнокультурна компетенція, і яка в мистецтві реалізується через етнокультурні, полікультурні і культурно-дозвілєві компетенції [8]. Що ж до компетенцій, які «реалізуються у прагненні й здатності до раціональної продуктивної, творчої діяльності», то, враховуючи абсолютну діяльнісну сутність уроків мистецтва, вчителям по-

трібно до кожного уроку визначати конкретні завдання, спрямовані на прищеплення навичок продуктивної діяльності.

Ще одну групу компетенцій, які стандартом визначені як обов'язкові, утворюють естетичні міжпредметні компетенції. Ці «складні особистісні утворення міждисциплінарного характеру» передбачають, перш за все, здатність учня орієнтуватися в естетичних параметрах життєдіяльності відповідно до наявних естетичних ідеалів і цінностей, у формуванні яких важлива роль відводиться вчителям художньо-естетичних дисциплін, а шлях — один: залучення учнів до активної пізнавальної і практичної діяльності у царині мистецтва, формування на цій основі предметних мистецьких компетентностей. Щоб вчителі на цьому шляху «не блукали», виокремимо орієнтири — основні компоненти мистецьких компетентностей [8]:

1) художня обізнаність (включає знання й уявлення в галузі мистецтва);

2) художнє сприймання (передбачає осягнення сенсу творів мистецтва);

3) художнє мислення (аналітико-синтезуюча діяльність на основі активізації емоційно-образних та асоціативних комплексів з метою створення власної художньої інтерпретації);

4) художній досвід (самореалізація у царині мистецтва).

На підставі вищезазначеного вибудовується узагальнений алгоритм змісту навчання мистецтва: «сприймання мистецтва — аналіз-інтерпретація художніх творів — основні мистецькі поняття (практичне засвоєння) — емоційно-естетичне самовираження в художньо-практичній творчій діяльності» [8].

Зміст освітньої галузі «Мистецтво» передбачає «цілісний художньо-естетичний розвиток особистості учня», що вимагає координації зусиль педагогів. Тож основна стратегія навчання мистецтва — інтеграція, яку протягом уже більше 10 років пропагують провідні митці-педагоги, у відповідності до нового стандарту і нової програми з площини рекомендованої переходить у площину основної. Саме інтегроване навчання, взаємодія мистецтв створюють передумови формування системи естетичних цінностей як інтегральної основи світогляду.

Нова програма², за якою з 5-го класу в 2013/2014 навчальному році почнуть працювати вчителі музичного й образотворчого мистецтва, і структурою, і змістом сприяє реалізації цієї стратегії, оскільки забезпечує цілісність змісту мистецької освіти в основній школі. Програма складається з блоків відповідно до навчальних предметів: «Музичне мистецтво»

і «Образотворче мистецтво», які можуть викладатися автономно або як інтегрований курс «Мистецтво». Програма побудована за тематичним принципом. Логічна послідовність тем за роками навчання охоплює такі ключові естетичні категорії, як види, жанри, стилі мистецтва. Спільна тематика навчального року конкретизується відповідно до специфіки кожного з блоків програми підтемами. Наприклад, спільна тема року в 5-му класі — «Види мистецтва». У програмі з музичного мистецтва вона реалізується через підтеми «Музика як вид мистецтва», «Народна музика», «Професійна музика», а ті ж «Види мистецтва» у програмі з образотворчого мистецтва розкриваються через підтеми «Графіка», «Живопис», «Скульптура». Четверта підтема року є однаковою: «Взаємодія музики (образотворчого мистецтва) з іншими видами мистецтва». Програма інтегрованого курсу «Мистецтво» увібрала в себе зміст програм автономних курсів: та ж тема року («Види мистецтва») деталізується у підтемах, що увібрали ключові аспекти автономних курсів, зокрема, «Народне і професійне мистецтво» та «Взаємодія і синтез мистецтв». Така ж спорідненість змісту трьох блоків програми спостерігається у 6-му та 7-му класах [9].

Проблемою для вчителів може стати календарне планування, адже всі попередні програми наводили орієнтири у вигляді рекомендованих матеріалів для слухового та візуального сприймання, тем творчих завдань і вправ та виконавського репертуару, художніх, дидактичних матеріалів тощо. Всього цього немає у новій програмі, розставлені лише акценти. Наприклад, у 5-му класі, за яким би варіантом програми не працював вчитель, це — мова різних видів мистецтва. Проте, якщо уважно проаналізувати окремо взяті програми з образотворчого та музичного мистецтва (вид. «Перун», 2005), то виявиться, що акценти і нової програми, і попередніх співпадають. Провідною темою вивчення образотворчого мистецтва в 5-му класі за попередньою програмою є «Художній образ», а у вивченні музики — наголошується на інтонаційно-образному розвитку музики, образній мові музичних, літературних і візуальних творів у порівнянні. Стає зрозумілим, що принципів відмінності між новою і попередніми програмами не існує, адже засоби створення художнього образу — це і є мова різних видів мистецтва.

У конкретному наповненні змісту кожного уроку за новою програмою виявиться досвід і знання вчителя, розуміння ним загальної мети і завдань галузі. Зокрема, зазначено, що «програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Вчитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, а також розробляти худож-

² Програма «Мистецтво» (авт.: Л. Масол, О. Коваленко, Г. Соцька, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, І. Гринчук, Н. Новікова, Н. Овіннікова) розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua) та видрукована у фаховому науково-методичному журналі «Мистецтво та освіта» (№№ 1–2 за 2013 рік).

ньо-практичні й ігрові завдання для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку» [9].

Відповідно до того, що як і в кожному творі мистецтва автор має повну свободу щодо вибору засобів вираження задуму, так і на уроках мистецтва вчитель вільний у виборі змістового наповнення уроку та засобів навчання. Перед вчителем постає завдання не примушувати, а мотивувати учнів до того чи іншого виду художньої діяльності, формувати потребу у виконанні тих чи інших вправ і творчих завдань з метою отримання досвіду художнього самовираження, емоційно-чуттєвого розвитку та загальнокультурного зростання.

Контроль і самоконтроль якості роботи як учнів, так і вчителя здійснюється на підставі аналізу відповідності наявних предметних компетентностей учнів рівню їх загальноосвітньої підготовки, визначених до кожної з тем програми, та «компетентностям, що їх діти набувають на кінець кожного навчального року» [9]. А понад усе, і на цьому наголошується у пояснювальній записці до нової програми, слід пам'ятати, що «предмети мистецтва в загальноосвітній школі мають важливе естетико-виховне спрямування, якому підпорядковуються дидактичні завдання, тому вчитель має сприяти зростанню в учнів інтересу до мистецтва, розвитку здатності емоційно реагувати на художні твори і знаходити в них особистісний смисл... Головне надзавдання вчителя — створити захоплюючу емоційно піднесену атмосферу, щоб кожен урок надихав учнів на творчість — в особистісній і соціокультурній діяльності» [9].

Нова програма містить також настанови щодо особливостей оцінювання результатів навчання, в яких наголошується на багатофункціональності цього процесу, зокрема на єдності діагностичної, коригувальної, стимулюючо-мотиваційної, навчальної, виховної, розвивальної, прогностичної функції оцінки навчальних досягнень учнів. У сфері, де результати в значній мірі залежать від наявних спеціальних здібностей, диференційований підхід до оцінювання набуває важливого значення. Комплексний підхід до оцінювання «дає змогу вчителю об'єктивно, але водночас і гуманно (не пригнічуючи особистість) оцінити тих, хто не має яскраво виражених здібностей, проте характеризується сумлінним ставленням до навчання, активністю, ініціативністю» [9].

В організації навчально-виховного процесу з предметів мистецького циклу в 6–9-х класах основної школи і 10–11-ї старшої школи у 2013/2014 навчальному році ніяких змін не очікується. Учні 6–9-х класів продовжуватимуть вивчення художньо-естетичних дисциплін за тими ж навчальними програмами, що і в минулому навчальному році (вид-во «Перун», 2005 р.; www.mon.gov.ua). Рішення щодо того, в який спосіб буде реалізовано зміст освітньої галузі «Мистецтво», чи то через автономні кур-

си «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», чи інтегрований курс «Мистецтво», як і раніше, приймає загальноосвітній навчальний заклад.

Наприкінці нагадуємо, що:

— навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах МОНмолодьспорту (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua);

— відповідно до рекомендацій Міністерства (лист МОН від 27.01.2009 № 1/9-55), зважаючи на мистецьке наповнення змісту предмета, місцевим керівним органам освіти рекомендовано під час комплектації педагогічних працівників передбачати годинне навантаження з художньої культури насамперед вчителів музичного чи образотворчого мистецтва;

— відповідно до наказу МОНмолодьспорту від 02.08.2012 № 882 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітнім навчальним закладам дозволяється використовувати в організації навчально-виховного процесу тільки ту навчальну літературу, якій надано відповідний гриф МОНмолодьспорту або схвалення для використання в загальноосвітніх навчальних закладах;

— відповідно до Типових навчальних планів для спеціалізованих шкіл і класів з поглибленим вивченням окремих предметів, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів (додатки № 3, 4, 5, 8 до наказу МОНмолодьспорту від 03.04.2012 № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня») на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальну годину. З метою повної реалізації вимог освітньої галузі «Мистецтво» державного стандарту рекомендуємо використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://osvita.kr-admin.gov.ua/docs/do/bazovyi_komponent.doc
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p>
3. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. — 2011. — № 18.
4. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики / за ред. І. Г. Єрмакова. — Запоріжжя: Центр, 2005.
5. Клепко С. Модернізаційні процеси в сучасній освіті / С. Клепко. — К.: Шкільний світ, 2008.
6. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах // Збірник інструкційно-методичних матеріалів Міносвіти України. — 2004. — № 10.
7. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. Масол. — Х.: Веста; Ранок, 2006.

8. Масол Л. Методика навчання мистецтва в основній школі : метод. посіб. для вчителів / Л. Масол. — К. : Шкільний світ, 2012.

9. Навчальні програми для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти). Мистецтво. Програма для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. — Режим доступу :

http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/

10. Просіна О. Технології інтегрованого викладання предметів «Мистецтво» та «Художня культура» в загальноосвітній школі : навч.-метод. посіб. / О. Просіна. — Луганськ : СПД Резніков В. С., 2007.

11. Сучасні шкільні технології. Ч. I. — К. : Ред. Загальнопед. газ., 2004.

УДК 371.315:372.874+7

Л. В. ВОВК,

ст. викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти ООІУВ,

Н. В. ШАТАЙЛО,

методист НМЛ творчого розвитку особистості ООІУВ

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МИСТЕЦТВО» ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПЕРШІ ПІДСУМКИ ТА ЗАВДАННЯ НА НОВИЙ 2013/2014 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Від того, як минуло дитинство, хто вів за руку в дитячі роки, що ввійшло в розум і серце з навколишнього світу, — від цього залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк.

В. Сухомлинський

2012/2013 навчальний рік був визначальним для педагогів початкової ланки освіти. Завершився перший рік впровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти, а тому доцільно зробити певні висновки щодо реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво», визначити проблеми та перспективи.

У минулорічній публікації [1] ми детально зупинялись на ключових моментах викладання предметів мистецтва. Вони залишаються актуальними і у 2013/2014 навчальному році. Як і раніше, особливої уваги вчителів образотворчого, музичного мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво» потребує зміщення акцентів із знаннєвого на розвивальний, піклування про цілісний загальний розвиток дитини, впровадження діяльнісного, компетентісно спрямованого підходу до навчання. Залишається спільною мета: долучити дитину до вироблених людством цінностей, ознайомити з надбаннями національної та світової культури, з її естетично-мистецькими, зображально-моторними, слухацько-виконавськими і творчо-діяльними складовими [3].

Аналіз першого року роботи вчителів мистецьких дисциплін у початковій школі за новими програмами показав, що загалом інноваційні ідеї, закладені в нові програми, знаходять розуміння у все більшого числа педагогічних працівників. Перш за все, збільшилась кількість прихильників інтегрованої стратегії навчання мистецтва. Так, якщо у попередні роки викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» здійснювалося лише у декількох загальноосвітніх

навчальних закладах області, то сьогодні їх понад 200.

Накопичується досвід здійснення внутрішньогалузевої інтеграції: змістове наповнення уроків музичного та образотворчого мистецтва, викладання яких здійснюється за автономними програмами, все частіше відбувається на тлі спільної тематики, спільних художньо-мовних категорій, суголосності почуттів.

Для прикладу вдалого впровадження інтегрованого навчання на уроках музичного мистецтва назвемо досвід Г. К. Трофімової (ЗОШ № 100), Т. В. Божок (ОНВК «Морський лицей — ЗОШ № 24»), О. М. Шолудько (Балтська ЗОШ № 2 — гімназія).

Підтвердженням цього є також вибір вчителями музичного та образотворчого мистецтва, з числа слухачів курсів підвищення кваліфікації при ООІУВ, інтегрованої стратегії в процесі моделювання уроків. Наприклад, вдалою була колективна розробка уроку образотворчого мистецтва у 1-му класі на тему «Зображення основних форм у живописі», зміст практичної роботи якого полягав у створенні образу сніговичка. Слухачі врахували, що на уроці музичного мистецтва діти співали про нього пісню («Танок сніговиків» Н. Рубальська), а тому зображення улюбленого персонажа наділяють певним характером: веселим і привітним, або сердитим і засмученим. Наступним етапом уроку, за задумом слухачів, стане створення першокласниками живописної композиції. Продовженням цього уроку може бути урок художньої праці, де учні створять того ж сніговичка в напівоб'ємі

чи об'ємі з вати і клею. Доречним, за позицією слухачів, стане логічне продовження уроку на шкільному подвір'ї, де учні захоплено ліпитимуть сніговичків, порівнюючи властивості снігу і пластиліну, підбираючи слова-характеристики (сніг хрусткий, крихкий, холодний, мокрий; пластилін — м'який, теплий, тягучий), як це пропонують робити автори В. Рагозіна і І. Руденко в навчально-методичному посібнику «Система творчих завдань на уроках мистецтва у 1-му класі» [4].

Як бачимо, зовсім неважко здійснювати таку, свого роду, «естафету» вчителя мистецтва і вчителя початкових класів, які дбайливо передають один одному учнів, «з рук в руки», демонструючи різні грані одного явища, спонукаючи до цілісного сприйняття світу.

Варіативність, необхідність творчого підходу, що закладена в основу програм шкільних мистецьких курсів, є їх характерною особливістю. Програми забезпечують вчителю можливість «маневрувати», комбінувати, міняти місцями зміст уроків всередині теми заради кінцевої мети — розвитку особистості учня. Інтегрований підхід до викладання предметів у початковій школі, де склався хороший тандем вчителів образотворчого, музичного мистецтва (або інтегрованого курсу «Мистецтво») і вчителів початкової школи позитивно позначиться на якості навчальних досягнень учнів.

Вивчення досвіду роботи вчителів, які працюють як за автономними програмами, так і за інтегрованою, показує, що увага зосереджується переважно на формуванні предметних мистецьких і міжпредметних естетичних компетентностей. Поза увагою, на жаль, залишаються компетенції, що відносяться до групи ключових: інформаційно-комунікативні, громадянські, соціальні, загальнонавчальні. Між тим, саме загальнонавчальні компетенції, до складу яких входять навчально-організаційні, загальнонавчальні, загальнопізнавальні та контрольні, у вступі до програми [4] виокремлені як пріоритетні для початкової школи. Для прикладу наведемо вимоги програми щодо формування компетентностей, пов'язаних з умінням вчитися у 2-му класі. Це уміння зосереджено слухати музичні твори, вчителя і товаришів, висловлювати власні думки у логічній послідовності, чітко; здійснювати логічне групування об'єктів зображення, музичних інструментів, видів і жанрів мистецтва, вилучати «зайве» серед декількох однорідних об'єктів; добирати і виконувати творчі композиції в контексті навчальних завдань чи проектів; перевіряти результати роботи як свої, так і товариша; дотримуватись певної послідовності виконання роботи, розмірковуючи «з чого почну, що зроблю потім, чим закінчу», переключатися з одного виду роботи на інший.

Усе зазначене властиве урокам мистецтва. Просто вчителям необхідно сфокусувати свою

увагу на даному аспекті в процесі проектування уроків.

Оскільки в області спостерігається збільшення кількості вчителів, які працюють за програмою інтегрованого курсу «Мистецтво», то варто окремо зупинитися на особливостях організації навчально-виховного процесу за даною програмою. Для цього використаємо досвід вчителів-практиків, які задіяні в апробації нової програми (школи Ренійського, Ширяєвського, Котовського, Балтського, Ізмаїльського районів області, м. Одеси). Їхні висновки варто взяти до уваги:

— в процесі образотворчої діяльності перевагу надавати творчості учнів, спонукаючи їх до візуального висловлення власних почуттів, а не копіювання зразка, який виконав вчитель;

— музично-виконавську діяльність бажано здійснювати, використовуючи елементи театралізації, створювати в процесі співу та музикування ігрові ситуації, оскільки гра є провідним видом діяльності дітей;

— у сприйманні творів мистецтва первинним має бути емоційний відгук, чуттєва реакція на почуте, побачене, висловлена мімікою, об'єктивним словом;

— для задоволення потреби першокласників у пізнанні мистецтва, більш повного опанування художньої інформації в процесі творчого самовираження доцільно використовувати увесь навчально-методичний комплект: підручник та робочий зошит;

— мультимедійні засоби використовувати дозовано, лише для підвищення пізнавального інтересу, не замінюючи живе спілкування спілкуванням комп'ютерним;

— урізноманітнювати методи роботи на уроці, перетворювати усталені етапи уроку в гру, спостереження, експеримент, дослідження;

— моделювати уроки мистецького циклу у формі екскурсії, подорожі, вернісажу, свята, ярмарку тощо;

— мистецьку термінологію подавати в цікавій художньо-образній формі (наприклад, в процесі розповіді дидактичних казок «Королівство звуків», «Де заховались звірята» тощо);

— активно використовувати «Словник емоційно-образних визначень» (за О. Я. Ростовським) у характеристиці творів мистецтва для розширення словникового запасу, уникнення одноманітності у відповідях [5];

— віддавати перевагу ігровим технологіям як традиційного характеру (імітаційним, сюжетно-рольовим іграм, іграм-драматизаціям), так і інноваційного (іграм-завданням, імпровізаціям, інтерпретаціям, роздумам, фантазіям, діалогам) [4];

— з метою формування соціокультурної компетентності здійснювати спільні мистецькі проекти (інсценізацію казок, відтворення народних обрядів, створення театральних вистав тощо);

— значну увагу приділяти повноцінному використанню ресурсів українського фольклору

як необхідного фактора формування світогляду молодшого школяра.

Є ще один аспект у викладанні предметів мистецького циклу, на який слід звернути увагу. Всього на вивчення предметів галузі відводиться 2 години: по 1 годині на образотворче та музичне мистецтво або 2 години — на інтегрований курс «Мистецтво». За умови вибору програми інтегрованого курсу уроки музичного та образотворчого мистецтва йдуть у розкладі один за одним. Зміст обох уроків (які можуть викладатися й різними вчителями) має бути узгодженим у межах спільної навчальної теми.

Однак, відповідно до Типових навчальних планів для початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини, спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 2–5 до наказу МОНмолодьспорту від 10.06.2011 № 572), на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено лише 1 навчальну годину. У своїх рекомендаціях Міністерство, як і у минулому році, зазначає, що для повної реалізації вимог державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь «Мистецтво») необхідно використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану. За умови, якщо додаткова година не буде виділена, важливо не намагатися в обмежені часові рамки вкласти зміст двогодинного курсу. Для того, щоб не допускати зайвої калейдоскопічності побудови уроку, прагнення охопити якомога більше видів діяльності, радимо зосереджуватись лише на тих видах мистецтва та видах діяльності, які є провідними у розкритті теми.

Нагадуємо, що чинні програми початкової школи розміщено на веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua), надруковано у видавництві «ВД «Освіта», 2012 р. та фаховому науково-методичному журналі «Мистецтво та освіта» (№№ 1–4 за 2012 р.).

Зміст навчальних програм реалізується, перш за все, у підручниках. У рекомендаціях МОНмолодьспорту зазначається, що робота з підручником повинна бути однією з форм діяльності на уроці. Наводимо перелік підручників, які рекомендовано використовувати в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів у 2-му класі:

- «Образотворче мистецтво. 2 клас» (авт.: О. В. Калініченко, В. В. Сергієнко);
- «Образотворче мистецтво. 2 клас» (авт.: С. К. Трач, М. І. Резніченко);
- «Музичне мистецтво. 2 клас» (авт.: О. В. Лобова);
- «Музичне мистецтво. 2 клас» (авт.: Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко);
- «Мистецтво. 2 клас» (авт.: Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Н. В. Очеретяна, О. М. Дмитренко).

Учні 3–4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році опановуватимуть мистецтво за навчальними програмами 2006 р. (К. : Початкова школа, 2006):

- «Мистецтво» (авт.: Л. М. Масол, Е. В. Белкіна, О. І. Оніщенко, Н. В. Очеретяна, В. В. Рагозіна);
- «Музика» (авт.: О. Я. Ростовський, Л. О. Хлебнікова, Р. О. Марченко);
- «Музика» (авт.: О. В. Лобова);
- «Образотворче мистецтво» (авт.: Л. М. Любарська, Л. В. Вовк).

У наступному навчальному році навчальні досягнення учнів 2-х класів з предметів «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво» мають оцінюватись вербально.

Відповідно до рекомендацій МОНмолодьспорту в 1–4-х класах з предметів художньо-естетичного циклу домашні завдання учням не задаються і в журналі не записуються, окрім випадків, які визначено у підручниках.

Література

1. Вовк Л. Методичні рекомендації щодо реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво» Державного стандарту початкової загальної освіти у 2012/2013 навчальному році / Л. Вовк, Н. Шатайло // Наша школа. — 2012. — № 4. — С. 37–39.
2. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посіб. для вчителів / Л. Масол. — Х. : Веста, 2006.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1–4 класи. — К. : Вид. дім «Освіта», 2011.
4. Рагозіна В. Система творчих завдань на уроках мистецтва у 1-му класі. За програмою інтегрованого курсу «Мистецтво» : навч.-метод. посіб. / В. Рагозіна, І. Руденко. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2010.
5. Ростовський О. Теорія і методика музичної освіти : навч.-метод. посіб. / О. Ростовський. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011.

Г. В. РЕЗНІЧЕНКО,

старший викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти ООІУВ

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «МИСТЕЦТВО» В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

На сучасному етапі розвитку загальної освіти в Україні основними завданнями художньо-естетичного розвитку школярів як суб'єкта продуктивної діяльності та творчості є: розвиток особистісної цілісності, духовності та формування естетичної культури; виховання активного ставлення до естетичних явищ дійсності та мистецтва; цілеспрямоване і систематизоване формування навичок естетичного сприймання та оцінної діяльності; формування образного мислення і художніх практичних навичок та умінь в образотворчій діяльності; стимулювання творчого потенціалу до самореалізації набутої предметної та міжпредметної естетичної компетентності в життєдіяльності особистості [7–10].

Зміст та завдання мистецької освіти визначено у нових Державних стандартах, програмах «Образотворче мистецтво. 1–4 класи», «Мистецтво. 5–9 класи» [9; 10]. В них чітко визначені результативні складові засвоєння змісту та державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Реалізація засад освітньої галузі «Мистецтво» (образотворча змістова лінія) Державного стандарту початкової загальної освіти [7] та Державного стандарту базової і повної загальної освіти [8] потребують розгляду нових наукових парадигмів, що ґрунтуються на засадах особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів до організації та здійснення процесу художнього навчання учнів.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що найбільш результативним механізмом вирішення завдань сучасної художньої освіти та естетичного виховання виступає образотворче мистецтво зі своїми різновидами і жанрами, в яких закладено основоположні складові художнього образотворення, а саме: «форма», «композиція», «колір», «простір», «художні техніки — способи та прийоми зображення». Саме образотворче мистецтво та образотворча діяльність зумовлюють процес системного усвідомлення індивідумом картини цілісності та гармонії дійсності з позиції гносеології пізнання в системі «людина-духовність», «людина-людина», «людина-суспільство», «людина-природа», «людина-культура», «людина-мистецтво» [1–6].

Мистецька освіта як предмет професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва ґрунтується на сукупності здобутих наукових досягнень філософії: теоретичні погляди В. І. Вернадського на особистість та її роль у перебудові біосфери в ноосферу («царство розуму», «енергія людської культури»), в якій «...вирішальним

і визначальним чинником є духовне життя людської особистості в її спеціальному виявленні» [3, 179]; філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору (В. Г. Кремень); методологічні основи філософії освіти в контексті полікультурної парадигми (С. О. Черепанова); концепція художньо-естетичної освіти (І. А. Зязюн, О. М. Семашко, В. Г. Бутенко); теоретичні доробки в сфері дослідження проблеми особистості у вітчизняній психології (Г. О. Балл, І. Д. Бех, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, О. Я. Савченко, В. А. Семиченко, О. Я. Чебикін); теоретичні і методичні розробки українських вчених в галузі педагогіки (А. М. Богуш, В. І. Бондар, С. У. Гончаренко, В. Г. Васянович, Н. Г. Ничкало, О. М. Пехота), в тому числі педагогіки мистецтва (О. П. Рудницька, В. Ф. Орлов, О. М. Отич, О. М. Сисоєва, В. О. Радкевич, О. Л. Шевнюк, О. П. Щолокова); методики художнього навчання та виховання особистості засобами образотворчого мистецтва (Є. А. Антонович, О. Є. Ковальов, С. В. Коновець, Л. М. Любарська, Л. М. Масол, М. І. Резніченко та ін.); науковими положеннями, сформульованими В. А. Сухомлинським в методології та методиці естетичного виховання («чудове, дивовижне доторкання» до глибини людської душі).

Відповідно до окреслених вченими наукових концептуальних положень та завдань Державних стандартів загальної освіти в галузі «Мистецтво» (образотворча лінія) навчальний матеріал змісту програм «Образотворче мистецтво» має бути структурований за такими напрямками художньо-естетичного розвитку особистості, в процесі якого зростає рівень предметної компетенції, а саме:

I. Когнітивно-праксеологічному (пізнавально-діяльнісному): систематизація і послідовне поглиблення знань та уявлень учнів в галузі образотворчого та інтегрованих з ним видів мистецтва; формування та удосконалення практичних умінь і навичок у різних видах творчої діяльності (зображення графічне, в кольорі, декоративний розпис, ліплення, художнє конструювання); розвиток спостережливості, зорової пам'яті, просторових уявлень, тактильних та кінестетичних відчуттів, колірної зору, композиційних навичок і, як результат, художньо-образного мислення та творчості.

II. Перцептивно-аксіологічному (сприймання та оцінювання): формування естетичного досвіду, навичок сприймання, розуміння художніх творів та оцінної діяльності; розвиток об-

разного мислення, художньої уяви, творчої активності, естетичного ставлення до явищ мистецтва та дійсності; розвиток сприйнятливості та емоційної чутливості.

III. Креативному (художньо-творчому): формування творчих здібностей та прагнення до творчої самореалізації; формування особистісної цілісності та духовності; розвиток естетичних почуттів, смаків, оцінок, потреб; формування естетичної культури особистості.

Аналіз практичного досвіду вчителів образотворчого мистецтва свідчить, що в педагогічній діяльності важливим і доцільним інструментарієм є не методика викладання образотворчого мистецтва, а методика художнього навчання, основним дидактичним «золотим правилом» якої є «принцип наочності». Звідси випливає, що різновидом педагогічних дій вчителя є, перш за все, метод наочного навчання. Він дозволяє учням опанувати основи образотворчої мови, сформувати предметну компетентність, художньо-естетичну культуру.

Великий слов'янський педагог Я. А. Коменський визначав, що «все, чому повинен навчитися учень, він повинен, перш за все, «побачити»». Ця дидактична теза є концептуальною основою розробки структури змісту методики художнього навчання та її функціонування в педагогічній системі «навчання-пізнання-учіння-творчість».

Отже, наукові положення та концептуальні засади вчених, практичний досвід вчителів образотворчого мистецтва дозволили окреслити основні підходи до вирішення завдань художньої освіти та естетичного виховання учнів засобами образотворчого мистецтва. Найважливіша роль має бути відведена методу наочного навчання основ образотворчої мови. Доцільною і продуктивно-результативною в педагогічній діяльності вчителя є система вправ, а саме: вправи за таблицями, комбіновані вправи, вправи за змістом тематичного малювання, вправи перед декоративним малюванням, графічні вправи, вправи для розвитку сприйняття і зображення форми кольором, вправи з навчальних проблем передачі простору, композиційні вправи, вправи на засвоєння формоутворюючих засобів тощо.

На їх основі розкриваються основні поняття образотворчої мови, і учні її практично засвоюють.

Метод наочного зображення як форми пояснення програмного матеріалу дозволяє диференціювати й використовувати різні види вправ, які дають можливість якісно вирішувати дидактичні завдання процесу пізнання-навчання-учіння-творчості.

Педагогічна технологія художнього навчання містить такі типи вправ:

— вправи з метою освоєння нового програмного матеріалу, вивчення об'єктів зображення;

— вправи з метою розвитку психофізіологічних особливостей сприйняття форми, кольору, простору тощо;

— технічні вправи з метою освоєння прийомів та способів роботи з різними матеріалами та визначення їх зображальних можливостей;

— вправи з проблем формоутворення, кольору, простору, композиції, зображально-виражальних засобів;

— вправи з метою виявлення образного стану об'єктів зображення, мотивів в залежності від способу та прийомів відтворення візуального образу та інші.

Вправи необхідно розглядати як першорядний спосіб художньо-пізнавальних дій учнів при отриманні чи закріпленні ними знань та навичок. У свою чергу, учні повинні знати, для чого виконується та чи інша вправа. Наприклад, перед вивченням теми «Осіній вирій птахів» учням пропонуються тренувальні вправи у вигляді репродуктивних начерків птахів, інших об'єктів, які можуть бути компонентами композиції навчально-творчої роботи. Вчитель наочно показує й пояснює учням закономірності формоутворення при зображенні птахів в різних стадіях їх польоту. Якщо вправа виконується на основі наочного пояснення у формі педагогічного малюнка, то робота над основним навчальним завданням буде більш творчою, а тема доступною для будь-якого віку учнів. Творча фантазія дітей при тематичному малюванні не буде затримуватись через їх невміння зображати окремі об'єкти композиції, тому що вони попередньо набули деякий досвід при виконанні репродуктивно-тренувальних вправ. При визначенні завдань і змісту репродуктивних, тренувальних вправ за вихідні критерії рівня засвоєння програмного матеріалу приймаються вимоги до знань і умінь учнів, які практично реалізуються у будь-якому виді художньо-пізнавальної діяльності.

Наступні завдання, після виконання репродуктивних, тренувальних вправ та інших розумових способів дій, спрямованих на пізнання й оволодіння основами образотворчої грамоти, теоретичних положень, повинні включати засвоєний навчальний матеріал, особливо у тому випадку, якщо він викликав деякі труднощі в оволодінні образотворчою грамотою.

Вправи як метод педагогічно обґрунтованих та цілеспрямованих дій з боку вчителя необхідно наочно пояснювати відповідно до дидактичного принципу «від простого до більш складного» навчального матеріалу, методично, послідовно й наочно розкривати навчальну проблему за змістом програми.

Первісні практичні навички, набуті при виконанні тренувальних, репродуктивних вправ, потрібно надалі розвивати в більш складних видах образотворчої діяльності, малюванні з натури, по пам'яті, за уявленнями. Такий методичний прийом дозволить закріпити набуті елементарні навички малювання, але просте повторення може бути нецікавим для учнів і тим самим не сприяти розвитку художньої потреби в образотворчій діяльності.

Технологія методичного забезпечення системи вправ повинна мати структурно-логічну послідовність. На початковому етапі вивчається об'єкт зображення на основі зорового сприйняття й визначення особливостей форми зі всіма ознаками і властивостями. Вчитель розповідає про характерні властивості формоутворюючих компонентів предмета, повідомляє учням початкові відомості у формі бесіди, пояснень. Він аналізує й звертає увагу учнів на особливості конфігурації об'єкта зображення, наочно показує принципи будови малювальної форми, значний акцент робить на конструкцію, пропорції, величину, тон та інші особливості форми. Всі пояснення супроводжуються наочним поясненням й показом на шкільній дошці чи планшеті. Особлива увага зосереджується на специфічних поняттях, термінах й закономірностях зображення у відповідності до вимог основної навчальної проблеми.

Таким чином, педагогічна технологія методики наочного навчання передбачає комплекс навчальних вправ, зміст яких зумовлює вибір способів дій в образотворчій діяльності при вивченні нового програмного матеріалу, закріпленні чи повторенні його в разі малювання з натури, по пам'яті, за уявленням, фантазії.

Головна мета вправ — це оволодіння образотворчою грамотою, прийомами та способами роботи з різними матеріалами, формування композиційного мислення, художнього бачення, сприйняття та уявлення, що зумовлюють рівень практичного вирішення навчально-творчих завдань.

Цілеспрямованість методу вправ, основою якого є педагогічний показ в формі малюнка-вправи, зображальної фрази, ефективно допомагає у вирішенні завдань відповідно до теми уроку і сприяє більш якісному виконанню учнями головного завдання програмного матеріалу.

Оволодіння технологією методики наочного навчання забезпечує професійний рівень управління педагогічним процесом і тим самим дозволяє методично керувати процесом навчання-пізнання як колективу учнів, так і окремого учня.

Реалізація вищезазначених вправ, що зумовлюють зміст методики наочного навчання школярів в їх організованій образотворчій діяльності, дозволяє створювати передумови для подальшого й постійного удосконалення професійної майстерності, творчо застосовувати на практиці арсенал знань з педагогіки, психології та спеціальних умінь з дисциплін методичного і художнього циклів.

Рівень оволодіння методикою наочного навчання для вчителя образотворчого мистецтва є першочерговим завданням, яке визначає якісну характеристику професійної компетентності, майстерності і здатності до здійснення педагогічних функцій й вирішення завдань художнього навчання учнів та дозволяє методично самоудосконалювати організацію педагогічної праці.

Література

1. Азаров Ю. П. Тайны педагогического мастерства : учеб. пособие / Ю. П. Азаров. — М. : Изд-во МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2004. — 432 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : навч.-метод. посіб. / І. Д. Бех. — К. : Либідь, 2003. — 344 с.
3. Вдович С. Сучасні зарубіжні концепції естетичного виховання особистості // Професійно спрямоване навчання і виховання особистості : зб. наук. пр. / за ред. Г. П. Васяновича. — Л. : ЛДУ БДЖ, 2006. — С. 172–180.
4. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. — М. : Наука, 1988.
5. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. — М. : Искусство, 1986. — 573 с.
6. Галаган В. Я. Психология управления : навч. посіб. / В. Я. Галаган, В. Ф. Орлов, О. М. Отич. — К. : КУЕТТ, 2006. — 237 с.
7. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. — К. : МАУП, 2000. — 312 с.
8. Державний стандарт початкової загальної освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462). — К., 2011.
9. Державний стандарт базової і повної загальної освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392). — К., 2011.
10. Образотворче мистецтво. 1–4 класи. Програма / кол. авторів під кер. Р. Шмигало. — К., 2011.
11. Мистецтво. 5–9 класи. Програма / кол. авторів під кер. Л. Масол. — К., 2011.

Б. І. ШЕСТАКОВ,
методист науково-методичної лабораторії творчого розвитку особистості

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ» У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Вивчення предмета «Захист Вітчизни» (далі — «предмет») здійснюється відповідно до вимог Конституції та законів України, указів Президента України, Кабінету Міністрів України та згідно з програмою для навчальних закладів системи загальної середньої освіти, що затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 28.10.2010 № 1021.

Головною метою вивчення предмета є допризовна підготовка молоді, що спрямована на забезпечення виконання громадянами конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів України.

Відповідно до визначеної мети окреслено такі завдання з вивчення предмета:

— підготовка допризовної молоді до захисту власного життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших громадян у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу;

— підготовка допризовної молоді до майбутньої служби в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, до виконання військового обов'язку в запасі.

Особливої актуальності набувають ці завдання саме сьогодні, коли Збройні Сили України переходять на професійну основу комплектування. Професійна армія потребує підготовленого резерву, і сучасна школа може забезпечити виконання цього завдання, адже саме на заняттях з предмета «Захист Вітчизни» 100% допризовної молоді мають можливість отримати початкову військову підготовку, виховати почуття високої патріотичної свідомості та національної гідності.

У 2013/2014 навчальному році учні 10–11-х класів вивчатимуть предмет за навчальною програмою, підготовленою авторським колективом під керівництвом В. М. Мелецького і затвердженою Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 28.10.2010 року № 1021, видавництво ВАТ «Поліграфкнига», м. Київ).

Цей навчальний предмет є обов'язковим і включається до інваріантної частини навчального плану та вивчається протягом трьох періодів — у 10–11-х класах та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). При педагогічному навантаженні 140 годин в 10-х класах години слід поділяти:

I семестр, з 1 вересня по 31 грудня 2013 року — 35 год. на семестр, по 2 год. на тиждень; II семестр, з 11 січня по 25 травня 2014 року — 35 год. на семестр, по 2 год. на тиждень.

Для учнів 11-х класів: I семестр, з 1 вересня по 31 грудня 2013 року — 35 год. на семестр, по 2 год. на тиждень; II семестр, з 11 січня по 25 травня 2014 року — 35 год. на семестр, по 2 год. на тиждень, у тому числі навчально-польові збори.

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, на вивчення предмета «Захист Вітчизни» у 2013/2014 навчальному році передбачено:

— в класах з військово-спортивним профільним навчанням — 2 год. на тиждень;

— в класах усіх інших напрямів — 1 год. на тиждень.

Скорочення інваріантної складової предмета «Захист Вітчизни» не дозволяється.

Кількість годин може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану.

Програмою для проведення навчально-польових зборів передбачено 18 навчальних годин.

Навчально-польові заняття з юнаками 11-х класів проводяться по закінченні навчального року і не пізніше 20 травня 2014 року. Навчально-польові заняття проводяться з метою практично закріпити знання, уміння і навички учнів. Їх організація і проведення планується керівниками навчальних закладів відповідно до діючих вимог. Пропонуємо проводити навчально-польові заняття на базі опорних шкіл, військових частин, підрозділів других силових структур. Надаємо зразок проведення навчально-польових занять з учнями 11-х класів (автор В. Л. Євдокимов, журнал «ОЗВ», № 5, травень 2012 року).

Вивчення предмета «Захист Вітчизни» здійснюється окремо для юнаків та дівчат (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 р. № 1/9-444). Поділ класу на групи здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел, садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів),

груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 20.02.2002 р., № 128.

Як виняток, дівчата можуть навчатися за програмою для юнаків за умови їх бажання, згоди батьків та відповідно до рішення педагогічної ради навчального закладу. Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними переконаннями не можуть вивчати основи військової справи, рішенням педагогічної ради навчального закладу вивчають предмет за програмою для дівчат. Навчальний предмет при цьому в обох випадках має назву «Захист Вітчизни».

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 02.08.2012 р., № 882 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» при вивченні предмета дозволяється використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають гриф Міністерства освіти і науки України або схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти.

У 2013/2014 навчальному році планування роботи з військово-патріотичного виховання слід проводити відповідно до Указу Президента

України від 19.10.2012 р. № 604/2012 «Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років».

Для підвищення ефективності військово-патріотичного виховання та з метою удосконалення знань, умінь і навичок з предмета, практичного відпрацювання нормативів з цивільного захисту рекомендується створювати в навчальних закладах гуртки, навчальні програми яких мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України:

— навчальна програма гуртка з козацько-лицарського виховання «Джура» (авт. О. С. Бондарчук);

— навчальна програма гуртка «Зірниця» (авт. Г. А. Коломоєць);

— навчальна програма гурткової роботи з допризовної підготовки, військово-патріотичного виховання та рятувальної справи «Юний рятувальник-захисник» (авт.: В. М. Ільїна, Г. А. Коломоєць);

— програма гуртка військово-патріотичного напрямку «Школа безпеки» (авт.: В. Л. Олексюк, Л. В. Горчинський, І. В. Єпіфанцев);

— навчальна програма гуртка «Юний миротворець» (авт. В. І. Барановський).

УДК 371.32:614.8

В. І. КІПЕР,

головний спеціаліст управління освіти і науки Одеської облдержадміністрації,

Б. І. ШЕСТАКОВ,

методист НМЛ творчого розвитку особистості ООІУВ

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

У XXI столітті зростає обсяг небезпечних чинників природного та техногенного походження. Перші обумовлено змінюваністю клімату планети Земля, інші — зростанням кількості підприємств, на яких використовуються небезпечні речовини. Статистика свідчить, що до 70–80 % аварій та катастроф відбувається за допомогою свідомих чи несвідомих дій людини. Головною причиною такого становища є низький рівень обізнаності населення з існуючою небезпекою техногенного та природного характеру. Чим раніше людина оволодіє знаннями основних принципів самозахисту та усвідомить свою відповідальність за дії у період лиха, тим ефективнішими будуть результати, тобто йдеться про охорону здоров'я дітей.

Практичне закріплення знань, отриманих учнями при вивченні навчальних програм з безпеки життєдіяльності та цивільного захисту на-

селення, відпрацьовуються у загальноосвітніх закладах при проведенні «Дня цивільної оборони» напередодні літніх шкільних канікул.

Його мета:

— закріплення знань, умінь і навичок учнів щодо збереження життя та захисту здоров'я під час надзвичайних ситуацій, користування засобами колективного та індивідуального захисту, приладами радіаційного, хімічного та дозиметричного контролю, надання першої медичної само- та взаємодопомоги;

— практичне відпрацювання учнями та педагогічним і обслуговуючим персоналом навчального закладу дій згідно з планами реагування на надзвичайні ситуації;

— формування і розвиток в учнів моральних і психологічних якостей, ініціативи, мужності, стійкості, витримки, взаємної виручки під час небезпеки, упевненості в ефективності заходів,

що впроваджуються Єдиною державною системою щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації.

Дитинство — це найважливіший період у становленні і розвитку особистості. Саме в дитинстві формуються риси, необхідні для повноцінного життя людини. Тому вихідною ланкою в системі формування особистості є дошкільне виховання. Воно здійснюється в дошкільних закладах у тісній взаємодії з сім'єю і спрямовано на виховання у дітей почуття свідомого виконання морально-етичних норм поведінки при спілкуванні з однолітками та старшими за віком людьми, в місцях переходу вулиці, в місцях купання на відкритих водоймищах, формування вміння користуватися вдома електричними побутовими приладами та газом, ліфтом, іграшками і малими транспортними засобами. У роботі з батьками основна увага акцентується на їх особистій відповідальності за збереження і зміцнення здоров'я дітей. Протягом навчального року в дошкільному закладі проводиться планомірна робота за темою «Охорона здоров'я і життя дитини». Підсумки цієї роботи підводяться в кінці навчального року під час проведення «Тижня безпеки дитини».

Метою проведення «Тижня безпеки дитини» і в цілому навчання й виховання з питань захисту життя і здоров'я у надзвичайних ситуаціях є формування у дітей:

— основ здорового способу життя, цінностей власного життя та здоров'я;

— правил безпечної поведінки на ігрових і спортивних майданчиках;

— правил безпечного перебування на вулицях, поведіння з незнайомими людьми, однолітками або дорослими;

— уявлення про небезпечні для життя отруйні речовини, ягоди, гриби;

— уявлення про стихійні природні явища (буря, повінь, ожеледиця, гроза, землетрус,

град тощо), ознайомлення дітей з їх природними характерними ознаками, негативними наслідками;

— основних правил поведінки в екстремальних умовах;

— обережного поводження з ліками, хімічними речовинами і побутовою хімією;

— відчуття небезпеки щодо електричного струму, вогню і правил пожежної безпеки.

Катастрофи і людина... Це протистояння триває всю історію людства і в найближчому майбутньому усунути його не вдасться. Однак такий песимістичний прогноз зовсім не означає, що треба приречено чекати, коли в черговий раз розбушується стихія. Необхідно вживати певних заходів для того, щоб якщо й не перемогти в цьому протистоянні, то хоча б мати найменші втрати. Мова йде про необхідність оперативного здійснення комплексних превентивних заходів, здатних помітно зменшити ризик і пом'якшити наслідки природних і техногенних надзвичайних подій. Отже навчальні заклади повинні взяти на себе вирішення надскладних питань щодо створення здорового середовища, формування культури здоров'я, тому що здоров'я дітей — це соціальна цінність, невід'ємна частина суспільного багатства. В основу сучасної школи необхідно поставити принцип навчання з охороною здоров'я підростаючого покоління.

Література

1. Про цивільну оборону: Закон України від 03.02.1993 р. № 2974-XII.

2. Положення про функціональну підсистему освіти і науки України єдиної державної системи цивільного захисту України: наказ начальника цивільного захисту Міністерства освіти та науки України від 03.09.2009 р. № 814.

3. Джигірей В. С. Безпека життєдіяльності / В. С. Джигірей, В. Ц. Жидецький. — Л., 2000.

4. Коваленко М. І. Військова підготовка: посібник / М. І. Коваленко. — К., 2000.

УДК 371.315:37(04)+37.042

О. М. КРИВИЦЬКИЙ,

методист науково-методичної лабораторії творчого розвитку особистості ООІУВ,

І. О. ШАПКІН,

головний спеціаліст УОН ОМР

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ І НАВЧАЛЬНИХ НОРМАТИВІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

З 2013/2014 навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах України впроваджується новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Шко-

ли працюватимуть за оновленою програмою з фізичного виховання. Зміни стосуються навчальних програм з фізичної культури в 1–2-х класах та 5-х класах. Їх суть викладена в Ін-

структивно-методичних листах МОН України від 24.05.2013 р. № 1/9-368 та від 30.05.2013 р. № 1/9-383. Новий державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти визначає основну мету освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» як розвиток здоров'язберезливої компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення та дбайливого ставлення до здоров'я, фізичного розвитку особистості та готовності її до дій в умовах надзвичайних ситуацій і захисту Вітчизни.

У навчальній програмі «Фізична культура. 5–9 класи» основною метою навчального предмета «Фізична культура» визначено формування в учнів стійкої мотивації щодо збереження свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості; гармонійний розвиток природних здібностей та психічних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя.

Досягнення цієї мети передбачає реалізацію таких завдань:

- формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я;

- розширення рухового досвіду, удосконалення навичок життєво необхідних рухових дій, використання їх у побуті та ігровій діяльності;

- розширення функціональних можливостей організму дитини шляхом цілеспрямованого розвитку основних фізичних якостей і природних здібностей;

- формування ціннісних орієнтацій щодо використання фізичних вправ як одного з головних чинників здорового способу життя;

- формування практичних навичок для самостійних занять фізичними вправами та проведення активного відпочинку.

Навчальна дисципліна «Фізична культура» — самостійна галузь діяльності в соціокультурному просторі й викладається в загальноосвітніх навчальних закладах як окремий предмет.

Інваріантна складова Типових навчальних планів, до якої входить навчальний предмет «Фізична культура», сформована на державному рівні і є однаковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів, незалежно від підпорядкування та форми власності.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році передбачено зміни тільки в 5-х класах, на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій відведено 3 години на тиждень.

Години з фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні максимально допустимого навантаження учнів.

Вивчення навчального предмета «Фізична культура» у 2013/2014 навчальному році здійснюватиметься за навчальними програмами, ре-

комендованими Міністерством освіти і науки України:

- 1–2 класи — «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи» (авт.: Т. Ю. Круцевич та ін., 2011 р.);

- 3–4 класи — «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи» (авт.: М. Д. Зубалій, В. В. Деревянко, О. М. Лакіза, В. Ф. Шегімага, вид-во «Ранок», 2006 р.);

- 5 класи — «Фізична культура. 5–9 класи» (авт.: Т. Ю. Круцевич та ін., 2012 р.);

- 6–11 класи — «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–11 класи» (за ред. С. М. Дятленка, 2011 р.);

- «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1–4 класи» (авт. В. І. Майер, вид-во «Ранок», 2006 р.);

- «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5–9 класи» (авт.: В. І. Майер, В. В. Деревянко);

- «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10–11 класи» (авт.: В. М. Єрмолова та ін.).

Вивчення стану викладання фізичної культури в Одеській області та перегляд конкурсних уроків обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Інноваційний урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу» виявили окремі недоліки у викладанні предмета «Фізична культура». Зокрема, окремі вчителі недостатньо уваги приділяють індивідуальному та диференційованому підходу до розвитку фізичних якостей і рухових навичок учнів на заняттях фізичної культури, формуванню мотиваційного компонента до занять фізичними вправами. Директори загальноосвітніх навчальних закладів недостатньо добре знають нормативно-правову базу з фізкультурно-оздоровчої роботи, не заглиблюються у зміни, зміст та специфіку предмета, слабо контролюють стан викладання предмета.

Аналіз фізкультурно-оздоровчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів також свідчить, що у багатьох закладах освіти в позаурочний час не організуються додаткові заняття з учнями, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи; не впроваджуються деякі обов'язкові фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня, які передбачені наказом Міністерства освіти і науки від 21.07.2003 р. № 486 «Про систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів».

Мало уваги приділяють руховому режиму учнів, у зв'язку з чим здоров'я дітей погіршується.

У контексті впровадження нових державних стандартів актуальності набуває питання організації сучасного уроку фізичної культури, зокрема в 1–2-х класах.

Основною метою фізичного виховання в початковій школі є розширення рухового досвіду молодших школярів. Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, програма забезпечує можливість планувати комплексні уроки з використанням різнопланових фізичних вправ, що посилюють зацікавленість та емоційний стан учнів.

Навчати молодших школярів рухових дій доцільно з використанням ігрового методу, що сприятиме створенню позитивного емоційного клімату і формуванню стійкого інтересу до занять фізичною культурою. Оцінювання учнів 1-х та 2-х класів здійснюється вербально; у 3–4-х — на підставі критеріїв оцінювання навчальних досягнень за бальною системою.

Відповідно до нового державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти при проведенні уроку фізичної культури в п'ятих класах особливу увагу слід приділяти адаптації учнів до нових умов навчання, а саме:

- фізичному стану та реакції організму на фізичне навантаження;

- безпеці життєдіяльності на уроках фізичної культури;

- переходу до обраних видів спорту;

- системі спостереження учнів за своїм здоров'ям, функціональним станом та ступенем стомлюваності внаслідок навантаження;

- медико-педагогічному контролю;

- місцю проведення, бо в деяких початкових класах уроки фізичної культури проводяться у пристосованих для занять приміщеннях або в коридорах через те, що нема можливості проводити їх у стандартному спортивному залі.

На заняттях з фізичної культури рекомендуємо здійснювати особистісно орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і нахилів, використовувати технологію ситуації успіху, штучно організовані умови виконання рухової діяльності дитини, в яких закладений позитивний результат виконання вправи. Це забезпечує позитивний результат у формуванні внутрішньої мотивації учня до занять фізичною культурою та ведення здорового способу життя.

Головними вимогами до сучасного уроку фізичної культури є:

- забезпечення диференційованого та індивідуального підходу до учнів з урахуванням стану їхнього здоров'я, статі, рівня фізичного розвитку та підготовленості;

- забезпечення оптимізації навчально-виховного процесу із застосуванням елементів інноваційних методів навчання і виховання та здійснення міжпредметних зв'язків;

- забезпечення освітньої, виховної, оздоровчої, розвивальної та інструктивної спрямованості;

- формування в учнів умінь і навичок самостійних занять фізичними вправами, викорис-

тання інтеграційних процесів з іншими предметами та життєвими ситуаціями на уроках фізичної культури;

- дотримання техніки безпеки під час навчально-виховного процесу з фізичної культури, звертаючи особливу увагу на організацію занять з учнями підготовчої та спеціальної медичної групи.

Урок фізичної культури — один із травмо-небезпечних. Тому дуже важливо на уроках фізичної культури неухильно виконувати вимоги, які затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 1 червня 2010 року № 521 «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах».

Оцінювання й перевірка знань, рухових умінь і навичок, техніки виконання фізичних вправ, навчальних нормативів і вимог навчальної програми є важливою складовою частиною навчально-виховного процесу. При оцінюванні вчитель фізичної культури має враховувати рівень досягнень учня, зважаючи на те, що основними функціями оцінювання є контролююча, навчальна, діагностична і виховна.

В процесі оцінювання рекомендуємо:

- здійснювати індивідуальний підхід, тобто створювати для учня такі умови, які відповідають особливостям його розвитку, рівню фізичної підготовленості, стану здоров'я;

- конкретизувати завдання, визначене змістом даного уроку, за яке учень оцінюється;

- застосовувати гласність оцінки (своєчасно інформувати учня про оцінку з коротким аналізом виконання рухової дії);

- врахувати особисті досягнення учнів протягом навчального року; ступінь активності на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою у позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів.

Оцінювання учнів здійснюється відповідно до вимог навчальних програм. Залікові навчальні нормативи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я. Оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 240 від 23.06.2000 р. «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів» календарне планування навчального матеріалу здійснюється вчителем безпосередньо у навчальних програмах. Вчитель також може:

- самостійно складати календарний план на основі програм та критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, структуру і форму яких визначати самостійно;

- користуватися календарними планами з друкованою основою, вносячи відповідні ко-

рективи згідно з програмою та критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів, рекомендованими Міністерством освіти і науки України.

На основі календарних планів вчителі розробляють поурочні плани і мають право самостійно визначати структуру, форму та спосіб оформлення поурочних планів, а також самостійно вибрати термін і форму зберігання поурочних планів (урок, тема, місяць, семестр, навчальний рік).

Пурочний план може бути складений у вигляді конспекту, тез, таблиці тощо.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 297 від 17 травня 2005 р. «Про подолання проявів бюрократизму в освіті» розробка планів проведення навчальних занять є компетенцією педагога, який визначає їх структуру і форму.

Показником якісної діяльності вчителя фізичної культури є участь у Всеукраїнських конкурсах «Учитель року» в номінації «Фізична культура» і «Інноваційний урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу». Для професійного зростання вчителя та більш якісного викладання предмета методичним центрам (кабінетам) міст (районів) слід сприяти розвитку у вчителів творчості, креативності, прагнення до самовдосконалення. Одним з основних компонентів успіху є бажання вчителя досягти більш високого рівня самоосвіти та саморозвитку.

З метою удосконалення роботи щодо викладання предмета «Фізична культура» методичним службам ММК/РМК рекомендуємо:

— організувати вивчення та впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти в галузі «Фізична культура»;

— проаналізувати організацію фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах на підставі вимог оновлених Державних стандартів освіти й внести необхідні корективи в роботу;

— обговорити на засіданнях методичних ко-

місій вчителів фізичної культури вимоги оновлених Державних стандартів освіти;

— надавати допомогу вчителям у підготовці до фахових конкурсів.

Керівникам методичних комісій вчителів фізичної культури пропонуємо:

— організувати творчі групи з питань формування здорового способу життя учнів через уроки фізичної культури, розробки нового методичного забезпечення щодо реалізації нових Державних стандартів освіти;

— впроваджувати в загальноосвітніх навчальних закладах перспективний педагогічний досвід;

— спрямовувати діяльність вчителів фізичної культури на творчий пошук.

Рекомендуємо вчителям предмета «Фізична культура» звернути увагу на:

— спрямування сучасного предмета «Фізична культура» на формування в учнів ключових компетентностей та прагнення до ведення здорового способу життя;

— важливість організації фізичного виховання учнів спеціальної медичної групи;

— оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури, державну підсумкову атестацію з фізичної культури в 11-му класі за вибором учнів;

— формування в процесі фізкультурно-оздоровчої роботи мотивації учнів щодо здорового способу життя та занять фізичними вправами;

— забезпечення диференційованого підходу до учнів в організації фізкультурно-оздоровчої роботи з урахуванням вікових, психофізіологічних, індивідуальних особливостей фізичного розвитку та статі, дозування фізичних навантажень;

— посилення уваги до дотримання правил безпеки життєдіяльності на уроках фізичної культури та під час проведення спортивно-масової роботи;

— обов'язкове проведення шкільного етапу учнівської олімпіади з фізичної культури та змагань за програмою Спартакіади школярів.

УДК 371.27:004.01

Ю. В. БОГАТИЙ,

заступник директора із зовнішнього тестування та моніторингу якості освіти ООІУВ,

С. А. ТУВІЧЕНКО,

завідувачка центру організаційно-інформаційного забезпечення ООІУВ,

І. В. МАРТИНЄВСЬКА,

методист центру організаційно-інформаційного забезпечення ООІУВ

ПРО ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗМАГАНЬ І ОЛІМПІАД У 2012/2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

На виконання заходів, передбачених Державною національною програмою «Творча обдарованість», Указу Президента України від 24.04.2000 р. за № 612/2000 «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» в області створюються передумови для розвитку інтересів, нахилів та здібностей обдарованої учнівської молоді, серед яких важливе місце займають предметні учнівські олімпіади, інтелектуальні змагання, турніри тощо.

У 2012/2013 навчальному році було проведено III (обласний) етап Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін: української мови та літератури, історії України та всевітньої історії, основ правознавства, іноземних мов (англійської, німецької, французької, іспанської), математики, фізики, хімії, біології, географії, основ інформатики та обчислювальної техніки, інформаційних технологій, основ економіки, російської мови та літератури, болгарської мови та літератури, молдовської мови та літератури, трудового навчання, астрономії, екології, педагогіки та психології, фізичного виховання, в якому взяли участь 1925 учнів, переможцями визнано 641 учасник.

I місце вибороли 73 учні з різних районів області;

II місце — 136 учнів;

III місце — 432 учні.

У 2013 році на IV етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад Одеську область представляли 92 учні, з яких 42 вибороли призові місця.

I місце — 8 учнів;

II місце — 8 учнів;

III місце — 26 учнів.

Переможцями IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін стали:

— французька мова — Соколова Данієлла Сергіївна, учениця 9-го класу СЗОШ № 10 I—III ст. ім. льотчиків-космонавтів Т. Г. Добровольського та Г. С. Шоніна, м. Одеса;

— французька мова — Павлова Юлія Геннадіївна, учениця 10-го класу СЗОШ № 10 I—III

ст. ім. льотчиків-космонавтів Т. Г. Добровольського та Г. С. Шоніна, м. Одеса;

— англійська мова — Лінецька Наталія Олегівна, учениця 11-го класу гімназії № 5, м. Одеса;

— астрономія — Солецкий Роман Миколайович, учень 7-го класу Рішельєвського ліцею;

— українська мова та література — Терещук Ольга Олегівна, учениця 10-го класу Іллічівської гімназії № 1;

— українська мова та література — Волошин Андрій Сергійович, учень 11-го класу СЗОШ № 117 I—III ст., м. Одеса;

— основи правознавства — Євстіфеев Микита Ігорович, учень 10-го класу Котовської гімназії.

Відповідно до Положення про Всеукраїнські учнівські Інтернет-олімпіади, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 11.06.2012 р. № 671, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27.06.2012 р. за № 1074/21386, наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19.11.2012 р. № 1294 «Про проведення Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з базових дисциплін у 2012/2013 навчальному році», наказу управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 04.12.2012 р. № 479/ОД «Про організацію виконання наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19.11.2012 р. «Про проведення Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з базових дисциплін у 2012/2013 навчальному році» з 21 по 23 грудня 2012 року в м. Одесі проводився фінальний етап XII Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки, російської мови і літератури.

На I—II (заочні) етапи XII Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки, російської мови і літератури, які були проведені

у червні-жовтні 2012 року, надіслано 4159 робіт з 25 регіонів України.

До участі у III (очному) фінальному етапі XII Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки, російської мови і літератури було запрошено 249 учнів з 20 регіонів України. Взяли участь у змаганнях 245 учнів, а саме:

Автономна Республіка Крим — 2 учасники
Вінницька область — 9 учасників
Волинська область — 12 учасників
Дніпропетровська область — 15 учасників
Донецька область — 69 учасників
Запорізька область — 13 учасників
Івано-Франківська область — 2 учасники
Київська область — 16 учасників
Кіровоградська область — 4 учасники
Львівська область — 25 учасників
Полтавська область — 3 учасники
Одеська область — 27 учасників
Рівненська область — 4 учасники
Сумська область — 7 учасників
Харківська область — 30 учасників
Херсонська область — 2 учасники
Черкаська область — 5 учасників.

Представники Одеської області вибороли 9 призових місць, зокрема:

— диплом I ступеня з географії — Біловол Артем Олександрович, учень 9-го класу Удобенської загальноосвітньої школи I—III ступенів Білгород-Дністровського району;

— диплом II ступеня з фізики — Андріяшен Владислав В'ячеславович, учень 11-го класу комунального закладу «Рішельєвський лицей» м. Одеси;

— диплом II ступеня з біології — Стародуб Тетяна Євгенівна, учениця 9-го класу Одеської міської гімназії № 5;

— диплом II ступеня з економіки — Шаровський Віталій Віталійович, учень 10-го класу комунального закладу «Рішельєвський лицей» м. Одеси;

— диплом III ступеня з хімії — Чепляка Анна Ігорівна, учениця 11-го класу комунального закладу «Рішельєвський лицей» м. Одеси;

— диплом III ступеня з економіки — Кобелян Юлія Сергіївна, учениця 10-го класу Іллічівської загальноосвітньої школи № 4 I—III ступенів;

— диплом III ступеня з економіки — Малиновський Дмитро Сергійович, учень 11-го класу Іллічівської загальноосвітньої школи № 4 I—III ступенів;

— диплом III ступеня з російської мови і літератури — Дис Юлія Олександрівна, учениця 11-го класу Іллічівської гімназії № 1;

— диплом III ступеня з російської мови і літератури — Павлушенко Валентина Анатоліївна, учениця 11-го класу Іллічівської гімназії № 1.

У 2012/2013 навчальному році 43 переможці Всеукраїнських Інтернет-олімпіад взяли участь у IV етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад

з математики, хімії, фізики, географії, економіки, біології понад рейтингову кількість учасників з відповідних областей. Учні показали високий рівень знань: 31 учасник (понад 70 %) став переможцем: 12 учнів нагороджено дипломами I ступеня, 12 учнів — дипломами II ступеня, 7 учнів — дипломами III ступеня. Досягнуті результати є свідченням високого рівня підготовки учасників, кваліфікованого і якісного проведення Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад.

Важливим напрямком роботи кафедр ООІУВ з обдарованою молоддю є проведення інтелектуальних змагань з базових дисциплін серед учнів сільських шкіл області. Протягом 2012/2013 навчального року в них взяли участь 1516 учнів з 26 районів Одещини, з них переможцями визнано 24 учні.

Приємно відзначити, що переможці цих змагань показують високі результати на відповідних Всеукраїнських олімпіадах.

Так, у 2013 році 6 переможців інтелектуальних змагань 2012 року отримали на III (обласному) етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад призові дипломи з таких дисциплін:

«Історія» — Гонтар Олексій Сергійович, учень 11-го класу навчально-виховного комплексу «Балтська загальноосвітня школа № 2 I—III ступенів — гімназія» Балтського району;

Лекар Андрій Анатолійович, учень 9-го класу навчально-виховного комплексу «Балтська загальноосвітня школа № 3 I—III ступенів — колегіум» Балтського району;

«Біологія» — Зібров Віталій Миколайович, учень 10-го класу Нерубайської загальноосвітньої школи № 2 I—III ступенів Біляївського району;

«Математика» — Біловол Артем Олександрович, учень 9-го класу Удобенської загальноосвітньої школи I—III ступенів Білгород-Дністровського району; Сбітнев Олександр Юрійович, учень 8-го класу навчально-виховного комплексу «Балтська загальноосвітня школа № 3 I—III ступенів — колегіум» Балтського району;

«Англійська мова» — Сніжко Юлія Сергіївна, учениця 11-го класу Ренійської гімназії Ренійського району.

Важливе місце серед інших видів інтелектуальних змагань займають учнівські турніри та конкурси, які проходять під патронатом Міністерства освіти і науки України.

На Всеукраїнському турнірі юних хіміків Одеську область представляли команди Одеської загальноосвітньої школи № 82 I—III ступенів, команда Одеської гімназії № 9 та команда Рішельєвського лицю, яка була нагороджена дипломом I ступеня.

На Всеукраїнському турнірі юних істориків команда комунального закладу «Южненська авторська М. П. Гузика експериментальна спеціалізована загальноосвітня школа-комплекс I—III ступенів» Одеської області була нагороджена дипломом II ступеня.

Команда комунального закладу «Рішельєвський ліцей» Одеської обласної ради брала участь у Всеукраїнському турнірі юних біологів.

Команди загальноосвітньої школи № 56 І—ІІІ ступенів м. Одеси та Іллічівської гімназії № 1 Іллічівської міської ради Одеської області брали участь у Всеукраїнському турнірі юних географів.

На Всеукраїнському турнірі юних правознавців Одеську область представляла команда «Юженської авторської М. П. Гузика експериментальної спеціалізованої загальноосвітньої школи-комплексу І—ІІІ ступенів», яка виборола ІІІ місце, та команда Юридичного ліцею Одеської міської ради Одеської області.

На Всеукраїнському турнірі юних фізиків Одеську область представляла команда Рішельєвського ліцею м. Одеси, яка виборола ІІ місце, та команда Табаківської загальноосвітньої школи І—ІІІ ступенів Болградського району Одеської області.

Відповідно до листа Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.08.2012 року № 141/10-24-11 «Про організацію та проведення конкурсу «Найкращий відгук на сучасну дитячу прозу» для учнів 4—5-х класів загальноосвітніх навчальних закладів», наказу управління освіти і науки від 25.10.2012 року № 434/ОД «Про організацію та проведення конкурсу «Найкращий відгук на сучасну дитячу прозу» для учнів 4—5-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з метою заохочення учнів до систематичного читання сучасної української літератури було проведено І—ІІІ етапи Конкурсу.

У ІІІ (фінальному) етапі Конкурсу взяли участь 94 учні 4—5-х класів загальноосвітніх навчальних закладів області.

Переможцями Конкурсу визнано 15 учнів. Перше місце зайняла Лозко Анна Анатоліївна, учениця 5-го класу Іллічівської гімназії № 1, вчитель: Верготі Лідія Танасіївна.

На виконання листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.10.2012 року № 1/9-732 «Про проведення ХІІІ Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яценка», наказу управління освіти і науки від 15.11.2012 року № 454-ОД «Про проведення ХІІІ Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яценка» протягом листопада-грудня 2012 року в Одеській області було проведено І—ІІІ етапи Конкурсу.

ІІІ (обласний) етап Конкурсу відбувся 15 грудня на базі СЗОШ № 117 І—ІІІ ступенів м. Одеси, в якому взяли участь 208 учнів 3—11-х класів шкіл Одеської області та 1 учень ПТНЗ.

Традиційно переможцями Конкурсу стали 27 учнів 3—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів області, які й представляли Одеський регіон на всеукраїнському рівні.

Двоє з них посіли призові місця у фінальному етапі. Це Валецький Ілля Миколайович, учень 6-го класу СЗОШ № 40 І—ІІІ ступенів м. Одеси (ІІІ місце), вчитель: Лихошапка Світлана Дмитрівна; ІІ місце посіла Маркітан Анастасія Сергіївна, учениця 3-го класу ЗОШ № 1 І—ІІІ ступенів м. Одеси, вчитель: Феденко Ірина Володимирівна.

Урочисте нагородження переможців відбулося 15 травня в місті Києві, у Національному академічному театрі імені Івана Франка.

На виконання Указу Президента України від 30 вересня 2010 року № 928/2010 «Про Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка», листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.10.2012 року № 1/9-732 «Про проведення ІІІ Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка», наказу управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 15.11.2012 року № 455-ОД «Про проведення ІІІ Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка» протягом листопада-грудня 2012 року були проведені І—ІІІ етапи Конкурсу.

ІІІ (обласний) етап Конкурсу відбувся 22 грудня 2012 року на базі СЗОШ № 117 м. Одеси. Його учасниками були 114 школярів 5—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів області, серед яких 113 школярів виконували завдання українською мовою, 1 — молдовською. 21 учень став переможцем обласного етапу.

Перемогу в заключному етапі вибороли 13 школярів. І місце посіли:

Ватула Аліна Сергіївна, учениця 5-го класу НВК «Балтська ЗОШ № 2 І—ІІІ ступенів — гімназія», вчитель: Дима Людмила Василівна;

Туманов Владислав Олексійович, учень 6-го класу ЗОШ № 57 І—ІІІ ступенів м. Одеси, вчитель: Кобзар Раїса Семенівна;

Лебідь Катерина Сергіївна, учениця 7-го класу СЗОШ № 117 І—ІІІ ступенів м. Одеси, вчитель: Ветлицька Вікторія Володимирівна;

Калініна Єлизавета Дмитрівна, учениця 8-го класу «Балтської ЗОШ № 2 І—ІІІ ступенів — гімназія», вчитель: Бабій Любов Миколаївна;

Платон Ірина Ігорівна, учениця 9-го класу Красноокнянського НВК, вчитель: Кожухар Ніна Герасимівна.

Переможців і вчителів, які їх підготували, нагороджено дипломами Міністерства освіти і науки України та цінними подарунками.

На виконання Указу Президента України від 22 березня 2002 року № 284 «Про Всеукраїнський конкурс учнівської творчості», листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 05.11.2012 року «Про проведення ХІІ Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості» та наказу управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від

15.11.2012 року № 456/ОД «Про проведення XII Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості» та з метою вшанування пам'яті Великого Кобзаря, збереження і розвитку інтелектуального потенціалу України, підтримки талановитої молоді та творчої роботи вчителів, викладачів, керівників студій з 1 листопада 2012 року до 25 січня 2013 року в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області проходили I—III етапи Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості (номінація «Література»).

На III (обласний) етап з номінації «Література» надійшло 70 учнівських робіт. Переможцями III (обласного) етапу XII Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості було визнано:

Бабенка Владислава Сергійовича, учня 11-го класу Одеського навчально-виховного комплексу «Гармонія», вчитель: Ткачук Людмила Анастолівна;

Гуменюка Богдана Олеговича, учня 10-го класу Одеського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою, вчитель: Чепіль Тетяна Миколаївна;

Кожухаренко Ольгу Миколаївну, ученицю 9-го класу Лиманського НВК «Загальноосвітня школа I—III ступенів-дошкільний заклад» Татарбунарського району, вчитель: Карпенко Надія Михайлівна;

Колеснік Олену Ігорівну, ученицю 8-го класу Липецької ЗОШ I—III ступенів Котовського району, вчитель: Ісаєва Людмила Миколаївна;

Росоху Серафима Васильовича, учня 11-го класу Новодолинської ЗОШ I—III ступенів Овідіопольського району, вчитель: Вакулюк Лілія Михайлівна.

Абсолютним переможцем XII Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості в номінації «Література» стала Кожухаренко Ольга Миколаївна, яка нагороджена дипломом Міністерства освіти і науки України та цінним подарунком. Цінний подарунок та подяку Міністерства освіти і науки України отримала вчителька, яка її підготувала, — Карпенко Надія Михайлівна.

Відповідно до наказу Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії від 30 січня 2013 року № 6 «Про організацію та проведення VII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» і відповідного листа Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії від 31.01.2013 року № 01/01/01-44 в Одеській області був проведений I (заочний) етап Конкурсу, в якому взяли участь 58 учнів.

Переможцями I (заочного) етапу Конкурсу стали:

Крюков Даниїл Сергійович, учень 7-го класу Вилківської ЗОШ № 1 I—III ступенів Кілійського району, вчитель: Фоміна Лілія Олександрівна;

Костєва Сніжана Валеріївна, учениця 8-го класу Триградського НВК «ЗОШ I—III ступенів — дошкільний навчальний заклад» Красноокнянського району, вчитель: Плотник Світлана Олексіївна;

Толстіков Володимир Олександрович, учень 8-го класу Одеської ЗОШ № 55 I—III ступенів, вчитель: Качкалда Марина Іванівна;

Головченко Юрій Юрійович, учень 8-го класу Кілійського НВК «ЗОШ I—III ступенів — гімназія», вчитель: Лисенко Лідія Григорівна;

Рапчинська Руслана Михайлівна, учениця 9-го класу Старотроянівської ЗОШ I—III ступенів Кілійського району, вчитель: Карайван Наталя Василівна;

Бондаренко Станіслав Михайлович, учень 10-го класу Нерушайської ЗОШ I—III ступенів Татарбунарського району, вчитель: Донда Жанна Дмитрівна.

Учні нагороджені дипломами Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, вчителям оголошено подяку.

У рамках підготовки до 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка Національним музеєм Тараса Шевченка, Президентським фондом Леоніда Кучми «Україна», Благодійним фондом «Шевченків Дім», Українським фондом культури та «Першою електронною бібліотекою українського світу 1576.ua» було заплановано проведення Всеукраїнської мистецької акції для талановитих дітей на шевченківську тематику.

Акція проходила за трьома номінаціями: «Читання творів Т. Шевченка», «Образотворче мистецтво», «Каліграфія».

На обласний етап з номінації «Читання творів» надійшло 78 учнівських робіт.

Переможцями стали:

Дудачава Давид Давидович, учень 9-го класу ЗОШ № 27 I—III ступенів м. Одеси, вчитель: Слепченко Олена Олександрівна;

Антіпов В'ячеслав Андрійович, учень 10-го класу Іллічівської ЗОШ № 4 I—III ступенів;

Владиченко Вікторія Павлівна, учениця 8-го класу Кілійського НВК «ЗОШ I—III ступенів — ліцей», керівник: Максименко Наталя Вікторівна;

Недельчев Євген Олександрович, учень 3-го класу Кілійського НВК «ЗОШ I—III ступенів — ліцей», керівник: Максименко Наталя Вікторівна;

Шавловська Євгенія В'ячеславівна, учениця 8-го класу Кілійського НВК «ЗОШ I—III ступенів — ліцей», керівник: Максименко Наталя Вікторівна.

Аналіз результатів участі наших учнів у різноманітних інтелектуальних змаганнях свідчить про прагнення дітей до творчості. Бажаємо всім обдарованим дітям успіхів, творчого натхнення та подальших перемог!

Результати участі учнів Одеської області у III та IV етапах Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін у 2012/2013 навчальному році

Предмет	Кількість учасників III етапу			Всього			Переможці			Всього	Учасники IV етапу	Переможці IV етапу	Переможці IV етапу		
	м. Одеса	міста області	Славська	I	II	III	I	II	III				I	II	III
1 Українська мова та література	44	33	95	4	8	64	4	8	64	76	9	6	2	1	3
2 Математика	67	33	89	5	12	33	5	12	33	50	4	1	0	0	1
3 Фізика	48	30	58	4	7	27	4	7	27	38	8	3	0	2	1
4 Хімія	47	22	31	4	8	32	4	8	32	44	7	4	0	1	3
5 Біологія	58	24	23	4	15	37	4	15	37	56	5	2	0	0	2
6 Географія	43	26	84	4	8	38	4	8	38	50	5	2	0	0	2
7 Економіка	26	16	13	3	4	10	3	4	10	17	6	2	0	0	2
8 Історія	39	38	86	4	5	35	4	5	35	44	3	0	0	0	0
9 Правознавство	26	19	66	3	5	25	3	5	25	33	7	4	1	1	2
10 Англійська мова	58	30	61	3	7	20	3	7	20	30	7	3	1	0	2
11 Німецька мова	35	10	20	3	5	11	3	5	11	19	5	4	1	0	3
12 Французька мова	33	2	20	3	3	9	3	3	9	15	4	3	2	0	1
13 Іспанська мова	22	0	0	3	3	2	3	3	2	8	1	1	0	0	1
14 Інформатика	30	15	8	3	5	9	3	5	9	17	3	0	0	0	0
15 Трудове навчання	20	5	25	4	8	14	4	8	14	26	2	0	0	0	0
16 Російська мова і література	24	18	48	3	7	27	3	7	27	37	8	3	0	3	0
17 Педагогіка і психологія	8	3	3	1	2	4	1	2	4	7	1	0	0	0	0
18 Астрономія	16	7	5	2	4	6	2	4	6	12	3	3	1	0	2
19 Екологія	14	3	8	2	5	5	2	5	5	12	2	0	0	0	0
20 Інформаційні технології	17	11	23	3	4	8	3	4	8	15	2	1	0	0	1
21 Болгарська мова	1	5	37	3	3	10	3	3	10	16					
22 Молдовська мова	0	0	36	3	6	4	3	6	4	13					
23 Фізична культура	10	12	38	2	2	2	2	2	2	6	2	0	0	0	0
Всього	686	362	877	73	136	432	73	136	432	641	92	42	8	8	26

Результати інтелектуальних змагань з базових дисциплін серед учнів сільських шкіл
у 2012/2013 навчальному році

№ п/п	Район	Заочні етапи		Очний етап	
		Учасники	Учасники	Учасники	Переможці
1	Ананьївський	27	1		
2	Арцизький	21	2		
3	Балтський	140	23		6
4	Березівський	5	2		
5	Білгород-Дністровський	3	1		1
6	Біляївський	76	5		1
7	Болградський	30	5		1
8	Великомихайлівський	49	8		4
9	Іванівський	92	6		
10	Ізмаїльський	154	18		2
11	Кілійський	42	15		2
12	Кодимський	6	1		
13	Комінтернівський	140	8		1
14	Котовський	209	12		
15	Красноокнянський	90	5		1
16	Любашівський	70			
17	Миколаївський	2			
18	Овідіопольський	97	7		
19	Ренійський	75	17		4
20	Роздільнянський	1	1		
21	Савранський	8			
22	Саратський	7	4		1
23	Тарутинський	23			
24	Татарбунарський	26	3		
25	Фрунзівський	60	5		
26	Ширяєвський	63	1		
	Всього	1516	150		24

Переможці та призери IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад 2012/2013 навчального року

№	Прізвище, ім'я та по батькові	Місто (район)	Навчальний заклад	Клас	Предмет	Місце
1.	Розум Анна Юріївна	м. Одеса	НВК № 13	8	біологія	III
2.	Батістік Марина Дмитрівна	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	біологія	III
3.	Кішмар Микола Юрійович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	8	фізика	II
4.	Рашковецький Михайло Михайлович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	9	фізика	II
5.	Андріяшен Владислав В'ячеславович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	фізика	III
6.	Соколова Данієлла Сергіївна	м. Одеса	СЗОШ № 10 I–III ст. ім. льотчиків-космонавтів Г. Т. Добровольського та Г. С. Шоніна	9	французька мова	I
7.	Павлова Юлія Геннадіївна	м. Одеса	СЗОШ № 10 I–III ст. ім. льотчиків-космонавтів Г. Т. Добровольського та Г. С. Шоніна	10	французька мова	I
8.	Кудряшова Наталія Юріївна	м. Одеса	СЗОШ № 10 I–III ст. ім. льотчиків-космонавтів Г. Т. Добровольського та Г. С. Шоніна	11	французька мова	III
9.	Перетолчин Михайло Віталійович	м. Одеса	Гімназія № 1 ім. А. П. Бистріної	9	німецька мова	III
10.	Ігнатєва Маргарита Олегівна	м. Одеса	ОНВК № 90 ім. О. С. Пушкіна «СЗОШ I–III ст. — ДНЗ»	10	німецька мова	III
11.	Станчук Дар'я Володимирівна	м. Одеса	ОНВК № 90 ім. О. С. Пушкіна «СЗОШ I–III ст. — ДНЗ»	11	німецька мова	II
12.	Кондратьєв Роман Олександрович	м. Одеса	ОНВК № 90 ім. О. С. Пушкіна «СЗОШ I–III ст. — ДНЗ»	11	німецька мова	III
13.	Валанцевич Дмитро Андрійович	м. Одеса	ОНВК «Гімназія № 2 — СЗОШ I ст. з поглибленим вивченням англійської мови»	11	іспанська мова	III
14.	Шамшуріна Маргарита Сергіївна	м. Одеса	ОНВК «Гімназія № 2 — СЗОШ I ст. з поглибленим вивченням англійської мови»	9	англійська мова	III
15.	Друмова Аріна Олексіївна	м. Іллічівськ	Іллічівська ЗОШ № 2	9	англійська мова	III
16.	Лінецька Наталія Олегівна	м. Одеса	Гімназія № 5	11	англійська мова	I
17.	Нікольський Ігор Ігорович	м. Іллічівськ	Іллічівська ЗОШ № 4	10	економіка	III
18.	Шаровський Віталій Віталійович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	10	економіка	III
19.	Солецький Роман Миколайович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	7	астрономія	I
20.	Бобров Олег Андрійович	м. Одеса	ОЗОШ № 11	10	астрономія	III
21.	Мельник Артем Геннадійович	м. Іллічівськ	Іллічівська гімназія № 1	11	астрономія	III
22.	Пожидаєв Максим Володимирович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	9	математика	III
23.	Камбур Марія Олександрівна	Арцизький район	Арцизька ЗОШ I–III ступенів № 5	9	українська мова і література	III
24.	Терещук Ольга Олегівна	м. Іллічівськ	Іллічівська гімназія № 1	10	українська мова і література	I
25.	Борщавецька Анастасія Вадимівна	Великомихайлівський район	Новоселівський НВК	10	українська мова і література	III
26.	Мельничук Карина Петрівна	м. Іллічівськ	Іллічівська гімназія № 1	10	українська мова і література	III
27.	Волошин Андрій Сергійович	м. Одеса	СЗОШ I–III ст. № 117	11	українська мова і література	I
28.	Павлушенко Валентина Анатоліївна	м. Іллічівськ	Іллічівська гімназія № 1	11	українська мова і література	II
29.	Язвінська Катерина Валеріївна	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	8	хімія	III
30.	Пирогова Валерія Вячеславівна	м. Одеса	Гімназія № 9	9	хімія	II
31.	Іванов Вячеслав Володимирович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	10	хімія	III

№	Прізвище, ім'я та по батькові	Місто (район)	Навчальний заклад	Клас	Предмет	Місце
32.	Чепляка Ганна Ігорівна	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	хімія	III
33.	Біловол Артем Олександрович	Білгород-Дністровський район	Удобненська ЗОШ	9	географія	III
34.	Волков Максим Сергійович	м. Одеса	Гімназія № 1 ім. А. П. Бистріної	9	географія	III
35.	Давидюк Анастасія Володимирівна	м. Іллічівськ	Іллічівська гімназія № 1	9	російська мова	II
36.	Соловійова Христина В'ячеславівна	м. Одеса	Приватне підприємство — загальноосвітня школа «Майбуття» I—III ступенів	9	російська мова	II
37.	Князян Діана Хачатурівна	м. Одеса	Одеська загальноосвітня школа № 62 I—III ступенів	11	російська мова	II
38.	Левченко В'ячеслав Ігорович	м. Одеса	Одеська загальноосвітня школа № 33 I—III ст.	11	інформаційні технології	III
39.	Мунтяну Ігор Іванович	Ренійський район	НВК м. Рені	11	основи правознавства	III
40.	Курінний Олександр Олегович	м. Одеса	ОЗОШ № 69	10	основи правознавства	II
41.	Євстіфеев Микита Ігорович	м. Котовськ	Котовська гімназія	10	основи правознавства	I
42.	Куванджи Юліан Юрійович	Ренійський район	Ренійська гімназія	9	основи правознавства	III